İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİYARBAKIR ÇİFTE HANI'NIN İNCELENMESİ VE KORUMA ÖNERİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma AĞIRMAN

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

MAYIS 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİYARBAKIR ÇİFTE HANI'NIN İNCELENMESİ VE KORUMA ÖNERİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma AĞIRMAN
(502091221)

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

MAYIS 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502091221 numaralı Yüksek Lisans / Doktora Öğrencisi **Esma Ağırman**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"Diyarbakır Çifte Han'ın İncelenmesi ve Korunma Önerileri "** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Yrd. Doç. Dr. S.Yıldız SALMAN**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Yrd.Doç.Dr. Gülsüm Tanyel**i
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Can BİNAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **29 Nisan 2015**
Savunma Tarihi : **29 Mayıs 2015**

Her daim yanımda olan aileme ve dostlarıma,

ÖNSÖZ

Diyarbakır'daki kültür mirasının korunmasına katkıda bulunabileceğine inandığım bir konu hakkında çalışmak üzere beni yönlendiren, bu süre zarfında sabrını ve katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Yıldız Salman'a, alan çalışması sırasında yardımlarını esirgemeyen, Şenel Kaya'a, Yağız Demir'e, Ferhat Demir'e, Orhan Balsak'a, Nevin Soylukaya'a, Semra Hillez'e, Hüseyin Gayretli'ye, Neslihan Alökmen'e, jüri üyelerim Yrd. Doç. Dr Gülsün Tanyeli ve Prof. Dr. Can Binan'a, mimarlık eğitimim boyunca bana verdikleri desteği hep hissettiğim sevgili aileme, uzun ve yorucu tez çalışmam esnasında benden yardımlarını esirgemeyen tüm dostlarıma içtenlikle teşekkürlerimi sunarım...

Mayıs 2015

Esma Ağırman
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xiii**
SUMMARY ..... **xix**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın Amacı 1
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi 2
2. DİYARBAKIR KENTİ **5**
2.1 Konumu ve Coğrafi Özellikleri 5
2.2 Sosyal ve Demografik Yapı 6
2.3 Kentin Tarihi 8
2.4 Kent Dokusunun Gelişimi 9
2.4.1 İslam dönemi öncesi 10
2.4.2 İslam dönemi 13
2.4.3 Osmanlı dönemi 16
2.4.4 Cumhuriyet dönemi 19
3. DİYARBAKIR VE TİCARET **27**
3.1 Ticaret Mekanları 29
3.1.1 Han mimarisi 30
3.1.1.1 Osmanlı dönemi hanları 31
3.2 Diyarbakır Hanları 33
3.2.1 Hasan Paşa Hanı (1572-75) 36
3.2.2 Deliller (Hüsrev Paşa) Hanı (1572-75) 38
3.2.3 Sülüklü (Kazancı) Han: 41
3.2.4 Buğday Pazarı (Buğday Hanı) 42
3.2.5 Yok olan hanlar 44
3.2.5.1 İbrahim Paşa Hanı 44
3.2.5.2 Tütün Hanı 45
3.2.5.3 Rüstem Paşa Hanı (Yeni Kapı Hanı) 45
3.2.5.4 Melek Ahmet Paşa Hanı 45
3.2.5.5 Kayseriye Hanı 45
3.2.5.6 İpekoğlu Hanı (Habiroğlu) 45
3.2.5.7 Hanı Cedit (Yeni Han) 46
3.2.5.8 Diğer Hanlar 46
4. DİYARBAKIR ÇİFTE HAN (BORSA HANI) **47**
4.1 Konum ve Tarihçe 47
4.2 Yapının Mimari Özellikleri 50
4.2.1 Zemin kat planı 53
4.2.1.1 Z30 No'lu mekan (giriş koridoru) 55
4.2.1.2 Z31 No'lu mekan (avlu) 56
4.2.1.3 Z02 No'lu mekan (oda) 57
4.2.1.4 Z03 No'lu mekan (oda) 57

4.2.1.5 Z04 No'lu mekan (oda) 58
4.2.1.6 Z05 No'lu mekan (oda) 59
4.2.1.7 Z06 No'lu mekan (oda) 59
4.2.1.8 Z07 No'lu mekan (geçiş) 60
4.2.1.9 Z08 No'lu mekan (oda) 61
4.2.1.10 Z09 No'lu mekan (oda) 62
Z09-A No'lu Mekan 62
Z09-B no'lu mekan 62
4.2.1.11 Z10 No'lu mekan (oda) 63
4.2.1.12 Z11 No'lu mekan (oda) 63
4.2.1.13 Z12 No'lu mekan (oda) 64
4.2.1.14 Z13 No'lu mekan (oda) 64
4.2.1.15 Z14 No'lu mekan (oda) 65
4.2.1.16 Z15 No'lu mekan (oda) 66
4.2.1.17 Z16 No'lu mekan (oda) 66
4.2.1.18 Z17 No'lu mekan (oda) 67
4.2.1.19 Z18 No'lu mekan (oda) 67
4.2.1.20 Z19 No'lu mekan (kahvehane) 68
4.2.1.21 Z20 No'lu mekan (dükkan) 69
4.2.1.22 Z21 No'lu mekan (dükkan) 70
4.2.1.23 Z22 No'lu mekan (dükkan) 70
4.2.1.24 Z23 No'lu mekan (kahvehane) 71
4.2.1.25 Z24 No'lu mekan (oda) 72
4.2.1.26 Z25 No'lu mekan (oda) 73
4.2.1.27 Z26 No'lu mekan (oda) 74
4.2.1.28 Z27 No'lu mekan (mutfak) 74
4.2.1.29 Z28 No'lu mekan (pasaj) 75
Z28-A No'lu mekan (pasaj) 75
Z28-B No'lu mekan (oda) 76
4.2.1.30 Z29 No'lu mekan (wc) 77
4.2.2 Birinci kat planı 77
4.2.2.1 101 No'lu mekan (oda) 79
4.2.2.2 102 No'lu mekan (oda) 80
4.2.2.3 103 No'lu mekan (oda) 80
4.2.2.4 104 No'lu mekan (oda) 81
4.2.2.5 105 No'lu mekan (oda) 82
4.2.2.6 106 No'lu mekan (oda) 83
4.2.2.7 107 No'lu mekan (oda) 84
4.2.2.8 108 No'lu mekan (oda) 84
4.2.2.9 109 No'lu mekan (eyvan) 85
4.2.2.10 110 No'lu mekan (oda) 85
4.2.2.11 111 No'lu mekan (oda) 86
4.2.2.12 112 No'lu mekan (oda) 87
4.2.2.13 113 No'lu mekan (oda) 88
4.2.2.14 114 No'lu mekan (oda) 89
4.2.2.15 115 No'lu mekan (oda) 90
4.2.2.16 116 No'lu mekan (oda) 90
4.2.2.17 117 No'lu mekan (oda) 91
4.2.2.18 118 No'lu mekan (oda) 92
4.2.2.19 119 No'lu mekan (oda) 92

4.2.2.20 120 No'lu mekan (oda) 93
4.2.2.21 121 No'lu mekan (oda) 94
4.2.2.22 122 No'lu mekan (oda) 95
4.2.2.23 123 No'lu mekan (oda) 95
4.2.2.24 124 No'lu mekan (oda) 96
4.2.2.25 125 No'lu mekan (oda) 96
125-A No'lu mekan (oda) 96
125-B No'lu mekan (oda) 97
125-C No'lu mekan (oda) 98
4.3 Strüktürel Özellikler 98
4.3.1 Duvarlar 98
4.3.2 Kemerler 99
4.3.3 Döşemeler 100
4.3.4 Çatı 101
4.4 Yapı Malzemeleri 102
4.4.1 Bazalt 102
4.4.2 Kireç taşı 103
4.4.3 Ahşap 103
4.4.4 Demir 103
4.4.5 Toprak 104
4.4.6 Kireç ve Alçı 105
4.5 Yapıdaki Bozulma Nedenleri 105
4.5.1 Mekansal bozulmalar 107
4.5.2 Strüktür bozulmaları 107
5. RESTİTÜSYON 109
5.1 Restitüsyona Yönelik Kaynaklar 110
5.2 Restitüsyon Sorunlarının Belirlenmesi 114
5.2.1 Vaziyet planı ölçeğindeki sorunlar 114
5.2.2 Yapının dönem analizi 115
5.2.3 Mekansal sorunlar 119
5.2.4 Yapı elemanı ölçeğindeki sorunlar 121
5.3 Restitüsyon Önerisi 123
5.3.1 Plan restitüsyonu 124
5.3.2 Cephe restitüsyonu 126
6. KORUMA ÖNERİLERİ 129
6.1 Yeni İşlev Önerisi 130
6.2 Yapının Restorasyonuna İlişkin Müdahaleler 131
6.2.1 Alınması gereken acil koruma önlemleri 131
6.2.2 Temizleme 132
6.2.3 Moloz temizliği 132
6.2.4 Eklerden arındırma 132
6.2.5 Yüzey temizliği 134
6.2.6 Sağlamlaştırma 134
6.2.6.1 Strüktürel sağlamlaştırma 134
6.2.7 Yeniden yapma 136
6.2.8 Çağdaş ek 138
7. SONUÇ 139
KAYNAKLAR 141
ÖZGEÇMİŞ 175

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Türkiye Siyasi Haritasında Diyarbakır İli'nin konumu..... 5
Şekil 2.2 : Surların yapım devirlerini gösteren kent planı (Gabriel, 1940). 12
Şekil 2.3 : 1916 yılında kente eklenen yeni yollar ve ticaretin yayılma alanları. 18
Şekil 2.4 : 1932 yılında hazırlanan sur dışı imar planı. 20
Şekil 2.5 : 1939 Diyarbakır hava fotoğrafı (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi). 22
Şekil 2.6 : 1930'lu yıllarda Albert Gabriel'in Diyarbakır kent planı. 22
Şekil 2.7 : Diyarbakır tarihi sur içi ve kentin kuzeybatı yönündeki gelişimi (http://maps.google.com/ ,2014). 24
Şekil 3.1 : Diyarbakır'da bulunan hanlar ve çarşılar (Tuncer, 2012). 34
Şekil 3.2 : Hasan Paşa Hanı (Batı) Gazi Caddesi Cephesi 36
Şekil 3.3 : Hasan Paşa Hanı genel görünümü..... 37
Şekil 3.4 : Deliller Hanı Gazi Caddesi cephesi..... 39
Şekil 3.5 : Hüsrev Paşa Hanı zemin kat planı. 40
Şekil 3.6 : Hüsrev Paşa Hanı üst kat planı..... 41
Şekil 3.7 : Deliller Hanı Gazi Caddesi cephesi..... 42
Şekil 3.8 : Buğday pazarı yukardan görünümü (1932)..... 43
Şekil 3.9 : Buğday Pazarının arka sokağa açılan kuzey kapısı(Cendere Sokağı yönü) 44
Şekil 4.1 : 2009 tarihli hava fotoğrafında Çifte Hanın konumu. 47
Şekil 4.2 : Diyarbakır Sur içi bölgesi 1939 tarihli hava fotoğrafında tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi) 49
Şekil 4.3 : Çifte Han vaziyet planı..... 50
Şekil 4.4 : Çifte Han sokak girişi: a) giriş üstündeki çıkma, b) giriş koridoru..... 51
Şekil 4.5 : Çifte Han ve çevresi panoramik fotoğrafı. 51
Şekil 4.6 : Çifte Han güney kanada kuş bakışı. 52
Şekil 4.7 : Çifte Han Kuzeybatı köşeye bakış. 53
Şekil 4.8 : Çifte Han zemin kat planı..... 54
Şekil 4.9 : Z30 no'lu mekan,a) batı duvara bakış, b)giriş koridoru..... 55
Şekil 4.10 : Z31 no'lu mekana (avluya) bakış(2014). 56
Şekil 4.11 : Z31 no'lu mekan,a)kuzeybatı köşe ,b) havuz(2014)..... 56
Şekil 4.12 : Z02 no'lu mekan, a)batı duvarına bakış, b)kuzeybatı köşesine bakış.... 57
Şekil 4.13 : Z03 no'lu mekan, batı duvarı yönüne bakış..... 58
Şekil 4.14 : a)Z04 no'lu mekan, avlu cephesi, b) Z04 No'lu Mekan batı duvarı yönüne bakış..... 58
Şekil 4.15 : Z05 no'lu mekan; a)güneydoğu köşesine, b)kuzeybatı köşesine bakış. 59
Şekil 4.16 : Z06 no'lu mekanın, a) kuzeybatı, b)güneybatı köşesine bakış. 60

Şekil 4.17 : Z07 no'lu mekanın, a) avlu cephesine, b) doğu duvarına, c) güney duvarına, d)batı duvarına bakış. 61
Şekil 4.18 : Z08 no'lu mekanın girişine bakış. 61
Şekil 4.19 : Z09-A no'lu mekanın, a) avlu cephesine, b) yukardan döşemeye bakış. 62
Şekil 4.20 : Z09-A no'lu mekana yukardan bakış. 63
Şekil 4.21 : Z10 no'lu mekan,a)avlu cephesi, b)güney duvarına bakış. 63
Şekil 4.22 : Z11 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı ve döşemeye bakış. 64
Şekil 4.23 : Z12 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı. 64
Şekil 4.24 : Z13 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı ve döşemeye bakış. 65
Şekil 4.25 : Z14 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarına bakış. 65
Şekil 4.26 : Z15 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı duvarı. 66
Şekil 4.27 : Z16 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı. 67
Şekil 4.28 : Z17 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı. 67
Şekil 4.29 : Z18 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı. 68
Şekil 4.30 : Z19 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı. 68
Şekil 4.31 : Z19 no'lu mekan, a) güneybatı köşesi, b) asmakat. 69
Şekil 4.32 : Z20 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b)kuzeybatı köşe. 70
Şekil 4.33 : Z21 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b) kuzey duvarı. 70
Şekil 4.34 : Z22 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b) kuzey duvarı. 71
Şekil 4.35 : Z23 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b) doğu duvarı. 71
Şekil 4.36 : Z23 no'lu mekan, a) güneybatı köşesi, b) doğu duvarı. 72
Şekil 4.37 : Z23 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı köşesi. 73
Şekil 4.38 : Z24 no'lu mekan, a) kuzey duvarı, b) batı köşesi. 73
Şekil 4.39 : Z25 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) kuzeydoğu köşesi. 74
Şekil 4.40 : Z26 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) kuzey duvar. 74
Şekil 4.41 : Z27 no'lu mekan, a) kuzey duvarı, b) doğu duvarı. 75
Şekil 4.42 : Z28-A no'lu mekan, a) Z07 ye geçiş, b) doğu duvarı. 75
Şekil 4.43 : Z28-A no'lu mekan, a) kuzey duvardaki pencere, b) kuzeybatı köşesi. 76
Şekil 4.44 : Z28-B no'lu mekan, a) kuzeybatı köşesi, b) doğu duvarı. 77
Şekil 4.45 : Çifte Han birinci kat planı. 78
Şekil 4.46 : 101 no'lu mekan, a) revaktan giriş, b) doğu köşesine bakış. 80
Şekil 4.47 : 102 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı. 80
Şekil 4.48 : 103 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı 81
Şekil 4.49 : 104 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı 82
Şekil 4.50 : 105 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı, c)batı duvarı, d) doğu duvarı 82
Şekil 4.51 : 106 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı. 83
Şekil 4.52 : 107 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı. 84
Şekil 4.53 : 108 no'lu mekan, a) kuzey duvarı, b) mekanın içi 85
Şekil 4.54 : 109 no'lu mekan, a) Eyvanın girişindeki kemer, b) doğu duvarına bakış. 85
Şekil 4.55 : 110 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış. 86
Şekil 4.56 : 111 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış, c) güneydoğu köşesi, d) müdahale edilmiş pencere boşluğu. 87
Şekil 4.57 : 112 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış, c)doğu duvarı, d) güney duvarı. 88
Şekil 4.58 : 113 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan batı yönüne bakış, c)güney duvarı, d) yukardan güney yönüne bakış. 89
Şekil 4.59 : 114 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış. 89

Şekil 4.60 : 115 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış. 90
Şekil 4.61 : 116 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu yönüne bakış. 91
Şekil 4.62 : 116 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış, c)güney duvarı, d)merdivene bakış. 91
Şekil 4.63 : 118 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı..... 92
Şekil 4.64 : 119 no'lu mekan, a) batı yönüne bakış, b) güney duvarı c) güney duvarı, d) batı duvarı. 93
Şekil 4.65 : 120 no'lu mekan, a) pasajdan giriş, b) avlu cephesi, c)güneybatı köşesine bakış, d) kuzeydoğu köşesine bakış. 94
Şekil 4.66 : 121 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı duvarına bakış, c)güneybatı köşesine bakış, d) kuzeydoğu köşesine bakış. 95
Şekil 4.67 : 123 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı duvarı. 96
Şekil 4.68 : 125 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) mekana çıkan merdiven (2010)... 96
Şekil 4.69 : 125-A no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı. 97
Şekil 4.70 : 125-B no'lu mekan, a) batı duvarı, b) kuzey duvarı, c)kuzeydoğu köşesi, d) doğu duvarı. 97
Şekil 4.71 : 125-C no'lu mekan, a) batı duvarı, b) kuzey duvarının ahşap dikmeleri. 98
Şekil 4.72 : Döşeme detayı, a) zemin kat revak, b) birinci kat revak. 100
Şekil 4.73 : Yukardan a) doğu, b) kuzey kanadına doğru bakış. 102

Şekil 5.1 : 1932 tarihli A.Gabriel tarafından hazırlanan haritada tez konusu yapının yeri..... 111
Şekil 5.2 : 1933 tarihli hava fotoğrafı, tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi). 111
Şekil 5.3 : Zemin kat dönem analizi. 116
Şekil 5.4 : Birinci kat dönem analizi. 116
Şekil 5.5 : Geleneksel Diyarbakır mimarisinde görülen, iki yüzü de kesme bazalt taş olan duvar detayı. 117
Şekil 5.6 : İkinci dönem yapım tekniğine örnek. 118
Şekil 5.7 : Üçüncü dönem yapım tekniğine örnek. 118
Şekil 5.8 : Dördüncü dönem yapım tekniğine örnek. 118
Şekil 5.9 : Geleneksel Diyarbakır konutunda çatı detayı. (Erginbaş, 1953)..... 123
Şekil 5.10 : Zemin Katı Şematik Restitüsyon planı. 124
Şekil 5.11 : Birinci Kat Şematik Restitüsyon planı. 125
Şekil 5.12 : Çifte Han Sokak Cephesi şematik Restitüsyonu. 126
Şekil 5.13 : Çifte Han Sokak Cephesi şematik Restitüsyonu. 127
Şekil 5.14 : Çifte Han'ın restitüsyonuna yönelik mekansal ilişkileri gösteren şematik kesit. 127

Şekil A.1 : Tez konusu yapıya ait anıt fişi..... 144
Şekil A.2 : Tez konusu yapıya ait eski eser fişi. 145
Şekil A.3 : Tez konusu yapının tapu kaydı. 146
Şekil A.4 : Tez konusu yapı ve çevresinin imar planı. 147
Şekil A.5 : Tez konusu yapının kadastral planı. 148
Şekil A.6 : Tez konusu yapıya ait vakfiyenin çevirisinin bir kısmı..... 149
Şekil A.7 : Tez konusu yapıya ait 1951 tarihli dilekçe. 150
Şekil A.8 : Tez konusu yapının ikinci kısmının arsa olarak geçtiği 1955 yılına ait belge 151

Şekil A.9 : 1968 yılında tez konusu yapıya ait genel tamirat giderlerinin geçtiği belge. 152
Şekil A.10 : 1969 yılında tez konusu yapının parselinde pasaj inşaa edilmesi ile ilgili belge. 153
Şekil A.11 : 1969 yılında tez konusu yapının parselinde pasaj inşaa edilmesi ile ilgili belgenin eki. 154
Şekil A.12 : 1993 tez konusu yapı hakkında Koruma kuruluna hazırlanan rapor. .. 155
Şekil A.13 : 1993 yılında çekilmiş Çifte Han sokak cephesine ait fotoğraflar. 156
Şekil A.14 : 1993 yılında çekilmiş bodrum kata iniş ve çatı detayı fotoğrafları. 157
Şekil A.15 : 1993 yılında çekilmiş batı cephesi ve güney doğu köşesine ait fotoğraflar. 158
Şekil B.1 : Vaziyet Planı 159
Şekil B.2 : Zemin Kat Planı +1.20 160
Şekil B.3 : Birinci Kat Plani +4.20 161
Şekil B.4 : Cepheler 162
Şekil B.5 : Kesitler 163
Şekil B.6 : Malzeme Analizi Zemin Kat Planı. 164
Şekil B.7 : Malzeme Analizi Birinci Kat Planı 165
Şekil B.8 : Malzeme Analizi Cepheler 166
Şekil B.9 : Malzeme Analizi Zemin Kesitler 167
Şekil B.10 : Bozulma Analizi Zemin Kat Planı. 168
Şekil B.11 : Bozulma Analizi Birinci Kat Planı 169
Şekil B.12 : Bozulma Analizi Cepheler. 170
Şekil B.13 : Müdahale Paftası Zemin Kat Planı. 171
Şekil B.14 : Müdahale Paftası Birinci Kat Planı 172
Şekil B.15 : Restorasyon Zemin Kat Planı 173
Şekil B.16 : Restorasyon Sistem Kesiti 174

DİYARBAKIR ÇİFTE HAN'NIN INCELENMESI VE KORUMA ÖNERİLERİ

ÖZET

Diyarbakır kenti eski çağlardan itibaren önemli bir merkez olmakla beraber bölgeler arası ve bölge dahilinde yapılan ticarette de önemli bir yer tutmaktaydı. Tarihi Romalılar'a kadar uzanan kent 19. yüzyılın sonlarına kadar merkezi bir dini yapı, iki ana aks etrafına yerleşmiş ticari ve sosyal yapılar ve bu yapılardan boş kalan yerleri kaplayan köşk, konut vb. gibi barınma yapıları ile zamanla genişlemiş, merkezden surlara doğru gelişmiş, organik bir kent dokusuna sahiptir. Surlarla sınırlanan kentte, üst düzey yönetim alanının iç kaleye taşınması, kentin merkezinde olan Mar Toma Kilisesinin Ulu Camiye dönüştürülmesiyle bu alanda ticaret mekanlarının oluşumunu artmıştır. Böylece çarşı, pazar, han, hamam, eğitim yapıları ile Diyarbakır merkezinde ikinci bir halka oluşturulmuştur. Ticaret ve ana ulaşım yolları üzerinde bulunması gibi özellikleri Diyarbakır'ı ticari bakımdan merkezi hale getirmiştir (Darkot, 1997). Bu süreç boyunca ticaret mekanları kenttin ekonomisinde ve gelişmesinde büyük önem taşımıştır. Ancak 19.yy ortalarında Bağdat yolunun değişmesi Diyarbakır ticaretini olumsuz etkilemiştir. Tüccarların Bağdat-Mardin-Musul yolu yerine çöl üzerinden başka bir güzergahı kullanmasıyla Diyarbakır devre dışı kalmış ve ticaretin önemi azalmıştır (Yavuz, 2011). Bunun sonucunda bir çok ticari yapılar önem kaybetmiştir. Aynı dönemlerde Osmanlı devleti genelinde uygulanan yeni askeri politikalar doğrultusunda bu yapıların büyük bir kısmı askere tahsil edilmiştir. Bunun sonucunda bir çok şehir gibi Diyarbakır ticareti de olumsuz etkilemiş, ticaretin önemi azalmış ve bir çok ticari yapı el değiştirmiştir. 19.yy sonlarında Osmanlı devleti genelinde uygulanan yeni askeri politikalar doğrultusunda bu yapıların büyük bir kısmı askere tahsil edilmiştir. Bunun sonucunda Diyarbakır ticareti olumsuz etkilemiş, ticaretin önemi azalmış ve bir çok ticari yapı günümüze ulaşamamıştır. 20.yy ortalarında yürütülen kentleşme politikaları ve artan hızlı nüfus nedeniyle bir çok tarihi kentte olduğu gibi Diyarbakır kenti de hızlı bir dönüşüm içerisine girmiştir. Hızlı ve çarpık kentleşme sonucunda niteliksiz mahalleler oluşmuştur. Büyüyen kent ve artan kent nüfusunun ticaret ihtiyacını karşılayacak yeni ticaret bölgeleri oluşturulmamış, kent ticareti Suriçi ile kısıtlı kalmıştır. Koruma politikalarının bilinçsizliği ve kentteki ticaret talebinin artması sonucunda tarihi yapılar yıkılıp yerlerine niteliksiz betonarme ticaret mekanları inşa edilmiştir. Tez kapsamında çalışılan yapı da Savaş mahallesinde bulunan, Diyarbakır'ın günümüze kalan nadir hanlarından olan, Çifte Han'ın da aynı süreçlerden geçmiş olması nedeniyle günümüze sadece yapının bir kısmı ulaşabilmiştir. Yapının günümüze ulaşan kısmı ciddi anlamda hasarlı olmasına rağmen yaşanılan mülkiyet problemleri nedeniyle yapının onarımı ile ilgili çalışmalar başlatılmamıştır. Günümüzde kamulaşma çalışmaları başlatılan yapının problemlerinin çözülüp restorasyon çalışmalarının acil bir şekilde başlatılması ve gelecek nesillere aktarılması büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu nedenle bu tez

kapsamında, tarihi Çifte Han (Borsa Hanı) ‘na dair araştırmalar yapılmış, bilgiler arşivlenmiş, yapıya ait rölöve, restitüsyon, restorasyon öneri projeleri geliştirilmiş ve koruma onarım yöntemleri belirlenmiştir.

Tezin birinci bölümünde, ortaya konulacak çalışmanın amacı ve çalışmanın yürütülmesinde kullanılan yöntemler açıklanmıştır.

İkinci bölümde, öncelikle tarihi Diyarbakır kentine ait fiziksel veriler toplanmış, bölgenin tarih boyunca süregelen gelişimi irdelenmiştir. Ardından yapının ve ticaretin kent içindeki yerinin ve öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için kent dokusu gelişimi araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde Osmanlı hanları ve Diyarbakır’daki hanların mimarisinin genel özellikleri incelenmiş; böylelikle tez konusu yapının daha doğru çözümlenmesi hedeflenmiştir.

Dördüncü bölümde, yapıya ait elde edilen bilgi ve belgeler irdelenmiş; fotoğraflar ve çizimlerle mevcut durumu belgelenmiştir. Belgeleme ve saha çalışması sonucunda yapıya ait bozulmalar ve bozulmalara neden olan etkenler tespit edilmiştir.

Beşinci bölümde, yapının restitüsyonuna yönelik kaynaklar araştırılmış, restitüsyon sorunları belirlenmiş, yapının dönem analizi yapılmıştır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda yapının şematik restitüsyon projesi hazırlanmıştır.

Altıncı bölümde yapının korunmasına ve kullanılmasına yönelik müdahale ve yöntemler belirtilmiş, yapıya dair şematik restorsayon projesi hazırlanmıştır.

Yedinci bölümde yapıya dair yapılan belgeleme ve araştırmalar, getirilen önerilerle beraber sonuç kısmında özetlenmiştir.

DİYARBAKIR ÇİFTE KHAN (CARAVANSERAI) RESTORATION PROJECT

SUMMARY

Diyarbakır is located on a volcanic basin in the middle of Southeastern Anatolia, surrounded by Taurus Mountains. The city is situated on the banks of Tigris River. The name Diyarbakir is referred as Amidi in Assyrian sources, was called Amid following the Arab incursions, and became known as Kara or 'Black' Amid with the arrival of the Turks. The current name is derived from the name 'Diyar-ı Bekr', meaning 'realm of the Bakr' – a reference to the Arab Bakr tribe who settled in the region during the Arab incursions. In a speech in 1937, Atatürk called the city by its current appellation, after which it became officially known as Diyarbakır. The history of Diyarbakır dates back to around 7500 BC. Dozens of civilizations such as Assyrians, Urartu, Persians, Romans, Abbasi, Seljuk, Ayyubi and Ottomans since 3000's B.C., have passed through the city, leaving behind many historic monuments including the stunning city walls (Beysanoğlu, 1963). Diyarbakir was planned on two major streets running from East-West to North- South that intersect each other at The Great Mosque of Diyarbakir (former Mar Thoma church), which once was the center of commerce. Departing the urban planing structures, it can be concluded that Roman cities had a great effort at the planing and construction methods of the city. City walls of Diyarbakır were first built to protect the city which is located on the Silk Road, center of art and culture, were shaped during the Roman period. Diyarbakir had been a commercial node at a strategical location, an important stage in the movement of the army. It also had been one of the most important and largest states during the Ottoman era. Throughout the 16th and 17th centuries Ottoman Empire was powerful in terms of economical conditions and was controlling much today's Middle East therefore they have constructed many commercial buildings in Diyarbakir as well. For instance; Deliller Khan, Hasanpaşa Khan are both built in 16th century. Deliller Khan is the biggest khan in the city. It was named after the guides who took prayers to Mecca because the khan was giving them a chance to accomodate. Khan was built in 1527 by Governor Hüsrev Paşa with the mosque an madrase behind it. Hasanpaşa Khan which was referred as a strong structure like a castle by Evliya Celebi, was built between the dates of 1572-1575 by the son of Governor Sokullu, Hasan Paşa. It has a basement, a courtyard and an upper floor. In 1842, many commercial buildings including Cifte Khan had been used for military purposes due to the shift at the military system of Ottomans.

Until the end of the 19th century, city's physical expansion was limited by the city walls. Historical city center has grown from city center to city walls in years. Being surrounded by city walls and climate conditions had been effective of structural form of the city.

In 20th century, mobilization was declared because of the I. world war. During the mobilization, city had many social conflict and riots that caused a big damaged in the historic center and architectural heritage.

After the foundation of Turkish Republic, Diyarbakır witnessed a rapid growth. As an outcome of this growth Diyarbakır faced with a radical transformation in terms of urban development as in many other cities in Turkey. As a result of this transformation, it can be said that traditional architecture lost its identity both culturaly and physically. For instance, it can only be mentioned about five remaining khans, which are mostly in bad conditions, out of 14. Therefore, every attempt and study to preserve the historical asset of the city play an important role for the heritage preservation. Within the scope of this thesis, Cifte khan which is located in the northeast of the city has been studied. It is observed that the building is in a very bad situation although it was one of the important khans in Diyarbakir. There is a conflict in the ownership status of the khan and it obstruct to restore and re-use the building. However, Directorate of foundations, Munincipality and Office of the Governor of Diyarbakır are trying to expropriate the Khan for public purposes.

In this thesis, the information which is necessary to preserve this historical building to future generations is archived. Survey, restitution and restoration projects were prepared and also conservation and maintenance methods were developed.

In the first part, the aim of study will be enlightened. The methods which are going to be used in the next chapters are mentioned.

In the second Chapter, firstly, physical information of the historic city of Diyarbakir and the ongoing growth of the region throughout history is discussed. Then urban developement of the city was investigated to have a further understanding of the dynamics of the city.

In the third chapter, architecture of the Ottoman Khans and samples in Diyarbakir were investigated. Then existing Khans in the historic center were explored to have a deeper understanding of the planing and construction techniques of Çifte Khan.

In the fourth chapter, obtained information and documents belonging to Cifte Khan were examined and current situation was documented with photos and drawings. Based on this study, deterioration factors were identified. For instance; Cifte Khan is a two floor khan with a courtyard in the middle. It can be catagorized as a good sample of Ottoman Khan. It has one existing portico, one modified portico and trace of two nonexisting portico. Building has serious structural problems that can also be observed as water intrusion and detoriation of the materials as a result of the collaps of the roof. As a normal consequence of this process, it can be mentioned about an acceleration on the speed of buildings components destruction. More than that, each collapsed part made a huge loading to the existing structure. Thus, an urgent debris clearing is needed.

Fifth chapter aims to focus on the understanding of structure's original design and tries to analyse the plan of the building as a whole. Basing on the building surveys on field, it can be mentioned about connections between Cifte Khan and neighbouring parcels in the first periods of the khan. The studies in the archives led to the exploration of building's foundation certificate which is dated at the year of 1810. It can be mentioned about the existance of two courtyards basing on the founding certificate. Bearing this information in mind, the city faced with a big fire as an outcome of social conflicts and political riots. It is very likely that nonexistant part,

second courtyard and it's surrounding, has been affected from 'big fire'. More than that, the documents mentioning the damage of fire and a map which is dated in 1933, play a crucial role at the support of this proposal. However, a research, that aims to explore the fate of former neighouring parcels, is needed to understand the orinal plan and the function of building. Also, the traces that belong to an earlier period of the building and analogical research on similar structures have been assessed to reach the original concept of the building. After this research, reconstitution proposals were developed.
In the sixth chapter, interventions to be done are identified in sight of the findings from the measured drawings and reconstitution projects. Re-use of the building was discussed to identify the requirements of the new function of the building. As a result of all these evaluations, a proposal for the conservation of the building was prepared.

In the last chapter, obtained informations, problems, documents and proposed re-use and conservation techniques were summarized.

1. GİRİŞ

Kentin kuzeydoğu diliminde, Dabanlıoğlu Mahallesi'nde yer alan tez konusu yapı günümüze ulaşan az sayıdaki Osmanlı hanlarından biridir. Yapının ilk inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir ancak yayınlarda 16.yüzyıl yapısı olarak tanımlanmakta fakat bu bilgiye dair bir kaynak gösterilmemektedir. Bu tarih 16.yüzyıldaki ekonomik durumdan çıkansanmış olabilir, nitekim Çifte Han'ın Çifte Han sokak üzerindeki girişi ile Hasanpaşa Hanı'nın Gazi Caddesi üzerindeki girişlerinin kemer sistemleri ve girişlerindeki lale süslemelerin benzerliği bu varsayımı desteklemektedir(A. Yavuz, 2011) .

Yapı mülkiyetinin %30 u vakıflara geri kalanı ise şahıslara aittir. Yapının çoklu mülkiyeti restorasyona yönelik çalışmalarda da sorunlara neden olmaktadır. Strüktürel açıdan da kötü durumda olan yapı, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü'nün İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı'na yapının belgelenmesi konusunda yapmış olduğu talep doğrultusunda değerlendirilmiş ve tez çalışmasına başlanmıştır. Han işlevini kaybettikten sonra, bir süre Borsa olarak kullanılan yapı işlevsel değişim nedeniyle halk dilinde Borsa Hanı veya Çifte Han olarak bilinmektedir. Ancak tez çalışmasında yapının özgün adı olan Çifte Han adının kullanımı tercih edilmiştir.

1.1 Çalışmanın Amacı

Diyarbakır kent dokusu 20. yüzyılın ortalarına kadar büyük ölçüde korunmuş ancak 20. Yüzyıl ortalarında kentte Surların kısmen yıkımı gibi ciddi tahripler başlamış ve bu tahripler günümüze kadar devam etmiştir. Tez kapsamında çalışılan Çifte Han'ın Susuz göz olarak tanımlanan[1] ikinci avlusunun da aynı dönemde yıkıldığı düşünülmektedir. Kenteki bu hızlı tahribat süresince kent içindeki bir çok geleneksel mimarinin yıkılarak bu alanlara çok katlı, niteliksiz, çoğu zaman sıvası bile olmayan

[1] Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü arşivinde bulunun, Seyyid İbrahim Paşa Vakfına ait vakfiyeden alınmıştır. Eklerde vakfiyenin Çifte Han ile ilgili kısmının Türkçesi eklenmiştir.

binalar inşa edilmiştir. Çifte han gibi kısmen de olsa ayakta kalan yapılar ise bakımsızlık, işlevsizlik ya da yanlış müdahaleler nedeniyle gün ve gün yılkılmaktadır.

Tez kapsamında ele alınan yapının ciddi anlamda strüktürel sorunları bulunmaktadır. Yapının kullanımdışı kalmasıyla beraber 1993 yılından bu yana yapıda yıkılmalar olmaktadır. Bu yapının tez konusu olarak çalışılmasındaki en büyük etken Osmanlı döneminden günümüze kadar gelebilen Diyarbakır'ın sayılı hanlarından olan Çifte Hanın Kültür mirasımıza yeniden kazandırılmasına katkı sağlamaktır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Tez kapsamında ele alınan yapının yakın çevresi, benzer dönem ticaret yapılarının yapım teknikleri ve Diyarbakır kentinin tarihsel gelişimi araştırılarak, yapının mimari dilinin ve kent ile ilişkisinin daha iyi çözümlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Diyarbakır kenti ve Osmanlı Dönemi ticaret yapıları mimarisi ile ilgili yapılmış çeşitli araştırmalar ve yayınlar incelenmiştir. Tez konusu yapının tarihsel sürecinin açıklığa kavuşması için ise eski belge ve fotoğraflara ulaşmak amacıyla Diyarbakır'da; Vakıflar Müdürlüğü, Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Ankara'da Vakıflar Müdürlüğü, Cumhuriyet, İl Özel İdare arşivlerinde ve İstanbul'da Atatürk Kitaplığı'nda, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde çalışılmıştır. Ayrıca Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi'nin arşivinden Diyarbakır kentinin 1933 tarihli hava fotoğrafı edinilmiş, tez konusu yapıya ait tapu kayıtları incelenmiş ve bölgenin sosyolojik gelişimi konusunda Seyahatnamelerde Diyarbakır kitabının yazarı sayın Şefik Korkusuz ile görüşülmüştür. Böylelikle tez konusu yapı yakın çevresi ile beraber bir bütün olarak analiz edilebilmiştir.

Çalışmalar; yapının rölövesinin hazırlanmasıyla devam etmiştir. Üç haftalık bir sürede gerçekleştirilen saha çalışması sonucunda ortaya çıkan ölçümler daha sonra vektörel bigisayar programlarında gerçek ölçülerinde çizilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yapının 1/200 vaziyet planı, 1/50 plan, kesit ve görünüşleri hazırlanmıştır. Elde edilen rölöve çizimleri üzerinden de yapıda kullanılan malzemeler, farklı dönem ekleri ve hasarlar çeşitli renk ve tarama teknikleri ile gösterilmiştir.

Bu aşamadan sonra yapının restitüsyon çalışması başlamıştır. Rölövede elde edilen veri ve bulgular sonucunda Çifte Han'ın komşu parsellerdeki yapılarla ilk yapıldığı dönemlerde bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Yapının özgün plan şemasının ve diğer yapılarla ilişkisinin çözümlenebilmesi için de arşivlerde incelemeler yapılmış, yapının kök tapuları İl Özel İdareden talep edilmiştir. Bu çalışma sonucunda yeterli belgeye ulaşılamamış olsa da Çifte Han'ın günümüzdeki parselinden daha büyük bir alana oturan oldukça büyük bir han olduğu düşünülmektedir. Bu bağlantılar incelendikten sonra Çifte Han'ın bugünkü mülkiyet sınırları içinde dönemsel analizleri yapılmıştır. Yapının şematik restitüsyonunun çizimi için de analoji yöntemine başvurulmuştur. Benzer tipteki ticaret yapılarının plan kurguları ve yapı elemanları bu aşamada incelenerek yapının 1/100 ölçeğinde restitüsyon önerisi hazırlanmıştır.

Restorasyon projesi hazırlanırken, yapıya kesin bir işlev vermek yerine olmaması gereken işlevler belirtilmiş ve yapının plan şemasına sadık kalınarak alternatif kullanımlar oluşturulmak hedeflenmiştir. Yapının mevcut hasarlarının ortadan kaldırılması için müdahale önerisi geliştirilmiştir. Günümüze ulaşamayan yapı elemanları ve kısımlar için yapılabilecek çağdaş ek önerileri için yönetemler belirlenmiştir.

2. DİYARBAKIR KENTİ

Bu bölümde Diyarbakır'ın coğrafi konumu, topografyası, jeolojik yapısı, iklimi, bitki örtüsü, nüfusu ve sosyo-ekonomik yapısı incelenecektir.

2.1 Konumu ve Coğrafi Özellikleri

Güneydoğu Anadolu'nun Gaziantep'ten sonra ikinci büyük kenti olan Diyarbakır ili Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta bölümünde bulunmaktadır (Şekil 2.1) (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

Şekil 2.1 : Türkiye Siyasi Haritasında Diyarbakır İli'nin konumu

Diyarbakır, 37° 30' ve 38° 43' kuzey enlemleriyle, 40° 37' ve 41° 20' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Yüz ölçümü 15.355 km²'dir. İl Merkezinin denizden yüksekliği 670 m'dir. Dicle Irmağı ile Güneydoğu Toroslar arasında geniş alana uzanan Diyarbakır havzasıdır. Bu bölümün güneyinde ise orta yükseklikteki dağlardan oluşan Mardin yükseltisi yer alır. Kuzeybatı Güney doğrultusunda uzanan

Karacadağ yükseltisi, Diyarbakır Havzasıyla batıdaki Şanlıurfa yaylasını birbirinden Kuzey Mezopotamya' da bulunan kent, doğusunda; Batman, Muş, güneyinde; Mardin, Şanlıurfa, batısında; Adıyaman, Malatya, kuzeyinde; Elazığ ile Bingöl illeriyle çevrilmiştir. Dicle nehri ile ikiye ayrılan kentin batı bölümü 1800 m yüksekliğindeki Karacadağ'dan başlayan bir kaya dizisi üzerindedir. (Konyar, 1936) Diyarbakır, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli kentlerden biridir. Dicle vadisinden 100 metre kadar yükseklikte, Karacadağ'dan Dicle'ye kadar uzanan geniş bazalt platosunun doğu kenarında, geniş bir düzlük üzerine kurulmuş olan Diyarbakır'ın içindeki eski yerleşim merkezleri kentin geçmişten günümüze uzanan önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Ancak kentin tam olarak ne zaman iskan edildiği belli değildir. (Beysanoğlu, 1963)

Bölgede sert kurak kara iklimi ve yarı kurak yayla iklimi hakimdir. Güneydoğu Toroslar kuzeyden gelen soğuk rüzgârları kestiği için Doğu Anadolu'ya nazaran kışları daha az soğuktur ancak serin rüzgarların kente ulaşmaması nedeniyle yazların da en sıcak geçtiği illerden biri olan Diyarbakır'ın yıllık sıcaklık ortalaması 15.9 °C'dir. İlde, komşu il merkezlerinin çoğunun yıllık ortalamasından düşük olan ortalama yağış miktarı ise 495.9 mm'dir (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

2.2 Sosyal ve Demografik Yapı

Diyarbakır, geçmişten bu yana bir çok medeniyeti ve kültürü ağırlamış, farklı dil, din ve ırklara ev sahipliği yapmıştır. Bu kültürel zenginlik kentin yaşama biçimini, kültrünü ve mimarisini de beslemiş ve şekillendirmiştir. Bu medeniyetlerin sosyal, demografik ve kültürel katmanları günümüz kentini oluşturmuştur. Ancak çeşitli sosyolojik ve politik nedenlerleden dolayı bugün kenteki gayrimüslimler neredeyse yok olmuştur.

1518 tarihli tapu tahrir defterlerinden yararlanarak yapılmış tarihi araştırmalar neticesinde; şehir nüfusunun %58'ni Müslümanların, %41'ni Hristiyanların ve %1'ni de Yahudilerin oluşturduğu düşünülmektedir (M.İlhan, 1991). 1540-1568 tarihli tapu tahrir defterlerine göre ise 1518'de 14.586 olan kent nüfusunun 1540'da Hristiyanlardaki yaklaşık 6000 kişilik artış ile 20.533'e, 1568'de ise hem Müslümanlardaki (4083 kişi), hem de Hristiyanlardaki (8456 kişi) artış ile 33.407'ye ulaştığı görülmektedir (İlhan, 1991).

17. ve 18. yüzyıl kent nüfusuna dair yapılan araştırmalar o dönemde kenti ziyaret eden seyyahların seyahatnamelerine dayanmaktadır. Tavernier; 1630 yılında kent nüfusunun 20.000'den fazla olduğunu söylemektedir. Alman seyyah C. Niebuhr Mayıs 1766'da Diyarbakır'da bulunmuş ve bu tarihte nüfusun 16.000 olduğunu, 1757 yılında meydana gelen kıtlık nedeniyle kent nüfusunun azaldığını dile getirmiştir.

19.yüzyılda kenti ziyaret eden seyyahlardan İnciciyan kent nüfusunun; 1804 yılında 50.000, Buckingam 1815 yılında 50.000 ve A. Dupré ise 1819 yılında 56.000 olduğunu dile getirmişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında kente bulunan J. Çernik kent nüfusunun 40.000 olduğunu söylemiştir ancak bu döneme ait nüfus bilgileri daha çok salnamelerde yer alan bilgilere dayanmaktadır. Kesin olamamakla beraber kent nüfusunun bu dönemde 29.383, tüm Diyarbakır bölgesinin toplam nüfusunun ise 66.117 olduğu düşünülmektedir (Yılmazçelik, 1995).

1927 yılında Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımına göreyse şehir nüfusu 30.709'du (M.İlhan, 1991). 1940'lı yıllara kadar yaklaşık 40.000 civarındaki kent halkı surların çevirdiği kalede yaşamaktaydı(Arslan, 1999). 1990 yılında 595.440 olan kent merkezinin nüfusu, 2000 yılında 817.692 artmıştır ve böylece kent nüfusunda 10 yıllık süreçte % 31,71 oranında bir artış gerçekleşmiştir. (DİE, 2004) 2009 nüfus sayımlarında ise kent merkezi nüfusu 834.854 olarak belirlenmiştir (TİY, 2009). Kentteki bu ani nüfus artışının nedeni kırsaldan kente olan göçlerdir. Çeşitli sebepleri olan bu göçün bir nedeni de terör olmuştur. Kitleler can ve mal güvenliği nedeniyle şehre göç etmiş ve bu yoğun göçe alt yapı hizmetleri olarak yetersiz kalan kentin dokusunda da ciddi değişikliklere neden olmuştur. Sur dışında *yeni bir şehir* inşa edilmiş olsa da bu dönemde Suriçi'nde de ciddi tahribatlar olmuş, hızlı ve niteliksiz bir kentleşme sonucunda bir çok tarihi yapı zarar görmüştür. Bu tahribatlar; şehir surların taşlarının ev yapımı için sökülmesi, niteliksiz ekler ve üretimler ile tarihi dokunun bozulması ile örneklenebilir.

19. yüzyılda Diyarbakır kent merkezinde çoğunlukla İslamiyet olmak üzere, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine inanan halkın; Türkler, Kürtler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerden oluştuğu bilinmektedir. Bu gruplar kentte bazı mahallelerde ayrı, bazılarında ise bir arada yaşamışlardır. Bu dönemde nüfusun büyük bir bölümü Müslümanlardan oluşmakla beraber; Ermeni, Ermeni katoliği, Protestan, İsavi katoliği, Rum, Rum katoliği, Keldani, Süryani, Yakubi ve Nasturilerden oluşan

Hristiyan grupları ve Yahudiler de kentte varlıklarını sürdürmüşlerdir (Yılmazçelik, 1995). Dini gruplar içerisinde Ermeni ve Süryanilerin sayılarının diğerlerine göre fazla olduğu düşünülmekle beraber, bu yüzyıldaki gayrimüslim halkın kesin sayısı bilinmemektedir. Yine de 1823-1848 yılları arasında Diyarbakır Merkez Sancağı'ndaki gayrimüslim cizye evraklarının dağılımına göre bu sayının 10.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Yılmazçelik, 1995). Ancak 19. yüzyılın başında kent için bahsedilen etnik ve dinsel zenginliğin günümüze sadece izleri kalmıştır.

2.3 Kentin Tarihi

Mezopotamya/Elcezire olarak bilinen, Dicle nehri ile Fırat kolları arasında kalan bölgenin en eski şehirlerinden biri olan Diyarbakır Kenti tarih boyunca bir çok farklı isimle anılmıştır.Kent Asur belgelerinde Amidi veya Amedi adıyla yer almaktadır. Bu adın Hurri'lerden kaldığı kabul edilmektedir. Roma ve Bizans kaynaklarındaysa

şehir Amida adıyla anılmıştır. Romalılar zamanında şehir surlarının onarımı sonrasında adı Augusta olarak değiştirilmiş ancak bu yeni ad pek etkili olmamış ve kısa bir süre sonra unutulmuştur. Süryani eserlerde çoğunlukla Amid veya O'mid olarak adlandırılmış olan şehir Arapça eserlerdeyse Amed olarak adlandırılmıştır. Elcezire bölgesine yayılan Arap nüfusunun belirli bölgelere yerleştirilmesiyle bölgeler kabile isimleri ile anılmış ve Amid Diyar-i Bekr adını almıştır ancak şehre yine Amid veya Kara Amid denmeye devam edilmiştir. 18. yüzyıldan sonra şehir bazı eserlerde geleneksel mimaride kullanılan bazalt taşının kara rengine ithafen Kara-Amid adıyla da anılmıştır (Beysanoğlu, 1977). Ancak bu isimler Diyarbekir eyaletinin vilayet olmasıyla zamanla unutulmuş ve yerini 20.yy başlarından itibaren "Diyarbekir"e bırakmıştır. Cumhuriyet döneminde, 1937'de ise Diyarıbekir adı Diyarbakır'a dönüştürülmüştür (Yediyıldız, 2008).

Diyarbakır kenti tarih boyunca bir çok uygarlığın egemenliğine geçmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir; Huri-Mitani (M.Ö. 3000–1260), Asurlular hakimiyeti (M.Ö. XIV yüzyıl sonlarında), Urartular (M.Ö. 775–736), İskitler (M.Ö. 653–625), Medler (M.Ö. 625–550), Persler (M.Ö. 550–331), Makedonyalılar (M.Ö. 331–323), Selevkoslar (M.Ö. 323–140), Partlar (M.Ö. 140–85), Büyük Tigran İdaresi (M.Ö. 85–69), Romalılar (M.Ö. 69–53), Sasaniler (M.S. 226–395), Bizanslılar (M.S. 395–

639), Emeviler (M.S. 661–750), Abbasiler (M.S. 750–869), Şeyhoğulları (M.S. 869–899), Hamdaniler (M.S. 930–978), Mervaniler (M.S. 984–1085), Selçuklular (M.S. 1085–1093), İnaloğulları (M.S. 1097–1142), Nisanoğulları (M.S. 1142–1183), Artuklular (M.S. 1183–1232), Eyyubiler (M.S. 1232–1240), Moğollar(M.S. 1394–1401), Akkoyunlular (M.S. 1401–1507), Safeviler (M.S. 1507–1515) ve Osmanlılar (1515-) Diyarbakır'a egemen olmuşlardır (Beysanoğlu, 1963) .

Her medeniyet kente kendine ait izler ve yapılar bırakmıştır. Bu nedenle bu çalışmada kent tarihinin izleri kent dokusunun gelişimiyle beraber incelenecektir.

2.4 Kent Dokusunun Gelişimi

Diyarbakır, yaklaşık 4000 yıllık tarihi boyunca, bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kent tarihi boyunca Suriçi bölgesi önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bölge, uzun yıllar önemli bir ticaret merkezi işlevi de görmüş ve bu işlevi kentin gelişiminde çok etkili olmuştur. Sur duvarlarıyla sınırlanan kent dokusu bütünlüğünü 19. yüzyılla kadar koruyarak sürdürmüştür. Son yıllarda yaşanan tüm olumsuz gelişmelere rağmen, Suriçi bölgesinde bugün halen bir çok farklı dönemin izlerine rastlamak mümkündür. Diyarbakır, Türkiye'nin en büyük kale kenti olmasına rağmen, koruma yasalarını çok geç yerleşmesi, zamanın koruma anlayışının tekil yapı ölçeğinde olması,kentsel koruma bilincinin oluşmamış olması, bölgenin devamlı bir çatışma ve göç ortamı içerisinde olması nedeniyle yeterince korunamamıştır. Kentin korunması için hazırlanan koruma planlarının uygulamaya sokulamaması sonucunda Suriçi bölgesinde niteliksiz ve çarpık kentleşme sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Aynı zamanda Suriçi bölgesinde kalan ticaret merkezlerinin, devamlı artan nüfusun taleplerini karşılayamıyor olması, Suriçi'nde bir çok kültür varlığının yıkılıp yerine niteliksiz pasaj, otel, dükkan vb. yapıların yapılmasına, yeraltı çarşılarının inşa edilmesine neden olmuştur. Nitekim tez kapsamında çalışılan birinci derece Kültür Varlığı olan Çifte Han'ın da ikinci hanı, koruma planı yapımından önce yıkılarak yerine betonarme, muhdes bir pasaj inşa edilmiştir.

Suriçi bölgesinde ortaya çıkan bu ticari merkez sorununun daha sağlıklı okunabilmesi ve tez konusu yapının kent ile ilişkisinin daha detaylı incelenebilmesi için kentin ve kenteki ticaret mekanlarının gelişimi İslam Dönemi Öncesi, İslam Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi başlıkları altında incelenmiştir.

2.4.1 İslam dönemi öncesi

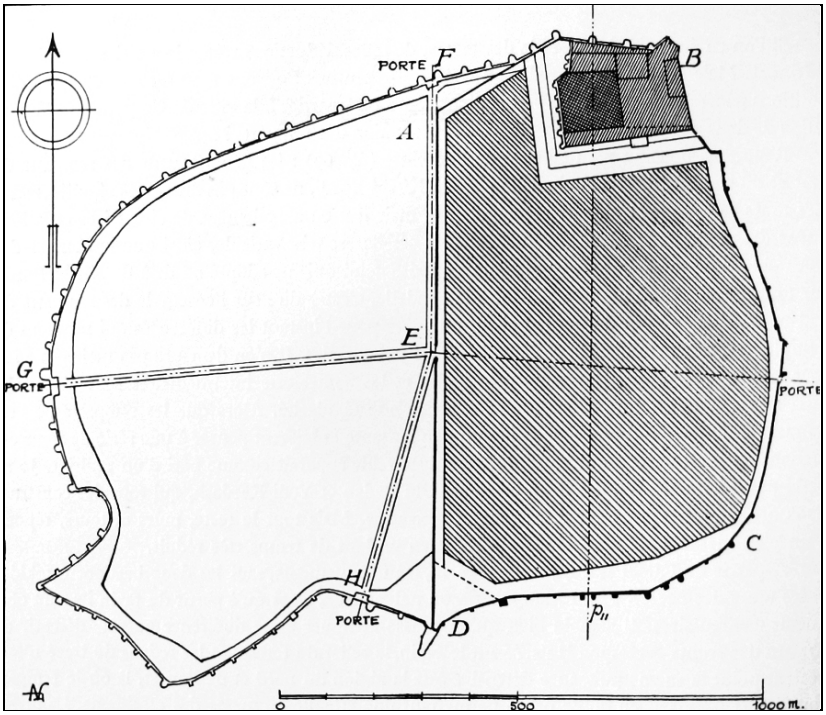
Diyarbakır'ın tam olarak ne zaman kurulduğu tespit edilememiştir (Parla, 2004). Bölgedeki bilinen ilk yerleşme M.Ö 7250-6750 yıllarında Çayönü tepesinde kurulmuştur (Binoğul, 1991). Ancak kentin doğusundaki "Fis Kayası"ndaki İç Kale kesimi kenteki ilk yerleşim merkezi olarak kabul edilmektedir (Yılmazçelik, 1995). Buraya yapılan ilk kalenin Hurriler tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Değertekin, 2000). Romalılar zamanında kent surlarla çevrilip sağlam bir kale haline getirildiği ve Diyarbakır kentinin de İç Kale merkez olarak kalarak bu dönemde inşa edilen surlar içerisinde geliştiği düşünülmektedir(Yılmazçelik, 1995). IV. yüzyılın ortalarında Romalılar kenti Roma Mezopotamyasının başkenti haline getirmiştir. M.S 330 yılında II. Constantius mevcut kuleyi onarıp, yarım daire şeklindeki doğu surlarını yaptırmıştır. Marcellinus'a göre kentin M.S 359 yılında nüfusu 20.000 kadardı (Arslan, 1999). Bu dönemde inşa edilen sur, şimdiki surun doğu, yani Mardin Kapısı'ndan Yenikapı'ya ve buradan Dağ Kapısı'na kadar uzanan kısımdır. Kalenin batı surları yaklaşık olarak bugünkü Gazi Caddesi'nin yerine rastlamaktadır. Bu yeni surlarla kent genişletildiğinde, ilk kale, ''İç Kale'' durumuna gelmiştir (Beysanoğlu, 1990). Nusaybin'in Sasanlıların eline geçmesi surların bugünkü biçimini almasına neden olmuştur; M.S. 363 yılında Nisibis (Nusaybin) ve bazı kalelerin Sasanlılar'ın eline geçmesiyle, İranlılar idaresinde yaşamak istemeyen yaklaşık 40.000 Nisibisli Hristiyan Diyarbakır'a göç etmiş ve kalenin batı kesimindeki düzlükte iskan edilmişlerdir. Bu gelişmenin sonrasında ise M.S. 367-375 yılları arasında I. Valentinian döneminde şehrin batı surları yıktırılmış, bugünkü Dağ Kapısı'ndan Urfa Kapısı'na ve buradan da Mardin Kapısı'na giden sur kısmı inşa edilerek kale genişletilmiş ve Nisibis halkı da içeri alınmıştır (Beysanoğlu, 1990). Surlar yapılışından itibaren Diyarbakır'ı oluşturan en önemli kentsel eleman olmuştur. Dört ana kapıya bağlanan ve asal servisleri karşılayan iki ana yol aksı, merkezde kesişerek Helenistik orijinli Roma planını oluştururlar. Bu kentsel strüktürü meydana getiren muhtemel yapılar düzeninin zaman içerisinde değişimi sonucu günümüze sadece iki ana yol aksı ulaşmıştır. Roma döneminde Diyarbakır büyük bir eyaletin merkezi, bir garnizon konumuna getirilmiştir. Kent bu dönemde ticari yolları denetleme görevini de korumuştur. Kent aynı zamanda dinsel bir merkezdir, İznik'te toplanan Büyük Konsülde Diyarbakır'ı Mar-Şemun'un temsil etmesi; yapılan kiliseler, yetişen din bilginleri bu işlevin kanıtları sayılabilir (Arslan,

1999). Roma döneminde kentle ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır ancak bu döneme ilişkin kaynaklar ne yazık ki sınırlıdır. İslam öncesi durumun açıklanmasındaki boşluk, Roma dönemine ait erken tarihli iki kaynak ile giderilebilmektedir. Bunlardan biri Petersburg Akademisi Kaiserlichen Müzesi'nde bulunan ve M.S. 222-235 yıllan arasına tarihlenen, "Amida" yazılı sikke ve M.S. 359 yılında kentte yaşayan Ammianus Marcellinus'un anlattıklarıdır. Roma dönemiyle kent tarihine yönelik kapsamlı bilgiler ortaya çıkmaya başlar; Romalı asker Ammianus Marcellinus 359 yılı öncesinde "Amida" adıyla anılan bu kentin çok küçük olduğunu, Konstantius'un henüz sezarken güçlü duvar ve kulelerle çevrelediği kente kendi adını verdiğini ve komşularının sığınabilmesi için kent dışında duvarlarla çevrili Antoninupolis adında bir başka kent daha inşa ettirdiğini anlatmaktadır (Parla, 2005). Albert Gabriel, Ammianus Marcellinus'un metnine ve 20. yüzyılın başında yaptığı kapsamlı araştırmalara dayanarak İslam öncesi döneme ilişkin kentin restitüsyonunu yapmıştır (Şekil 2.2). Restitüsyonunda, surlarla çevrili olduğu bilinen Hurri kentinin, ilk olarak M.S. 330 yılı civarında büyütüldüğünü, 363 yılından sonra ise, daha büyük bir alanı kaplayacak şekilde yeniden surla çevrelenerek kentin, bugünkü sur duvarları içerisine alındığını ileri sürmektedir (Parla, 2005).

Roma İmparatoru I. Teodosios 395 yılında öldüğünde, imparatorluk iki oğlu arasında bölüşülmüş ve büyük oğlu Arkadios merkezi Byzantion olmak üzere Doğu Roma İmparatorlu'nun yönetimini üstlenmiştir. Böylece 395-639 yılları arasında bölgede Bizanslılar hüküm sürmüşlerdir. Bizans hakimiyetindeki bu dönemin savaşlarla geçtiği görülmektedir. Ak-Hunlar Kentin Bizans yönetimindeki ilk dönemlerinde kente akın etmişlerdir. Hunlar'ın bu dönemde, Amid Kalesi'ne girmeyi başarabildikleri, kaleyi yıktıkları ve kente büyük zarar verdiği bilinmektedir. Ak-Hunlar'ın yağmasından sonra ise yedi yıl süren Bizans-Sasanlı savaşları başlamıştır. Bu süreç her iki devleti de iyice güçsüz düşürerek İslam ordularının bölgede etkinliğinin artmasına zemin hazırlamıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981). Bizans ve Sasaniler arasında hemen her sene savaş olması, 528 yılında Imparator Justinianus'un, Diyarbakır surunu yeni duvarlarla destekleyerek tahkim etmesine ve Dara ile Diyarbakır arasında birkaç kale ile şato yaptırmasına neden olmuştur. Yedinci yüzyıla gelindiğinde, Bizans imparatorluğunun eski gücünü kaybetmesi ve Sasanilerde süregelen taht kavgalarının bölgede yarattığı boğluğu dolduran Iyaz bin

Ganem ve üç arkadaşının komutasındaki Arap ırduları, 27 Mayıs 638 yılında Diyarbakır'ı kuşatarak almaya başarırlar(Parla, 2004).

Roma İmparatoru I. Teodosios 395 yılında öldüğünde, imparatorluk iki oğlu arasında bölüşülmüş ve büyük oğlu Arkadios merkezi Byzantion olmak üzere Doğu Roma İmparatorlu'nun yönetimini üstlenmiştir. Böylece 395-639 yılları arasında bölgede Bizanslılar hüküm sürmüşlerdir. Bizans hakimiyetindeki bu dönemin savaşlarla geçtiği görülmektedir. Ak-Hunlar Kentin Bizans yönetimindeki ilk dönemlerinde kente akın etmişlerdir. Hunlar'ın bu dönemde, Amid Kalesi'ne girmeyi başarabildikleri, kaleyi yıktıkları ve kente büyük zarar verdiği bilinmektedir. Ak-Hunlar'ın yağmasından sonra ise yedi yıl süren Bizans-Sasanlı savaşları başlamıştır. Bu süreç her iki devleti de iyice güçsüz düşürerek İslam ordularının bölgede etkinliğinin artmasına zemin hazırlamıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981). Bizans ve Sasaniler arasında hemen her sene savaş olması, 528 yılında Imparator Justinianus'un, Diyarbakır surunu yeni duvarlarla destekleyerek tahkim etmesine ve Dara ile Diyarbakır arasında birkaç kale ile şato yaptırmasına neden olmuştur. Yedinci yüzyıla gelindiğinde, Bizans imparatorluğunun eski gücünü kaybetmesi ve Sasanilerde süregelen taht kavgalarının bölgede yarattığı boğluğu dolduran Iyaz bin Ganem ve üç arkadaşının komutasındaki Arap ırduları, 27 Mayıs 638 yılında Diyarbakır'ı kuşatarak almaya başarırlar(Parla, 2004).

Şekil 2.2 : Surların yapım devirlerini gösteren kent planı (Gabriel, 1940).

2.4.2 İslam dönemi

Kent M.S 639 tarihinde Araplar tarafından alındığında Halife Ömer dönemi yaşanmaktaydı. Fetih sırasında kentteki kiliselerin yıkılmamasını ancak yenilerinin de yapılmayacağını hükmeden bir anlaşma yapıldığı bilinmektedir (Parla, 2004). Arap hakimiyetindeki bu dönemde islam güçleri, kenteki Hristiyanları düşmanlara karşı birlikte hareket etmek, mevcut kiliselerden başka kilise inşa etmemek vb. koşullarla gözeteceklerini belirten bir uzlaşma içerisindeydiler (Arslan, 1999). Bu dönemde Hristiyanlar kentin güneybatısında yerleşimlerini sürdürmüşlerdir ancak Mar-Thoma kilisesi ulucamiye dönüştürülmüştür.

Böylece Arap kabileleri hem kente hem de kırsal alana yerleşmeye başlamışlardır. 661'de Emeviler'in, 750'de Abbasilerin eline geçen Diyarbakır bölgesi, bu dönemlerde atanan valilerce yönetilmiştir. Abbasiler dönemimde Bizanslılar, Diyarbakır'a bir çok kez saldırılarda bulunmuşlarsa da şehri kuşatamamışlardır (Yediyıldız, 2008). Bizans döneminin birbirinden ayrılmış iki büyük bölümlü ve iç kaleli kenti Arapların Diyarbakır'ı ele geçirdikleri 638 yılından uzunca bir süre sonra da iki ana yola bağlı dokusunu korumuştur (Parla, 2004). Bugün Suriçi'ni kuzey-güney, doğu-batı yönünde keserek merkezde birleşen iki yol aksının Hellenistik kökenli Roma kent planının günümüze bazı ufak değişikliklerle ulaştığı bilinmektedir (Yıldırım, 2002).

M.S. 869-899 yıllarında Bekri Araplarından Şeyhbaniler, diğer adıyla Şeyhoğulları bölgede merkezi Amid olan ve 30 yıl süren bir emirlik kurmuşlardır. Böylelikle "Biladu Bekr" veya "Diyar-ı Bekr" adıyla ayrı bir birim, ayrı bir vilayet olmuştur. Merkezi Amid olan bu vilayetin diğer kısımları ise; Meyyafarikin, Erzen, Mardin, Hısnıkeyfa ve Siirt'dir (Yediyıldız, 2008).

M.S 639 yılında Arapların eline geçen şehir M.S 984 yılına kadar sırayla; Şeyhoğulları, Yeniden Abbasiler ve Büveyhiler kabilesinin yönetimi altında kalmıştır. 984 yılında ise Humeydiye kabilesi tarafından işgale uğrayan kentte 990 tarihinde yaklaşık bir asır süren Mervanoğulları dönemi başlar(990-1085). Bu dönemde kent hatip, şair ve din alimleriyle bir kültür merkezi haline gelmiştir. Bölgede 9. yüzyıldan itibaren Hanbeli ve Maliki, Mervaniler devrinde Şafii, Selçuklu hakimiyetinden itibaren ise Hanefi mezheplerinin kabul edildiği ve 1194'de Mesudiye Medresesi'nde dört mezhepte ders verildiği bilinmektedir (Yediyıldız,

2008). 1045-1051 yılları arasında kenti gezen Nasr-ı Hüsrev; Diyarbakır'ın bu dönemde dıştakinin daha alçak, içtekinin daha yüksek tutulduğu birbirine paralel çift surla çevrili olduğunu, kentin dört yanında dört cihetine açılmış dört kapısının bulunduğunu ve tüm kapıların demirden olduğunu, bu kapıların doğudakine Dicle Kapısı (Yeni Kapı), batıdakine Rum Kapısı (Urfa Kapı), kuzeydekine Ermen Kapısı (Dağ Kapı), güneydekine Tell Kapısı (Mardin Kapı) denildiğini, kubbelerle örtülü iki yüz sütunlu bir Ulu Cami ile bu caminin yakınında çok özenilerek taştan yapılmış bir kilisenin bulunduğunu ve kentin ortasında bulunan beş değirmen çevirecek güçteki kaynak suyu ile bahçelerin sulandığını anlatmaktadır (Parla, 2004). Mervanlılar döneminden günümüze kalan yapılar; yapım yılı 1056 olan bir mescit ile Dicle Köprüsü'dür. Surlardaki burçlar üzerinde de Mervaniler'e ait kitabeler bulunmaktadır (Kaya, 2011).

1085 yılından büyük Selçuklu egemenliği başlar. Bu dönemin başlarında, kenti büyük ölçüde yıkan büyük bir doğal afet olmuştur. 1115 yılında gerçekleşen, kenti büyük ölçüde yıkan ve bir çok yapıyı kulanılmaz hale getiren deprem için Urfalı Materos: "Başlıca camiler ile yapılar yıkıldı: şehir üzerine gökten ateşler yağdı" demektedir. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde yıkılmaya yüz tutmuş olan Ulu Caminin onarımı yapılmıştır. Deprem sonrasında ise 1117-1118 yıllarında yeniden yapımına başlanmıştır (Arslan, 1999).

Selçuklular'dan sonra çok kısa süren (1093-1097) Suriye Selçukluları dönemi dört yıl kadar sürmüştür. Ardından ise bölgede Türk Beylikleri dönemi başlamış ve sırasıyla İnaloğulları (1097-1142), Nisanoğulları (1142-1183) ve Artukoğulları (1183-1232) dönemi yaşanmıştır (Beysanoğlu, 1992).

Nisanoğulları döneminde 638 yılında camiye çevrilen bir kilisenin yerine Kale Cami yaptırıldığı bilinmektedir (Parla, 2004). Artuklular döneminde ise iç kale ve kent surlarının sağlamlaştırma çalışmaları yoğunlaşmış, "Evlibeden" ve "Yedikardeş" burçları eklenmiştir. 1193-1194 yıllarında Ulu Cami'nin avlusunun kuzeydoğu köşesine Mesudiye Medresesi ve 12. yüzyılın sonunda da Ulu Cami'nin batısında olan Zinciriye Medresesi inşa edilmişitir(Parla, 2004). Bunlar dışında İç kaledeki Artuklu Sarayı, Malabadi Köprüsü ve kent dışında bulunan Devegeçidi Köprüsü de Artuklular zamanında inşa edilmiştir (Yıldırım, 2002). XII. yy'da yaşamış coğrafyacı İdrisi, Artuklular zamanında Diyarbakır'ın tüccarlarıyla ünlü bir ticaret merkezi olduğunu, halı dokumacılığı ve ticareti, başta ipek olmak üzere çadır bezi üretiminde

uzmanlaştığını ayrıca meşrusal üretiminde de ileri olduğunu yazmaktadır. Çevrede bakırın işlendiği ve Artuklu sikkelerinin bakır ve alaşımlarından basıldığı bilinmektedir (Arslan, 1999). Artuklu hakimiyeti 1232'ye kadar sürmüş ve Diyarbakır'da yine bir çok yapı yapılmış, kentte bu yeni donanımlarla beraber kültür ve sanat faaliyetleri üst seviyelere çıkmıştır (Beysanoğlu, 1992). Artuklular döneminde kentin, eski dokusunu büyük ölçüde koruduğu söylenebilir. Artuklular'dan sonra kenti ele geçiren Eyyübiler'in (1232-1240), ilk olarak kentin dış surlarını yıktırarak taşlarını içteki surların güçlendirilmesinde kullandığı bilinmektedir. Bu dönemde kentte Anadolu Selçukluları'nın kuşatmaları ile karşı karşıya kalınmış, bu nedenle de surlarda onarımlar yapılmıştır (Parla, 2004).

Yirmibeş yıllık bir Eyyübi-Selçuklu gel-git'inden sonra (1232-59) Moğol istilası başlar ve kent yeniden yağmalanmaya ve yıkılmaya başlar (Arslan, 1999). Daha sonra 1277-1298 tarihleri arasında bölge İlhanlılar'ın hakimiyetine geçmiştir. Bu dönemde kente Araplar ve Türkmenler baskınlar düzenlemişler ve kenti yakıp, yıkarak yağmalamışlardır. Bu süreçte kentte yangınların bir ay kadar uzun bir süre devam ettiği bilinmektedir (Parla, 2004).

1298'den 1393 yılına kadar Diyarbakır Mardin Artuklulular'ın kontrolü altında kalmıştır. 1318 yılında kentte çekirge saldırısı gerçekleşmiş, ardındandasa veba salgının baş göstermesi ile beraber, bir çok insan hayatını kaybetmiş ve bir çoğu da kenti terketmiştir. Kent bu gelişmeler sonucunda ekonomik açıdan oldukça zor bir dönem geçirmiştir.

1404 yılında ise kentte Akkoyunlular dönemi başlamıştır. Akkoyunlular döneminde yetmiş yıl başkent olan Diyarbakır tekrar gelişme sürecine girmiş, özellikle XV. yüzyılda kente bir çok anıtsal yapı kazandırılmıştır. Bu dönem kente içme suyu getirilmiş; Çini üreten atölyeler Osmanlı çinileriyle rekabet edebilmiştir. Yine bu dönemde kentin tüm bölgelerine cami, mescit, tekke, zaviye ve hamam yapılarının inşa edildiği bilinmektedir. Böylece kent tekke ve zaviyerlerle tanışmış, kent merkezden uzak, kapılara yakın bir çok cami ve mescid inşa edilmiştir. Bu yapılar etrafında gelişen mahallelerle birlikte kentin fiziki dokusunda olduğu kadar sosyal dokusunda da farklılaşma meydana gelmiş olması muhtemeldir. Yerleşim dokusu hem kent merkezi etrafında hem de sur duvarlarına yakın bölgelerde artış göstermiştir. Akkoyunlu döneminde kent dokusunu oluşturan sivil yapıların erken

dönemleri ile ilgili fazla veri olmamakla beraber, avlulu ve eyvanlı konutların bu dönemde var oldukları düşünülmektedir (Parla, 2004).

Akkoyunlular'dan sonra 1508 ile 1515'e kadar, kente Safevi devleti hakim olmuştur. Bu dönemde kentte her hangi bir yapı inşa edilip edilmediği bilinmemektedir. 1515 yılından itibaren de bölge Osmanlılar'ın eline geçmiştir.

2.4.3 Osmanlı dönemi

Diyarbakır 1515 yılında Osmanlı egemenliğine girdikten sonra Van, Erzurum, Sivas, Rakka, Musul vilayetlerinin çevrelediği geniş bir eyaletin merkezi olmuştur. Eyaleti, Osmanlı'nın idari teşkilatı içerisinde beşinci eyalet olarak oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Kanuni döneminde Diyarbakır'ın İran'a karşı yapılan seferlerde merkez üssü olarak kullanıldığı bilinmektedir (Yılmazçelik, 1995). Bu dönemde Eyaletten elde edilen gelir bağımsız veya yarı bağımlı yerel idarelere dağılmaktaydı. Artı değerin kente yansıması devlet yöneticilerinin şahsi gelirleri, eyalet gelirinden kamu hizmetlerine ayrılan pay, kent yakın çevresinde miri sistemde gelir elde eden ailelerin kurdukları vakıflar, ticaret ve sanat erbabının harcamaları şeklinde olmaktadır. Sözü edilen artı değeri kontrol eden ve kentte yaşayan aileler, yaşamlarını geçirdikleri görkemli kent konutları ve sayfiye evlerinin (Bağ köşkleri) yanı sıra aile vakıfların veya kamusal nitelikli hayır kurumları kanalıyla kentin mekansal organizasyonuna katkıda bulunmuşlardır. Yapıların çoğunluğu medrese, mescit, hamam, çeşme ve han türündendir (Arslan, 1999).

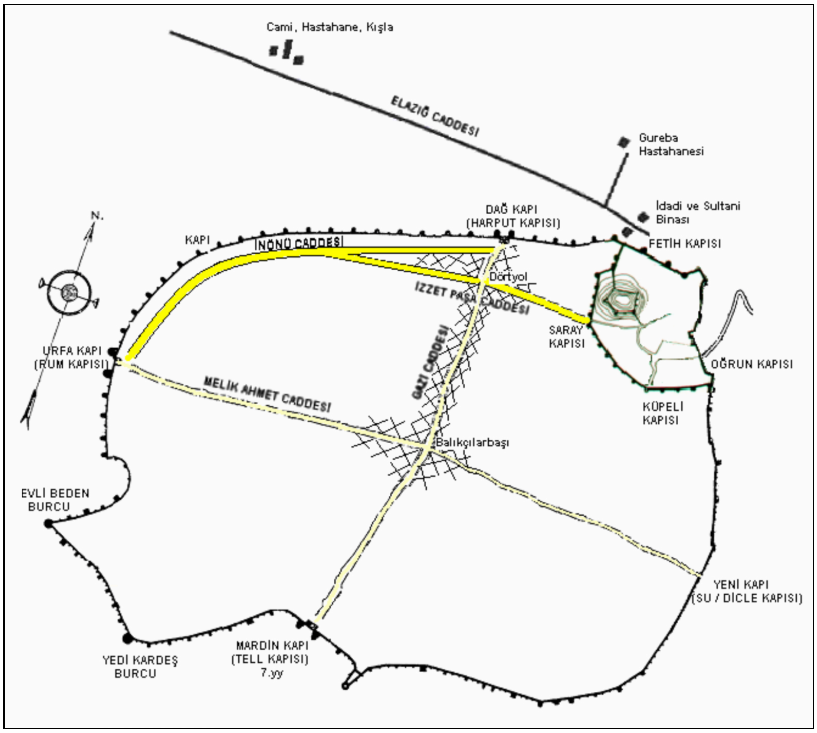
Anıtsal yapılar açısından 16. yüzyılda Diyarbakır'ın en parlak dönemlerinden biridir. Böylece bir yıldan uzunca bir süre işgal edilen ve tahrip olan kentin bu dönemde büyük ölçüde yenilendiği bilinmektedir (Beysanoğlu, 1992).

17. ve 18. yüzyıllarda Diyarbakır tarihiyle ilgili ise çok fazla bilgi yoktur. 17. yüzyılda kente gelen Tavernier ve Polonyalı Simeon'a göre kent bir bilim ve din merkezidir. Hasanpaşa Hanında kalan Simeon hanın büyüklüğü ve süslemelerinden söz eder. Oysa 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılda tüm Anadolu'yu etkisi altına alan Celali isyanları sırasında Diyarbakır da büyük tahribat görmüştür. Bu gelişmelerle beraber ekonomik durumun da bozulmasıyla beraber, 17. yüzyılın ikinci yarısında bölgede asayişin oldukça bozulduğu bilinmektedir (Yılmazçelik, 1995).

17. yüzyılın ortalarındaki Diyarbakır için Evliya Çelebi halkın çoğunluğunun tüccar olduğunu söyler ver kentin başlıca çarşı, han ve pazarlarından bahseder (Arslan, 1999). 18. yy.'ın ikinci yarısında 1762'de meydana gelen Veba salgınında kentin büyük bir nüfus kaybına uğradığı, 50000 civarında insanın öldüğünü, 1827, 1848,1865 yıllarında da salgın hastalıklar nedeniyle kentte nüfus kaybına uğrandığı bilinmektedir. 19. yüzyıl gezginleri Diyarbakır için adeta bir çöküntüden söz ederler. 1847'de Xavier Hommaire De Hell Diyarbakır'ın çöküntü yaşadığından, hanların askerler tarafından kışlaya dönüştürüldüğünden ve bu nedenle ticaretin gerilediğinden bahsetmektedir (Korkusuz, 2003). 18. ve 19. yüzyıllarda ticaretin sekteye uğraması; avrupa mallarıyla rekabet edemeyen yerel üretimlerin çökmesi Diyarbakır'ı olumsuz etkilemiş böylece ticaret ve barınma işlevlerini yerine getiren hanlar işlevsiz kalmıştır. İşlevsiz kalan hanların işlevleri değiştirilmiş, askeri amaçlara ayrılmış ya da bakımsızlığa terkedilmiştir. Bunun sonucunda isimleri bilinen bazı hanlar da günümüze ulaşamamıştır (Arslan, 1999).

Diyarbakır'da yaklaşık 400 yıl süren Osmanlı döneminde kentte bir çok yapı inşa edilmiştir. Aziz Efendi Cami (1591-1620), Paşa Cami (1691, Hanzade Cami (Yapım yılı belli değildir.), Kadı Cami (1533-1543), Kara Cami (16. yüzyıl), Fatih Paşa Cami (1516-1520), Hüsrev Paşa Cami (1521-1528), Ali Paşa Cami (1534-1537), İskender Paşa Cami (1551), Behram Paşa Cami (1564), Melek Ahmet Paşa Cami (1587-1591), Nasuh Paşa Cami (1606-1611), Arap Şeyh Cami (1644-1650), Ali Paşa Cami (1769-1970), Kurt İsmail Paşa Cami (1869-1875), Kavvas-ı Sağır Mescidi (16 yüzyıl), Namazgah (1859-1860), Ali Paşa Medresesi (1543-1537), Muslihiddin Lari Medresesi (16. yüzyıl ortaları), Fatih Paşa Türbesi (1522), İskender Paşa Türbesi (1565), Özdemiroğlu Osman Paşa Türbesi (1571-1575), Sahabeler Türbesi (1631-1633), Nebi Cami Türbesi(1718), Deliller/Hüsrev Paşa Hanı (1527), Hasan Paşa Hanı (1575), Çifte Han (16. yüzyıl), Yeni Han (1788-1789), 1894 ve 1914 yangınlarında yok olmuş Diyarbakır Bedesteni, günümüze ulaşmamış bir çok hamam ve çeşme bu dönemin başlıca yapıtlarıdır (Sözen, 1971). Bu müslüman yapılarının dışında Osmanlı döneminde kentte kiliseler de inşa edilmiştir. Ermeni Katolik Kilisesi (16-17. yüzyıl), Surp Giragos Kilisesi (16. yüzyıl), Surp Sargis Kilisesi(16. yüzyıl), Mar Petyun Keldani Katolik Kilisesi (17. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir.), ve Süryani Protestan Kilisesi'nin de bu dönemde inşa edildiği bilinmektedir (Korkmaz 2006). Tüm bu yapılara ve bunların kent içindeki

dağılımlarına bakıldığında, kentte Akkoyunlular döneminde başlayan ve anıtsal yapı çevresinde gelişen mahallelerin bu dönemde de gelişmeye devam ettiği görülmektedir. Bu yapılaşma süreci; sosyal dokunun ve konut dokusunun fiziksel gelişimininin başlıca belirleyicilerinden biri olmuştur. Birbirinden ayrılmış müslüman ve gayrimüslim mahallelerinin oluşumu da bu yapılaşma sürecinin bir sonucu olarak görülebilir (Kaya, 2011). XIX. yy.'ın ikinci yarısında dışa taşmaya başlayana kadar kent kapalı orta çağ kenti olma özelliğini korumuştur. Diyarbakır'ın bölge merkezi olması nüfusun artmasına ve tarihi kent dokusu içinde bir imar operasyonunun başlamasına neden olmuştur. Böylece 1916 yılında yeni bir cadde açılmış ve kuzeyde bulunan kent giriş kapısı ile surların bir kısmının yıkılması; yeni gelişme alanlarına doğru geniş bir çıkış ile sonuçlanmıştır (Şekil 2.3). Bu operasyonlar dahilinde, İnönü caddesi ulaşım aksı olarak açılmış ve Gazi caddesindeki ticaret aksı bu yeni caddelere doğru kaydırılmıştır (Kejanlı&Dinçer, 2011).

Şekil 2.3 : 1916 yılında kente eklenen yeni yollar ve ticaretin yayılma alanları[2].

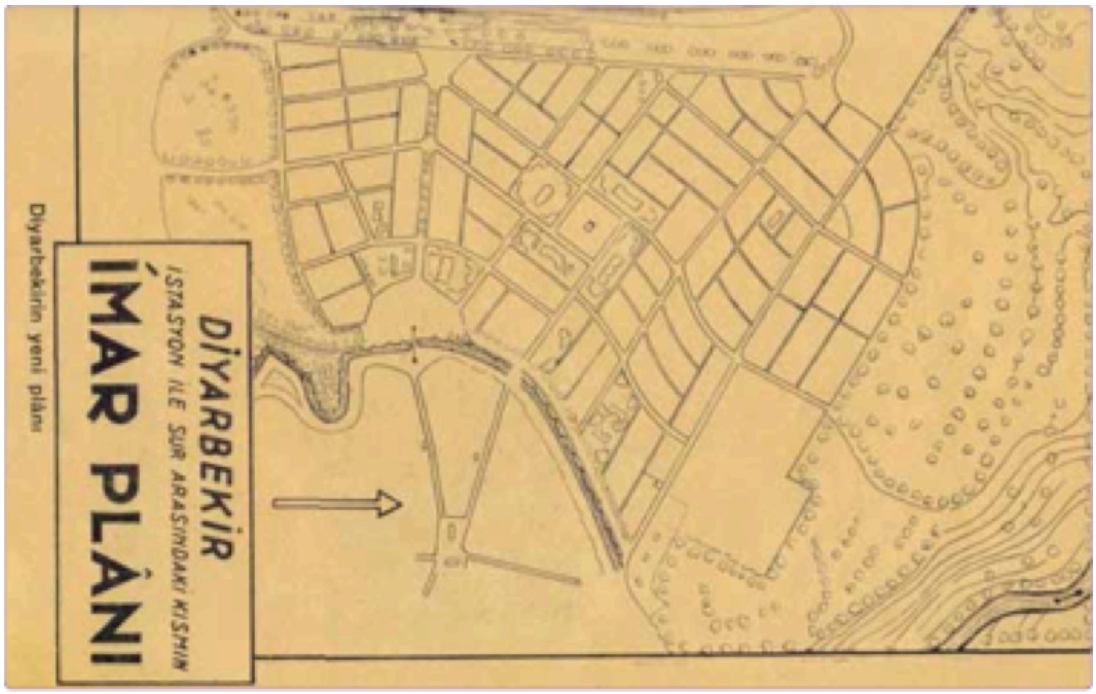
[2] Grafik Kejanlı ve Dinçer'in Megaron dergisinde yayınlanan; Diyarbakır Kale Kenti'nde Koruma ve Planlama Sorunları adlı makalesinden alınmıştır.

2.4.4 Cumhuriyet dönemi

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Diyarbakır kenti de yeni bir döneme girmiştir. Birinci Genel Müfettişliğin 1928 yılında kentte kurulmasıyla Diyarbakır kentinde bir hareketlilik başlar. Böylece Diyarbakır tekrar bölgesel önem kazanmıştır. 1928 yılında Genel Müfettişlik kurulduğunda sur dışındaki yerleşmeler; 1868-1875 yılları arasında yapılmış kolorduya ait kışlalar, orduya ait yönetim binaları, bir cami, hastane ile servis binaları: bir de "Fis Kayası" mevkiindeki iki okul binasından ibarettir. Dönemin valisi Kurt İsmail Paşa'nın imar hareketleri içinde olduğu bilinen bu yerleşmeler Cumhuriyet dönemi öncesinde Diyarbakır'da sur dışına çıkışın ilk hareketi olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyet'le beraber 1928-1945 yılları arasında kentin sur dışına açılışını ve yeni kentin oluşumunu etkileyen etmenler şunlardır: hızlı bir şekilde artış gösteren yapılanmayla kentte memur ve asker nüfusunda, eskiye göre, ciddi bir artış olması ve dönemin personelin barınma ihtiyacını karşılayan "memur evleri" ya da "lojmanlar" politikasının uygunabileceği büyüklükteki alanların sur dışı olması; Müfettişlik ve bağlı birimlerinin yerleşeceği binalara ihtiyaç duyulması; 1935 yılında Diyarbakır'a gelen demiryolu ve istasyonun kentin biçimlenmesindeki etkisi sayılabilir. Bu dönemde artan nüfusla konut ihtiyacının da arttığı bilinmektedir. Ortaya çıkan konut sıkıntısının ise yine bu süreçte geleneksel Suriçi evlerinin odaları ayrı ayrı kiralanarak karşılanmaya çalışıldığı bilinmektedir. Öte yandan Diyarbakır'ın askeri üst niteliği kazanmasıyla bu dönemde kentte bir kolordu ve havva üssü kurulmuştur. Tüm bu ihtiyaçların Suriçi'nde karşılanabilmesinin mümkün olmaması nedeniyle kentin, ilerleyen yıllarda sur dışında gelişmeye başladığı görülmektedir (Arslan, 1991).

1930 yılında çıkarılan Yeni Belediyeler Yasası ile Türkiye'de başlıca yönetsel merkezlerde ve büyük kentlerde imar hareketleri hız kazanmıştır. Bu gelişmeyle Diyarbakır kent dokusunda farklılaşma ilk olarak 1925'lerden itibaren ulaşım sistemlerindeki değişimlerle başlamıştır. Yaya ve at arabası ulaşımının yerini motorlu araçların alması kentin dar yollarının yetersiz kalmasına neden olmuş ve bu yüzden Cumhuriyet'in ilk yıllarında, çok eskiden beri var olan kentin iki ana aksı üzerinde genişletmeler yapılmıştır. Günümüzde de işlevini sürdüren Gazi Caddesi ve Melik Ahmet Cadddesi bu dönemde genişletilen yollardır. Açılan geniş bulvarlar, yüksek yapılanmayı da beraberinde getirmiş ve geleneksel kent dokusuyla örtüşmeyen bir mimarinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Binan, 1991).

1930'da başlayan ve 1945'e kadar devam eden dönüşümler sonucunda Suriçi çok ciddi bir biçimde etkilenmemiştir hatta 1940'lara kadar şehrin hala endüstri öncesi kenti görünümünü koruduğu söylenebilir(Binan, 1991). 1939 tarihli Diyabakır hava fotoğrafı (Şekil 2.5) ve yine bu tarihlerde Albert Gabriel'in hazırlamış olduğu kent planı (Şekil 2.6), tarihi kentin bu bahsedilen fiziksel durumunu ortaya koymaktadır. Ancak 1932 yılında kentin ilk sur dışı imar planı hazırlanmış (Şekil 2.4) ve bu dönemde sur duvarları, Suriçi yerleşmesi ile sur dışında kurulmaya çalışan yeni kent arasında bir engel olarak görülmüş, 1931 yılından itibaren,kalenin kuzey kapısı (Dağ Kapı) batısı, burçlarının bir bölümü ile burç aralıkları yıkılmıştır (Kejanlı&Dinçer, 2011).

Şekil 2.4 : 1932 yılında hazırlanan sur dışı imar planı[3].

Bu dönemde topoğrafik nedenler, yeni demiryolu ve istasyonunun batıda yer alması yeni kentin kuzey ve batı yönünde gelişmesine neden olmuştur. Bu nedenle Dağkapı ve Urfakapı çıkışları açılarak geniş iki bulvarla kent bağlantısı sağlanmıştır.

Tüm bu değişimlere rağmen 1945 yılına kadar kent nüfusunun tamamının konut ihtiyacının Suriçi'ndeki konutlarla sağlandığı bilinmektedir. Ticaret aksları ise Orta Çağ feodal kenti çarşılarıyla benzerlik göstermektedir. Tipik Orta Çağ çarşılarında olduğu gibi aynı işi yapan işyerleri aynı mekanı paylaşmakta, bu mekanlar o

[3] Kaynak: Neslihan Dalkılıç arşivi.

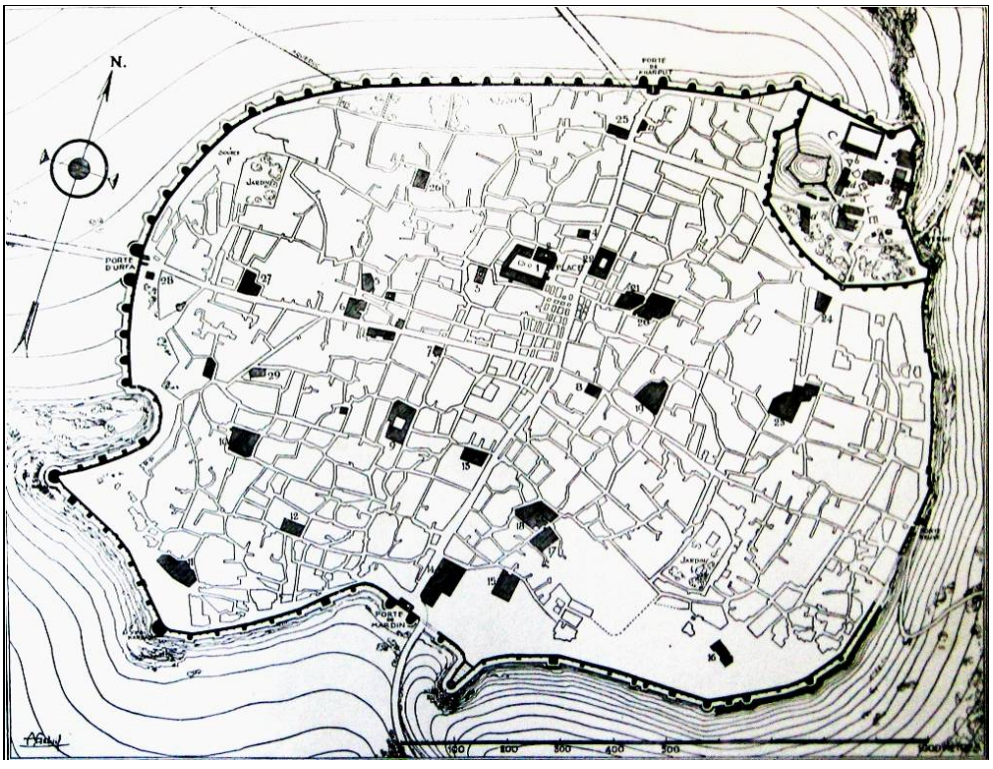
mesleklerin adlarıyla anılmaktadır. Dağkapı-Balıkçılar Başı arası daha modern görünümlü ve uzmanlaşmış bir çarşıyken Balıkçılar Başı- Mardinkapı arasında kalan çarşı daha çok kırsal kesimin gereksimlerine göre şekillenmiş; tahta veya saç kepenkli dükkanların karşılıklı dizildiği bir alışveriş aksıdır. Dört Yol- Saraykapısı arasındaki cadde çoğunlukla nitelikli otel, kahve ve profesyonel hizmetlerle serbest meslek işyerlerinin yer aldığı bir ticaret aksıdır (Arslan, 1999).

1945'ten itibaren bölgedeki konut dokusu, artan nüfus karşısında yetersiz kalmaya başlamış ve Suriçi bölgesindeki boş alanlara, geleneksel avlulu Diyarbakır evleri tarzında yeni konutlar eklenmiştir. Bu akım doğrultusunda, özellikle güney-batı bölümünde, göçle gelenlerin inşa ettiği konutlarla Ali Paşa Mahallesi oluşmuştur (Kejanlı&Dinçer, 2011).

1950'lere gelindiğinde ise kent için toplumsal ve ekonomik açıdan farklılaşan yeni bir döneme girilmiştir. 1957 yılında Melek Ahmet Caddesi kamulaştırılarak yıkılıp geniş bir cadde haline getirilmiştir. Burada modern bir ticaret aksı yaratılmak istenmiş ancak cadde bir kaç ticaret hanı ve pasajının ötesinde niteliksiz bir ticaret aksı haline gelmiştir. 1960'lardan sonra, Kırsal kesimdeki feodal yapının çözülme mekanizmalarının hız kazanmasıyla, kırsaldan insanlar kentte göçmüş ve kentte nüfus patlamaları yaşanmıştır. Aynı dönemde kentin zeginlerinin sur dışındaki yeni yerleşim alanlarına gittikleri için, kırsaldan göçenler tarihi Suriçi bölgesine yerleşmişlerdir. Böylece Suriçi'ndeki geleneksel konutlar da el değiştirme sürecine girmiştir. Suriçi'nde konut edinemeyen, daha düşük gelir grubu içinde yer alanlar ise sur ile eski geleneksel evlerin bitim sınırları içinde kalan alanlarda, yine avlulu fakat köy evleri tarzında gecekondu alanları oluşturmuşlardır. Benzer şekilde yerleşimler surdışında, sura bitişik şekilde de inşa edilmiştir (Arslan, 1991). 1965 yılında 1/1000 ölçekli imar planları Suriçi ve Surdışı bölgelerine yönelik hazırlanmış ve kentin gelişimi bu plan çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ana yollar üzerinde önerilen ticari bölgeler ve bu bölgelerde izin verilen 3,4 ve 5 kat yapı izinleri yoğunluğu artırmış, merkeze yakın alanlarda konut alanından ticaret alanına dönüşüm yaşanmaya başlamıştır (Kejanlı&Dinçer, 2011).

Şekil 2.5 : 1939 Diyarbakır hava fotoğrafı (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi).

Şekil 2.6 : 1930'lu yıllarda Albert Gabriel'in Diyarbakır kent planı.

1980'lere kadar sadece Suriçi bölgesinin aldığı göç 100.000 dolaylarındadır. Tarihi kent dokusunun ve geleneksel konutların fiziksel olarak bozulmaya başlamasının

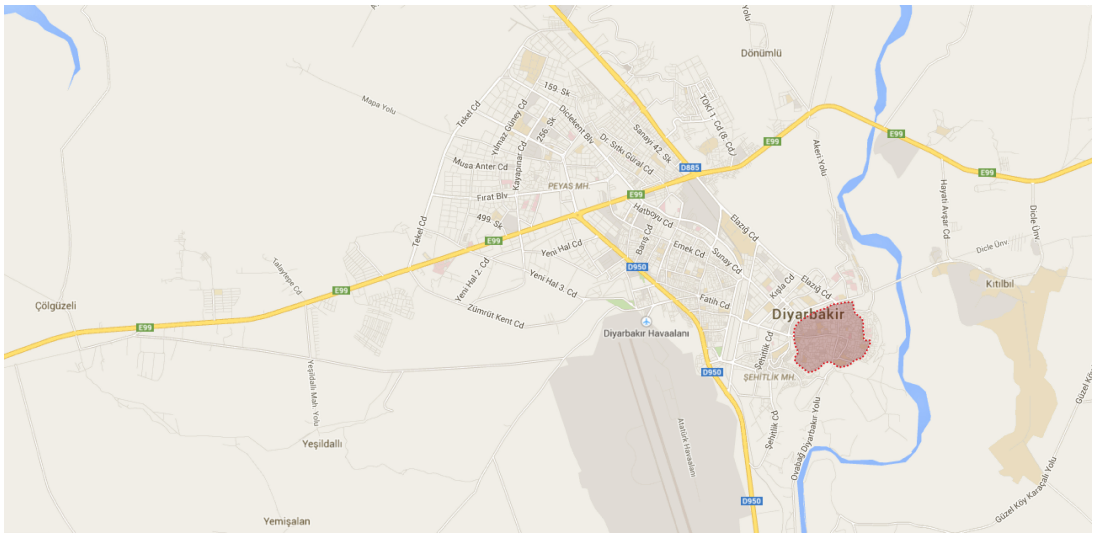
başlıca nedenlerinden biri bu göç dalgasıdır. Kentteki fiziksel bozulma geleneksel evlerin bölünmesinin yanısıra iki katlı olan evlere kat ilaveleri, bu evlerin avlularına inşa edilen niteliksiz yeni yapıların getirdiği yapı yoğunluğu ve yüksekliği nedeniyle de artmıştır. 1984 yılında kent bütünü için 1:5000 ölçekli Nazım İmar Planı , 1992 yılında ise Koruma İmar Planı hazırlanarak belediye ve koruma kurulu tarafından kabul edilmiştir. Ancak planlar uygulamaya düzgün bir şekilde konulamamış, ne Suriçi, ne de gelişme alanlarındaki kaçak ve niteliksiz yapılaşma engelenebilmiştir. Sınırlı Suriçi nüfusunun kontrolsüz bir şekilde artmış olması büyük bir alt yapı sorununu da beraberinde getirmiştir (Arslan, 1991).

1990 yılında "zorunlu göç" nedeniyle kent nüfusu oldukça artmıştır. Bu nüfus artışı sonucunda, imar baskısı oluşmuş ve 1985 yılında yapılan imar planı ihtiyaca cevap verememiştir. 1990 göçü sonrasında Başbakanlık Toplu Konut İdaresince yoğun konut ihtiyacını karşılamak üzere Diyarbakır Ergani yolu üzerinde 100 hektarlık bir alanda toplu konutlar inşa edilmiştir. 2009 yılında Toplu Konutlara giden yol ile Urfa yolunu bir birine bağlayan 75 metrelik, Tekel Caddesi kullanıma açılmıştır. Tekel Caddesinin kullanıma açılması ve 2006 yılı imar planıyla beraber cadde etrafındaki çoğu vakıflara ait olan arsalar satışa çıkarılmış, kentte kuzey-batı yönünde hızlı bir inşa faaliyetleri başlamıştır. Burada üretilen yapılar konut ağırlıklı olmakla beraber bir çoğu orta ve üst sınıfa hitap eden kapalı yerleşkelerden oluşmaktadır. Bölgede imar parsel bazlı verilmiş, konut kaliteleri artmış ancak şehir planlaması açısından kaliteli bir gelişme sağlanamamıştır. Son yıllarda Elazığ yolu üzerinde Araştırma hastanesinin kurulmasıyla beraber, hastane ile TOKİ konutları arasında kalan parsellerde de yapılaşmalar başlamıştır. Silvan yolu çevresindeyse lüks, müstakil konutlar inşa edilmiş, bu bölge kapalı bir yerleşke olarak kentin üst gelir grubunun barınma ihtiyacına cevap vermektedir.

Suriçi kentsel dönüşümü kapsamında yıkılacak gecekondularda ikamet edenleri barındırma amacıyla, Urfa yolu üzerinde (Çölgüzeli), düşük kalitede TOKİ konutları inşa edilmiş, burada yaratılan arsa spekülasyonları, Bağlar bölgesinde yapılan kentsel dönüşümler ve sivil havaalanı inşaatı nedeniyle Urfa yolu çevresinde de yapılaşmalar başlamıştır. Ek olarak 2014 yılında Tekel Caddesinin batısında, Elazığ yolu üzerinde inşa edilen hastane bölgesi ve Urfa yolunu bağlayan ikinci bir yol açılmıştır. Buradaki araziler henüz imara açılmamakla beraber açılan yolun, kentin bu yöne doğru büyümesini tetiklemesi muhtemeldir. Kısacası Türkiye'de son yıllarda süre

gelen yoğun imar faaliyetleri Diyarbakır'ı da etkilemekte, her geçen yıl yeni tarım arazileri imara açılmaktadır. Diyarbakır kenti günümüzde eski ve yeni kent olmak üzere iki kesimden oluşmaktadır ve tarihi kent dokusu, artık kentin yüz ölçümü olarak küçük bir bölümünü meydana getirmektedir (Şekil 2.7). Ancak buna rağmen bölge halen daha kapasitesinin çok üzerinde bir nüfusu barındırmaya devam etmektedir.

Suriçi bölgesinin korunması amacıyla 2012 yılında Diyarbakır Kentsel Sit Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmış ve Suriçi bölgesine dair koruma kararları alınmıştır. Diyarbakır Suriçi Bölgesi ve Sur dışında kalan yakın alanlarda, özellikle son 30 yıl içinde yoğun biçimde kaçak yapılaşmalar gerçekleşmiştir. Bu yapılaşmaların bir bölümü surlara ve burçlara bitişik konumda, gerçekleşmiştir. Surlara ve burçlara zarar veren, tahribatı arttıran surlara bitişik yapılaşmaların önemli bir bölümü zaman içinde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından kaldırılarak bu bölümler yeşil alan olarak düzenlenmiştir. Yaşanan gelişmeler, Suriçi bölgesinde anıtsal kültür varlıkları ve sivil mimarlık örnekleri olarak tescil edilmiş ve koruma altına alınmış olan yapılarda ve dokuda önemli tahribatlara neden olmuştur. Yaşanan ve geleneksel dokunun giderek tümüyle yok olmasına neden olacak gelişmelerin durdurulması amacıyla, 1990'lı yıllarda yapılmış olan ve uygulanmasında önemli riskler ve olanaksızlıklar bulunan koruma amaçlı imar planının revize edilmesi kararlaştırılmıştır (KAIP,2012).

Şekil 2.7 : Diyarbakır tarihi sur içi ve kentin kuzeybatı yönündeki gelişimi (http://maps.google.com/ ,2014).

Son yıllarda Suriçi'nde bir çok yapı restore edilmiş ve kullanıma açılmıştır. Yapıların tekrar kente kazandırılması olumlu olmakla beraber, Suriçi'nde ve özellikle surlarda yapılan restorasyonlar ne yazık ki yeterli kalitede değillerdir. Nitekim Diyarbakır surlarının 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine başvurusunun olumlu bir sonuca bağlanması için Unesco tarafından surlarda gerçekleştirilen kötü uygulamaların düzeltilmesi şart konulmuştur. Yerel yönetimler tarafından, bir yandan Suriçi'nde yoğun bir koruma planlaması yapılırken, bir yandan da sit alanı olan Kırklar dağı imara açılmış ve bölgede konut inşaatı yapılmıştır. Bu gibi imar kararları Diyarbakır'ın kentsel dönüşümünde geri dönüşü olmayan etkiler bırakmakta, kenteki yaşam kalitesini düşürmekte ve kültür miraslarımızı rantın eline bırakmaktadır.

3. DİYARBAKIR VE TİCARET

Ticaret ve ana ulaşım yolları üzerinde bulunması, kuzeyindeki dağlık yaylaları, güneydeki ovalara bağlayan konumda bulunması gibi özellikleri Diyarbakır'ı ticari ve diğer bakımlardan merkezi hale getirmiştir (Darkot, 1997). Fransız Seyyah Sestini 1782 de Diyarbakır' daki ticareti şöyle betimlemektedir.

"Diyarbekir kenti, kervanların buluştukları yerdir; kervanlar, İzmir'den, Halep'ten, Tokat'tan, Erzurum'dan, Şam'dan, Bağdat'tan, Tauris'den ve İran'dan, İstanbul'dan, Trabzon'dan, Musul'dan, Adana'dan ve Cizre'dan geliyorlar buraya. Hepsi de başkentler arasında aktif ya da pasif ticaret yapıyorlar." (Korkusuz, 2003)

Ayrıca İran'da (Tebriz'den) gelen kervan yollarından biri Bitlis üzerinden Diyarbakır'a ulaşıyor, buradan da Birecik ve Haleb'e devam ediyordu. Diğer bir kervan yolu da, Musul ve Mardin üzerinden Diyarbakır'a uzanıyordu. Kervanların takip ettiği ana yollardan bir diğeri de, Musul-Urfa-Halep güzergahı olup Diyarbakır'ın güneyinden geçiyordu. Diyarbakır, yalnızca bahsedilen güzergahlar üzerinden geçen kervanların uğradığı bir şehir değil, Doğudan gelen ve Van'ın güneyinden Osmanlı topraklarına giren bütün kervanların gümrük vergilerini ödemek zorunda oldukları bir gümrük merkeziydi. Uluslararası ticaretin yanı sıra, Diyarbakır şehrinde bölgeler arası ve bölge dahilinde yapılan ticaret de önemli yer tutmaktadır. Diyarbakır halkı dışındaki kişilerin şehre getirip sattığı ürünlerden alınan kapı vergisi bulunması ve bunun miktarı şehir ekonomisinde mahalli ticaretin de önemli bir yer tutuğunu göstermektedir (Yılmazçelik, 1995).

İpek ticareti, çeşitli kumaş türleri, tuz, şeker, bakır, kalay, sabun, saç demir, yağ ve bunlar gibi daha nicelerinden alınan gümrük vergileri (tamga-yı siyah), transit ticaret ve kasaba halkının ürettiklerini kent pazarında satarken ödenen resm-i ebvab ile resm-i ihtisap Diyarbakır ekonomisi için önemli girdilerdi (Tuncer, 2012).

16. yüzyılın ikinci yarısında, Diyarbakır şehrindeki ekonomik faaliyetlere ait rakamlar değerlendirildiğinde, ekonomik faaliyetin %90'ının ticari gelirlerin

oluşturduğunu, bunu, %5.3 ile tarım ve hayvancılığın, %4.7 ile endüstrinin takip ettiği görülmektedir. Rakamlardan görülebileceği üzere ticaretin şehir ekonomisinde payı büyüktür. Ancak bahsedilen ticaretin büyük bir kısmını, kervanlarla yapılan uzun mesafe ticareti oluşturmaktadır. Dolayısıyla ticareti yapanlar da, çoğunlukla, şehirden transit geçen tüccarlar olmaktadır. Elbette şehirde ticaretle uğraşan bir tüccar kesim mevcuttur ancak şehir halkının büyük kısmının tarım ve hayvancılıkla ve çeşitli ham maddelerin işlendiği endüstri kollarıyla uğraşmaktadır. (Acun, 2001).

XIX. yüzyılda Diyarbakır'daki üretime paralel olarak, en önemli esnaf gruplarını deri ve dokuma işi ile uğraşan esnaflar teşkil etmekteydi (Yılmazçelik, 1995).

Alman gezgin Lerchenfeld seyahatnamesinde Diyarbakır'daki ticaretin zenginliğinden bu şekilde bahsetmektedir:

"Şehrin tüm canlılığı ve ticareti burada, çarşıda ve handa gerçekleşmektedir. Sözü edilen hana Suriye ve Mezopotamya'dan gelen kervanlar yük indirmektedir. Şehrin çarşısı Bağdat çarşısından daha karanlık ve sevimsizdir. Buradaki antikacılarda her türlü ıvır-zıvırın yanı sıra yerli ustaların ellerinden çıkan çok güzel altın işleri bulmak mümkündür; ayrıca Halep piyasasından buraya ulaşan büyük miktardaki Avrupa ürünleri de çarşıdaki yerlerini almışlar. Düzenli bir han olan ve Acemlerin yerel ürünlerini sergiledikleri Acem Han da çeşit bakımından çok zengindir; en iyi deri işleri Hamedan'dan , pamuklar Azerbeycan'dan, şallar Kirman ve Meşhed'den ve dünyaca ünlü güzelim halılar Kirmanşah'dan gelmektedir. Bu tür eşyaların satıldığı bir diğer han da- aynı zamanda Asya Türkiyesi'nin en büyük hanı olan- Ali Paşa Hanı'dır. Doğu'nun bütün şehirlerinde toplumsal yaşam çarşı ve çevresiyle sınırlıdır; buradaki renkli yaşama karşılık şehrin diğer kesimlerinde tam bir ölüm sessizliği hakimdir. Şehrin paşası ve kumandanı şehir dışındaki sade birer konakta ikamet etmektedir; askerler düzenli bir kışlaya sahiptir."

Lerchenfeld şehirin ticaret hayatının hareketli olduğundan ve çeşit bakımından zenginliğinden bahseder ancak 19.yy ortalarında tüccarların Bağdat-Mardin-Musul yolu yerine çöl üzerinden başka bir güzergahı kullanmasıyla Diyarbakır devre dışı kalmış ve ticaretin önemi azalmıştır (Yavuz, 2011).

3.1 Ticaret Mekanları

Osmanlı kentlerinde büyük tapınak, çarşı-pazar, meydan (v.b) hep kentin merkezindedir. Bunlar arasta, bedesten, sıra dükkanlar ve tek dükkanlar şeklinde yan yana gelerek bir bütün oluştururlar. Diyarbakır'da da üst düzey yönetim alanının iç kaleye taşınması, kentin merkezinde olan Mar Toma Kilisesinin Ulu Camiye dönüştürülmesiyle bu bölgede ticaret mekanlarının oluşumu artmıştır. Böylece çarşı, pazar, han, hamam, eğitim yapıları ile Diyarbakır merkezinde ikinci bir halka oluşturmuştur.

Şehir ve kasabaların merkezinde bir çok dükkanın toplu olarak bulundukları yerlere çarşı denir. Bunların dış etkilere karşı korunması için üstleri örtülürse kapalı çarşı olmaktadır (Tuncer, 2012). Osmanlı genelinde çarşı- pazar-suk/ esvak terimlerinin kendi içinde ayrım belirtmeyen, genel geçer üretim yerleri için eş anlamlı kullanılmış olduğu izlenmektedir. Bu mekanlar için kullanılan isimlerin; yaptıranın adı: Hasanpaşa; konumu: Taht'el Kale, Zaman: Yeni/ Cedid, Etnik kimlik: Yahudiler çarşısı veya pazarı gibi girdilerden kaynaklandığı gözlemlenmektedir (Yavuz, 2011). Bunun yanı sıra pazar isimleri çok satılan mal ya da üreten esnaf adı ile de anılmaktadır: buğday pazarı, atarlar, demirciler ve helvacılar çarşısı gibi. Diyarbakır'a gelen seyyahların çoğu çarşı ve pazarların büyüklüğü ve zenginliğinden bahsetmiştir. Diyarbakır'da Evliya Çelebi 17.yy da 366 (değişik) esnafın dükkanlarının bulunduğunu ve çarşı pazarda toplam 2008 dükkan olduğunu söyler. Tarih kaynaklarında 16. ve 19. Yüzyıl arasını kapsayan bir araştırmada 253 meslek türü tespit edilmiştir. Rakamlar farklılık gösterse de Diyarbakır'da üretimin çeşitliliğini ortaya koymaktadır (Yavuz, 2011).

Diyarbakır tarım alanı içerisinde olduğundan, tahıl ürünleri ve et gibi yiyecekler çevrede bol olduğundan, işlenmişlere gereksinim artıyordu. Gayrimüslimler ise tarım değil de çoğunlukla ticaret ve zanaatla yaşamlarını sürdürmekteydi. Diyarbakır gibi ticaretin çok önemli olduğu kale kentlerinde, bir dükkanla başlayan istek giderek sıra dükkanlara dönüşüp, cadde boyunca dizilen dükkanların, Melek Ahmet Paşa Caddesi örneğinde olduğu gibi, uzun çarşı adını alması kaçınılmaz oluyordu. Bakırcılar, helvacılar, terziler gibi esnaf gurupları, kent içinde talep doğrultusunda kümeler oluşturuyordu. Örneğin köylünün ürettiği halı, kilim, çok gerek duyduğu eğer, palan

ve koşu takımı gibi eşyaların kentte cuma nedeniyle yoğunlaştıkları ve Ulu Cami güneyinde bulunması bir rastlantı değildir.

Çarşı, pazar, han ve bedestenlerden dükkan – günlük alışveriş şeklinde olanlar çoğunlukla Ulu Cami güneyi ve iki ana cadde üzeri ile Yoğurt Pazarı çevresinde yoğunlaşıyorlardı. Bunların içerisinde tüketim malzemesi satan hanlar da vardı. Bir diğer han gurubu kent dışına çıkacaklar için garajların yakınında bulunurdu. Esnaf guruplarıysa çarşıda mesleklerine göre yerlerini alıyorlardı. Örneğin; Hasan Paşa Hanı arkası (doğu) günümüzde de marangozlar çarşısı olarak özelliğini, Çifte Han sokağın batısındaki Yoğurt Pazarı; sebzeciler, peynirciler (v.b) eklenmiş olarak işlevini halen sürdürmektedirler (Tuncer, 2012). Tuncer kitabında 19 adet çarşı ve 5 adet pazar saymaktadır. Ancak bu pazarların bazılarının han durumunda olduğunu da belirtir. Çarşı- Pazar – Suk adını taşıyan yapıların arasında hem isim hem de tasarım olarak daha tanımlı olanları bulunmaktadır; bunlar arasta, bedesten ve hanlardır (Yavuz, 2011).

Diyarbakır'da birçok yapılaşmış ticaret mekanı bulunmakla beraber bu çalışmanın devamında hanlar üzerine yoğunlaşacaktır.

3.1.1 Han mimarisi

Han kelimesi, Farsça "hane″ (ev) kelimesinden gelmektedir. Arapça literatürde ise "han" kelimesi, 1213 yılında " Han al-Akba" nın yapılmasıyla görülmüştür. Hanlar yapısal olarak iki farklı türe ayrılır. Bunlar; uzun yolculuklarda konaklama istasyonu olarak işlev gören kervansaraylar (menzil hanları) ve şehir hanlarıdır. Hanlar kent içinde konumlanmış, tacirlerin konakladığı, malların depolandığı, ticaret ve üretim işlevi olan yapılardır (Ceco, 2012).

Hanlar mimari ve fonksiyon yönünden de Kervansaraylardan farklıdır. Kervansaraylar yollar boyunda konaklamalarda, geceye kalmadan bir gün içerisinde varılabilecek şekilde, 30-40 km. lik aralıklarla kurulur, bünyesinde hamam, çarşı ve ahır gibi kısımlar barındırırdı. Issız yollar üzerinde inşa edildikleri için, can ve mal güvenliğini kolayca sağlayabilmek adına, yapılış tarzı olarak bir kaleyi andıracak derecede kapalıdır. Han ve kervansarayların orijinlerinin din adamları ve askerlerin konaklaması için yapılan Ribatlardan veya Doğu Roma Kastrumlarının iç avlu ve köşe kuleleri gibi benzerliklerine dayanarak Roma kastrumlarından geldiği de ileri sürülmektedir. Anadolu kervansarayları, plan tipleri açısından farklar gösterecek,

yeni kervansaray tiplerini ortaya çıkaracak ve böylece bu tarihi gelişmeyle eskinin yeniye tesiri Osmanlı Hanlarına kadar devam edecektir (Güran, 1978).

Türklerden kalan ilk kervansaray örnekleri Gazneliler ve Karahanlılar zamanındandır. Bu kervansaraylar harap izler halinde olmakla beraber en eski örneği Tus – Serahs yolu üzerinde Gazneli Mahmud tarafından 1019-1020 tarihinde yaptırılmış olan Rıbat-ı Mahi'dir. Gaznelilerin gerçekleştirdiği bu 4 eyvanlı avlu şeması gibi Karahanlı mimari geleneklerini devam ettiren şekiller yanında eyvanlardan biri arkasında kubbenin yer alması yüzyıl sonraki Selçuklu kervansarayları ile Karahanlı mimarisi arasında bir bağlantıyı oluşturmaktadır. Karahanlı eserlerinde ve ayrıca istisnasız bütün kervansaraylarında kullanmış oldukları, eyvanlı avlu düzeni aynen Büyük Selçuklular'da da devam edecektir. Anadolu Selçukluları döneminde, Selçuklu kervansarayları, Anadolu'nun ulaşım güçlüğü ve emniyet azlığı yüzünden tekrar ele alınmış ve önceki devirde kullanılan kerpiç ve tuğla gibi malzemelerin yerine tamamen taştan, kale görünüşlü, küçük pencereli kervansaraylar yapılmıştır. Anadolu Selçuklularında, Türkistandaki Türk kervansarayları tarzında 4 eyvanlı, merkezi, üstü açık avlulu tip; sadece Anadolu'da ortaya çıkan avlusuz ve üstü örtülü hanlar; ve bu iki tarzın karışımı olan karma formlu hanlar olmak üzere 3 şekilde çeşitlenir. Avlulu üstü açık tipin örneği olarak EVDİR Han'ı gösterebiliriz. Bu örnek avlu ve etrafına dizilmiş kapalı mekanlardan oluşur. İkinci olarak, ilk defa Anadolu'da gelişen, avlusuz ve üstü örtülü tarza örnek olarak Antalya yolu üzerindeki Şarapsa Han gösterilebilir. Son olarak 1. ve 2. tipin birleşmesiyle oluşan tipler iki gruba ayrılır: bunlardan birincisi; avlulu kısımla kapalı kısmın uç uca eklenmesiyle oluşturulmuş olandır. Niğde yolundaki Sultan Han buna bir örnektir. İkincisi gurupta ise avlu ile kapalı kısmın iç içe geçmesiyle oluşturulan örnekleri görürüz. Bu guruba örnek olarak ALARA Han verilebilir (Güran, 1978).

3.1.1.1 Osmanlı dönemi hanları

"Anadolu Selçukluları'nın kurduğu kervansaray sistemine, Osmanlılar da kervansaraylar ve birçok şehir hanları ekleyerek bu düzeni devam ettirmiştir. Bilhassa 13. ve 14. yüzyıllarda, biri Diyarbakır-Musul-İran'dan Orta Asya'ya uzanan, diğeri Fırat nehrinin takiben Bağdad ve Basra'ya varan ticaret yollarının önem kazanması üzerine ve daha ilerki devirlerde, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar

İstanbul ve Anadolu'dan Hac'ca gidecekler için Kuzey Suriye'de Anadolu kervansaraylarından ilham almış bir çok kervansaray yapılmıştır (Güran, 1978)."

Osmanlı döneminde, özellikle şehir hanları mimarisi muntazam dikdörtgen formları kaybedip daha çok arsa ve yola göre şekillenir. Düzgün formlar arama endişesinin yerini ihtiyaca en geniş ölçüde cevap verebilme gayreti alır. Revak ve avlu sistemine bağlılık devam etmekle beraber Osmanlı hanlarında büyük bir değişime gidilmiş; insanların konakladığı mekanlar, hayvan barındırma yerlerinden kesin bir ayrımla koparılmış ve nefler halinde ya da ayrı bölmelerde ahırlara yer verilmiştir. Ahırlar ocak ve mazgal pencerelerle aydınlatılmış ve havalandırılmıştır. İnsanlar tarafından kullanılan mekanlar ise üst katlarda dışa açılan bir pencere ile avlu revaklarına açılan bir kapı ve pencere ile aydınlatılmıştır. Zemin katlardaki mekanlar ise üst katlar kadar açıklığa sahip değildir ve aydınlıklarının büyük bir kısmını avluya açılan kapı ve pencerelerle sağlanmıştır.

Ayrıca, Osmanlı dönemi boyunca hanların tipolojisi bir iç avluyu çevreleyen iki katlı bir konaklama ve depolama yapısı olarak devam etmiştir. Diyarbakır Hüsrev Paşa ya da Hasan Paşa hanları bu iki katlı han tipolojisine örnek olarak verilebilir. Hanlarda üç kata, nadir olarak, meyilli arsalara da rastlanır (İstanbul Yeni Han).

Sadelik Osmanlı Dönemi han mimarisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Ticari yön gelişmeye başladıkça, yapının çevreyle bağlantısı artmış, cephelerde dükkanlar yer almaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu kervansarayları yerlerini Osmanlı han mimarisinde şehir ve ticaret hayatının gerektirdiklerine bırakmaktadır. Bu nedenle 16. ve 17. yüzyıllardaki Batılı seyyahlar yazılarında hanların seyahatlarda gerekli olanı verdiği ancak hiçbir konfor temin etmediği konusunda şikayet etmektedir (Güran, 1978).

16. yüzyıl başı eserleri Bursa Koza Hanı'nında da görüldüğü gibi merkezi avlulu hanlarda, zemin kat depo ve servis işlevine ayrılmış, üst kat ise revaklı bir galeriye açılan ikamet odalarına ayrılmıştır. Her oda ocaklı, örtü sistemi beşik çapraz tonoz ve ya kubbedir. Zemin ve üst kat bağlantısı, avludan ya da giriş geçidinde bulunan galeriye bağlanan bir merdiven ile sağlanır. Avlu ortasında bir çeşme bulunur.

Şehir hayatında yaşanan ticari gelişmeler hanları da etkilemiş ve bazı hanlar gece konaklama işlevini tamamen kaybedip sadece ticaret ve iş merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Pirinççi, Kürkçü han gibi aldıkları isimlerden de hangi

localara ait oldukları ya da ne gibi bir ticari işlevle kullanıldıklarını anlamak mümkündür.

Osmanlı döneminde cephelerde de sadeleşmelere gidilmiş, portal önceki zengin ve dışarıya fırlayan görüntüsünü kaybetmiş olmasına rağmen cephenin en önemli unsuru olmaya devam etmiştir. Eyvan şeklinde portale sahip olan ve iki katlı kervansaraylardan 16. yy başlarına ait Diyarbakır Hüsrev Paşa kervan sarayında cephe düzeninde iki renkli taştan yapılmış olan portal zengin bir dekor teşkil eder. Yine 17.yy yapısı olan Hasan Paşa Hanı'nda da aynı özellikler görülür. Diyarbakır'da rastlanan bu iki renkli taş işçiliği bir Artuklu tesirinin devamı olarak görülür.

Şehir hanları iki katlı olup, her iki katın önünde revaklı bir galeri dolaşır. Taşıyıcı aks sistemi her iki katta da aynıdır. Kirpi saçak firizi ise yapının en üst yatay hattını teşkil eder ve tamamlayıcı bir eleman olur. Kemerler değişik formlarda olmakla beraber en çok tercih edileni sivri kemerdir. Revaklarda daha ziyade kare kesitli taş payelerin ve ağaç direklerinde görüldüğü örneklerde vardır. Örtü sistemi; tonoz, kubbe, ahşap çatı ve düz toprak dam şeklinde farklılıklar göstermektedir. Ancak Anadolu'da sadece ilk üç tarz tercih edilmiştir (Güran, 1978).

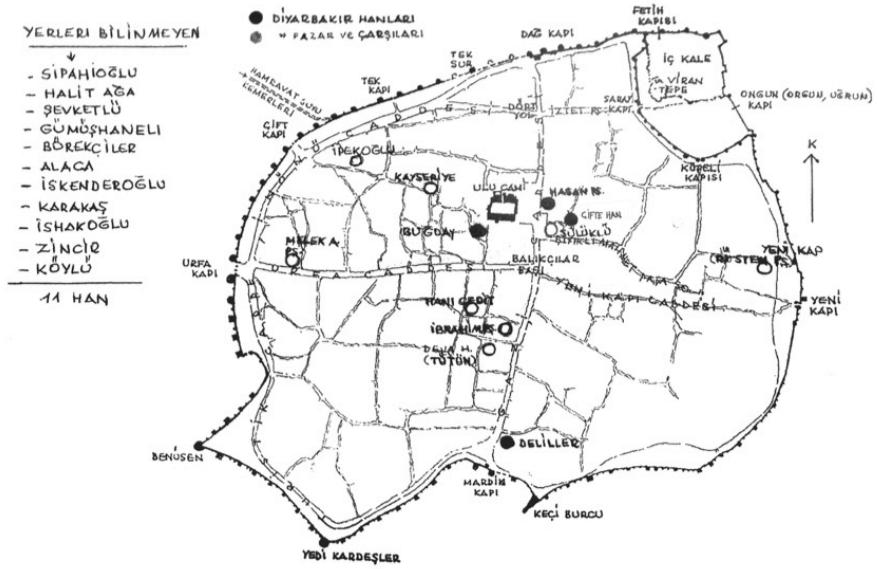
Hanların girişleri üzerinde girişi vurgulayan bir çıkma bulunabilir. Büyük kent içi hanlarında ikinci bir avlu, bazen daha itinasız bir inşaat kalitesiyle ahırlara tahsis edilmiştir. Hanlar taşla örülmüş güçlü duvarlar ve kale gibi az delikli bedenleriyle anımsanan yapıların aksine, üst katları genellikle ahşap, sadece tüccarların değil her türlü gezginin konakladığı, yapı türü olarak değişik ticaret kollarına ya da değişik işlevlere tahsis edilmiş yapılardır (Kuban, 2007).

3.2 Diyarbakır Hanları

Diyarbakır'da bulunan hanların sayısı ve adlarına dair kaynaklarda birçok farklı bilgiye rastlanmaktadır. 1869-70, 1874-75,1877 Salnamelerinde han sayısı hep 14 olarak tekrarlanmıştır. Cuinet seyyahatnamesinde Diyarbakır'daki yapıları şöyle tanımlamaktadır:

"Bu saydığımız eserlerin dışında Diyarbekir'de 28 büyük cami, 32 mescid, 5 tekke, 4 medrese, 6 manastır, değişik mezheplere ait 12 kilise, 19 han, 1 büyük çarşı, 130

umumi çeşme, 300 özel çeşme. Bu 430 çeşme eski kanallardan gelen büyük miktarda iyi kalite suyla besleniyor. " (Korkusuz, 2003).

Şekil 3.1 : Diyarbakır'da bulunan hanlar ve çarşılar (Tuncer, 2012). [4]

Cuinet'in yaptığı bu döküme göre Diyarbakır da 19 adet han bulunmaktadır. Öte yandan Diyarbakır'ın önemli tarihçilerinden İbrahim Yılmazçelik yaptığı araştırmalarda 10 adet han ve yerini belirtmekte, bunun dışında da yerinin tespit edilemediği 10 han daha olduğunu dile getirmektedir. Hanların sayılarında bu denli farklılığın olması sayının doğru olmamasından değil de, bölünmüşlük ya da el değiştirme vs. gibi nedenlerle referansların kaybedilmiş olmasından kaynaklanabilir (Yavuz, 2011). Bu hanlardan sadece beş tanesi günümüze ulaşmıştır (Şekil 3.1) .

Yavuz Osmanlı Dönemi Diyarbakır Hanları makalesinde bu hanlardan dördünü incelemekte ve Diyarbakır hanlarının Osmanlı hanlarından farklılaştığı önemli bir nokta olan ahır kurgusu ve mimarisine dikkat çekmektedir: "...Diyarbakır hanlarını hepsinde ahıra merdivenle inilen ve avlu kotunda ancak revak sekisinin alnındaki pencerelerden dolayı varlığı hissedilen bir seviyededir. Şimdi merdivenlerle ulaşılan bu mekânlara yüklü hayvanların girmesi zahmetliydi; buralarda herhalde hayvanların inişini kolaylaştıran rampalar vardı. Nitekim Müller Hasan Paşa Hanın'nın avlusunda doğudan başlayıp köşesinde binanın kuzey ve doğu kanatlarındaki ahırlara bağlanan bir rampa olduğunu söyler (Müller, 1920,s.39). Bu zorluğun çözümü için genelde

[4] Harita Orhan Cezmi Tuncer'in Diyarbakır Yapıları kitabından alınmıştır ancak kitaptaki örnekte Çifte Han yerine Sülüklü Han yazmakta ve Çifte Han işaretlenmesine rağmen adı geçmemektedir. Harita hatalar düzeltilip eklenmiştir.

birçok hanın iki kapısı olduğunu, hayvanların birinden girip diğerinden çıktığını da ifade eder. Mevcut Diyarbakır hanlarında ikinci bir kapı izlenmezse de başka bir bağlantının işaretleri bulunmaktadır. Cuinet (1981) şehrin merkezinde yeraltında bulunan stratejik yolların çok iyi şekilde korunmuş olduğunu, bunların surun iki esas kapısı olan Mardin Kapısı ve Dağ Kapı'ya kadar uzandığını söyler (Cuinet-Korkusuz,2003,s.59). Halen bahsedilen bu yollar herhalde bodrum-ahırların sorununu da çözüyordu. Yüklü hayvanlar, şehrin trafiğine gitmeden bu yolla ahır ve mahzenlere gidip ve yüklerini boşalttıktan sonra yine aynı yolla geri dönebilirdi.

Diyarbakır hanlarının bodrum - ahırlarının mimari özellikleri diğer Osmanlı şehir hanlarının ahırlarından çok farklıdır. Hasan Paşa, Çifte ve Sülüklü Hanların ahırlarının ortak özelliği avlu ile oluşan ilişkileri yani pencereleridir. Zemin kat mekanları avlunun zemin kotunda yaklaşık 70-100cm yüksektir. Revak sekisini taşıyan dikey duvarlara ahırların pencereleri açılmıştır. Boyutları birbirini tutmasa bile diklemesine yerleştirilmiş dikdörtgen pencereler içte çok aşağı kotta ve duvarın iç yüzünde başlamakta ve duvar şevli olarak incelip dış yüzeyi bulmaktadır. Hasan Paşa Hanı'nın ahır kısımlarında bu özellik bütün pencerelerde görülmektedir. Bu tür pencere ne Selçuklu ne de Osmanlı mimarisinde kullanılmıştır. En yakın örnek İzmir agorasının altındaki depo-dükkan mekanlarının podyumunun üzerinde avluya açılan pencerelerdir. Bu pencereler mekanın içinde, dışında ve kesitinde Diyarbakır'dakilere çok benzemektedir. Ahır, zemin katın altında devamlı değil, parçalı bir nitelik göstermektedir. Örneğin Sülüklü Han'ın iki ayrı kısım halindeki ahırının parçaları birbirinden farklıdır; kuzeydeki ahır parçasının duvar kalınlığı üç metreye yakındır. Hasan Paşa Hanı'nın ahır kısmının çeşitli parçalarında farklı plan ve örtü niteliklerinin yanı sıra ciddi yapısal müdahale görmüş kısımları bulunmaktadır."

Günümüze ulaşan Diyarbakır hanlarında iki farklı ölçek kullanımı olduğu söylenebilir. Bunların birincisi Hüsrev Paşa (Deliller) Hanı ve Hasanpaşa Hanı gibi büyük odaları ve büyük programı olan, genelde tonozlarla örtülü hanlardır. İkincisi ise nispeten daha küçük odalı, kat döşemeleri ve tavanları kavak kirişlerle örtülü olan Sülüklü han veya Çifte Han benzeri yapılardır. İki grupta da revaklara rastlanmakta ve revak köşelerinde L biçimli ayak, aralarında sütün kullanımı yaygın bir şekilde görülmektedir. Diyarbakır'da bulunan hanların büyük bir kısmı 1840 sonrası askerin ikametine geçmiş ve önemini kaybetmiştir. 1840 tarihli bir vilayet masraf defterine

göre hanların tamirine ayrılan para, vilayet masraflarının en büyük kalemlerinden birini oluşturmaktaydı (Yılmazçelik, 1995).

Günümüze ulaşan beş handan üçü restore edilmiş ve çeşitli işlevlerde kullanılmakta olup, tez konusu Çifte Han gün ve gün yıkılmaktadır. Buğday pazarında ise mobilya çarşısı bulunmakta ancak hanın özgün parçaları her geçen gün yok olmaktadır.

3.2.1 Hasan Paşa Hanı (1572-75)

Ulu Cami meydanının karşısında, Gazi Caddesi üzerinde bulunan Hasan Paşa Hanını, han ve iki arastadan oluşur. Han ve arastaları kuzeyde Süleyman Nazif Sokak, güneyde Altuncular sokağı, doğuda Marangozlar Çarşısı ile çevrelenir (Tuncer, 2012). Han üzerinde 3 kitabe bulunmaktadır bunlardan 1574 tarihli olan batı kapısındaki kitabe de hanın Diyarbakır'ın valilerinden Hasan Paşa tarafından Sultan Selim oğlu Sultan Murad'ın saltanatı günlerinde yaptırıldı belirtilmektedir (Beysanoğlu, Kültürümüzde Diyarbakır, 1992). Hasan Paşa hanından kente gelen, Evliya Çelebi (1654-1655), Polonyalı Simeon (1612), İnciciyan (1804), J.S. Buckingam (1815) ve Müller (1920) gibi bir çok seyyah seyahatnamelerinde bahsetmektedir.

Şekil 3.2 : Hasan Paşa Hanı (Batı) Gazi Caddesi Cephesi

İki katlı bir Osmanlı yapısı olan Hasan Paşa Hanı, arastalarıyla birlikte 3 dönümü kaplar. Yaklaşık 54 m x 40 m boyutlarındadır. Siyah bazalt ve beyaz kalker taşının beraber kullanılmasıyla yapılan Hasan Paşa Hanı, Deliller hanından sonra Diyarbakır'ın ikinci büyük hanıdır. Ana giriş portalı Gazi caddesi üzerinde bulunup doğu ve güney yönlerinde arastalar ve onlara açılan kapılar bulunur (Şekil 3.2).

Sokak kotunun zamanla yükselmiş olmasından dolayı ana giriş kotu aşağıda kalmıştır. Avlusu yaklaşık olarak 34 m x 23 m boyutlarında olup, bodrum kata iniş avlunun kuzeyinde bulunan rampa ve kuzeybatı ve güneydoğu köşelerindeki merdivenler ile sağlanmaktadır. Ortasında üstü fevkani kubbeyle örtülmüş sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Avluya açılan dört ayrı merdiven, doğu ve batı eyvanların iki yanında bulunur ve birinci kata ulaşımı sağlar. Giriş eyvanlarının bulunduğu doğu ve batı cephesinde iki yanda üçer olmak üzere altı revak açıklığı ve onların arkasında aynı sayıda oda bulunur. Pahlanmış girişlerle ulaşılan köşe odaları ile toplam oda sayısı otuzdokuzdur (Yavuz, 2011). Cepheler portal dahil tamamen iki renkli taştan inşa edilmiştir, ve bu sebeple cepheye hakim olan yatay hatların tesiri üst kat pencerelerinin meydana getirdiği düşey hatlarla dengelenmeye çalışılmıştır. Süsleme yönünden bilhassa eyvan şeklindeki portal ele alınmış ve mukarnaslı sıralar ile dekorlanmıştır. Kitabelik rozetler ve üç dilimli kemerlere sahip nişler portali daha da zenginleştirmiştir. Böylece klasik planda uygulanmasına rağmen karakteristik bölgesel tesirlerin bilhassa tezyinatda ağır bastığı görüşmektedir. Diyarbakır'da rastlanan bu iki renkli taş işçiliği, kabartma ve süslemeker bir Artuklu tesirinin devamı olarak görülür (Güran, 1978).

Şekil 3.3 : Hasan Paşa Hanı genel görünümü

Hasan Paşa Han'ında daha önce de bahsedilen Osmanlı şehir hanları mimarisinin ana özelliklerinden, hayvan barınma yerinin ayrılması durumu gözlenmektedir. Bodrum kat ahır olarak kulanılmakta, bu kata ulaşım ise avludan inen rampa ile sağlanmaktadır. Zemin kattaki mekanlar ticarete, üst katlar ise konaklamaya ayrılmıştır. Birinci katta da revaklar bulunmakta ve bu revaklara açılan odalar bulunmaktadır. Bu odalarda iki bölümlü bir oda düzeni vardır. İlk bölüme lentoyla geçilmiş basık bir kapıdan geçilerek girilir. Kapının hemen yanında ise önünde lokmalı parmaklığı bulunan bir pencere bulunur. Ocak beşik tonozla örtülü olan bu bölümdedir. ikinci bölüm ise dışarıya bir pencere ile açılır (Yıldırım, 1996). Ancak birinci katta, köşedeki odaların bazıları, tek kapıdan girilen, iç içe iki oda veya içerde birbirine bağlanan odalar biçimindedir. Bütün duvar ve açıklık örtüleri kesmetaş, üstörtüsü ise tuğla ile örülmüştür. Revakların ortadaki parçaları haç tonoz, yan kısımları, köşelerde dönerek katlanmış beşik tonozdur. Zemin kattaki odalar ve dükkanlar beşik tonozla örtülmüştür. Üst kat revaklarının ve avluya bakan mekanları çoğu beşik tonozlu, girişlerin üstündeki, çeperdeki ve köşelerdeki odaların çoğu ise kubbelidir. Hasan Paşa Hanı arastaları, kuyumcular ve süpürgeciler çarşıları ile bir bütündür (Yavuz, 2011).

Tuncer arastları şöyle tanımlamaktadır: "Hanın arastaları doğu yönünde kütle boyunca uzanır ve güney yönde taşar. Batı yakası han kitlesinde, doğu yakası tek katlı ve ona paralel olarak uzanır. Üstünü her dükkan aksına denk gelen kemerlele güçlendirilmiş bir beşik tonoz örter. Ortalarında kare kesitli aydınlık bacaları vardır. Hanın bu yönde (doğu) açılan bir taçkapısı olup, ön boşluk bırakarak geri çekilmiş, basık kemerli bir kapıyla avluya bağlanmıştır." (Tuncer, 2012). Kuyumcular Çarşısı'nın güney girişi Han'ın güney girişinin arkasındadır ve geniş, derin ve iki katlı kütle olarak öne taşmaktadır. Kütlenin doğu kenarındaki merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Özel bir yaşam alanı olan üst kat, Kuyumcular Çarşısı'nın üzerinde geriye doğru uzatılarak Hasanpaşa Han'ının güney cephesine bitiştirilmiştir. Birinci kat cephesi Hasanpaşa Hanı'nın batı cephesine bezemekle beraber daha vurguludur (Yavuz, 2011).

3.2.2 Deliller (Hüsrev Paşa) Hanı (1572-75)

*"*Mardin kapısının hemen karşısında olan bu han 1527 yılında Diyarbakır Valilerinden Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Buraya Deliller Hanı adı

verilmesinin sebebi, İslam ülkelerinden Hicaz'a gitmek üzere toplanan hacı adaylarını götürecek dellilerin bu handa kalmalarıdır. Gördüğü bir kısım tadilatlarla bugün ayakta kalmış sayılı hanlardandır (Yılmazçelik, 1995)."

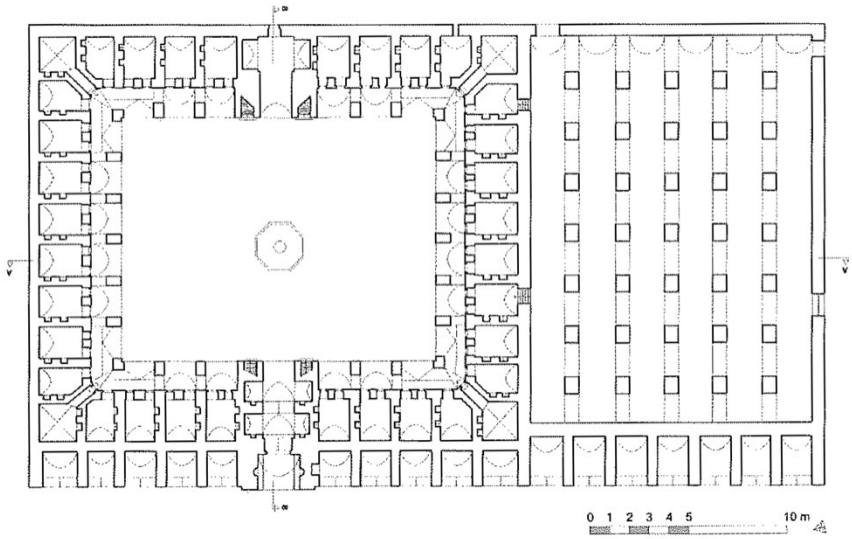
Şekil 3.4 : Deliller Hanı Gazi Caddesi cephesi.

Hüsrev Paşa kendi adıyla anılan bu hanı yaptırırken aynı zamanda hanın doğusunda, 57m uzaklıkta bir adet medrese de yaptırır. Tuncer medresenin hana(batı) ve güney taşmalara, parsellerinin birbirine komşu olduğunu, böylece Han, medrese ve aralardaki parsellerin zamanında bir bütün oluşturduğunu belirtiyor. Delliler Hanı Gazi Caddesi boyunca uzanan, kuzeyde Çukurlu Sokağı ile sınırlanan 2 katlı han ve bir develikten oluşur. Suriçinin en büyük yapısı olan Han toplamda 4 dönümü aşan bir yer kaplamaktadır (Tuncer, 2012).

"Deliller Hanı Gabriel'e göre bir 16-17. yüzyıl yapısıdır. Esas olarak tek avlulu ahır kısmı avluya bitişik ayrı bir bölüm halindedir. Alt kat, depo ve servis kısımlarına üst kat ikametgaha ayrılmıştır. Yapı bir sıra bazalt bir sıra kalker taşından yapılmıştır . Giriş eyvanı avlunun aksına isabet eder. Avlusu şadırvanlı giriş cephesi dükkanlıdır. Güney cephesinde bulunan ahır kısmı tek katlıdır, ahırlar kubbelerde açılan birer delikle aydınlatılmışlardır, pencere çok azdır (Güran, 1978)"

Nizami planı ve mimari çözümleri ile Hüsrev Paşa Hanı döneminin önemli örneklerindendir. Hanın girişi Gazi Caddesi üzerinde, almaşık taş örgülü, taç kapıdandır. Cadde boyunca cephede dükkanlar sıralanır (Şekil 3.4). Hanın Doğu cephesi ve kuzey cephesinin köşesi kesme taş örgü, geri kalan kısımlar ise moloz örgüdür. Girişin sağında ve solunda mihrabiyeler bulunur. Giriş eyvanına basık kemerli kapıdan geçilerek ulaşılır, burada da muhtemelen görevliler için yerleştirilmiş iki adet girinti bulunur. Dikdörtgen şeklinde (yaklaşık olarak 34m x

26m) olan avlunun etrafı revaklarla çevrilmiş ortasında bazaltan yapılmış sekizgen bir havuz bulunmaktadır (Şekil 3.5) (Yavuz, 2011).

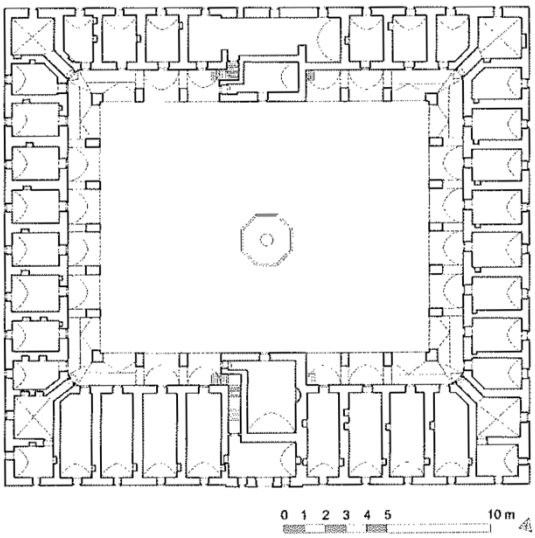

Şekil 3.5 : Hüsrev Paşa Hanı zemin kat planı. [5]

Avlunun doğu ve batı kenarındaki revakların ortasında eyvanlar ve merdivenler bulunur. Bu kenarlarda revaklar iki tarafta üçer kemerli olup toplamda yedi paye ile taşınır. Köşedeki payeler L planlı olup diğerleri dikdörtgen planlıdırlar. Kuzey ve güney kenarlarıda altı kemerli olup bu kemerler yedi paye ile taşınmaktadır. Zemin katta toplamda otuzaltı oda bulunmaktadır. Avlu cephesi kemer açıklıkları siyah – beyaz almaşık olarak örülmüştür (Yavuz, 2011).

Hanın güney kısmında bulunan ve ahır olarak tasarlanan kısım doğu – batı doğrultusunda uzanan tonozlu altı sahından oluşmaktadır. Sahınları taşıyan duvarlar sekiz kemerli açıklıklarla birbirine bağlanmış, kalan duvar parçaları dikdörtgen ayak görünümü kazanmıştır. Yavuz makalesinde, duvar kalınlığının çok fazla olması ve yapının kot farklarındaki uyumsuzluktan bahseder ve bu kısmın Bizans Dönemi'nden önce yapılmış bir askeri garnizon, castrum olma ihtimalini dile getirmektedir.

[5] Planlar Prof. Dr. Ayşıl Türkel Yavuz'un Osmanlı Dönemi Diyarbakır Hanları makalesinden alınmıştır.

Şekil 3.6 : Hüsrev Paşa Hanı üst kat planı.

Zemin kattan üst kata çıkan merdivenler farklı ve kontrolu kısmlara çıkacak şekilde planlanmıştır. Geniş ayaklara oturan revağın her gözü, alt kattaki gibi beşik tonozla avluya açılır. Ara bağlantılar basık kemerli kapılarladır. Birinci katta her odanın dışa açılan penceresi ve ocağı bulunmaktadır (Şekil 3.6). Ara duvarların yanlarında ufak dolaplar bulunmaktadır. Bu detaylar handaki hayat standardının yüksekliğini göstermektedir. Yavuz makalesinde W.Heude'nin hanın bu kısmını Paşa sarayının yakınında, devletin posta ulaklarının konakladığı kervansaray olarak tanımladığını ve yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü Hüsrev Paşa Hanının bu kısmının önemli ve görevli kişiler dışında başkasının konaklamasına açık olmadığını dile getirmektedir. Öte yandan Tuncer, Evliya Çelebinin "Mardin Kapısı yakınlarındaki Bezirgan Hanı mamur olup, hanlar içinde bir güldür. Bekar odaları da gereğinden fazladır." söyleminden yola çıkarak bahsedilen hanın Hüsrev Paşa hanı olup hac zamanı dışında kalan zamanlarda odaların bekarlara kiralanmış olabileceğini belirtmektedir.

3.2.3 Sülüklü (Kazancı) Han:

Çifte Han'ın hemen kuzeybatısında, Yoğurt Pazarının ve Bıyıklı Mehmet Paşa sokağının güneyinde bulunur. Han etrafının Kazancılar, demirciler grubu tarafından sarılmış olması nedeniyle bu adı almıştır. Neden sülüklü han denildiği ise bilinmemektedir. Hanın girişi batı yönündeki, etrafını saran dükkanlarla hemyüz bir açıklıktandır. Giriş koridorunun tonozu iki atkı kemeri ile bölünmüştür. İki kemer arasında güneyde ahırın doğudaki parçasına inen merdiven, kuzeyde ise eyvan gibi koridora açılan bir mekan bulunmaktadır. Yavuz bu mekanda ikinci kata çıkan bir

merdiven daha olabileceğini ve Sülüklü Hanın bir üst katı olduğu bilgisinin vakfiyesinde de geçtiğini belirtmektedir.

Şekil 3.7 : Deliller Hanı Gazi Caddesi cephesi.

Avlunun üç tarafı revaklarla çevrilmiş ancak güney kenarı sağır duvar olup revaksızdır. Bu duvar yamuk olmakla birlikte üzerinde herhangi bir revak izine rastlanmamaktadır (Şekil 3.7). Doğu revağın sekisine üç basamakla çıkılmakta, altında ahır kanatlarının pencereleri yer almaktadır. Revak kemerlerini taşıyan revaklar çoğunlukla 45cm x 50cm boyutlarında olup, kemerlerin açıklıkları ver sayısı birbirinden farklılık göstermektedir. Batıda biri avluya giriş olmak üzere beş kemerli açıklık arkasında beş oda, kuzeyde dört açıklık arkasında altı ve doğuda dört açıklık arkasında beş oda yeralır. Pahlanmış kuzeydoğu köşedeki ile toplam oda sayısı onyedidir. Odaların birçoğunda pencere yoktur ve kuzey yönde derinlikleri muhtemelen dükkanlar nedeniyle değişmektedir. Yakın zamanda yapılan restorasyon ile avlunun çarpıklıkları düzeltilmiş, revak yenilenerek kemerlerin hepsi tek merkezli basık kemer haline getirilmiştir (Yavuz, 2011).

3.2.4 Buğday Pazarı (Buğday Hanı)

Yapı Cami Kebir mahallesinde, Ulu Caminin güneyinde bulunur. Yapının doğusu Buğday Pazarı yolu, batısı Yeni Çarşı sokağı ve güneyi Çakmakçılar sokağı ile çevrelenmiştir. Bu han ile ilgili en detaylı bilgi Tuncer tarafından verilmektedir:

“Hanın kuzey yönünde, (Ulu Cami yönü) Cendere Sokak üstündeki ana kapısının her iki yanında birer kapısı vardır. İlk anda hanın iki katlı olabileceği düşünülse de çevresi hep tek katlıdır. Bu handaki işlev çevresi sarılıp güvence altına alınmış olup, açık ve kapalı alanları bulunan bir pazarlama yeridir. İki kapılı geçidin (Buğday Pazarı Sokak) gerçekte de bir sokak olduğunu, doğu ile batıyı birbirlerinden ayırdığı

o nedenle 2. bir merdivene gerek duyulduğunu gösterir böylece bu geçit 2 hanın ortak aralığı olmalıdır.” (Tuncer, 2012).

Buğday Pazarının Evliya Çelebi’nin kenti gezdiği 1654-55 yılından eski olduğu anlaşılıyor. Buna 16. yy 4. çeyreği ve daha çok 17. yy 1. çeyreği tarihi uygun düşebilir. Eviya Çelebi (Seyahatname 6, s 129) “ … ama Sipahi Pazarında bedesten gayet mamurdur. İki tarafı demir kapılı kagir bina olup anka bezirganlarla doludur. Bütün şehrin kıymetli malları, kıymetli cevahirleri hep bu pazardadır.” derken yeri uyduğu için söz konusu yapıyı amaçlamış olmalıdır. Evliya Çelebinin tanımına göre bedestenin 4 yanı kapalı olmalıdır ancak hanın mimarisi ve işlevi (buğday satıldığı bilinmekte) bu tanıma uymamaktadır.

Şekil 3.8 : Buğday pazarı yukardan görünümü (1932)

Yapılan yeni eklemeler, betonarme tabliye, avlunun üstünün saydam oluklu levhalarla kaplanması, tarım ürününün yerini avlulara taşan mobilyanın alışı, hanın klasik görünümünün iyice yok olmasına neden olmuştur. Günümüzde Sipahi Pazarı, Ulu Cami avlusuna göre 2.5 metreden az olmamak üzere dolmuş, caminin güney pencereleri ve minaresine dayanan duvarı arkasında çukurdaki bahçede kalmıştır. Bütün bu veriler şimdiki Buğday pazarının tanım ya da sözcük olarak bedestene uymadığını işaret etmektedir. Bugünkü Buğday Pazarının asıl hanın ya da başka bir yapının üzerine yapılmış olması mümkündür. 20.yy başlarında kentte yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle bir çok yangın çıktığı ve Ulu Cami ve çevresinin

yakıldığından sıklıkla bahsedilmektedir. Burada bulunan yapının da bu dönem yanmış olması muhtemeldir (Tuncer, 2012).

Şekil 3.9 : Buğday Pazarının arka sokağa açılan kuzey kapısı(Cendere Sokağı yönü)[6]

3.2.5 Yok olan hanlar

Günümüze ulaşan 5 yapı dışında geriye kalan, adı kaynaklarda geçmiş 13 yapı daha vardır. Yılmazçelik yerleri veya işlevleri gibi bilgilerin olduğu belgelere ulaşılabilirinen bu yapıları söyle sıralamıştır:

3.2.5.1 İbrahim Paşa Hanı

1810 tarihli Şehzade İbrahim Paşa vakfiyesinden anlaşıldığına göre, Salos Mahallesinde, Muallak Mescidinin alt tarafında ve Deva Hamamının yanında idi. Adı geçen vakfiyeye göre "... üst katta 41 oda zemin katta 40 oda ve ahır fevkani ve tahtani memşalar kapu haricinde bir sağir dükkan ve dahilinde bir sağir dükkan ve 12 masure abu Hamravattan maili carisiyle havuz ve avlu..." dan oluşuyordu. Bu hanın tüccarlar için İbrahim Paşa tarafından yaptırıldığı 5 Mart 1816 tarihli bir hülasadan anlaşılmaktadır. Ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

---

[6] Fotoğraf Orhan Cezmi Tuncer'in Diyarbakır Sur İçi Anıtları ile Köşkler ve Bağ Evleri kitabından alınmıştır.

3.2.5.2 Tütün Hanı

Abdal mahallesinde, Deva Hamamı'nın bitişiğinde ve arkasındaydı 1810 tarihli İbrahim Paşa vakfiyesinden, bu tarihden önce ve İbrahim Paşa tarafından inşa ettirildiği anlaşılan Tütün Hanı " …sağ tarafında yedi adet oda ve sol tarafında sekiz adet oda ve iki ahır ve üç memşa ve sol tarafı hamam külhanı ve avlu..." içeren küçük bir handı. İbrahim Paşa evladiyat üzere vakfeder.

3.2.5.3 Rüstem Paşa Hanı (Yeni Kapı Hanı)

1539-1542 tarihleri arasında Diyarbakır valiliği yapan Rüstem Paşa tarafından yaptırılmış olmalıdır. Söz konusu han, Rüstem Paşa adından başka Yeni Kapı'nın dışardan girişte sap tarafında bulunması nedeniyle Yeni Kapı Han adıyla da bilinmekteydi. Handan günümüze bir şey kalmamıştır.

3.2.5.4 Melek Ahmet Paşa Hanı

Rum Kapısı yakınlarındaydı. Melek Ahmed Paşanın 1591 yılında Diyarbakır'da cami, medreseden başka bir de ev inşa ettirmiştir. Bu evi, Dilaver Paşa tarafından daha sonra hana çevrilmiş ve XIX. yüzyıla kadar gelmiştir. 11 Nisan 1842 tarihli Diyarbakır masraf defterinden, bu hanın iyi durumda olup, içinde askerlerin oturduğu anlaşılıyor. Yıkılış tarihi bilinmiyor (Yılmazçelik, 1995). Ancak Tuncer bir evin hana çevrilmesi için onun en azından 2 katlı, geniş avlulu bir konak olması gerektiğini, Melek Ahmet Paşa Camisine batı yönde bitişik onun meşrutası olduğu anlaşılan ahşap cumbalı, 2 katlı olan evin daha geç dönem ürünü olduğunu ve hana çevrilen evin bu olamayacağını belirtmektedir.

3.2.5.5 Kayseriye Hanı

22 Ekim 1565 tarihli İskender Paşa vakfiyesinde, vakfın gelir kaynakları sayılırken, vakfa ait emlakın yanında olması sebebiyle adı geçen Kayseriye hanın İskender Paşa Camii ile Yeni Hamam (Çarşı Hamamı) yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. 1577 tarihli bir hüccetten 12 odalı, 1 hela, 4 dükkan ve bir mahzenden oluştuğu ve evlatlarına vakfedildiği anlaşılıyor. Yıkılış tarihi bilinmiyor.

3.2.5.6 İpekoğlu Hanı (Habiroğlu)

İskender Paşa Camiinin batısında ve Penbeciler çarşısındaydı. 4 Mart 1676 tarihli vakfiyede, *"... ipekoğlu hanı denmekle ünlü Bengi Han..."* 54 oda, 1 dükkan, 1 ahır

ve su kuyusunu içeriyordu. Vakfiye, hanın Hacı Mustafa Çelebi'ye ait olduğunu ve evlatlarına vakfedildiğini açıklıyor. 1799 Ocak ortalarında bir vakfiyede hanın adı geçer ve 19.yy'nin ikinci yarısında da varlığını sürdürdüğü ancak I. Dünya Savaşı süresinde yıkıldığı sanılmaktadır.

3.2.5.7 Hanı Cedit (Yeni Han)

1569 tarihli Behram Paşa vakfiyesinde, kendisinin caminin arkasına bir de han inşa ettiği yazılıdır. Söz konusu hanın alt ve üst katlarında 33 odası ve avlusunda bir de havuzu bulunmaktaydı. 19.yy'a ait belgelerde isminin geçmemesi nedeniyle daha öncesinde yıkıldığı düşünülmektedir.

3.2.5.8 Diğer Hanlar

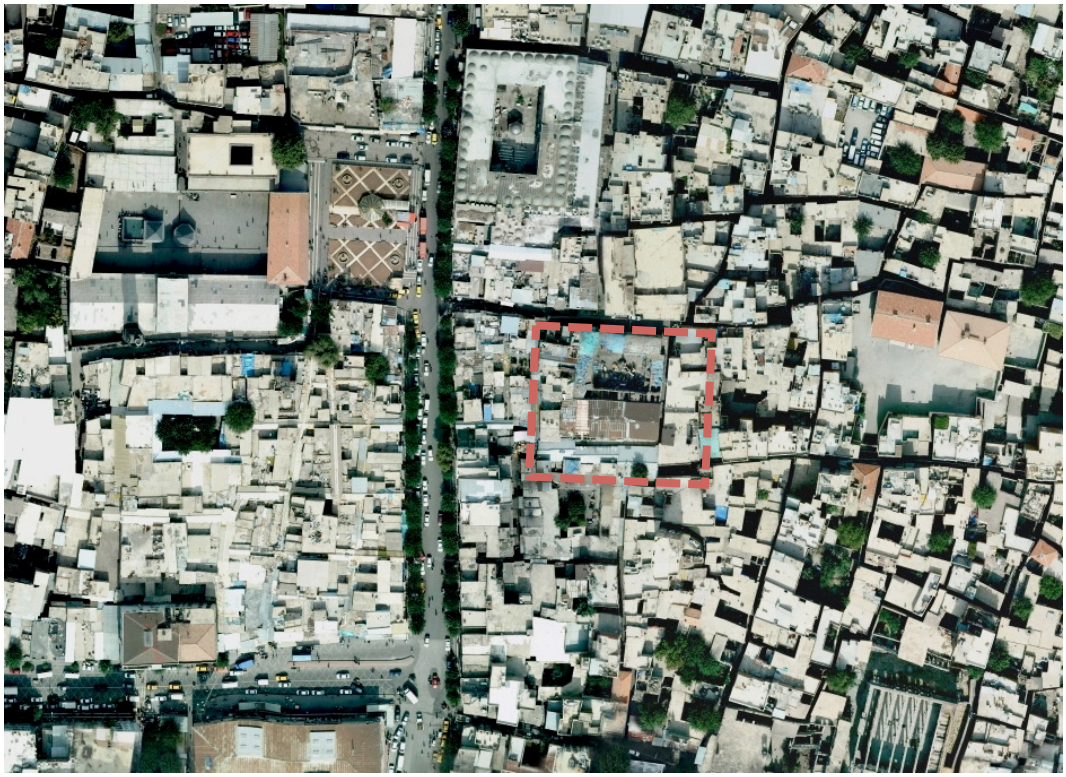
Adları kaynaklarda geçen 10 han daha vardır. Yerleri bilinmeyen bu hanlar şunlardır: Sipahi Oğlu Hanı (1842), Halit Ağa Hanı (1842), Şevketlü Hanı (1723), Gümüşhaneli Defterdar Hanı (1844), Börekçiler Hanı (1799, Ulu Cami yöresinde olması muhtemel), Alaca Han (1676, Yeni Kapı yakınlarında), İskender Oğlu Hanı (1842), Karakaş Hanı (1800, Palancılar Çarşısında), ishak Oğlu Hanı (1817), Zincir Han (1837, İç Kalede).

Diyarbakır'daki hanlar 1840 yılından sonra önemini yitirir. Çünkü bunlara Redif askerleri yerleştirilecek ve ticaret aksayacaktır. Mart 1840 tarihli vilayet giderlerinde, bu hanlara yüklü onarım paraları ayrılır (Yılmazçelik, 1995).

4. DİYARBAKIR ÇİFTE HAN (BORSA HANI)

4.1 Konum ve Tarihçe

Tez konusu yapı, Diyarbakır'da Suriçi'nin kuzeydoğu diliminde, Savaş Mahallesi'nde Çifte Han ile Arman Sokakları kavşağı güneybatı köşesi, 34 pafta, 487 ada, 06 no'lu parselde yer almaktadır (Şekil 3.1). Hasan Paşa Han'nın güneyinde ve Yoğurt Pazarı kuzeyinde, birbirine bitişik iki handan meydana gelen tez konusu hanın ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir.

Şekil 4.1 : 2009 tarihli hava fotoğrafında Çifte Hanın konumu.

Birbirine bitişik iki handan meydana gelen bu han kaynak göstermeksizin 16. yüzyıl yapısı olarak tarihlendirilmiştir[7]. Bu tarihlendirme yapının mimari üslubu ve 16. yüzyıldaki ekonomik gelişmelere dayandırılarak yapılmış olabilir. Nitekim Hasanpaşa Hanı'nın bütün girişlerinin ve Çifte Han'ın girişinin basık kemerlerinde karşılıklı üzengi taşlarına işlenmiş olan lâleli kompozisyonlar birbirine çok benzemektedir (Yavuz, 2011). Çifte Hanın ikinci kısmı yıkılmadan önce Borsa olarak kullanılmaktaydı (Beysanoğlu, 1992). 1810 tarihli bir vakfiyede Çifte Han'ın tümünün fiziki durumunu anlatan önemli bilgiler mevcuttur. Bu vakfiyeye göre Çifte Han: "… Sulu gözde yukarıda otuz oda ve aşağıda yirmidokuz oda ve bir havuz ve iki ahır ve biri sağır biri kebir bir mağaza mülahakatında beş adet dükkan ve memşa ve Susuz Gözde yukarıda yirmialtı oda ve tahtında yirmibir oda ve bir kahve dükkanı ve memşa ve üç adet terzi dükkanı ve kapu arasın içinde iki dükkan ve bir ahır ve memşa iki mağaza ve su kuyusu ve mülahakatında dört dükkan..." dan meydana gelmektedir . 1840 tarihinde "...Çifte Han'ın 40 sehm itibariyle 16 sehm ve gurus da 16 para..." yani %40 hissesi Şeyhzade İbrahim Paşa'nın mülkü olup evladiyet üzere vakfetmiştir (Yılmazçelik, 1995). Bu bilgiler doğrultusunda Tuncer ve Yavuz'un belirtiğinin aksine sulu gözden kasıttın günümüzde mevcut olan kuzey kısmı, susuz gözün ise yıkılmış olan güney kısmı olması gerekir. Çünkü ortada bulunan havuz, iki adet ahır (muhtemelen doğu ve güney kollarının altında bulunan bodrum ahır olarak kullanılmaktaydı), günümüzde plan şemasının bozulmuş olmasına rağmen birinci katta bulunan oda sayısı yapıdaki izler takip edildiğinde verilen sayı ile uyuşmaktadır. Öte yandan, han sahiplerinden Sevükler ile yapılan görüşmelerde, su kuyusunun yerinin hanın güney kısmı yıkılarak yerine inşa edilen betonarme pasajın içerisinde olduğu İbrahim Sevük tarafından belirtildi. 1804 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden İnciciyan'ın önemli hanlar arasında saydığı Çifte Han, 1842 tarihinde 4872 kuruş sarfedilerek tamir edilmiş ve askerin ikametine tahsis olunmuştur. Sözen kitabında Çifte hanın ikinci kısmının Cumhuriyet dönemi yol çalışmaları için yıkıldığını belitmektedir. Ancak 1933 tarihli hava fotoğrafında Çifte Han ve çevresinin yıkık olduğu gözlenmektedir (Şekil 4.2).

[7] Beysanoğlu, 1988, s681; Sözen, 1971, s.200 "eldeki belgelerden XVI. yüzyıldan kalma Osmanlı eseri olduğu anlaşılmaktadır" denilmekte, ancak bu belgelere dair herhangi bir kaynak gösterilmemektedir.

Şekil 4.2 : Diyarbakır Sur içi bölgesi 1939 tarihli hava fotoğrafında tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi) .

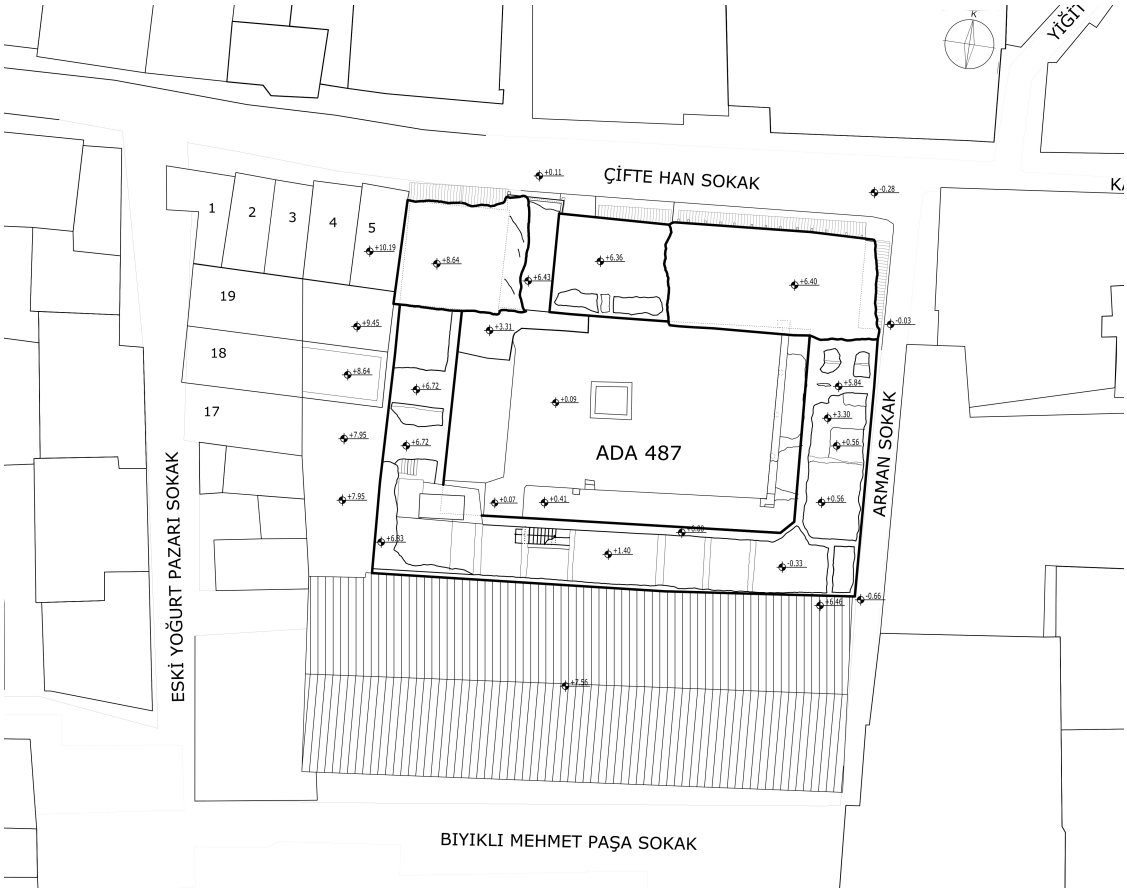
Bu nedenle Sözen'in verdiği tarihin fotoğraf ile uyuşmaması, alanda genişletilmiş devamlı bir yol olmaması ve 1915 toplumsal olaylarında çıkan büyük yangın'da Çifte Han'ında yanmış olduğunun belirtilmesi yapının yol çalışması için yıkılmış olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Ancak yukarıda sayılan nedenler sonucunda yapı yıkıldıktan sonra Çifte Han Sokak'da kısmı bir genişletme çalışması yapılmış olması muhtemeldir. Nitekim bu konu ile ilgili daha detaylı araştırma ve çalışmalar restitüsyon araştırmaları kısmında ele alınmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılan belgeler; yapının ikinci kısmının muhtemelen 1915 toplumsal olaylarında yıkıldığını, tapu kanunu ile beraber yapı parsellinin değişmiş olabileceğini ve 1970 yılında Emin Sevük tarafından günümüzde halen parsel sınırları içerisinde olan muhdes bir yapı inşa edildiğini göstermektedir. Çifte Han'ında 20. yüzyılın sonlarında yağ satımı ve ticaretinin yapıldığı bilinmektedir. Yakın zamana kadar Çifte Han Sokak cephesindeki dükkanlar kahvehane vb. ticaret işlevlerinde kullanılmakta, hanın içi ise depo olarak

kullanılmaktaydı. Ancak 2014 itibariyle han sahipleri hanın kapısını kapatmış ve hana giriş çıkışları kontrol altına almıştır. Sadece Hanın güney kısmında bulunan ikinci kısmı yerine yapılan yapı içerisindeki kafe işletmesi açık bırakılmış ve hanın girişleride buradan sağlanmaktadır.

4.2 Yapının Mimari Özellikleri

Birbirine bitişik iki handan meydana geldiği için Çifte han adıyla anılan yapının günümüze sadece bir kısmı ulaşmıştır. 1810 tarihli Vakfiyede geçen, tam olarak bilinmeyen bir sebeple yıkılan, hanın ikinci kısmı yerinde betonarme bir pasaj bulunmaktadır. Bugün halen ayakta olan kısım iki katlıdır ve siyah bazalt taştan yapılmıştır. Yapının Çifte Han Sokak yüzü 30.23 m olup, Arman sokak yüzü 23.65 m ölçülerindedir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3 : Çifte Han vaziyet planı.

Ana girişi Çifte Han Sokak'ta bulunan, üst katı bağdadi cumbalı olan, basık kemerli kapıdandır (Şekil 4.4). Kapıyı bir koridor izler ve buradan da yapının avlusuna ulaşılır. Giriş koridorunun yanından ikinci kata çıkan merdiven bulunmaktadır.

Yapının ortasında bir avlu ve avluyu çevreleyen revaklar ve revak arkasına sıralanmış mekanlar bulunmaktadır. Ancak revaklardan kuzey revağında değişiklik yapılmış ve bu mekan Çifte Han sokağa açılan kahvehaneye eklenmiştir.

a)Giriş üstündeki çıkma

b) Giriş koridoru

Şekil 4.4 : Çifte Han sokak girişi: a) giriş üstündeki çıkma, b) giriş koridoru.

Yapının Çifte Han sokağına bakan(kuzey) cephesinde farklı pencere açıklıkları ve özensiz yerleştirilen taş bingiler mevcuttur. Kuzey kanadın doğu kısmının duvarlarında incelmeler de mevcuttur. Tüm bu detaylar yapının kuzey cephesinin onarımdan geçtiğini işaret etmektedir. Kuzey cephenin batı kısmı kot ve yüksekliği ve tasarım olarak cepheden farklılaşmıştır. Bu kısımın hanın tadilat gördüğü dönemlerde, han yönetimi ya da ayrıcalıklı kişiler için yapılmış olması muhtemeldir (Şekil 4.5). Doğu cephesi daha sağırdır, alt katta odalara açılan dehliz pencereleri, üst katta ise her odaya açılan birer adet pencere bulunmaktadır.

Şekil 4.5 : Çifte Han ve çevresi panoramik fotoğrafı.

Avluyu çevreleyen batı ve güney revakları bakımsızlıktan yıkılmış ve günümüze kuzey ve kısmen doğu revağı ulaşmıştır (Şekil 4.5). Doğu revağı dört kemerli, kuzey revağı ise altı kemerlidir. Kemerler avlunun köşelerinde L planlı ayaklar, aralarda ise devşirme yekpare sütunlarla taşınmaktadır. Devşirme malzeme kullanıldığı için kemerler arasında farklılıklar oluşmuştur. Revakların arkasındaki hacimlerde odalar bulunmaktadır. Odalarda genellikle avluya açılan bir adet kapı ve pencere bulunur. Avlunun güney köşelerindeki odalara pahlı duvarlardan girilmektedir.

Şekil 4.6 : Çifte Han güney kanada kuş bakışı.

İkinci hana geçiş giriş koridorunun aksında güney kanatta sivri kemerli geçiş mekandandır. Geçiş mekanından iki kemerli bir kapıdan geçilerek ikinci hanın yerine yapılan betonarme yapıya (pasaj) girilmektedir. Geçiş mekanının doğu duvarında ikinci kata çıkan bir adet merdivende bulunmaktadır. Güney kanadının, birinci kat güney duvarındaki kapatılmış pencereler de bu kısımda bitişik hanın avlusunun olma ihtimalini güçlendirmektedir(Şekil 4.6). Bodrum güney ve doğu kanadının altındadır. Bodruma açılan pencereler nedeniyle bu kanatların subasmanları yüksek tutulmuştur ancak ölçüm yapıldığı sırada avluya yığılmış olan molozlar nedeniyle pencereler ölçülememiş yerleri sadece tahmini olarak işaretlenmiştir. Bodrum kata giriş

güneybatı köşedendir. Bodrum kata inen merdiven günümüzde görünmemektedir ancak 1960'lara ait fotoğrafta bu iniş görülmektedir.

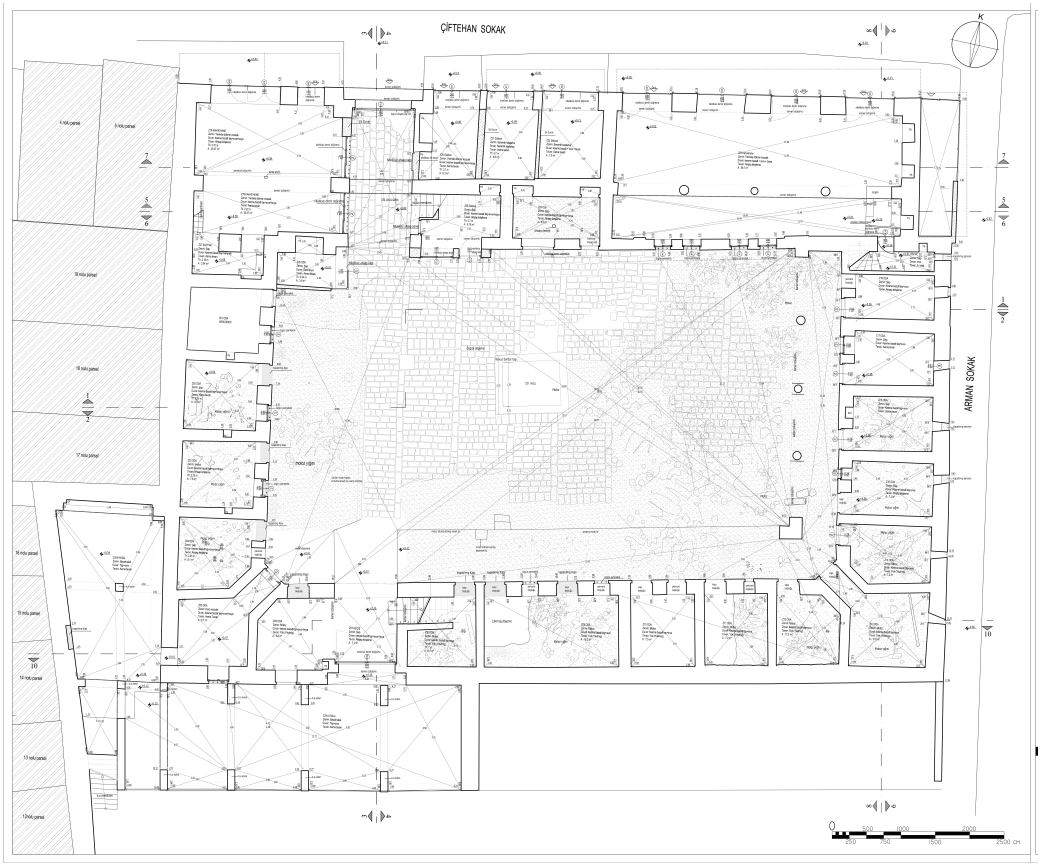
Şekil 4.7 : Çifte Han Kuzeybatı köşeye bakış.

Kuzeybatı köşesinde revağa betonarme bir ek yapılmıştır (Şekil 4.7). Bu eke yapının birinci katında 209 no'lu mekanın genişletilmesinden dolayı ihtiyaç duyulmuş olması muhtemeldir. Avlu bazalt taş ile döşenmiştir, ortasında 2.33 x 2.68 m boyutlarında bir havuz bulunmaktadır. Yıkılan kısımlara ait taşlar da avluda depolanmıştır. Yapının üst örtüsü kavak kirişleme üzeri toprak damdır; güney ve doğu kanadında tamamen, batı ve kuzey kanadında büyük ölçüde çökmüştür. Sağlam kalan kısımların üzeri muşamba ile kapatılmıştır. Çatının çökmesi yapıdaki strüktürel sorunları tetiklemekte ve yapı her geçen gün yıkılmaya yüz tutmaktadır. Güney kanadındaki döşemelerin hepsi çökmüş bölücü duvarların büyük bir kısmı yıkılmıştır. Nitekim Arman sokak cephesinde de düşey aksta ciddi bir sehim söz konusudur; cephe sokağa doğru deplasman yapmış ve oradan geçen vatandaşların can güvenliği açısından ciddi bir risk yaratmaktadır.

4.2.1 Zemin kat planı

Yapının zemin katında 3 dükkan, 2 kahvehane, 22 adet oda bulunmaktadır. Dükkan ve kahvehaneler Çifte han sokağına, odalarsa avluya açılmaktadır (Şekil 4.6).

Yapının ana girişi Çifte han sokakta olup bir giriş koridorundan geçilerek ortadaki avluya ulaşılmaktadır. Yapıdaki izlerden avlunun dört tarafının da revakla çevrelenmekte olduğu okunmaktadır. Yapı izleri ve mevcut revaklardan doğu-batı kanadındaki revakların 4 kemerli, kuzey-güney kanadındaki revaklarınsa 6 kemerli olmalıdır. Revak kemerleri köşelerde L tipi kolonlarla, aralarda ise birbirinden farklı boyutlarda ve tiplerde devşirme sütunlarla taşınmaktadır. Fakat günümüzde zemin katta sadece doğu kanadındaki revak durmaktadır. Kuzey kanadındaki revak kapatılarak bir kısmı Z23 no'lu kahvehaneye eklenmiş, diğer kısmıyla Z24 ve Z25 no'lu mekanlar oluşturulmuştur. Giriş aksında yapının güney kanadında hanın ikinci avlusuna geçiş bulunmaktadır. İkinci avluya bağlandığı düşünülen geçiş günümüzde muhdes bir betonarme yapıya açılmaktadır. İkinci hanın yerine inşa edilen muhdes yapının yapımında, hanın özgün duvarları da kısmen kullanılmış, yığma duvarlar betonarme sistem ile bağlanmıştır.

Şekil 4.8 : Çifte Han zemin kat planı.

Yapının birinci katına çıkan 3 adet merdiven bulunmaktadır. Bunlardan birincisi giriş koridorunun solunda(doğusunda) bulunup revağa çıkmaktadır. İkinci merdiven ikinci hana geçişi sağlayan Z07 no'lu mekanın solunda(doğusunda) bulunup güney

revağına çıkmaktadır. Üçüncü merdivene ise, kuzey kanatta bulunan Z23 no'lu kahvehaneden ulaşılan Z29 no'lu, tuvalet olarak kullanılan mekanda bulunmaktadır ve üst katta kuzey revağının doğu köşesine bağlanmaktadır. Yapının zemin katının Çifte han sokağına açılan cepheleri dükkan -muhtemelen ticari işlevi nedeniyle- daha geçirgen iken Arman sokağına bakan duvarda(doğu cephesi) sadece eksenlere gelen birer dehliz penceresi vardır ve oldukça sağırdır (Şekil 4.8).

4.2.1.1 Z30 No'lu mekan (giriş koridoru)

Yapıya Çifte han sokak üzerinden 324 cm eninde 48 cm derinliğindeki ön kemerden geçilerek, 228 cm eninde 229cm yüksekliğinde bir basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. İki kanatlı ahşap kapı analı-kuzulu, demir kuşaklı ve kabarık başlıklı çivileri olan özgün bir kapıdır. Mekan 254-653-249-565 cm boyutlarındadır.

Mekanın sol (doğu) duvarında niteliksiz bir ahşap kapı ve üst katta revağa çıkan özgün merdiven bulunmaktadır. Ahşap kapı Z20 no'lu dükkandaki niş hizasına denk gelmektedir. Merdivenin yanı basit bir sunta ile kapatılarak Z25 no'lu mekana eklenmiştir. Girişin sağ (batı) duvarında da oynamalar yapılmış ve Z19 no'lu kahvehaneye bakan iki adet pencere açılmıştır.

Giriş koridorunda üst kattaki oda-revak ara duvarına denk gelen bir adet basık kemer bulunmaktadır. Mekanın tavanı niteliksiz bir ahşap ile kaplandığı için ahşap kirişleme görülememektedir (Şekil 4.9).

a)Giriş batı duvara bakış

b) Giriş koridoru

Şekil 4.9 : Z30 no'lu mekan,a) batı duvara bakış, b)giriş koridoru.

Ancak mekan boyutları ve üst katlardaki kirişlemeler göz önünde bulundurulursa, mekanın odanın altında kalan kesiminde doğu-batı, revak altında kalan kesiminde ise kirişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu düşünülmektedir. Mekanın zemini kuzey-

güney yönünde (dikine) bazalt taşıyla döşelidir. Döşeme de yer yer şaplar ve çökmeler mevcuttur.

4.2.1.2 Z31 No'lu mekan (avlu)

Avluya Çifte Han sokaktaki ana girişten ya da betonarme muhdes yapının içinde kalan Z28 no'lu mekandan geçilerek girilmektedir. Avlu 18,70 m -11,28 m– 18,85 m ve -11,42 metre boyutlarındadır ancak günümüzde batı ve güney revaklarının yıkılması ve döşemelerin üzerinde moloz yığını olması nedeniyle avlu boyutları net olarak okunamamaktadır. Avlu da 2,40 m x 2,70 m bir havuz bulunmaktadır (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 : Z31 no'lu mekana (avluya) bakış(2014).

Yapıya ait sütun, sütun başlığı, vb. parçaların büyük bir kısmı halen avluda depolanmaktadır (Şekil 4.10). Avluyu çevreleyen revaklardan doğu revağı halen ayaktadır ancak yıkılmaya yüz tutmuştur. Doğu revağı 4 akstan, kuzey revağıysa 6 akstan oluşmaktadır.

a)Kuzeybatı köşeye bakış b) havuz

Şekil 4.11 : Z31 no'lu mekan,a)kuzeybatı köşe ,b) havuz(2014).

Revakların yapımında devşirme malzeme kullanıldığı için kemerlerde de küçük de olsa farklılıklar mevcuttur. Mekanın zemini doğu-batı yönünde bazalt taşıyla

döşelidir. Ancak revakların özgün döşemesinin üstünde şap atılmıştır (Şekil 4.10). Avlunun kuzeybatı köşesinde muhdes bir ekleme yapılarak Z25 nolu mekan oluşturulmuştur (Şekil 4.11).

4.2.1.3 Z02 No'lu mekan (oda)

Z02 no'lu oda 295-275-294-280 cm boyutlarında ve 235 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun batısından 79x145 ölçülerindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Kapıda doğrama olmamakla beraber, kapı boşluğuna da taşlar dizilerek boşluk kapatılmıştır (Şekil 4.11). Girişte mekanın zemin kotu +0.63 olup avludan yaklaşık 40 cm yukardadır. Mekanın güney duvarında bir adet 34 x 57 cm boyutlarında niş bulunmaktadır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmış ve sarı rengi bir boya ile boyanmıştır. Duvarlarda yer yer tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir.Tavanda doğu-batı yönünde ahşap kirişlemeler ve kaplama tahtaları mevcuttur. Ancak bu kirişlerin güney kısmı yıkılmıştır. Mekanın zemini şaptır (Şekil 4.12).

a)batı duvarına bakış

b)kuzeybatı köşeye bakış

Şekil 4.12 : Z02 no'lu mekan, a)batı duvarına bakış, b)kuzeybatı köşesine bakış.

4.2.1.4 Z03 No'lu mekan (oda)

Z03 no'lu oda 297-271-297-268 cm boyutlarında ve 234 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun batısından 79x145 ölçülerindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Kapıda doğrama olmamakla beraber, kapı boşluğuna da taşlar dizilerek boşluk kapatılmıştır. Mekanın zemin kotu moloz yığını nedeniyle ölçülememiştir. Mekanın güney duvarında bir adet 34 x 57 cm boyutlarında niş bulunmaktadır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmış ancak sıva alt kotlarda çoğunlukla dökülmüş olduğu için kaba yonu ve moloz taş karışımı duvar örgüsü görülmektedir (Şekil 4.13). Güney duvarında kapaklı küçük bir niş bulunmaktadır. Duvarlarda tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir.Tavanda doğu-batı yönünde ahşap kirişlemeler ve

kaplama tahtaları mevcuttur. Ancak bu kirişlerin kuzey kısmı yıkılmıştır. Mekanın zemini moloz yığını ile kaplıdır.

Şekil 4.13 : Z03 no'lu mekan, batı duvarı yönüne bakış.

4.2.1.5 Z04 No'lu mekan (oda)

Z04 no'lu oda güneybatı köşe ile birleştiği için beş duvarı vardır. 297-298-197-122-212 cm boyutlarında ve 235 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun batısından 79x145 ölçülerindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Kapıda doğrama olmamakla beraber, kapı boşluğuna da taşlar dizilerek boşluk kapatılmıştır. Mekanın zemin kotu moloz yığını nedeniyle ölçülememiştir. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmış ancak sıva alt kotlarda çoğunlukla dökülmüş olduğu için kesme ve moloz taş karışımı duvar örgüsü görülmektedir (Şekil 4.14). Duvarlarda tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir.Tavanda doğu-batı yönünde ahşap kirişlemeler ve kaplama tahtaları mevcuttur. Ancak bu kirişlerin kuzey kısmı yıkılmıştır. Mekanın zemini moloz yığını ile kaplıdır.

a)avlu cephesi b) batı duvarına bakış

Şekil 4.14 : a) Z04 no'lu mekan, avlu cephesi, b) Z04 No'lu Mekan batı duvarı yönüne bakış.

4.2.1.6 Z05 No'lu mekan (oda)

Z05 no'lu mekana avlunun güneybatı köşesindeki pahlı duvarda bulunan 78 x 145 boyutundaki kapıdan girilmektedir. Avluya açılan bu kapı 177 cm uzunluğunda, 90 cm genişliğinde bir geçiş ile odaya bağlanmaktadır. Mekan 220-90-217-285-268 cm boyutlarında, 327 cm yüksekliğinde ve +0.57 kotundadır. Mekan çay ocağı olarak kullanılmaktadır. Duvarlar moloz taş örgüdür ve güney duvarında bir adet parmaklıklı pencere boşluğu bulunmaktadır (Şekil 4.15). Bu pencerenin parmaklıklı olması, pencerenin hanın vakfiyelerde geçen ikinci avlusuna açıldığını düşündürmektedir. Batı duvarında han ile betonarme muhdes yapı (pasaj) arasında geçişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Tavan ahşap kaplıdır ve duvardaki detay ve kat yüksekliğinden mekanın yüksekliğinin özgün olmadığı okunmaktadır. Zemin bazalt plaktır.

a)güneydoğu köşeye bakış b)kuzeybatı köşeye bakış

Şekil 4.15 : Z05 no'lu mekan; a)güneydoğu köşesine, b)kuzeybatı köşesine bakış.

4.2.1.7 Z06 No'lu mekan (oda)

Z06 no'lu mekana Z07 no'lu mekandan geçilmektedir. Mekanın kuzey duvarında avluya açılan bir kapı bulunmaktadır ancak bu kapı bilinmeyen bir nedenle kapatılmıştır. Mekan 179-292-271-202-120 cm boyutlarında +0.36 m kotundadır. Duvarlar moloz taş örgüdür ve güney duvarında bir adet parmaklıklı pencere boşluğu bulunmaktadır. Bu pencerenin parmaklıklı olması, pencerenin hanın vakfiyelerde geçen ikinci avlusuna açıldığını düşündürmektedir (Şekil 4.16). Tavan çökmüş ve yerine ahşap tahtalar konularak kumaş ile kapatılmıştır. Zemin şaptır.

a)kuzeybatı köşesine bakış

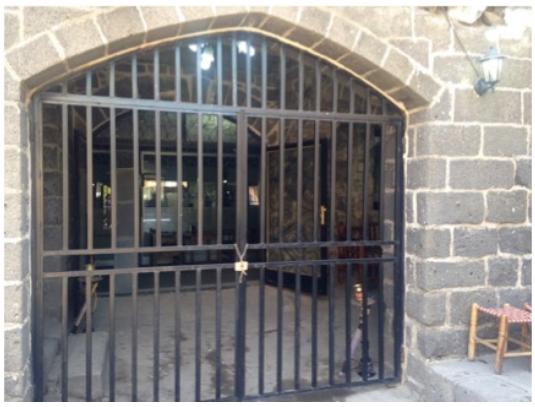

b) güneybatı köşesine bakış

Şekil 4.16 : Z06 no'lu mekanın, a) kuzeybatı, b)güneybatı köşesine bakış.

4.2.1.8 Z07 No'lu mekan (geçiş)

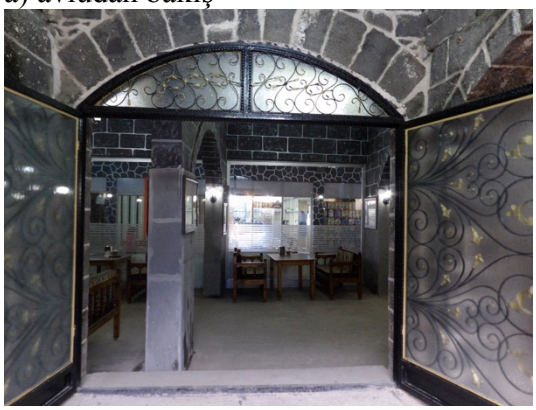
Z07 no'lu mekan Çifte han sokak üzerindeki giriş mekanı aksındadır. Sivri bir kemer ile avluya açılan mekan 230-270-236-266 cm boyutlarında, +0.35 m kotundadır. Mekanın batı yönünde Z06 no'lu odaya geçiş ve doğu yönünde birinci kata ulaşımı sağlayan özgün bazalt merdiven bulunmaktadır. Güney yönündeyse iki kemerli bir geçiş ile Z28 no'lu mekana bağlanmaktadır. Kemerler giriş kapısındaki kemerlerle büyük benzerlik göstermektedir. Öncelikle basık kemerden sonra da sivri kemerden geçilerek Z28 no'lu mekana ulaşılmaktadır . Bu geçiş ilk ölçümler alındığında kapalı olmakla beraber 2014 yılında mal sahibi tarafında açılmış ve niteliksiz bir demir doğrama yaptırılarak takılmıştır (Şekil 4.17). Yeni açılan yerler ölçülerek rölöve güncelleştirilmiştir. Tavan çökmüş ve yerine ahşap tahtalar konularak kumaş ile kapatılmıştır. Zemin şaptır.

a) avludan bakış

b) doğu duvarı

c)güney duvarı

d)batı duvarı

Şekil 4.17 : Z07 no'lu mekanın, a) avlu cephesine, b) doğu duvarına, c) güney duvarına, d)batı duvarına bakış.

4.2.1.9 Z08 No'lu mekan (oda)

Z08 no'lu mekana giriş avluya açılan 78 x 145 boyutlu kapı boşluğundandır. Kapıda niteliksiz bir ahşap doğrama vardır. Mekan merdivenin altına denk gelmekte olduğunda ne tür bir işlevle kullanıldığını tam olarak bilmemektedir. Tavan çökmüş, zeminse moloz yığınıyla kaplı olmasından dolayı içeride yeterli detayda ölçü alınamamıştır (Şekil 4.18).

Şekil 4.18 : Z08 no'lu mekanın girişine bakış.

4.2.1.10 Z09 No'lu mekan (oda)

Z09 no'lu mekana aslında iki odadan oluşmaktadır ancak ara duvar yıkılmış olduğu için tek bir mekan halini almıştır. Yapının izleri okunarak mekanlar yine de 209 –A ve 209 – B olarak kodlanmıştır.

Z09-A No'lu Mekan

Z09-A no'lu mekana giriş avluya açılan 78 x 145 boyutlu kapı boşluğundandır. Kapıda doğrama olmamakla beraber, kapı boşluğuna da taşlar dizilerek boşluk kapatılmıştır. Mekanın doğu duvarı yıkılmış ve Z09-B mekanı ile birleşmiştir. Ancak duvarlardaki izlere göre ara duvar yıkılmadan önce mekanın boyutları 285-262-291-264 cm olmalıdır. Duvarlar kaba bazalt taş örgüdür. Birinci katın döşemesinin oturduğu yerlerin izleri halen okunmaktadır.Tavan tamamen çökmüştür, ancak kirişlemelerin duvardaki köklerden kuzey-güney yönünde olduğu görülmektedir. Giriş zemini çökmüştür (Şekil 4.19). Buradan bodrum kat kısmen görünmektedir. Geri kalan zemininde moloz yığını olmasından dolayı özgün döşeme ve kotu görülmemektedir. Aynı nedende ötürü içeride yeterli detayda ölçü alınamamıştır.

a) avlu cephesi

b) yukardan döşemeye bakış

Şekil 4.19 : Z09-A no'lu mekanın, a) avlu cephesine, b) yukardan döşemeye bakış.

Z09-B no'lu mekan

Z09-B no'lu mekana giriş avluya açılan 78 x 145 boyutlu kapı boşluğundandır. Kapıda doğrama olmamakla beraber, kapı boşluğuna da taşlar dizilerek boşluk kapatılmıştır. Mekanın batı duvarı yıkılmış ve Z09-A mekanı ile birleşmiştir. Ancak duvarlardaki izlere göre ara duvar yıkılmadan önce mekanın boyutları 291-252-291-252 cm olmalıdır. Duvarlar kaba bazalt taş örgüdür. Birinci katın döşemesinin oturduğu yerlerin izleri halen okunmaktadır. Tavan tamamen çökmüştür, ancak kirişlemelerin duvardaki köklerden kuzey-güney yönünde olduğu görülmektedir.

Giriş zemininde moloz yığını olmasından dolayı özgün döşeme ve kotu görülmemektedir (Şekil 4.20). Yine aynı nedende ötürü içeride yeterli detayda ölçü alınamamıştır.

Şekil 4.20 : Z09-A no'lu mekana yukardan bakış.

4.2.1.11 Z10 No'lu mekan (oda)

Z10 no'lu mekana giriş avluya açılan 78 x 145 boyutlu kapı boşluğundandır. Kapıda doğrama olmamakla beraber, kapı boşluğuna da taşlar dizilerek boşluk kapatılmıştır. Mekan 260-293-261-291 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu taş örgüdür ve çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır (Şekil 4.21). Kuzey duvarında bir adet avluya bakan pencere boşluğu bulunmaktadır. Mekanın tavanı çökmüş ve içi moloz yığınıyla dolmuştur.

a) avlu cephesi

b) güney duvarına bakış

Şekil 4.21 : Z10 no'lu mekan,a)avlu cephesi, b)güney duvarına bakış.

4.2.1.12 Z11 No'lu mekan (oda)

Z11 no'lu mekana giriş avluya açılan 78 x 145 boyutlu kapı boşluğundandır. Kapıda doğrama yoktur. Mekan 257-293-257-293 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu taş örgüdür ve duvar yüzeyinde çimlenmeler mevcuttur. Kuzey duvarında bir adet 43 x 73 cm boyutlarında, avluya bakan pencere boşluğu bulunmaktadır. Mekanın tavanı çökmüş ve içi moloz yığınıyla dolmuştur bu nedenle döşeme kotu okunamamaktadır. Kapı önünde döşemenin bir kısmı çökmüştür (Şekil 4.22).

a) avlu cephesi

b) güney duvarına bakış

Şekil 4.22 : Z11 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı ve döşemeye bakış.

4.2.1.13 Z12 No'lu mekan (oda)

Z12 no'lu oda güneydoğu köşe ile birleştiği için beş duvarı vardır. 183-114-205-253-291 cm boyutlarındadır. Odaya avlunun batısından 79x145 ölçülerindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Kapı doğraması yoktur. Mekanın zemin kotu moloz yığını nedeniyle ölçülememiştir. Duvarlar kaba yonu taş örgüdür(Şekil 4.23). Duvarlarda tuzlanmalar ve çimlenme gözlenmektedir. Mekanın tavanı çökmüş ve içi moloz yığınıyla dolmuştur.

a) avlu cephesi

b) güney duvarına bakış

Şekil 4.23 : Z12 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı.

4.2.1.14 Z13 No'lu mekan (oda)

Z13 no'lu mekana avlunun güneydoğu köşesindeki pahlı duvarda bulunan 78 x 145 cm boyutundaki kapıdan girilmektedir. Avluya açılan bu kapı 168 cm uzunluğunda, 81 cm genişliğinde bir geçiş ile odaya bağlanmaktadır. Mekan 267-305-312-233 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba moloz taş örgüdür ve doğu duvarında bir adet Arman sokağına bakan dehliz penceresi bulunmaktadır(Şekil 4.24). Tavan çökmüştür ancak izlerden krişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu okunmaktadır. Döşemedeki moloz yığını nedeniyle döşeme kotu ölçülemedi.

a) doğu duvarı

b) güneydoğu duvarına bakış

Şekil 4.24 : Z13 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı ve döşemeye bakış.

4.2.1.15 Z14 No'lu mekan (oda)

Z14 no'lu oda güneydoğu köşedeki Z13 no'lu oda ile birleştiği için beş duvarı vardır. 170-329-229-254-103 cm boyutlarındadır. Odaya avlunun batısından 78x145 ölçülerindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Pahlı köşeye denk geldiği için avluya açılan penceresi yoktur. Kapıda mevcut olmamakla beraber, mekanın zemin kotu da moloz yığını nedeniyle ölçülememektedir. Duvarlar çimento esaslı bir sıva ile boyanmıştır. Doğu duvarında Arman sokağa açılan bir adet dehliz penceresi bulunmaktadır(Şekil 4.25). Duvarlarda tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir. Mekanın tavanı çökmüş ve içi moloz yığınıyla dolmuştur.

a) avlu cephesi

b) doğu duvarına bakış

Şekil 4.25 : Z14 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarına bakış.

4.2.1.16 Z15 No'lu mekan (oda)

Z15 no'lu oda 218-331-215-330 cm boyutlarında ve 253 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun batısından 79x145 ölçülerindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Kapıda doğrama yoktur. Girişte mekanın zemin kotu +0.56 m olup avludan yaklaşık 49 cm yukardadır. Mekanın doğu duvarında 40 x 70 cm boyutlarında, basık kemerli bir dehliz penceresi, batı duvarında ise 38x95 (P2) boyutlarında avluya bakan niteliksiz bir ahşap pencere bulunmaktadır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır(Şekil 4.26). Duvarlarda yer yer tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir.Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler ve kaplama tahtaları mevcuttur. Ancak bu kirişlerin doğu kısmı yıkılmıştır. Mekanın zemini şaptır.

a) avlu cephesi

b) batı duvarına bakış

Şekil 4.26 : Z15 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı duvarı.

4.2.1.17 Z16 No'lu mekan (oda)

Z16 no'lu oda 345-222-345-217 cm boyutlarında ve 235 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun batısından 79x145 ölçülerindeki kapı boşluğundan girilmektedir. Kapıda doğrama yoktur. Girişte mekanın zemin kotu +0.56 m olup avludan yaklaşık 49 cm yukardadır. Mekanın doğu duvarında 38 x 60 cm boyutlarında, basık kemerli bir dehliz penceresi bulunmaktadır. Batı duvarında diğer odaların aksine avluya bakan pencere bulunmamaktadır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır. Duvarlarda yer yer tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir (Şekil 4.27).Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler ve kaplama tahtaları mevcuttur. Zemin şaptır.

a) avlu cephesi

b) batı duvarına bakış

Şekil 4.27 : Z16 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı.

4.2.1.18 Z17 No'lu mekan (oda)

Z17 no'lu oda 221-323-211-324 cm boyutlarında ve 234 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun batısından 79x145 (K2) ölçülerinde, niteliksiz bir ahşap kapıdan girilmektedir. Girişte mekanın zemin kotu +0.56 m olup avludan yaklaşık 49 cm yukardadır. Mekanın doğu duvarında 38 x 60 cm boyutlarında, basık kemerli bir dehliz penceresi bulunmaktadır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmış ve yer yer plastik esaslı bir malzeme ile kaplanmıştır. Duvarlarda yer yer tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir. Tavan niteliksiz bir ahşap kaplama ile kaplanmış ve tavanın kuzey kısmı kısmen çökmüştür. Sağlam bölgelerden kirişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu görülmektedir (Şekil 4.28). Zemin şaptır.

a) avlu cephesi

b) batı duvarına bakış

Şekil 4.28 : Z17 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı.

4.2.1.19 Z18 No'lu mekan (oda)

Z18 no'lu oda 184-321-175-320 cm boyutlarında ve 234 cm yüksekliğindedir. Odaya avlunun batısından, 79x145 (K2) ölçülerinde, niteliksiz bir ahşap kapıdan girilmektedir. Girişte mekanın zemin kotu +0.56 m olup avludan yaklaşık 49 cm yukardadır. Mekanın doğu duvarında 40 x 61 cm boyutlarında, içerde düz lentolu,

dışarda üç dilimli kemerli bir dehliz penceresi bulunmaktadır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmış ve yer yer plastik esaslı bir malzeme ile kaplanmıştır. Duvarlarda yer yer tuzlanmalar ve bozulmalar gözlenmektedir. (Şekil 4.29). Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişleme üzeri yer yer özensizce ahşap kaplanmıştır. Zemin şaptır.

a) avlu cephesi

b) batı duvarına bakış

Şekil 4.29 : Z18 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı.

4.2.1.20 Z19 No'lu mekan (kahvehane)

Z19 no'lu mekan kahvehane olarak kullanılmaktadır. Mekanın cephe yapısı ve kat yüksekliği, yapının doğu kısmı ile farklılıklar göstermektedir. Mekana Çifte Han sokağına açılan 112x305 cm boyutundaki (K6) kapıdan girilmektedir. Girişte mekanın zemin kotu +0.58 m olup avludan yaklaşık 51 cm yukardadır. Mekan üst katta revak hizasına denk gelen 65 cm genişliğinde bir sivri kemer ile iki bölüme ayrılmıştır.Yine yaklaşık olarak sivri kemer hizasında güney kısımda bir asma kat mevcuttur. Kuzey kısmı 287-592-313-559 cm boyutlarında ve 420 cm yüksekliğindedir.

a) Çifte han sokak cephesi

b) doğu duvarına bakış

Şekil 4.30 : Z19 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu duvarı.

Doğu duvarında özgün olmayan ve giriş koridoruna bakan 2 adet pencere mevcuttur. Pencere boşluğu kahve kısmında düz bir lento, giriş koridorun bakan kısımda ise basık kemerden oluşmaktadır (Şekil 4.30). Sivri kemerin yaklaşık olarak orta aksında 7 x 13 cm, asma katı taşıyan, kutu demir profil mevcuttur (Şekil 4.31). Güney kısmı 169-554-165-553 cm boyutlarında ve 230 cm yüksekliğindedir. Güney kısımın batı duvarına dayalı, 40 cm genişliğinde,asma kata çıkan niteliksiz bir demir merdiven bulunmaktadır. Güney duvarında Z27 no'lu mekana geçişi sağlayan 106 x 210 cm boyutundaki kapı boşluğu ve mekana açılan 93 x 104 cm boyutundaki pencere boşluğu bulunmaktadır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmış ve duvar kağıdı ile kaplan

a) güneybatı köşesine bakış b) asma kat

Şekil 4.31 : Z19 no'lu mekan, a) güneybatı köşesi, b) asmakat.

4.2.1.21 Z20 No'lu mekan (dükkan)

Z20 no'lu mekan dükkan olarak kullanılmaktadır. Mekana Çifte han sokağına açılan 190 x 283 cm boyutundaki (K7) kapıdan girilmektedir. Mekan 188-284-180-289 cm boyutlarında ve 280 cm yüksekliğindedir. Mekanın zemin kotu +0.08 m'dir. Mekanın batı duvarında, önde lentolu arkada basık kemerli 120 x 221 cm boyutlarında 53 cm derinliğinde bir niş bulunmaktadır(Şekil 4.32). Bu nişin önünde 5 cm kalınlığın duvar yüzeyinde düz lentolu bir diş bulunmaktadır.

Batı duvarının güney köşesinde giriş koridordaki ahşap kapı ile aynı genişlikteki kısım kapatılmıştır. Duvarlar çimento esaslı bir sıvayla sıvanmış ve yeşil renge boyanmıştır. Tavanda niteliksiz bir asma tavan kaplaması mevcuttur. Zemin şaptır.

a) sokak cephesi

b) kuzeybatı köşeye bakış

Şekil 4.32 : Z20 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b)kuzeybatı köşe.

4.2.1.22 Z21 No'lu mekan (dükkan)

Z21 no'lu mekan dükkan olarak kullanılmaktadır. Mekana Çifte Han sokağına açılan 190 x 283 cm boyutundaki (K7) kapıdan girilmektedir. Mekan 216-286-216-283 cm boyutlarında ve 289 cm yüksekliğindedir. Mekanın zemin kotu +0.22 m'dir. Doğu duvarının kalınlığına bakılırsa ek duvar olmalıdır. Duvarlar +1.69 m kotuna kadar seramik kaplıdır. Seramik kaplamanın üstü nar kırmızısı renginde yağlı boya ile boyanmıştır (Şekil 4.33). Tavanda niteliksiz bir asma tavan kaplaması mevcuttur. Döşeme seramik kaplamadır. Mekanın önündeki kaldırım +0.22 m kotuna yükseltilmiştir ve seramik kaplıdır.

a) sokak cephesi

b) kuzey duvarına bakış

Şekil 4.33 : Z21 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b) kuzey duvarı.

4.2.1.23 Z22 No'lu mekan (dükkan)

Z22 no'lu mekan dükkan olarak kullanılmaktadır. Mekana Çifte Han sokağına açılan 190 x 283 cm boyutundaki (K7) basık kemerli kapıdan girilmektedir. Kemerin genişliği 75 cm'dir. Mekan 252-275-253-280 cm boyutlarında ve 276 cm yüksekliğindedir. Mekanın zemin kotu +0.15 m'dir. Batı duvarının kalınlığına

bakılırsa bu duvar ek duvar olmalıdır. Duvarlar duvar kağıdı kaplıdır. Tavanda asma tavan vardır bu nedenle ahşap kirişleme gözükmemektedir ancak kirişlemenin kuzey-güney yönünde olması gerekir(Şekil 4.34). Döşeme plastik esaslı malzeme ile kaplıdır. Mekanın önündeki kaldırım +0.14 m'ye yükseltilmiştir ve seramik kaplıdır.

a) sokak cephesi

b) kuzey duvarına bakış

Şekil 4.34 : Z22 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b) kuzey duvarı.

4.2.1.24 Z23 No'lu mekan (kahvehane)

Z23 no'lu mekan kahvehane olarak kullanılmaktadır. Mekana Çifte Han sokağına açılan 200 x 283 cm boyutundaki (K9) kapılardan girilmektedir. Üst kattaki revakla aynı hizada 3 adet sütun bulunmaktadır. Sütunların taşıdığı 50 cm genişliğindeki dört adet basık kemer mekanı ikiye ayırmaktadır. Sütun başlıkları ve sütunlar devşirmedir. Kuzeyde kalan kısım 291-1161-288-1169 cm boyutlarında ve 228 cm yüksekliğindedir. Mekanın doğu duvarında üç adet niş bulunmaktadır. Bu nişlerden ikisini bir nişin bölünmesiyle oluşturulmuş olması muhtemeldir (Şekil 4.35).

a) sokak cephesi

b) doğu duvarına bakış

Şekil 4.35 : Z23 no'lu mekan, a) sokak cephesi, b) doğu duvarı.

Mekanın zemin kotu -0.01 m'dir. Duvarlar yağlı boya ile boyalı ve +1.15 kotuna kadar kumaş kaplıdır. Tavanda kuzey-güney ahşap kirişleme mevcuttur. Döşeme dökme mozaiktir.

Güneyde kalan kısım 151-1173-177-1173 cm boyutlarında ve 228 cm yüksekliğindedir. Mekanın güney duvarında avluya açılan 65 x 95 cm boyutlarında (P1) 4 adet pencere bulunmaktadır (Şekil 4.36). Aynı duvar yüzeyinde muhtemelen revağa ait olan kemerler diş yapmaktadır. Pencere boyutlarının farklılığı, kemerlerin üst katta bulunan revak ile aynı hizada olması ve duvar örgüsündeki özensizlik, bu duvarın sonradan kapatıldığını göstermektedir. Doğu kısmında tezgah ile ayrıştırılmış bir çay ocağı bulunmaktadır. Tezgah 96 cm yüksekliğinde ve +1.48 kotuna kadar seramik kaplıdır. Çay ocağının, doğu duvarında 47 x 70 cm boyutlarında bir niş bulunmaktadır, döşemesi +0.29 kotundadır. Mekanın güneydoğu köşesinde metal ve niteliksiz bir bölücü ile 40 cm genişliğinde bir bölme yapılmıştır ve burada Z29 no'lu mekana geçişi saplayan 66 x 184 boyutlarındaki niteliksiz demir kapıya ulaşılmaktadır.

a) güneybatı köşesine bakış

b) doğu duvarına bakış

Şekil 4.36 : Z23 no'lu mekan, a) güneybatı köşesi, b) doğu duvarı.

4.2.1.25 Z24 No'lu mekan (oda)

Z24 no'lu mekan oda olarak kullanılmaktadır. Mekana avluya açılan 74 x 170 cm boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir. Özensiz taş örgüsü, kapı ve pencere boyutları mekanın avluya bakan duvarının sonradan örüldüğünü göstermektedir. Ayrıca mekanın avluya bakan cephesinde revak kemerleri ve sütun başlığı gözükmektedir(Şekil 4.37).

a) avlu cephesi

b) batı köşesine bakış

Şekil 4.37 : Z23 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı köşesi.

Mekan 168-352-170-355 cm boyutlarında, 284 cm yüksekliğindedir. Kuzey duvarında 71 x 151 boyutlarında iki adet niş bulunmaktadır(Şekil 4.35). Duvarlar çimento esaslı bir sıva ile sıvanmıştır ve mavi renge boyanmıştır. Avluya bakan duvarında 92 x 128 boyutlarında, sonradan açılmış, niteliksiz bir pencere ve baca deliği bulunmaktadır. Tavanda kuzey-güney yönünde kirişlemeler mevcuttur ancak tavanın doğu tarafı çökmüştür(Şekil 4.38). Zemin kotu -0.11 m'dir.

a) kuzey duvarı

b) batı köşesine bakış

Şekil 4.38 : Z24 no'lu mekan, a) kuzey duvarı, b) batı köşesi.

4.2.1.26 Z25 No'lu mekan (oda)

Z24 no'lu mekan giriş koridorundan birinci kata çıkan merdivenin altına denk gelmekte ve oda olarak kullanılmaktadır. Mekana avluya açılan 90 x 220 cm boyutundaki (K11) kapıdan girilmektedir. Avluya bakan (güney) duvarda, özgün duvar avlu yönünde genişletilerek, K11 ve bir adet 133 x 112 cm boyutlarında niteliksiz ahşap pencere (P3) açılmıştır(Şekil 4.39). 171 cm derinliğinde olan mekanın giriş koridoruna bakan (batı) duvarı niteliksiz ahşap suntadır. Kuzey duvarında 71 x 151 cm boyutlarında bir adet niş bulunmaktadır. Tavan çimento esaslı sıva üzerin yağlı boyadır. Zemin kotu -0.11 m'dir ve zemin şaptır.

a) avlu cephesi

b) kuzeydoğu köşesine bakış

Şekil 4.39 : Z25 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) kuzeydoğu köşesi.

4.2.1.27 Z26 No'lu mekan (oda)

Z26 no'lu mekan avlunun kuzeybatı köşesinin niteliksiz ahşap doğrama ve ek duvarla kapatılmasıyla oluşturulmuş, bekçi tarafından oda olarak kullanılmaktadır. Mekana avluya açılan 130 x 260 cm boyutundaki (K1) kapıdan girilmektedir (Şekil 4.40). Batı revağının kuzey köşesinin kapatılmasıyla oluşturulan mekan 287 x 130 cm boyutlarında, 254 cm yüksekliğindedir. Kuzey duvarında düz lentolu 112 x 120 cm boyutlarında bir niş bulunmaktadır. Tavan asma, zemin şaptır.

a) avlu cephesi

b) kuzey duvara bakış

Şekil 4.40 : Z26 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) kuzey duvar.

4.2.1.28 Z27 No'lu mekan (mutfak)

Z27 no'lu mekanın girişi Z19 no'lu kahvehanenin güney duvarındandır. Mekan 289-72-290-73 cm boyutlarında, 218 cm yüksekliğindedir. Kuzey duvarında Z19 no'lu mekana geçişi sağlayan 106 x 210 boyutundaki kapı boşluğu ve mekana açılan 93x 104 boyutundaki pencere boşluğu bulunmaktadır. Duvarlar seramik kaplıdır. Mekanın doğusunda U şeklinde, 52 cm genişliğinde, 100 cm yüksekliğinde bir adet tezgah bulunmaktadır. Güney duvarında 15 cm derinliğinde 81 x 52 cm boyutlarında

bir niş bulunmaktadır (Şekil 4.41). Tavan asma tavandır. Zemin şaptır ve kotu +0.58 m'dir.

a) mekanın Z19 a bakan duvarı

b) doğu duvarına bakış

Şekil 4.41 : Z27 no'lu mekan, a) kuzey duvarı, b) doğu duvarı.

4.2.1.29 Z28 No'lu mekan (pasaj)

Z28 no'lu mekana Z05 no'lu odadan ya da Z07 no'lu geçişten ulaşılmaktadır. 06 no'lu parselin bir parçası olarak gözüken, ikinci hanın yerine inşa edilen, betonarme pasajın içinde yer almaktadır. Özgün öğeler ve ikinci hana dair izler taşıyan Z28 mekanı daha iyi inceleyebilmek adına Z28-A ve Z28-B başlıklarına ayrılmıştır. .

Z28-A No'lu mekan (pasaj)

Z28-A no'lu mekana Z07 no'lu geçişten 250 x 240 cm boyutundaki (K12) kapıdan ulaşılmaktadır. Çifte han sokakta ki girişle aynı karakter ve aksta yer alan geçişte de iki aşamalı kemer mevcuttur. Z07 no'lu geçişten önde 230 x 241 cm boyutlarında, 36 cm derinliğinde bir basık kemerden, arkada 320 x 351 boyutlarında 48 cm derinliğinde bir sivri kemerden geçilerek Z28-A no'lu mekana ulaşılır.

a) Z07 ye geçiş

b) doğu duvarına bakış

Şekil 4.42 : Z28-A no'lu mekan, a) Z07 ye geçiş, b) doğu duvarı.

Z28-A 06 no'lu parselin içinde yeralan, ikinci hanın yerine inşa edilen, betonarme pasajın içinde bulunmaktadır (Şekil 4.42). Mekan 434 - 1367 - 426 -1367 cm boyutlarında, 356 cm yüksekliğindedir. Mekanın kuzey duvarı hanın özgün duvarıdır, duvar üzerinde iki adet; 90 x 130 ve 90 x 120 cm boyutlarında, özgün pencere bulunmaktadır. Bu pencereler hanın avluya bakan pencereleriyle büyük benzerlik göstermektedir.Bu sebeple, geçişten hanın ikinci avlusuna çıkılması muhtemeldir. Mekanın geri kalan kısımlarıysa betonarme eklerden oluşmaktadır. Güney duvarı cam olmakla beraber pasaj koridoruna ulaşım da bu duvarda bulunan kapıdandır. Mekanın ortasında 6 adet betonarme kolon mevcuttur. Bu kolonlara ucuz bir kaplama ve boyama yapılarak bazalt görüntüsü kazandırılmaya çalışılmış ancak ortaya çirkin bir görüntü çıkmıştır. Kolonlar +2.24 kotuna kadar bazalt plakla kaplanmıştır (Şekil 4.43). Zemin kotu -0.10 m'dir. Zemin bazalt plaktır. Tavanda çirkin bir alçı uygulaması mevcuttur. Mekanın kuzeybatı köşesinden Z28-B no'lu mekana iki adet basamak çıkarak geçilmektedir.

a) kuzey duvardaki pencere

b) Z28-A kuzeybatı köşesi

Şekil 4.43 : Z28-A no'lu mekan, a) kuzey duvardaki pencere, b) kuzeybatı köşesi.

Z28-B No'lu mekan (oda)

Z28-B no'lu mekana Z05 no'lu odadan 71 x 170 cm boyutundaki kapı boşluğundan ya da Z28-A no'lu mekandan iki basamak çıkılarak ulaşılır. Z28-B no'lu mekanın güney duvarı dışındaki tüm duvarları özgün, kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Mekan 336-657-444-692 cm boyutlarında, 334 cm yüksekliğindedir. Batı duvarında 97 cm genişliğinde kapatılmıştır bir kapı izi bulunmaktadır. Güney duvarından betonarme yapı içerisindeki ıslak hacime ulaşılır. Mekanın yaklaşık olarak orta aksında 32 x 32 cm boyutlarında betonarme kolonlar ve onları bağlayan kirişler bulunmaktadır (Şekil 4.44). Tavan niteliksiz bir alçı ile kaplanmıştır. Zemin kotu +0.34 m'dir.

a) kuzeybatı köşesine bakış

b) doğu duvarı

Şekil 4.44 : Z28-B no'lu mekan, a) kuzeybatı köşesi, b) doğu duvarı.

4.2.1.30 Z29 No'lu mekan (wc)

Z29 no'lu mekana Z23 no'lu kahvehaneden ya da birinci kattan ulaşılmaktadır. Mekan 80-345-78-264 cm boyutlarında, 262 cm yüksekliğindedir. Mekanın doğu duvarında 26 x 64 dehliz penceresi onun altında da bir adet pisuar bulunmaktadır.Döşeme kuzey kısımda 10 cm daha yüksekte olup +0.61 kotundadır. Mekanın kuzey duvarında 53 x 79 cm boyutlarında, 39 cm derinliğinde bir niş ve 66 x 184 cm boyutlarında bir kapı bulunmaktadır. Mekanın batı tarafında birinci kata çıkan özgün bazalt merdivenler vardır.

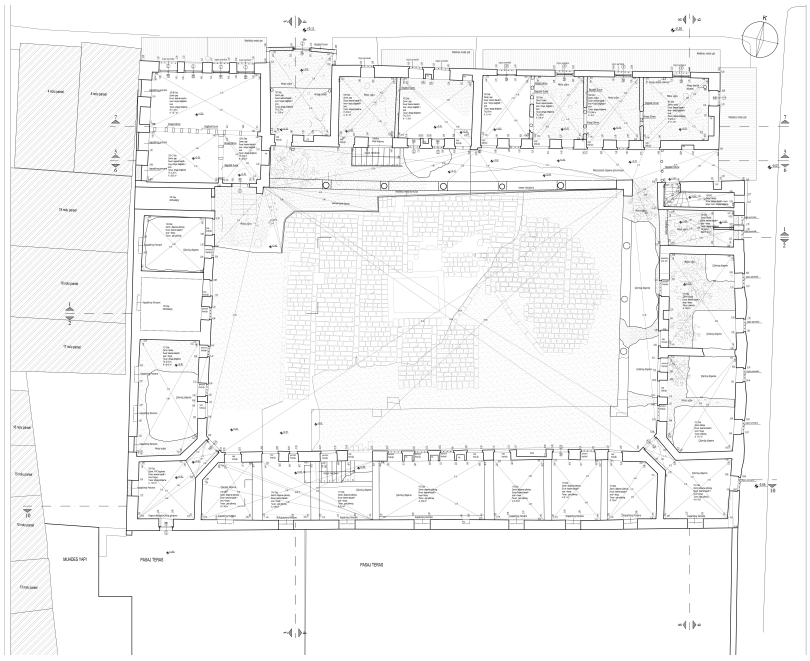
4.2.2 Birinci kat planı

Yapının birinci katında, 23 adet oda ve bir eyvan bulunmaktadır. Birinci kata avlunun kuzeydoğusunda, güneydoğusunda ve kuzey kanadının güneydoğu köşesinde bulunan merdivenlerle çıkılmaktadır. Merdivenler yapının avlusunu çevreleyen revaklara bağlanmaktadır. Birinci kattaki mekanlara dağılım da bu revaklar ile yapılmaktadır. Ancak avluyu çevreleyen batı ve güney revakları tamamen, doğu revağı ise kısmen çöktüğü için bu mekanlara ulaşım da zorlaşmıştır. Birinci katta ,muhtemelen yapı yükünü hafifletmek amacıyla, bağdadi duvarlar kullanılarak, birinci katta dükkan işlevi gören geniş açıklıklar bölünmüş ve oda olarak kullanışmıştır. Kapı boyutları bu katta bir alt kata nazaran daha büyüktür. Pencereler ise yaklaşık olarak aynı boyutlardadır. Revağın kuzeybatı köşesinde betonarme döşeme bulunmaktadır.(Şekil 4.45)

Genel olarak bakıldığında yapının kuzey kanadında 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107 ve 125 no'lu mekanlar yer almaktadır. Tüm mekanlara revaktan girilmektedir. Kuzey kanadın doğu kısmının (101, 102, 103 ve 104 no'lu mekanların bulunduğu)

revak kotu orta kısmından 8 cm daha yüksektedir. Sokak cephelerinde de farklılıklar olan bu kısımın tadilat sonradan değiştirilmiş olması muhtemeldir. Kuzey kanadın batı kısmında ise kot yükseklikleri tamamen farklılık göstermektedir. Bu kısmın hana gelen önemli misafirler için tasarlanmış olması muhtemeldir. Burada bulunan 125 no'lu mekana batı revak üzerindeki beş basamaklı bir merdivenden çıkılmaktadır, ancak bu merdivenin üzeri moloz yığınıyla kaplanmıştır. Çatı yer yer çökmüş, çökmeyen kısımları ise muşamba ile kapatılmıştır.

Yapının doğu kanadında ise 108, 109, 110, 111 ve 112 no'lu mekanlar bulunmaktadır. 109 no'lu mekan konutun birinci kat eyvanıdır. Doğu kanadının Arman sokak'a bakan cephesi birinci katta daha geçirgendir ve her odaya açılan pencereler bulunmaktadır. Avlu cephesine bakan revağın birinci kattı yıkılmış sadece zemin kattaki kısmı kısmen ayakta kalmıştır. Doğu kanadının avlu cephesinde pencere açıklıkları ve taş örgüsünde düzensizliklere rastlanmaktadır. Yapının bu kısmının müdahale görmüş olması muhtemeldir. Çatının büyük bir kısmı çökmüştür. Arman sokak cephesinde de ciddi deformasyonlar gözlemlenmektedir.

Şekil 4.45 : Çifte Han birinci kat planı.

Yapının güney kanadında ise 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119 ve 120 no'lu mekanlar bulunmaktadır. Tüm mekanlar revağa açılmaktadır, ancak revak yıkıldığı için mekanlara ulaşım zorlaşmıştır. Genel olarak zemin katdaki strüktürel bölüntüleme, birinci katta da devam etmektedir. Bu nedenle oda büyüklükleri

yaklaşık olarak aynıdır. Sadece 116 no'lu mekan büyüklük olarak diğer mekanlardan farklılaşmaktadır. Güney kanadın betonarmer muhdes yapıyla birleştiği cephesinde dışarıya açılan pencereler bulunmaktadır. Bu da bu kanadın birinci katta iki yönde de cephesi olduğunu göstermektedir ancak bu pencereler, muhtemelen, ikinci hanın yıkılıp yerine yapılan betonarme pasajın inşaası sırasında kapatılmıştır. Güney kanadının çatısı ve güneybatı köşede bulunan 120 no'lu mekan dışındaki bütün mekanların birinci kat döşemeleri çökmüştür. 120 no'lu mekana aynı zamanda yan parselin terasından da girilmektedir.

Yapının batı kanadında 121,122,123 ve 124 no'lu mekanlar bulunmaktadır. Revak yıkılmış olduğu için bu mekanlardan sadece 121 no'lu mekana girilebilmiş ancak orada da yeterli derecede ölçü alınamamış. Bu nedenle, mekan ana hatları ile çizilmiş ve yan parsallere bakılan pencereler yaklaşık olarak belirtilmiştir. Batı kanadının kuzey köşesi kuzey kanadı ile bağdadi duvar ile kapatılan bir mekan (124) ile birleşmektedir. Bu mekanın sonradan eklenmiş olması muhtemeldir.

4.2.2.1 101 No'lu mekan (oda)

101 no'lu mekana revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 329-340-324-337 cm boyutlarında, 264 cm yüksekliğindedir. Mekanın kuzey duvarında Çifte han sokağına bakan 92x142 (P8) bir pencere bulunmaktadır. Mekanın doğu duvarındaysa 40 x 80 cm boyutlarında bir pencere ve 103 x 200 cm boyutlarında 5 kemerli bir niş bulunmaktadır. Batı duvarı dışındaki duvarlar yığma ve bazalt taşındandır ancak batı duvarı bağdadidir. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Batı duvarı yer yer yıkılmış, sıvalar dökülmüş ve bağdadi strüktürü ortaya çıkmıştır. Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin +3.43 m kotundadır. Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır. Kirişlemelere destek olarak iki adet ahşap ayak konuşmuştur (Şekil 4.46).

a) revaktan giriş

b) doğu köşesine bakış

Şekil 4.46 : 101 no'lu mekan, a) revaktan giriş, b) doğu köşesine bakış.

4.2.2.2 102 No'lu mekan (oda)

102 no'lu mekana revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 328-271-329-280 cm boyutlarında, 264 cm yüksekliğindedir. Mekanın kuzey duvarında Çifte han sokağına bakan 92 x 142 cm boyutlarında (P8) bir pencere, güney duvarında ise avluya bakan 55 x 93 cm boyutlarında bir adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Kuzey ve güney duvarları yığma ve bazalt taşındandır ancak doğu ve batı duvarları bağdadidir. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Batı ve doğu duvarlarında yer yer delikler açılmış, sıvalar dökülmüş ve bağdadi strüktürü ortaya çıkmıştır. Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin +3.43 m kotundadır. Tavan ahşap kirişlemeleri kuzey-güney yönündedir (Şekil 4.47).

a) güney duvarı

b) kuzey duvarı

Şekil 4.47 : 102 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı.

4.2.2.3 103 No'lu mekan (oda)

103 no'lu mekana revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 328-257-328-262 cm boyutlarında, 264 cm yüksekliğindedir.

Mekanın kuzey duvarında Çifte Han sokağına bakan 92 x 142 (P8) bir pencere, güney duvarında ise avluya bakan 55 x 93 cm boyutlarında bir adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Kuzey ve güney duvarları yığma ve bazalt taşındandır ancak doğu ve batı duvarları bağdadidir. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Batı ve doğu duvarlarında yer yer delikler açılmış, sıvalar dökülmüş ve bağdadi strüktürü ortaya çıkmıştır. Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin +3.43 m kotundadır. Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır (Şekil 4.48).

a) güney duvarı b) kuzey duvarı

Şekil 4.48 : 103 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı

4.2.2.4 104 No'lu mekan (oda)

104 no'lu mekana revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 327-249-328-252 cm boyutlarında, 264 cm yüksekliğindedir. Mekanın kuzey duvarında Çifte Han sokağına bakan 92 x 142 (P8) bir pencere, güney duvarında ise avluya bakan 55 x 93 cm boyutlarında bir adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Kuzey, güney ve batı duvarları yığma ve bazalt taşındandır ancak doğu duvarı bağdadidir. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Doğu duvarında yer yer delikler açılmış, sıvalar dökülmüş ve bağdadi strüktürü ortaya çıkmıştır. Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin +3.43 m kotundadır. Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır(Şekil 4.49).

a) güney duvarı

b) kuzey duvarı

Şekil 4.49 : 104 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı

4.2.2.5 105 No'lu mekan (oda)

105 no'lu mekana kuzey kanattaki revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 314-382-301-382 cm boyutlarında, 265 cm yüksekliğindedir.

a) güney duvarı

b) kuzey duvarı

c) batı duvarı

d) doğu duvarı

Şekil 4.50 : 105 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı, c)batı duvarı, d) doğu duvarı

Mekanın kuzey duvarında Çifte Han sokağına bakan 86 x 144 cm boyutlarında (P9) düz lentolu iki pencere, ortalarındaysa 37x 57 cm boyutlarında bir adet niş

bulunmaktadır. Kuzey duvarının doğu köşesinde 50 x 88 cm boyutlarında ikinci bir niş bulunmaktadır. Güney duvarında ise avluya bakan 58 x 96 cm boyutlarında iki adet pencere boşluğu ve ortalarında 37 x 57 cm boyutlarında bir niş bulunmaktadır. Kuzey,güney ve doğu duvarları yığma ve bazalt taşındandır ancak batı duvarı bağdadidir. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Batı duvarında yer yer sıva dökülmüş, bağdadi çıtaları kırılmıştır ve bağdadi strüktürü ortaya çıkmıştır. Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin +3.43 m kotundadır.Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır. Kirişlerin üzerindeki kaplama tahtaları yer yer kırılmış, kavak ağacından olan kirişlerde de çürümeler mevcuttur (Şekil 4.50).

4.2.2.6 106 No'lu mekan (oda)

106 no'lu mekana revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 313-297-314-292 cm boyutlarında, 262 cm yüksekliğindedir. Mekanın kuzey duvarında Çifte Han sokağına bakan 86 x 144 cm boyutlarında (P9), düz lentolu bir pencere; güney duvarında ise avluya bakan 44 x 128 cm boyutlarında bir adet sonradan açılmış olması muhtemel olan pencere boşluğu bulunmaktadır. Kuzey,güney ve batı duvarları yığma ve bazalt taşındandır ancak doğu duvarı bağdadidir. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Doğu duvarında yer yer delikler açılmış, sıvalar dökülmüş ve bağdadi strüktürü ortaya çıkmıştır. Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin +3.45 m kotundadır.Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır (Şekil 4.51).

a) güney duvarı b) kuzey duvarı

Şekil 4.51 : 106 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı.

4.2.2.7 107 No'lu mekan (oda)

107 no'lu mekana revaktan 85 x 165 cm boyutlarındaki kapıdan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 311-436-330-432 cm boyutlarında, 277 cm yüksekliğindedir. Mekanın kuzey duvarında Çifte Han sokağına doğru bağdadi bir çıkma vardır. Çıkmada ciddi strükturel deformasyonlar olmakla beraber yıkılmak üzeredir. Yıkılmayı önlemek için alttan metal ayaklarla desteklenmiştir. Bağdadi çıkmanın kuzey duvarında 98 x 141 cm boyutlarında (P10) düz lentolu bir pencere, güney duvarında ise 51 x 78 cm boyutlarında bir adet niş bulunmaktadır. Mekanın güney,batı ve doğu duvarları yığma ve bazalt taşındandır ancak çıkma kısmı bağdadidir. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin girişte +3.35 m, çıkma tarafında +3.59 m kotundadır. Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır. Kuzey kısmındaki kirişler çökmüş, orta kısımlarda ise ahşap ayaklardan destekler konulmuştur (Şekil 4.52).

a) güney duvarı

b) kuzey duvarı

Şekil 4.52 : 107 no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı.

4.2.2.8 108 No'lu mekan (oda)

107 no'lu mekana kuzey kanattaki revaktan 74 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ya da Z29 no'lu mekandan ulaşılmaktadır. Mekan 80-345-78-264 cm boyutlarında, 231 cm yüksekliğindedir. Mekanın doğu duvarında Arman sokağa açılan 41 x 88 boyutlarında düz lentolu bir pencere bulunmaktadır. Kapı boşluğundan hemen sonra +3.43 m kotundan +0.53 m kotuna inen özgün bazalt merdivenler başlar (Şekil 4.53). Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır. Zemin şaptır.

a) kuzey duvarı

b) mekanın içi

Şekil 4.53 : 108 no'lu mekan, a) kuzey duvarı, b) mekanın içi

4.2.2.9 109 No'lu mekan (eyvan)

109 no'lu mekan 184 cm genişliğindeki basık kemerle doğu kanadının revağına açılmaktadır. Mekan 188-337-188-339 cm boyutlarında, 244 cm yüksekliğindedir. Mekanın doğu duvarında Arman sokağına bakan 50 x 70 cm boyutlarında (P30) iki adet pencere bulunmaktadır (Şekil 4.54). Pencereler yarıya kadar taşla kapatılmıştır.

a) Eyvanın girişindeki kemer

b) doğu duvarına bakış

Şekil 4.54 : 109 no'lu mekan, a) Eyvanın girişindeki kemer, b) doğu duvarına bakış.

Mekanın doğu kısmı ortadan tuğla duvarla bölünmüş, ahşap doğramalar takılmış ve döşemesi yükseltilmiştir ve ıslak hacim olarak kullanılmıştır. Zemin moloz ve çöp kaplıdır. Özgün zemin +3.30 m kotundadır.Tavanda kuzey-güney yönünde ahşap kirişlemeler vardır. Ancak batı kısmında kalan kirişlerin bir kısmı çökmüştür.

4.2.2.10 110 No'lu mekan (oda)

110 no'lu mekana revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Mekan 488-333-490-335 cm boyutlarındadır. Çatısı tamamen çökmüştür. Mekanın doğu duvarında Arman sokağına bakan 75 x 120 cm

boyutlarında (P19) düz lentolu iki pencere, batı duvarında ise avluya bakan 64 x 113 cm boyutlarında bir adet pencere boşluğu ve ölçülemeyen bir niş bulunmaktadır. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Doğu duvarında düşeyde açılmalar mevcuttur. Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz, çöp kaplıdır ve yer yer çökmüştür. Özgün zemin +3.30 m kotunda olmalıdır.Tavanda doğu-batı yönünde ahşap kirişlemeler vardır. Çatının büyük bir kısmı çökmüş, geriye sadece bir iki ahşap kiriş kalmıştır (Şekil 4.55).

a) Avlu cephesi

b) yukarıdan bakış

Şekil 4.55 : 110 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış.

4.2.2.11 111 No'lu mekan (oda)

111 no'lu mekana revaktan 72 x 162 cm boyutlarındaki kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. Ancak revak yıkıldığı için ulaşım zorlaşmıştır. 111 no'lu mekanın güneydoğu köşedeki 112 no'lu oda ile birleştiği için beş duvarı vardır. Mekan 103-427-355-491-277 cm boyutlarındadır. Çatısı tamamen çökmüştür. Mekanın doğu duvarında Arman sokağına bakan 75 x 120 cm boyutlarında (P19) düz lentolu iki pencere, batı duvarında ise avluya bakan 64 x 113 cm boyutlarında bir adet pencere boşluğu ve kapıdan çevrilmiş olması muhtemel 77x 84 cm boyutlarında bir pencere bulunmaktadır. Duvarlarda ciddi bozulmalar ve tuzlanmalar oluşmuştur. Doğu duvarında düşeyde açılmalar mevcuttur (Şekil 4.54). Kapıda doğrama yoktur, zemin moloz, çöp kaplıdır ve yer yer çökmüştür. Özgün zemin +3.30 m kotundadır.Tavanda doğu-batı yönünde ahşap kirişlemelerin izleri vardır ancak çatı tamamen çökmüştür (Şekil 4.56).

a) Avlu cephesi

b) yukarıdan bakış

c) güneydoğu köşe

d) müdahale edilmiş pencere boşluğu

Şekil 4.56 : 111 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış, c) güneydoğu köşesi, d) müdahale edilmiş pencere boşluğu.

4.2.2.12 112 No'lu mekan (oda)

112 no'lu mekana avlunun güneydoğu köşesindeki pahlı duvarda bulunan 80 x 172 boyutundaki kapıdan girilmektedir.Pahlı duvar strüktürel problemler nedeniyle düşeyde sehim yapmıştır. Revağa açılan bu kapı 156 cm uzunluğunda, 75 cm genişliğinde bir geçiş ile odaya bağlanmaktadır. Mekan 293-314-332-251 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba moloz taş örgüdür ve doğu duvarında bir adet Arman sokağına bakan 75 x 120 cm boyutlarında (P19), düz lentolu pencere bulunmaktadır. Güney duvarında da bir adet 81 x 123 cm boyutlarında pencere bulunmaktadır ancak bu pencere kapatılmıştır (Şekil 4.57). Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak izlerden krişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu okunmaktadır.

a) Avlu cephesi

b) yukarıdan bakış

c) doğu duvarı

d) güney duvarı

Şekil 4.57 : 112 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış, c)doğu duvarı, d) güney duvarı.

4.2.2.13 113 No'lu mekan (oda)

113 no'lu mekanın güneydoğu köşedeki 112 no'lu oda ile birleştiği için beş duvarı vardır. Mekan 87-235-253-315-198 cm boyutlarındadır. Mekana güney revaktan 80 x 164 cm boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Aynı nedenle bu mekanın ölçüleri sadece total station kullanılarak alınmıştır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Doğu ve batı duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Güney duvarında da bir adet 76 x 124 cm boyutlarında pencere bulunmaktadır ancak bu pencere kapatılmıştır(Şekil 4.58). Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak izlerden krişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu okunmaktadır.

a) Avlu cephesi

b) yukarıdan batı yönüne bakış

c) güney duvarı

d) yukarıdan güney yönüne bakış

Şekil 4.58 : 113 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan batı yönüne bakış, c)güney duvarı, d) yukardan güney yönüne bakış.

4.2.2.14 114 No'lu mekan (oda)

114 no'lu mekana güney revaktan 78 x 167 cm boyutundaki (K17) ahşap kapıdan girilmektedir ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Mekan 314-255-317-230 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Doğu ve batı duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Kuzey duvarında 64 x 112 cm boyutlarında bir pencere, güney duvarında da bir adet 80 x 122 cm boyutlarında pencere bulunmaktadır fakat güney duvarındaki pencere kapatılmıştır(Şekil 4.59).

a) Avlu cephesi

b) yukarıdan bakış

Şekil 4.59 : 114 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış.

Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak izlerden tavandaki krişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu okunmaktadır.

4.2.2.15 115 No'lu mekan (oda)

115 no'lu mekana güney revaktan 77 x 168 cm boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Mekan 261-314-260-312 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Doğu ve batı duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Mekanın avluya bakan cephesinde bir adet ocak bulunmaktadır. Güney duvarındaysa bir adet 80 x 121 cm boyutlarında pencere bulunmaktadır fakat bu pencere kapatılmıştır (Şekil 4.60). Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak izlerden tavandaki krişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu okunmaktadır.

a) Avlu cephesi

b) yukarıdan bakış

Şekil 4.60 : 115 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış.

4.2.2.16 116 No'lu mekan (oda)

116 no'lu mekana güney revaktan 78 x 166 cm boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Mekan 307-547-309-549 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Doğu ve batı duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Mekanın kuzey duvarında 66 x 119 cm boyutlarında 3 adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Güney duvarındaysa bir adet 77 x 122 cm, bir adet 84 x 128 cm boyutlarında pencere ve aralarında 60 x 79 cm boyutlarında bir niş bulunmaktadır fakat bu pencereler kapatılmıştır (Şekil 4.61). Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak izlerden tavandaki krişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu okunmaktadır.

a) Avlu cephesi

b) doğu yönüne bakış

Şekil 4.61 : 116 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) doğu yönüne bakış.

4.2.2.17 117 No'lu mekan (oda)

117 no'lu mekana güney revaktan 78 x 166 cm boyutundaki kapı boşluğundan ya da Z07 no'lu geçişten çıkan merdivenle ulaşılmaktadır. Ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Mekan 307-547-309-549 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür (Şekil 4.62). Doğu ve batı duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmıştır.

a) Avlu cephesi

b) yukardan bakış

c) güney duvarı

d) merdivene bakış

Şekil 4.62 : 116 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) yukardan bakış, c)güney duvarı, d)merdivene bakış.

Mekanın kuzey duvarında 66 x 119 cm boyutlarında 3 adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Güney duvarındaysa bir adet 77 x 122 cm, bir adet 84 x 128 cm

boyutlarında pencere ve aralarında 60 x 79 cm boyutlarında bir niş bulunmaktadır fakat bu pencereler kapatılmıştır. Merdiven +2.68 m kotundan +0.35 m kotuna inmektedir ancak üst kottaki basamakları kısmen yıkılmış ve üzeri moloz kaplıdır. Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak izlerden tavandaki krişlemenin kuzey-güney yönünde olduğu okunmaktadır (Şekil 4.62)..

4.2.2.18 118 No'lu mekan (oda)

118 no'lu mekana güney revaktan 78 x 163 cm boyutundaki kapı boşluğundan ulaşılmaktadır. Ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Mekan 253-305-252-303 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Doğu ve batı duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Mekanın kuzey duvarında 37 x 47 cm boyutlarında 1 adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Güney duvarındaysa bir adet 84 x 128 cm, boyutlarında kapatılmış pencere bulunmaktadır (Şekil 4.63). Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak mekan boyutlarına bakılırsa tavandaki krişlemenin kuzey-güney yönünde olması muhtemeldir.

a) Avlu cephesi

b) güney duvarı

Şekil 4.63 : 118 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) güney duvarı.

4.2.2.19 119 No'lu mekan (oda)

119 no'lu mekana güney revaktan 78 x 163 cm boyutundaki kapı boşluğundan ulaşılmaktadır. Ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. 119 no'lu mekan avlunun güneybatı köşesindeki 120 no'lu mekanla birleştiği için 5 kenarı vardır. Mekan 120-179-302-271-209 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Doğu ve batı duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Güney duvarında bir adet 81 x 121 cm, boyutlarında pencere bulunmaktadır, fakat bu pencereler kapatılmıştır (Şekil 4.62). Tavan ve döşeme tamamen çökmüştür ancak mekan boyutlarına bakılırsa tavandaki krişlemenin kuzey-güney yönünde olması

muhtemeldir. Son yapılan kontrol sırasında çatının geçici olarak ahşap kiriş ve kaplama tahtası ile kısmen kapatıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 4.64).

a) avlu cephesi

b) batı yönüne bakış

c) güney duvarı

d) batı duvarı 2014

Şekil 4.64 : 119 no'lu mekan, a) batı yönüne bakış, b) güney duvarı c) güney duvarı, d) batı duvarı.

4.2.2.20 120 No'lu mekan (oda)

120 no'lu mekana revağın güneybatı köşesindeki pahlı duvarda bulunan 78 x 165 cm boyutundaki (K16) kapıdan ya da 06 no'lu parsele inşa edilmiş olan betonarme pasajın terasına açılan, pencereden kapıya dönüştürülmüş 76 x 128 cm boyutundaki kapıdan girilmektedir. Revağa açılan kapı 178 cm uzunluğunda, 99 cm genişliğinde bir geçiş ile odaya bağlanmaktadır. Mekan 244-99-215-293-297 cm boyutlarında, 230 cm yüksekliğinde ve +4.01 m kotundadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Batı duvarında 81 x 121 cm boyutlarında bir niş bulunmaktadır. Bu nişin sonradan kapatılmış bir pencere olması muhtemeldir. Tavanda doğu-batı yönünde kirişlemeler vardır. Zemin mineflo kaplamadır (Şekil 4.65).

a) pasajdan giriş

b) avlu cephesi

c) güneybatı köşesine bakış

d) kuzeydoğu köşesine bakış

Şekil 4.65 : 120 no'lu mekan, a) pasajdan giriş, b) avlu cephesi, c)güneybatı köşesine bakış, d) kuzeydoğu köşesine bakış.

4.2.2.21 121 No'lu mekan (oda)

121 no'lu mekana batı revağında bulunan 79 x 163 boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Döşeme büyük ölçüde çöktüğü için kısmı ölçü alınabilmiştir ve batı duvarındaki pencereler yaklaşık olarak çizilip ölçülendirilmiştir. Mekan 122-226-610-303-511 cm boyutlarında 5 duvardan oluşmaktadır.Duvarlar kesme ve moloz taş örgüdür. Mekanın doğu duvarında 60x93 ve 59x94 cm boyutlarında 2 adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Bu pencerelerden ikincisinin taş örgüsünde demir kelepçe bulunmaktadır. Pencere boyutları ve detaylarına bakılırsa kapı kapatılarak oluşturulmuş olması muhtemeldir. Aynı şekilde mekanın içindeki duvar izleride mekanın iki oda birleştirilerek oluşturulduğu yönündedir. Batı duvarı üzerindeki pencereler arasında kalan, yaklaşık olarak duvar kalınlığında bir alan sıvanmamıştır. Batı duvarında bir adet 80 x 122 cm ve iki adet ölçülemeyen ama benzer boyutlarda kapatılmış pencereler bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde kirişlemelerin bir kısmı çökmüştür (Şekil 4.66).

a) avlu cephesi

b) batı duvarına bakış

c) güneybatı köşesine bakış

d) batı duvarındaki kapatılan pencere

Şekil 4.66 : 121 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı duvarına bakış, c)güneybatı köşesine bakış, d) kuzeydoğu köşesine bakış.

4.2.2.22 122 No'lu mekan (oda)

122 no'lu mekana batı revağında bulunan 80 x 164 boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Döşemenin güney kısmının çökmüş olmasından dolayı sadece kısmi ölçü alınabilmiştir. Mekan yaklaşık olarak 311-276-322-273 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Mekanın doğu duvarında 59 x 94 cm boyutlarında bir adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde kirişlemelerin bir kısmı çökmüştür.

4.2.2.23 123 No'lu mekan (oda)

123 no'lu mekana batı revağında bulunan 80 x 163 cm boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir ancak revak çöktüğü için mekana ulaşım zorlaşmıştır. Döşemenin güney kısmının çökmüş olmasından dolayı sadece kısmı ölçü alınabilmiştir. Mekan yaklaşık olarak 325-288-314-285 cm boyutlarındadır. Duvarlar kaba yonu ve moloz taş örgüdür. Mekanın doğu duvarında 59 x 95 cm boyutlarında bir adet pencere boşluğu bulunmaktadır. Batı duvarında ise bir adet 80 x 122 cm boyutlarında kapatılmış pencere bulunmaktadır. Kirişlemeler doğu-batı yönündedir ve bir kısmı çökmüştür (Şekil 4.67).

a) Avlu cephesi

b) batı duvarı

Şekil 4.67 : 123 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) batı duvarı.

4.2.2.24 124 No'lu mekan (oda)

124 no'lu mekan batı ve kuzey kanadı arasında kalan boşluğun bağdadi duvarlar ile kapatılmasıyla oluşturulmuştur. Mekana girilemediği için belgeleme yapılamamıştır.

4.2.2.25 125 No'lu mekan (oda)

125 no'lu mekana kuzey revağından beş basamak çıkılarak 92 x 211 cm boyutundaki kapı boşluğundan girilmektedir.Basamaklar moloz altında kaldığı için mekana ulaşım zorlaşmış ve basamakların ölçüleri alınamamıştır(Şekil 4.68). Bağdadi duvarların ahşap dikme ve yastıkları mekanı iki oda ve giriş olarak ayırmaktadır.

a) Avlu cephesi

b) mekana çıkan merdiven(2010)

Şekil 4.68 : 125 no'lu mekan, a) avlu cephesi, b) mekana çıkan merdiven (2010).

125-A No'lu mekan (oda)

125-A no'lu mekana güney revaktan 92 x 211 cm boyutundaki (K19) kapıdan girilmektedir. Mekan 253-200-223-178 cm boyutlarındadır. Doğu duvar dışındaki duvarlar bağdadidir. Bağdadi duvarlarının sadece ahşap dikme ve yastıkları kalmıştır.

Doğu duvarı çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır ve üzerinde 76 x 92 cm boyutlarında bir niş bulunur (Şekil 4.69). Tavanda kuzey-güney yönünde kirişleme.

a) güney duvarı

b) kuzey duvarı

Şekil 4.69 : 125-A no'lu mekan, a) güney duvarı, b) kuzey duvarı.

125-B No'lu mekan (oda)

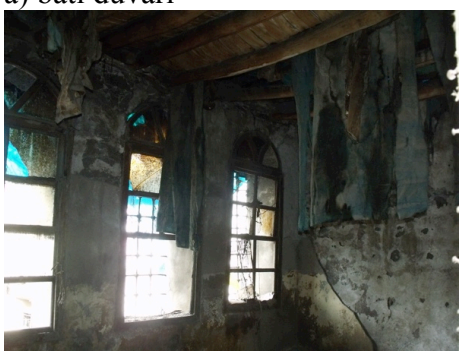
125-B no'lu mekana 125-A no'lu mekandan girilmektedir ancak bağdadi duvarlardan geriye sadece ahşap dikme ve yastıklar kaldığı için mekanlar arasında geçiş oluşmuştur.

a) batı duvarı

b) kuzey duvarı

c) kuzeydoğu köşesi

d) doğu duvarı

Şekil 4.70 : 125-B no'lu mekan, a) batı duvarı, b) kuzey duvarı, c)kuzeydoğu köşesi, d) doğu duvarı.

Mekan 286-566-302-577 cm boyutlarındadır. güney duvar dışındaki duvarlar bazalt taş örgüdür. Bağdadi duvarlarının sadece ahşap dikme ve yastıkları kalmıştır.

Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır. Kuzey duvarı üzerinde, Çifte Han sokağa açılan, basık kemerli 96 x 206 cm boyutlarında (P13) iki, 92 x 210 cm boyutlarında (P12) iki, toplamda dört adet pencere bulunmaktadır. Batı duvarı üzerinde ve üzerinde 90 x 186 cm boyutlarında kapatılmış bir pencere ve 92 x 152 cm boyutlarında bir niş bulunur (Şekil 4.70). Tavanda kuzey-güney yönünde kirişleme mevcuttur. Kirişler yer yer çökmüştür. Kat yüksekliği 3.53 metredir. Döşeme +5.02 kotundadır ve şaptır.

125-C No'lu mekan (oda)

125-C no'lu mekana 125-A no'lu mekandan girilmektedir ancak bağdadi duvarlardan geriye sadece ahşap dikme ve yastıklar kaldığı için mekanlar arasında geçiş oluşmuştur. Mekan 254-371-265-363 cm boyutlarındadır. Kuzey ve doğu duvarları dışındaki duvarlar bazalt taş örgüdür. Bağdadi duvarlarının sadece ahşap dikme ve yastıkları kalmıştır. Duvarlar çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır. Batı duvarı üzerinde ve üzerinde 90 x 186 cm boyutlarında kapatılmış iki adet pencere bulunur (Şekil 4.71).

a) batı duvarı

b) kuzey duvarının ahşap dikmeleri

Şekil 4.71 : 125-C no'lu mekan, a) batı duvarı, b) kuzey duvarının ahşap dikmeleri.

Tavanda kuzey-güney yönünde kirişleme mevcuttur. Kirişler yer yer çökmüştür. Kat yüksekliği 3.53 metredir. Döşeme +5.02 kotundadır ve şaptır.

4.3 Strüktürel Özellikler

4.3.1 Duvarlar

Kâgir olarak inşa edilmiş olan yapının yığma duvarları 30-75 cm arasında değişkenlik göstermektedir. Zemin kattan birinci kata devam eden duvar kalınlıkları genellikle aynı kalmıştır. Yapının sadece güney kanadının güney duvarında 20 cm

incelmiş ve kuzey cephenin batı kısmında 30 cm'ye kadar inceldiği tespit edilmiştir. Duvarların avluya bakan yüzleri 7-10 cm kalınlığında yanaşık derzli bazalt taşıyla örülmüştür. Odalarda genel olarak sıvanacak yüzeylerin kaba yonu bazalt taş ile diğer kısmların ise düzgün kesme bazalt taşla örüldüğü gözlenmektedir. Yapının giriş cephesinin duvarları yer yer düzgün kesme bazalt taş, tadilat görmüş kısımları kaba yonu taş örgü ile örülmüştür. Çifte Han sokak cephesindeki malzeme, kalınlık farklılıkları ve de inşasındaki özensizlikler yapının dönem dönem onarımlar gördüğünü işaret etmektedir. Giriş cephesinde ahşap çıkmanın hemen altında, bir sıra kireç taşı bir sıra bazalt taşı örgü sistemi ile örülmüştür.

Duvarların ince yonu yüzlerinde yaklaşık 1 cm kalınlığındaki beyaz alçıdan derzler görülmektedir. Görsel amaçlı yapılan ve siyah bazalt taşına hareket katan bu yüzeysel derzlere yerel olarak "cas" denilmektedir (Kaya, 2011).

Yapının kâgir bazalt duvarlarının dışında, giriş cephesinde çıkma yapan 107 no'lu odanın kuzey duvarının bağdadidir. Bu gibi taşıyacağı yükü az olan ve bingilere oturtularak çıkma yapan duvarlar, Diyarbakır geleneksel mimarisinde de ahşap karkas sistemle inşa edilir ancak bu örnekteki özensizlik, çıkmanın kapı kemerinin üst kısmını örtmesi ve yukarıda belirtilen özgün portal örgüsü gibi detaylar bu mekanın onarım sonucu oluşturulduğu ve özgün olmadığını düşündürmektedir. Birinci katta yapıyı hafifletmek amacıyla bağdadi duvarlar bölücü duvar olarak da kullanılmıştır.

Revaklarda düşey taşıyıcı olarak, devşirme sütunlar kullanılmıştır. Çapları 26-37 cm arasında değişen dairesel kesitli bu sütunlar mukavemeti dişi bazalt taşa göre daha yüksek ve daha az gözenekli erkek bazalt taşından yapılmışlardır.

4.3.2 Kemerler

Taş mimarisinin taşıyıcı elemanlarından biri olan kemerin farklı tiplerinin bu yapıda kullanıldığı görülmektedir. Yapıda, büyük açıklıkların geçilmesinde basık kemerler ve sivri kemerler kullanılmıştır. Pencerelerde ise basık kemerler, kaş kemer,üç ve beş dilimli kemerlere rastlanmaktadır. Aynı zamanda Basık kemerler ile duvar boşluklarının geçilmiş olduğu da görülmektedir. Nişler genelde düz lentolu olmakla beraber nadiren basık kemer ve beş dilimli kemere de rastlanmaktadır.

4.3.3 Döşemeler

Tez konusu yapının zemin katında avlu dışında kalan mekanların hepsinde zemine şap döküldüğü, moloz kaplı olduğu ya da dökme mozaik döşeme ile kaplandığı için özgün bazalt taş kaplama tespit edilememektedir. Avluda döşemeler toprak zemine oturmaktadırlar. Toprak zemin sıkıştırılarak dişi kesme bazalt taş ile döşemeler oluşturulmuştur.

Yapının birinci katında ise döşemeler ahşap kirişleme sistemi ile inşa edilmişlerdir. Bu ahşağ kirişleme sistemi Diyarbakır geleneksel mimarisinde oldukça yaygın olup şu şekilde inşa edilmektedir; daire kesitli ahşap tomruklar belli aralıklarla duvara oturtulduktan sonra üzerlerine ahşap kaplama tahtaları yerleştirilmiş, bunun üzerine de moloz ve harç karışımı bir tabaka yayıldıktan sonra, kesme bazalt taşlar zemine döşenerek döşeme tamamlanmıştır. Ahşap kirişlerin duvarda otudukları hizada ahşap bir hatıl bulunmaktadır. Bu uygulama ile hem kirişlerin oturtulduğu noktada düz bir zemin elde edilmiş hem de duvardaki nem nedeniyle çürüme riski olan ahşap elemanın daha uzun ömürlü olması hedeflenmiş olmalıdır (Kaya, 2011). Ahşap kirişler duvarda yerlerine oturtulduktan sonra iri taşlarla elde edilmiş harç ile sıkıştırılmışlardır. Revak döşemesinin çöktüğü noktalarda döşemeninn bu detayı görülebilmektedir (Şekil 4.72).

a) döşeme detayı zemin kat revak

b) döşeme detay birinci kat revak

Şekil 4.72 : Döşeme detayı, a) zemin kat revak, b) birinci kat revak.

Döşemelerde kullanılan ahşap tomruklar kavak ağacından yapılmışlardır. Kirişler zemin kattan tavana bakıldıklarında açıkta oldukları için mekanların yapı içimdeki önemlerine göre kullanılan ahşap tomruklarının biçimlerinin ve boyutlarının da farklılaştığı görülmektedir. Örneğin yapının büyük bir bölümü çökmüş olan birinci kat eyvanının döşemesinde, diğer mekanların döşemelerinde kullanılan ahşap

kirişlere göre daha düzgün ve büyük kesitli tomruklar kullanılmış olduğu görülmektedir. Eyvan döşemesi dışında genel olarak ahşap kirişler 12 cm ile 16 cm arasında çaplarda tomruklardır. Çatıda kullanılan kirişler ise 20 cm çapındadır. Genel olarak kirişler 24-30 cm aralıklarla dizilmektedir.

Yapılan tespitler sonucunda yapının döşeme kalınlıklarının ise 15 cm ile 40 cm arasında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Yapının döşemelerinin büyük bir kısmı çökmüş ve geri kalanlar moloz kaplı olduğu için çok detaylı bir inceleme yapılamamıştır. Ancak 15 cm kalınlığındaki döşemelerde bazalt kaplama taşı kullanılmamış ya da zaman içinde yapıda gerçekleştirilmiş olan tadilat sırasında döşemelerin bugünkü halini almış olması muhtemeldir. Ne yazık ki zemin kat döşemelerinin tamamında zeminde şap ya da moloz yığını bulunmaktadır. Bu nedenle özgün bazalt kaplama taşları tespit edilememektedir. Uygulama sırasında şapın, varsa alttaki taşlara zarar vermeden kaldırılması ve özgün döşemelerin rölövelerinin alınması gerekmektedir.

4.3.4 Çatı

Diyarbakır geleneksel mimarisinde çatılar taş bingiler üzerine, ahşap kirişleme sistemi ile düz bir şekilde inşa edilmişlerdir. Geleneksel yöntemle çatı inşaatı sırayla şu şekilde yapılmaktadır; öncelikle ahşap kirişlemeler yapılmakta, ahşap kirişlerin üzerine tavan tahtaları yerleştirilmekte, bunların üzerine saman ve saz serilmekte daha sonra ise çatı yüzeyi 40-50 cm kalınlığında toprak ile kaplanmaktadır. Çok sık kullanılan bu yöntemle inşa edilen çatıların bakımı oldukça zordur. Devamlı bakım gerektiren bu çatıların her baharda topraklarının yenilenmesi ve loğ adındaki silindirik taşla toprağın sıkıştırılması gerekmektedir. Düzenli olarak bu işlemlerin yapılmaması durumunda, çatıyı taşıyan ahşap kirişlerin su ve toprağın ağırlığı nedeniyle çürümesi ve çatının çökmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle bugün, Suriçi'nde neredeyse bütün geleneksel yapıların toprak damları yok olmuştur ya da mal sahipleri bakımıyla uğraşmamak için çatılarını kaldırarak yerine betonarme düz çatılar inşa etmişlerdir. Tez konusu yapının çatısınında da bakımsızlık sonucunda büyük ölçüde çökmeler olmuştur. Çöken toprağın ağırlığı ve devamlı yapıya su girişi zamanla döşemelerin çökmesine, kirişlerin çürümesine neden olmuştur. Çatıda kısmen sağlam kalan yerler muşamba ile kaplanmıştır (Şekil 4.73). Çatının

çökmesinin yapının bozulma sürecinde etkisi büyüktür. Bu nedenle yapının restorasyonu sırasında öncelikli olarak ele alınması gereken kısımı çatısı olmalıdır.

a) batı kanadına doğru bakış

b) kuzey kanadına doğru bakış

Şekil 4.73 : Yukardan a) doğu, b) kuzey kanadına doğru bakış.

4.4 Yapı Malzemeleri

4.4.1 Bazalt

Diyarbakır geleneksel mimarisinin ana yapı malzemelerinden birisi olan bazalt taş, tez konusu yapıda da kullanılmıştır. Kentin bazalt plato üzerine kurulu olması bu malzemenin yapı gereci olarak çok kolay temin edilmesini sağlamıştır. Bu nedenle yapıların çoğu bazalttan inşa edilmiştir. Püskürük bir taş olan bazalt akıcı ve bazik lavların soğuma yüzeyine dik olarak beş ve altı kenarlı sütunlar şeklinde katılaşması ile oluşmuştur (Kaya, 2011). Çifte Han'da da duvarlarda, sütunlarda, sütun başlıklarında, kemerlerde, merdiven basamaklarında, kapı ve pencere lentolarında, havuzda ve döşeme kaplamalarında bazalt kullanılmıştır. Taşı oluşturan bu lavlar hava ile temas ettiğinde dış kısımlar ve akıntı uçlarında boşluklar olmaktadır. Bazalt taşının görüntüsünün curufa benzemesi de bu durumdan kaynaklanmaktadır. Soğuyan lavdan çıkan gazlar tanecikleri taşın boşluklarının oluşmasını sağlar. Bu nedenle taşın iç kısımlarına bu boşluklar küçülür ve sayıları azalır (Kahveci, 2008). Boşlukları fazla olan gözenekli bazalt taşına yörede "dişi taş", gözenek sayısı az olan bazalt taşına da "erkek taş" denilmektedir (Tuncer, 1999). Dişi taş, erkek taşa göre suyu daha fazla emer ve soğurma özelliği fazladır. Gözeneklerinin azlığı nedeniyle daha sağlam olan erkek taşların; tez konusu yapıda revak sütunları ve sütun başlıklarında kullanıldığı görülmektedir. Bunlar dışında evin diğer tüm kısımlarında dişi taş kullanılmıştır. Koyu gri ve siyah arasında değişen renklere sahip olan bazalt, dona, darbelere, sürtünmelere ve asitlere karşı dayanıklıdır. Renk değiştirmeyen

bazalt taşında leke ve kılcal çatlaklar oluşmaz (Kahveci, 2008). Böylece kullanıldığı geleneksel yapıların gümümüze ulaşması daha kolay olmuştur.

4.4.2 Kireç taşı

Geleneksel Diyarbakır yapılarında bazı duvarlarda bazalt taşıyla beraber süsleme amacıyla kalker taşının kullanıldığı örnekler vardır. Kalker taşının temin edilemediği durumlarda ise bazalt taşının ön yüzü beyazlatılarak benzer etki verilmeye çalışılır. (Yıldırım,2002) Hasanpaşa ve Hüsrevpaşa hanlarının cephelerinde de kalker taşı kullanılarak yapıların cephelerine hareket kazandırılmıştır. Tez konusu yapıda sadece hanın girişindeki sivri kemerde ve aynı cephedeki kalker taşı kullanıldığı görülmektedir. Bir sıra bazalt ve bir sıra da kalker taşları ile kemerler oluşturulmuştur.

4.4.3 Ahşap

Diyarbakır geleneksel mimarisinde ahşap kullanımı sınırlıdır. Yapılarda; döşeme kirişlerinde ve tavan kaplamalarında, pencere doğramalarında ve kepenklerinde, kapı ve dolap kapaklarında, bazı süsleme elemanlarında, eğer yapıda çıkma varsa bu çıkmanın karkas sisteminde ve taş duvarlarda hatıl olarak ahşap kullanıldığı görülmektedir. Malzeme ömrünün taşa göre daha kısa olması nedeniyle geleneksel mimaride üretilen yapılarda en hızlı bozulan ve hasar gören elemanlar ahşaptır. Tez konusu yapıda da ne yazık ki giriş kapısı dışındaki bütün özgün kapı, pencere ve dolap doğramaları zaman içerisinde yenilenmiş ya da yok olmuştur.

Zemin kat tavanlarında özgün ahşap kirişler yer yer günümüze ulaşmıştır ancak birinci kat ve çatı kirişleri büyük ölçüde yok olmuştur. Mevcut kirişler bölgede en çok bulunan kavak ağacındandır. Yapıda çapları 12-20 cm arasında değişkenlik gösteren bu ahşap kirişler tomruk halindedir. Bu şekilde kullanılmasının nedeni mukavemeti düşük olan kavak ağacının tomruk halinde basınca daha dayanıklı olmasıdır (Yıldırım, 2002).

4.4.4 Demir

Geleneksel Diyarbakır evlerinde demir; duvarların berkitilmesinde yapı elemanı olarak kullanılmamaktadır. Yalnızca pencere parmaklıklarında, korkuluklarda ve kenet elemanlarında kullanılmıştır (Kaya, 2011). Tez konusu yapıda da demirin,

pencere parmaklıklarında, revak korkuluklarında ve kapı kancalarında kullanıldığı görülmektedir. Yapının özgün biçimlenişinde tepe pencereleri hariç tüm pencerelerinde parmaklık bulunduğu duvardaki izlerinden anlaşılmaktadır. Demir revak korkulukları özgün değildir. Yapıda bulunan tüm demir elemanlar bakımsızlık nedeniyle korozyona uğramışlardır.

4.4.5 Toprak

Toprak geleneksel Diyarbakır mimarisinde üst örtü olarak sık sık kullanılmıştır. Büyük ve önemli yapılar dışında bir çok yapının üst örtüsü toprak damdır. Geleneksel yöntemde çatı oluşturulken öncelikle mekanın kısa yönünde 12-20 cm çapında kavak kirişleri duvar boyunca yastık kirişlere baş kısımları tamamen duvar içinde kireçli harç içerisinde kalacak şekide oturtulur. Daha sonra bu kirişlerin üzeri tahta kaplanır. Tahta kaplamanın üzerine, ahşap elemanların suya karşı izolasyonunu sağlamak için 10-15 cm ince ve kaba yonga, hasır veya saz serilir. Daha sonra 15-20 cm kalınlığında kıvamlı çamur dökülür ve daha sonra 35-40 cm kuru kara toprak; çamurun üzerine yayılır. Bu işlemlerden sonra "loğ" denen silindir şeklindeki taş merdanelerle toprak dam sıkıştırılır. Son olarak bunun üzerine de "pişrük" denilen özel dam sıvası 3-4 cm kalınlığında sıvanır. Bu sıvaların yapımında, sıvanın çatlamaması için sıcak yaz günlerinin geçmesi beklenir (Kaya, 2011). Çatının en üstünde kullanılan pişrük denen sıvada ‘‘sarsat’’ denilen toprak kullanılır. Bu toprak önce kalburdan geçirilir. Dam ve duvar sıvası için gerekli çamur sarsatın samanla beraber tabakalar halinde 15 gün kadar suyun içinde bekletilmesiyle oluşturulur. Bu bekletmenin amacı, saman içindeki tohumların çürümesini sağmaktır. Böylelikle çatıda yeni bitkilerin filizlenip, çatının geçirgenliğini bozması engellenmiş olur. (Erginbaş, 1953)

Günümüzde tez konusu yapının özgün toprak damı neredeyse tamamen yok olmuştur.

Geleneksel Diyarbakır yapılarındada toprak; çatı dışında döşemelerin horasan sıvasının altında sıkıştırılarak da kullanılmıştır. Ayrıca bazı duvarlarda ahşap direğin duvarla temas ettiği noktalarda çürümeye engel olmak için kerpiç kullanıldığı görülmektedir. (Erginbaş, 1953)

4.4.6 Kireç ve Alçı

Kireç bağlayıcı harç elemanı olarak kullanılmıştır. Duvarlarda taşlar birbirine sönmüş kireç kaymağından elde edilen harçla bağlanmaktadır. Döşemelerde bazalt taşın kaplama olarak kullanılmadığı yerlerde yine kireçten elde edilen sıva kullanılmaktadır. Ayrıca kireç ve alçı birlikte kullanılarak duvarlarda süsleme amaçlı kullanılan sağlam bir malzeme elde edilmektedir. "Cas" adı verilen bu beyaz renkli sıvanın içerisinde kireç ve alçı yanında yumurta akı, beziryağı ve pamuğun da kullanıldığı söylenmektedir. (Erginbaş, 1952) Cas; duvarlarda kesme taşların derzlerinde kullanılmıştır. Tez konusu yapıda da kesme taş duvar derzlerinde bu beyaz sıva kullanılmıştır.

4.5 Yapıdaki Bozulma Nedenleri

Diyarbakır hanlarının bozulma süreçlerinde şehirde yaşanan kuşatmalar, ticaret yollarının değişmesi, ticaret hayatının olumsuz etkilenmesi, askeri sistemdeki değişimler sonrasında yapıların bir kısmının askerler tarafından kullanılması, kentteki yangınlar ve toplumsal olayların hepsinin etkileri görülmektedir. 16. yüzyıllın parlak ticaret hayatıyla beraber inşa edilen hanların büyük kısmı zamanla konaklama işlevini kaybetmiş ve daha çok ticari işlevlerde kullanılmıştır. Sürekli kuşatmalar, savaşlar ve toplumsal olaylar geçiren kentteki bu yapıların büyük bir çoğunluğu yangın ve yıkımlar nedeniyle günümüze ulaşamamıştır. Cumhuriyet döneminde de koruma bilincinin tam olarak oturmaması, ticaret alanı ihtiyaçları, yol yapımı gibi çeşitli sebeplerle hanların yıkımına devam edilmiştir. Örneğin, 1940 sonrasında Sipahi Çarşısı adını taşıyan Han ve tescilli olmasına karşın Yeni Han yıkılarak yerlerine yeni yapılar yapılmıştır. Yıkımların yanı sıra yapılara ek katlar yapılması, avlularına yeni ekler inşa edilmesi, ya da geleneksel yapının tamamen yıkılıp yerine çok katlı yapılar yapılması görülen en ciddi müdahalelerdir. Yerel yönetimlerin bu noktadaki zaafiyetleri ve bu müdahalelere göz yummaları bu tahribatların şiddetinin artmasına neden olmuştur.

Çifte Han'ın da bu süreçten benzer bir şekilde etkilendiği görülmektedir. İlk olarak, yapının ikinci kısmının muhtemelen XIX. yüzyıl sonunda ya da 1915 de yaşanan toplumsal olaylarda yanmış ve yıkılmıştır. Nitekim 1933 hava fotoğrafında da yapının bu kısmının yıkık olduğu gözlenmektedir. Çoklu hissesinin yarattığı

problemler nedeniyle yapıda gerekli bakım ve restorasyonlar yapılamamıştır. Yapının günümüz parsel sınırları içinde kalan, hanın ikinci kısmı yıkılarak yerine niteliksiz bir betonarme pasaj inşa edilmiştir. Yapının günümüze ulaşan kısımlarının bir çok onarım gördüğü gözlenmektedir.

Tez konusu yapı parsel sınırları çerçevesinde değerlendirildiğinde, farklı dönemlerde farklı işlevlerin yürütülmesiyle sonucunda günümüze kadar gelen yapıda çeşitli yanlış eklerle ve onarımlarla bazı özgün yapı detaylarını kaybettiği görülmektedir. Yapıda ciddi strüktürel problemler ve bozulmalar olmasına rağmen yapıda herhangi bir kapsamlı onarıma gidilmemiş olması yapının yıkılma sürecini hızlandırmaktadır. Yapının son dönem bozulma ve hasar nedenleri içinde en önemlisi mülkiyet problemidir. Yapının çok mülkiyetli olması nedeniyle yapıda bütüncül bir onarım yapılamamıştır. Örneğin; üst örtünün çökmesi ve onarılmadan bırakılmasıyla yapı bünyesine yağmur sularının geçmesine izin verilmiştir. Bu durum da döşeme sistemini oluşturan ahşap kirişlerin bozulma sürecini hızlandırmıştır. Çöken kısımlara herhangi bir müdahalede bulunmayıp yapının kendi haline bırakılmasıyla yapı strüktürüne binen yük artmış ve bu yükler yapının yıkılmasında domino etkisi yaratmıştır. Yapıda kullanılan harcın zamanla bağlayıcılık özelliğini yitirmesi ile duvarların taşıyıcı özelliği iyice azalmıştır böylece çöken kısımların yapıya yaptığı ek yükü taşıyamayacak haldeki duvarlar zamanla yıkılmaktadır. Yapının Doğu cephesinde ciddi bir deplasman gözlenmektedir. Bu cephede oluşan düşey düzlemdeki deformasyon can ve mal güvenliği açısından ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Yapıdaki bozulmaların ikinci bir nedeni ise yapı avlusunun son zamanlarda depo olarak kullanılması ve yapıya yapılan kontrolsüz girişlerdir. Halihazırda strüktürel problemleri bulunan yapının depo olarak kullanılması sonucu eklenilen yükler yapının yıkılmasını hızlandırmıştır.

Bölgede gece gündüz sıcaklık farkının yüksek olması da yapı malzemelerinin, özellikle duvarlardaki harçların ve sıvaların bozulmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak, bakımsızlık nedeniyle metal elemanların tamamının korozyona uğradıkları görülmektedir.

Yapı üzerindeki incelemeler göstermiştir ki, yapının özgün bazı yapı detaylarının kaybolmasında tüm bunların yanı sıra vandalizmin de etkisinin büyüktür. Özellikle son yıllarda boş kalmış olmasıyla birlikte, tarihi dokuya karşı bilinçlendirilmemiş çevre sakinleri de yapıya ciddi zararlar vermişlerdir. Bu durum tez konusu özelinde

ciddi bir sorun olmakla beraber, özellikle yerel yönetimlerin, devletin ve sivil toplum örgütlerinin bu konuda halkı bilinçlendirecek çalışmalar yapması tarihi dokudan geri kalanların yaşatılabilmesi açısından çok önemlidir.

4.5.1 Mekansal bozulmalar

Yapılan alan çalışması sonucunda Çifte Han'ın bugünki parsel sınırlarının, yapı ilk yapıldığı döneme göre küçültülmüş olduğu ve benzeri vakfiyesinde anlatılan oda sayıları ve tanımlara uygun bir yapının daha büyük bir parsel içerisinde üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüz parsel sınırları çerçevesinde yapının plan organizasyonunu değerlendirmek yanlış olacaktır. Diyarbakır'da Suriçi geleneksel sokak dokusundan farklılaşan, geniş sokak dokusu ve restitüsyona yönelik yapılan araştırmalar ve açıklamalar da yapının parsel boyutunun değişmiş olabileceği yönündedir. Tez konusu yapıdaki en ciddi bozulmaların nedenlerinin 1840 yıllında asker kullanımına geçmesi ve 1915 yılında çıkan ve büyük yangın olarak bilinen toplumsal olaylar olduğu söylenebilir. 1915 yılında çıkan yangında Çifte Han'ın yandığı Beysanoğlu tarafından belirtilmektedir (Beysanoğlu, 1992).

Çifte Han'ın kat planındaki izlere bakıldığında yapıldığı zamandan bu yana değişimler geçirdiğine dair bir çok ipucu bulunmaktadır. Yapıya ait mekansal bozulmalar Restitüsyon kısmında daha detaylı olarak anlatılmıştır.

4.5.2 Strüktür bozulmaları

Yapının strüktüründe meydana gelen bozulmaların başlıca nedenleri; yapının kullanılmıyor olmasıdır. Bunun yanı sıra yanlış onarımlar, yapılması gereken periyodik bakımların yapılmaması ve yapının tamamen kendi haline bırakılıp yıkılan kısımlara müdahalede bulunulmamasıyla yapıya aşırı yük yüklenmesi şeklinde sıralanabilir. Bunların yanında, yapı bünyesine giren yağmur suları yapının hem kâgir duvarlarında hem de ahşap yapı elemanlarında ciddi bozulmalara yol açmaktadır. Su, kâgir duvarlarda harçların çözülmesine ve duvarı oluşturan taşların ayrışmalarına neden olurken, ahşap elemanların da çürümelerindeki en büyük faktördür.

Yapının geneline bakıldığında, genel strüktürü meydana getiren kâgir duvarlarda ciddi bozulmalar görülmektedir. Özgün üst örtünün neredeyse tamamen yıkılmış

olması ve yerine muşambalar örtülmüş duvarlardaki bu bozulma sürecini artırmıştır. Özellikle yapının doğu kanadında Arman sokağa bakan duvarında ayrılmalar mevcuttur.

Yapının üst örtü örtüsünün yıkılması ile beraber tavan ahşap kirişleri de yok olmuştur. Toprak damın bakımsızlık nedeniyle çökmüş olması muhtemeldir. Çöken molozların kaldırılmamasıyla yapıya binen yük zamanla döşemelerde de çökmelere neden olmuştur.

Yapının girişinde bulunan ahşap çıkma da ahşap elemanların çürümesinden ötürü çökmek üzeredir. Günümüze ulaşmış kat döşemelerinin ahşap kirişleri sadece kahvehane olarak kullanılan kısımlarda sağlamdır, yapının geri kalanında bu kirişler ya çökmüş ya da ciddi derecede hasarlıdır.

5. RESTİTÜSYON

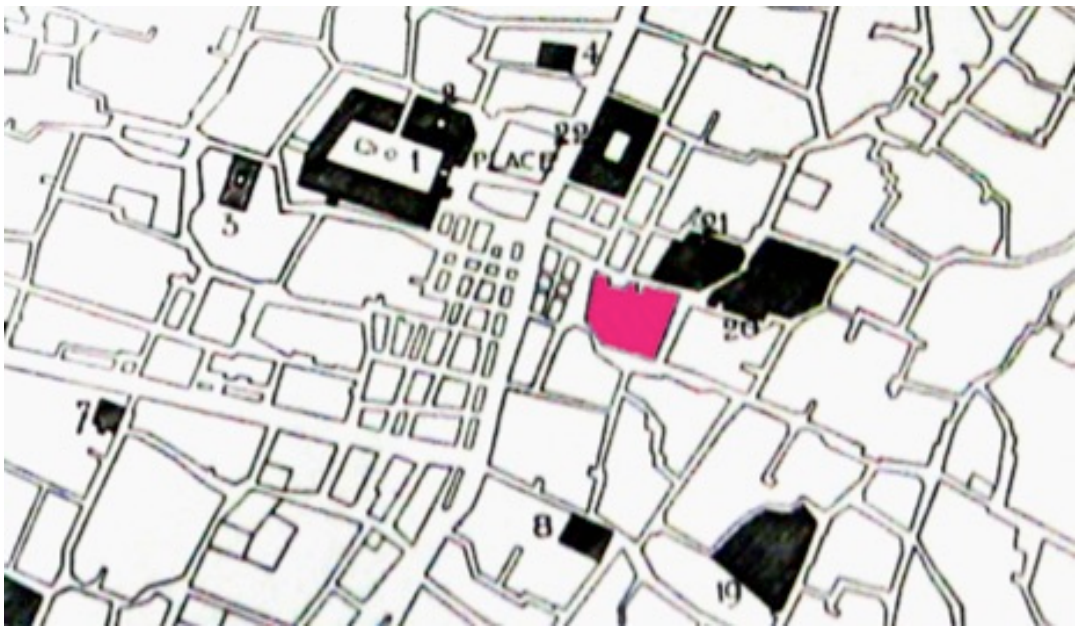
Tez konusu yapının inşa edildiği tarih tam olarak bilinmemekle beraber yapının tipolojik olarak Osmanlı dönemi han yapıları özelliklerini taşıyor olması, Çiftehan sokak cephesi üzerinde bulunan giriş kemerinin kenar süslemelerinin Hasanpaşa hanının kapısındaki süslemeler ile benzerliği ve Diyarbakır kentinde 16.yy da süregelen ticari gelişimler ve doğrultusunda yürütülen inşa faaliyetlerine dayanarak XVI. yüzyıl yapısı olduğu düşünülmektedir. Yapıldığı süreden günümüze kadar bir çok kez işlev değiştirmiş olan yapının sadece bir kısmı günümüze ulaşmıştır. 1840 yılına kadar ticaret hanı olarak kullanıldığı düşünülen yapı, Osmanlı devleti genelinde değişen askeri sistem ile beraber, 1840 yılında askeriyenin kullanımına geçmiştir. Seferberlik sırasında çıkan, 1915 büyük yangını olarak da bilinen yangında hasar gördüğü belirtilen hanın (Beysanoğlu, 1992) ikinci kısmı vakıflar arşivlerinde bulunan 1955 tarihli belgede arsa olarak geçmektedir (Şekil A-8). Yapı 1970'lerde Borsa olarak kullanılmıştır (Sözen,1971). Bu işlevi nedeniyle halen halk arasında Eski Borsa Hanı olarak da bilinmektedir. 1900'lü yılların sonuna kadar bu işlevde kullanıldığı düşünülen yapının, son yıllarda büyük bir kısmı yıkılmış, iki dükkanı kahvehane, geriye kalan kısımları ise depo olarak kullanılmaktaydı. İncelenilen belgeler ve yapıdaki izler, bu süreç boyunca yapının özgün plan şemasının büyük ölçüde değişmiş olduğunu göstermektedir.

Restitüsyon çalışmasında öncelikle yapının geçmiş dönemlerine ilişkin elde edilen belgeler incelenmiştir. Daha sonra yapının kaybolan özgün detaylarının ve değişen plan kurgusunun anlaşılmasına yönelik sorunlar saptanmaya çalışılmıştır. Bunun için genelden özele doğru giden bir sıralama yapılarak ilk önce vaziyet planı ölçeğinde yapının komşu parsellerdeki yapılarla ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra sırasıyla; tez kapsamında ele alınan yapı sınırları çerçevesinde, yapının dönemsel analizleri, mekansal sorunları ve yapı elemanları-malzemelerine yönelik sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunların tespiti ile beraber yapının geçirdiği çeşitli dönemlere yönelik bilgilerin ışığında restitüsyon önerisi hazırlanmıştır.

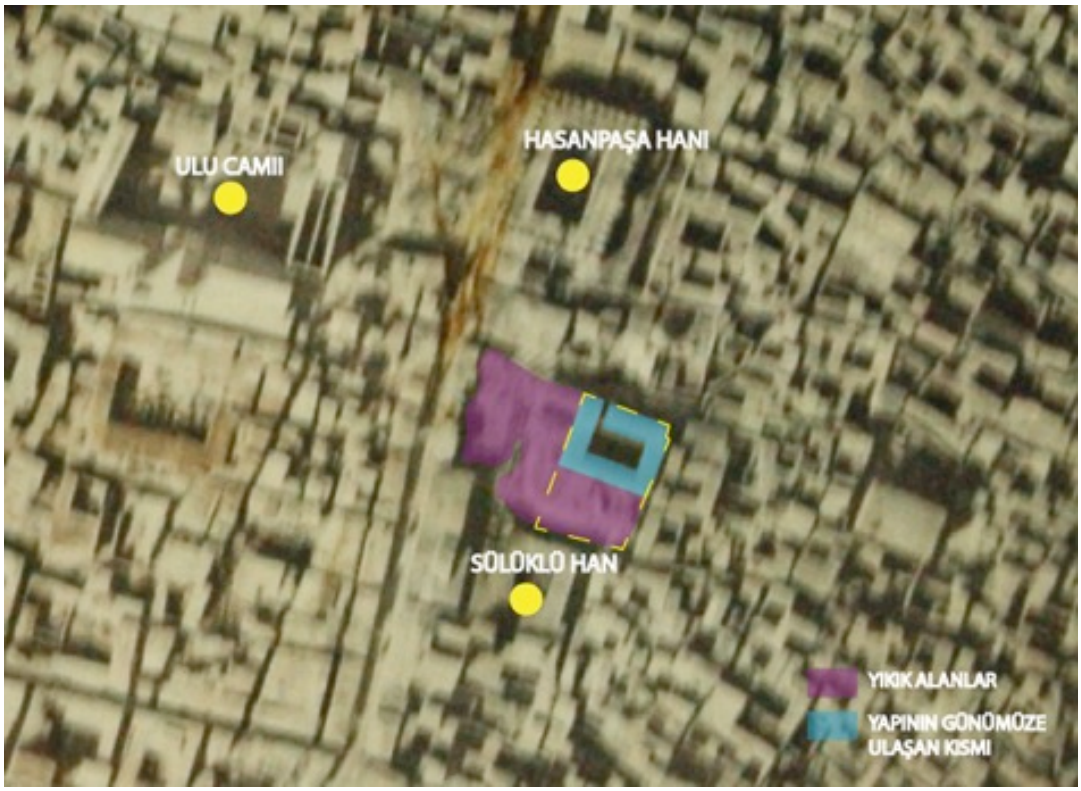
5.1 Restitüsyona Yönelik Kaynaklar

Çalışılan parsel sınırları çerçevesinde yapılan değerlendirmede yapının plan şemasının değiştiği, yapısal bir çok elemanının kayıp olduğu ve süreç boyunca bir çok tadilat ve değişim gösterdiği gözlenmektedir. Saha çalışmaları sırasında gözlemlenilen izler ve araştırma süreci de bu gözlemleri doğrulamaktadır. Yapıya dair bulunan en eski belge 1810 tarihli vakfiyesidir (Ek A-6). Bu vakfiyede Çifte Han'ın tümünün fiziki durumunu anlatan önemli bilgiler mevcuttur. Vakfiye İbrahim Paşa vakfına dair taşınmazları sıralamaktadır: "...ÇİFTE HAN sulu gözde yukarda otuz oda ve tahtında yirmi dokuz oda ve biz havuz ve iki ahır biri sağir ve biri kebir ve bir mağaza ve mülahakatından beşer adet dükkan ve memşa ve susuz göz tarafında yukarda yirmi altı adet oda ve tahtında yirmi bir oda ve bir kahve dükkanı ve memşa ve üç adet terzi dükkanı ve kapu arası içinde iki dükkan bir ahur ve memşa ve iki mağaza ve su kuyusi ve mülhakatında dört adet dükkan..." dan meydana gelen hanın mekansal özellikleri ile başlayan kısım şu şekilde devam etmektedir; "...ve hani mezkurun kırk sehim itibari ile ona altı sehim ve kuruşta on alti para hissemiz" yani %40 hissesi Şeyhzade İbrahim Paşa'nın mülkü olup evladiyet üzerine vakfedilmiştir. 1804 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden İnciciyan'ın önemli hanlar arasında saydığı Çifte Han, 1842 tarihinde 4872 kuruş harcanarak tamir edilmiş ve askerin kullanımına geçmiştir (Yılmazçelik, 1995). Yapının restitüsyonuna yönelik bir diğer önemli belge ise Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nden edinilen, 1933 tarihli hava fotoğrafıdır. Bu belge vaziyet planı ölçeğinde yapı ve çevresinin o günkü durumlarının anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu belgede Çifte Han ve Yoğurt Pazarı mevkiindeki dükkanların yıkılmış olduğu gözükmektedir. Sözen ve Beysanoğlu ikinci hanın 1940'larda yıktırılarak yol genişletilmesiyle yola katıldığını belirtmişlerdir. Ancak 1932 yılında şehri ziyaret eden Albert Gabrielin hazırladığı haritada, Çifte Han ve Yoğurt Pazarı bölgesi bugünkü halinden farklı olarak çizilmiş ve yıkık bir adayı andırmaktadır (Şekil 5.1 ve Şekil 5.2). Gabriel'in şehre ziyareti sırasında hanın büyük kısmının zarar görmüş ve yıkık olmasından dolayı hanı önemli yapılar arasında saymamış olması muhtemeldir. Belgeler ve tarihler de yol yapımı için hanın yıkıldığı iddiası ile uyuşmamakta ve bu bölge çevresinde devamlılık içeren genişletilmiş bir yol gözlenmemektedir. Sadece Çifte Han ve çevresinin yol genişlikleri geleneksel kent dokusunun dışına çıktmaktadır. Bu nedenle yapı ve çevresinin yaşanan toplumsal olaylar doğrultusunda yakılıp yıkılmış

olması daha sonra tapu kanunun ile beraber yıkık olan bu alanlarda kısmi yol genişletilmesine gidilmiş olması muhtemeldir.

Şekil 5.1 : 1932 tarihli A.Gabriel tarafından hazırlanan haritada tez konusu yapının yeri.

Şekil 5.2 : 1933 tarihli hava fotoğrafı, tez konusu yapı ve çevresi (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi).

Bölgeyle ilgili yapılan tarihi araştırmaları yapının bulunduğu bölgenin 1915 tarihinde çıkan "Büyük Yangın"da yandığını belirtmektedir (Beysanoğlu, 1990). Hanın ikinci kısmının da bu yangın sonrasında yanmış olması muhtemeldir. Nitekim Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü arşivlerinde yapılan incelemeler sonucu ulaşılan 1951 yılına ait İbrahim Paşa Vakfı mütevelli vekili ve Hacı Niyazi tarafından Vakıflar Müdürlüğüne yazılan dilekçede de hanın ikinci kısmına dair bir takım bilgiler bulunmaktadır:

" Ceddimiz İbrahim Paşa (ÇİFTEHAN) tabirinden de anlaşılacağı vechle: yekdigerine muttasıl 40 sehim itibariyle 16 sehimine iki han bilhare ittisalındaki hanın yanması üzerine: 24 sehiminin sahibi evveleri ile müştereken işbu hanın arsası üzerine tapu kanununun neşrinden evvelki haliyle muhdes I0I sıra numarasından başlayıp I30 sıra numarasına kadar yoğur pazarı mevkiinde kain (30) adet dükkan insa ettirilmek suretiyle tapu senedi alındığı ve bilhare vakıf harici olan 24 sehimin pederim Hacı Niyazi tarafından alınarak ceddimiz İbrahim Paşa vakfı ile hissedar kalınmış ve vefatiyle de bizlere intikal etmiştir.

Bu şekilde tasarruf hali bir müddet devam ederken zühur eden ikinci bir yangın sebebiyle mezkur dükkanlar yanıp arsa halini almıştır. O tarihte belediyece bir yangın haritası yaptırılmıştı.

Bu harita ne eshabı emlakın tapu kaytlarına istinad ederek yapılmış ve ne de tesbit ettirilmiştir ve ne de mevzuatı kanuniye dairesinde bir kaziyeyi hükmiyeye iktiran ettirilmiştir. Bu mahza: memleketin tevsii tarik esası nazara alınarak bu mevkideki eshabı emlakın bir çok yerleri değiştirilmiş ve hatta bizimle müşterek İbrahim Paşa vakfı ile daha bir çok vakıflar yerleri yola terk edilmiş ve bir çok kimselerin tapu kayıtlı mahalleri tebdil ve tagyir ettirilerek, tapu kaydı ile tasarruf hakkı alt üst edilmekde olduğu keyfiyeti de bir kaziyeyi mütevatire halinde bulunmuştur..."

Bu belgede hanın ikinci kısmının yanarak arsa halini alması üzerine bu arsanın üzerine tapu kanunundan önce 101 sıra numarasından başlayıp 130 sıra numarasına kadar 30 adet muhdes dükkanlar yaptırılarak İbrahim Paşa vakfı ile hissedar kalındığı belirtilmektedir.

Tapu kanunun 22/12/1934 yılında yürürlüğe girdiği bilinmektedir. Bu durumda 1933 yılında çekilen hava fotoğrafında hanın yıkık durumda olması nedeniyle bahsedilen ilk yangının 1915 te yaşanan büyük yangın olmalıdır. Daha sonra bahsedilen ikinci yangınınsa, hava fotoğrafının çekildiği döneme yakın bir yangın olması muhtemeldir.

Yine bu belgeden yol genişletme çalışmaları sırasında tapu kayıtları incelenmeden ve mülkiyetler karıştırılarak, taşınmazların sınırlarının karıştığı, mülkiyetlerin değiştiği ve bir kısmının da yola terk edildiğini belirterek devam etmektedir. Belgenin devamında, bu talepler ve itirazlar tekrarlanmakta ve 1940'lı yıllarda vakıflar vekili olarak görev yapan Fevzi Ocak'ın iyi niyet taşımayan satış ve inşa faaliyetlerinin geçersiz kılınması gerektiğini belirtmekte ve iptalini talep etmektedir. Aynı zamanda yapı ve çevresinin bahsi geçen yangın haritası dikkate alınarak başka vakıflar adına tescillinin yapıldığı, yukarda sayılan nedenlerden ötürü tescillerin geçersiz olması gerektiğini belirtmektedir (Ek A-7).

Bu dönemi aydınlatmak için bir çok arşivde belge taraması yapılmıştır ancak yapının bu dönemine ışık tutacak nitelikte belgelere, arşivlerin düzensiz ve araştırmaya kapalı olması ve yapının çoklu mülkiyetinin getirdiği sorunlar nedeniyle ulaşılamamıştır. Örneğin, dilekçede bahsedilen yangın haritası için Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile irtibata geçilmiş ancak bir sonuç alınamamıştır. Öte yandan Ankara'da bulunan Cumhuriyet Arşivleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi incelenmiş ancak eski tarihli belgelerin büyük kısmının Diyarbakır'da bulunduğu ve zamanında arşivlerinin yandığı vakıflar genel müdürlüğü çalışanları tarafından belirtimiştir. Diyarbakır il özel idaresinin belediyeye bağlanması sonucunda arşivlerinin nerede olduğu tam olarak bilinmemekle beraber, Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü üzerinden resmi talepte bulunduğumuz kök tapulara dair de bir sonuç alınamamıştır. Diyarbakır'da bulunan arşivlerde belgeler depolarda düzenlenmeyi beklemektedir. Arşivlerin sağlıklı bir şekilde araştırmaya açılmasından sonra bu döneme ve yapının yıkılma nedenine dair daha fazla kaynak bulunacağı umulmaktadır.

Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü'nden yapıyla ilgili incelenen belgelerden bir diğeri 1955 tarihli, vakıf mülklerini listeleyen belgedir. Bu belgede Çifte Han'ın ikinci kısmı arsa olarak geçmektedir. 1968 tarihli bir belgede ise Çifte Han'ın tadilatı için para harcandığı yazılmaktadır ancak ne kadar ve ne için harcandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. 1973 yılında yapının yıkık duvarının tamiri için ustaya yapılan ödemenin faturasında, yıkılan duvarın tamiri yazmakta ve bu da yapının 1973 de küçük tadilatlar geçirdiğini göstermektedir. 1976 tarihli başka bir belgede Hacı Niyazi'nin Çifte Han'ın yanındaki arsayı bir şahsa aylık 1000 lira kira ile bir senet imzalatarak 10 yıl süre ile gelirinin tamamı bu şahsa ve vakıflara ait olacak şekilde

19 dükkanlık bir bina (günümüzde halen mevcut olan betonarme pasaj) yaptırılmıştır. Böylece 1973 yılında Emün Sevük tarafından Çifte Han'ın ikinci kısmının bulunduğu alanın bir kısmına betonarme pasaj inşa edilmiştir.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan elde edilen belgelerde ise tez konusu yapının Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.01.1980 gün ve A-2082 sayılı kararı ile 34 pafta 487 ada 6 parsel olarak 112 envanter numarası ile tescil edildiği ve Diyarbakır İli, Kentsel Sit Alanı içinde, Savaş Mahallesi Mehmet Paşa Sokak'da yer alan tescilli taşınmaz, Diyarbakır Koruma Amaçlı İmar Planı'nın 29 M IV c paftasında tarihi ticaret alanında bulunmaktadır. Ayrıca kurul arşivinden tez konusu yapıya ait 1993 yılında yazılmış rapor ve ekindeki fotoğraflara ulaşılmıştır. Raporda yapının bir kısmının depo, bir kısmının dükkan olarak kullanıldığı ve bir bölümünün ise kullanılmayacak durumda olduğu belirtilmiştir. Raporun ekindeki fotoğraflar 22 yıl önce çekilmiş olmakla beraber yapının yıkılan revakları, cephesinin o tarihteki durum ve bodruma iniş belgelenmiştir. 2010 yılında yapının batı revağı ve son olarak da 2015 yılının Nisan ayında doğu revağı yıkılmıştır.

5.2 Restitüsyon Sorunlarının Belirlenmesi

Yapılan rölöve tespitleri ve ulaşılan belgeler sonucunda tez konusu yapının hem vaziyet planı hem de mekansal ve yapı elemanları ölçeğinde çeşitli şekillerde değişerek günümüze ulaştığı anlaşılmıştır. Bu bölümde tespit edilen sorunlar ele alınmıştır.

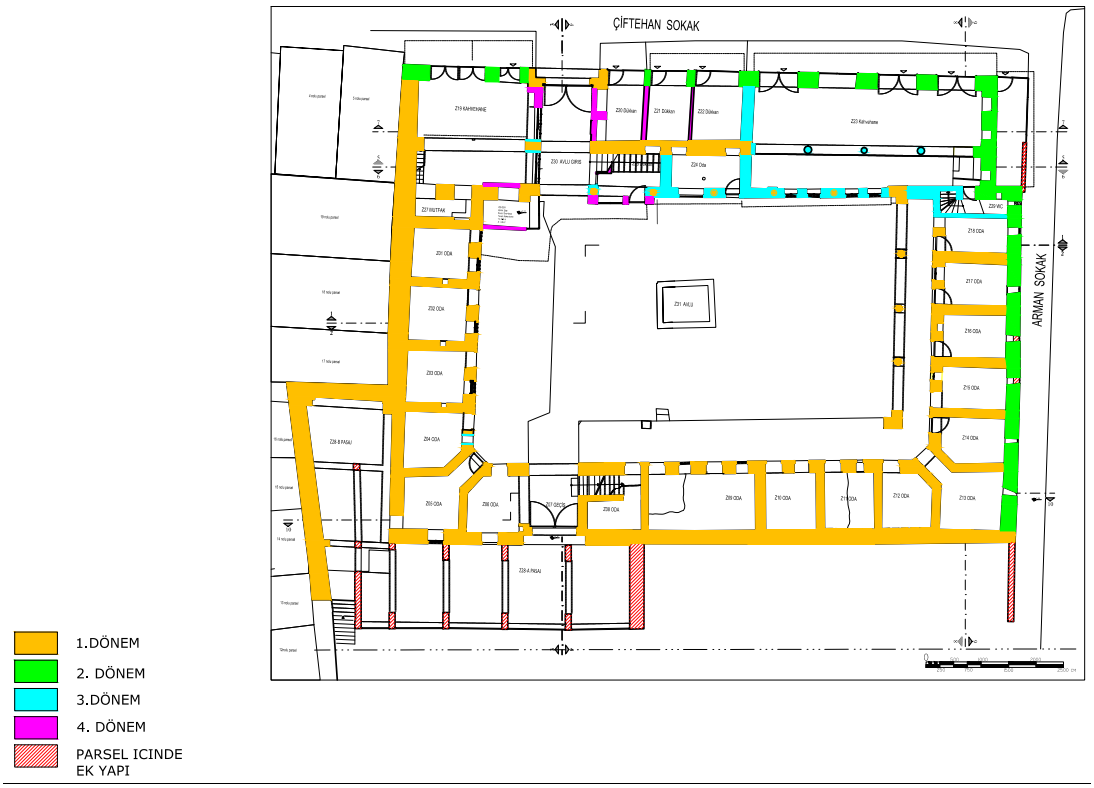
5.2.1 Vaziyet planı ölçeğindeki sorunlar

Diyarbakır'da geleneksel han yapılarının gelişimine bakıldığında, ticaretin durması ve bazı tarihsel değişikliklerin doğrultusunda yapıların kullanım ve mülkiyet değiştirdiği, bir kısmının yıkıldığı ve yerine yeni yapıların inşa edildiği görülmektedir. Tez konusu yapının da süreç boyunca farklı farklı şahısların mülkiyetine geçmiş olması, yangın,yıkım ve yaşanılan bazı toplumsal olaylar sonucunda sadece bir kısmı, muhdes ve betonarme yapılarla çevrelenmiş bir şekilde günümüze ulaşabilmiştir.

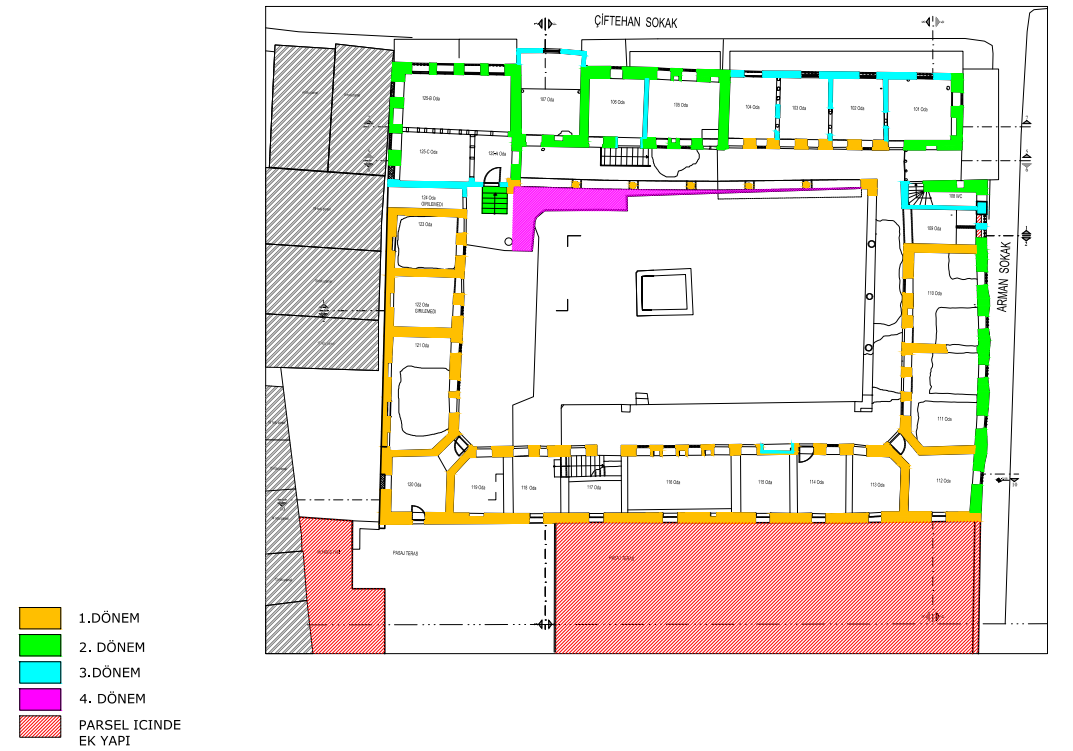
Bu nedenle tez konusu yapının özgün plan şemasının anlaşılması için benzer dönem yapıların planları incelenerek tez konusu yapının vakfiyede tanımlanan 1810 yılındaki durumu ile olan bağlantıları ve ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yapının günümüze ulaşan kısmının, alvusunda havuz bulunması ve oda sayısının belirtilen oda sayılarına yakın olması nedeniyle vakfiyede de belirtilen sulu göz olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yapının bu kısmı birinci kısım veya sulu göz olarak tasvir edilecektir. Vakfiyede geçen ve susuz göz olarak tanımlanan kısım da ikinci kısmı veya susuz göz olarak adlandırılmıştır. Yapılan tarihsel incelemeler ve dönem analizleri XIX. yüzyıl sonlarında ve özellikle 1915 yılında yaşanılan toplumsal olaylar doğrultusunda yapının bir kısmının yakılıp yıkılmış olduğunu düşündürtmektedir. Nitekim 1933 hava fotografında da yapının kısmen yıkık olduğu gözlenmektedir. Oysa Beysanoğlu ve Sözen yapının ikinci kısmının yol genişletme çalışmaları için yıkılmış olduğunu belirtmektedir. Çifte Han ve çevresinin yol genişlikleri geleneksel kent dokusunun dışında bulunmakla beraber, bölge çevresinde devamlılık içeren genişletilmiş bir yol gözlenmemektedir. 1915 büyük yangını olarak adlandırılan toplumsal olaylarda, Çifte Han'ın yandığı Beysanoğlu tarafından belirtilmektedir. Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü arşivlerinde bulunan dilekçede de yapının iki yangın geçirdiğinden bahsedilmektedir. Albert Gabriel'in Çifte Han'ı önemli yapılar arasında saymamış olması ve haritada çizilen parselin bir yıkıntıyı andırması da yapı ve çevresinin yaşanan toplumsal olaylar doğrultusunda yakılıp yıkıldığı ve tapu kanunun ile beraber, yıkık olan bu alanlarda kısmi yol genişletilmesine gidilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir.

5.2.2 Yapının dönem analizi

Yapının inşa tarihi ve onarım tarihlerinin tam olarak bilinmemesi nedeniyle dönem analizi yapılırken yöntem olarak yapıdaki malzeme kullanımları, duvar kalınlıkların, geleneksel mimaride gözlemlenen dönemsel farklılıklardan yola çıkılmıştır. Yapının dönem analizi yapılırken belge yetersizliği nedeniyle tam bir tarihleme çalışması yapılamamış, bunun yerine yapım dönemleri tarihsel diziye göre göre 1,2,3 ve 4. dönem olarak sınıflandırılmıştır. Ancak sınıflandırma yapılırken yapının tarihsel süreci boyunca geçirdiği bilinen onarımlar, hasarlar (yıkımlar, yangınlar, vs. gibi) ve önemli olaylar ile yapıdaki mekansal ve fiziksel farklılıklar bağdaştırılarak, dönem analizleri tarihsel bir bağlama oturtulmuştur.

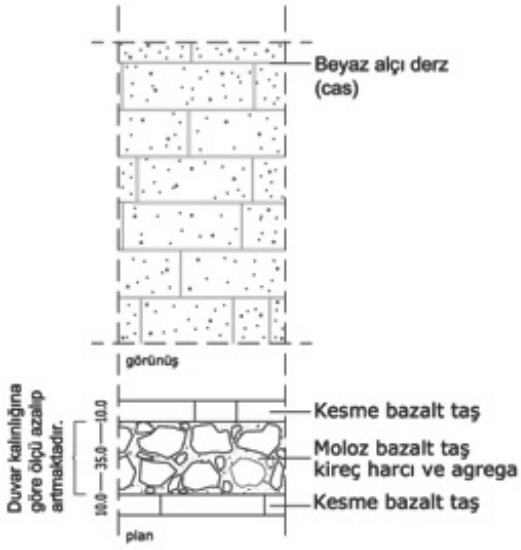
Şekil 5.3 : Zemin kat dönem analizi.

Şekil 5.4 : Birinci kat dönem analizi.

1810 tarihli vakfiye ve öncesi için 1. dönem, 1840 yılında yapılan onarım sonrası askerin kullanımına tahsil edildiği dönem için 2. dönem, 1915'de çıkan ve tez konusu yapıyı da kapsayan büyük yangın sonrası 3. dönem ve son olarak da 1970'ler de yan parsale muhdes bir yapının da inşa edildiği süreç ise 4. dönem ile bağdaştırılmaktadır (Şekil 5.3 ve Şekil 5.4).

1. dönem olarak sınıflandırılan yapı kısımları; yapının mekansal özelliklerinin Osmanlı hanları tipolojisi ve vakfiye kayıtlarına uygunluğu, duvar kalınlıklarınının dönem yapım teknikleri ile örtüşmesi bakımından ayrıştırılmıştır. Bahsedilen dönem yapım tekniği; Diyarbakır geleneksel mimarisinde uygulanan yapı duvarını hafifletme ve maliyeti düşürme amacıyla, moloz cidar taş üzerine kesme taş kaplanan yapım tekniğidir (Şekil 5.5).

Şekil 5.5 : Geleneksel Diyarbakır mimarisinde görülen, iki yüzü de kesme bazalt taş olan duvar detayı[8].

2.dönem olarak sınıflandırılan yapı kısımları, Diyarbakır surlarının tamirinde de görülen, özensiz kesilmiş moloz taşlar kullanılarak uygulanan yapım tekniği ve 3. dönemle plan şemasında değişimler gerçekleştirilen mekanların 1. dönem ile benzer duvar kalınlıklarına sahip olan kısmınlarından oluşmaktadır. Bu döneme ait yapı kısımları, XIX. yüzyıl sonlarında inşa edilen Antep ve çevresindeki hanlarda kullanılan basık kemerli pencere tipolojileri ile de benzerlik göstermektedir (Şekil 5.6).

[8] Çizim Şenel Kaya'nın Diyarbakır Mehmet Uzun Evi Restorasyon Projesi başlıklı yüksek lisans tezinden alınmıştır.

Şekil 5.6 : İkinci dönem yapım tekniğine örnek.

3.dönem olarak sınıflandırılan yapı kısımları; bağdadi duvar tekniğinin uygulandığı, duvar kalınlıklarının azaldığı ve pencere tipolojilerinin daha dekoratif tipolojiler ile değiştiği bölümlerden oluşmaktadır (Şekil 5.7).

Şekil 5.7 : Üçüncü dönem yapım tekniğine örnek.

4.dönem olarak sınıflandırılan yapı kısımları ise ağırlıklı olarak 1970'lerde kullanılan briket, beton,metal vb. malzemelerin kullanılması ile oluşturulan mekanlar, kapatılan açıklıklar ve ara duvarlardan oluşmaktadır (Şekil 5.8).

Şekil 5.8 : Dördüncü dönem yapım tekniğine örnek.

5.2.3 Mekansal sorunlar

Tez konusu yapıda gerek zamanla yaşanan yıkımlar gerekse kullanıcılar tarafından yapılan çeşitli müdahaler sonucunda bir çok mekansal sorun ortaya çıkmıştır. Kullanıcı müdahaleleri; bazı mekanların niteliksiz malzeme ile kaplanması, boyanması, bölücü duvarlarla bölünmüş olması, bazı açıklıkların kapatılmış olması, parsel içerisinde niteliksiz eklerin inşaası gibi müdahaleleri kapsamaktadır. Yapının korunmuşluk düzeyinin oldukça düşük olması, inşaasından bu yana bir çok müdahale görmüş olması ve ölçeğinin büyüklüğü nedeniyle bu bölümde yapıdaki mekansal sorunlar tek tek anlatılmak yerine; plan şemasındaki bozulmalar ve genel mekansal sorunlar anlatılacaktır.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere yapının susuz göz olarak nitelendirilen kısmının yıkılmasından bir süre sonra yerine muhdes bir yapı inşa edilmiştir.Yapının avlu çevreleyen cephelerinde ve batı cephesinde yapıya küçük ekler yapılarak mekanlar oluşturulmuştur. Yapıdaki strüktürel problemler sonrasında oluşan yıkılmalar sonucunda mekanların büyük bir kısmı kullanılmaz hale gelmiş, bu yıkılmalar mekansal bozulmaları tetiklemiş ve yapı günümüzde kullanılmayan bir harabe halini almıştır.

Yapının kuzey kanadına bakıldığında, plan şemasında ve cephelerinde zamanla değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Zemin katta sokağa bakan Z20, Z21 ve Z22 nolu dükkanların bölücü duvarları sonradan eklenmiştir. Z24 ve Z23 nolu mekanların güney duvarları aslında yapının kuzey revaklarının kapatılmasıyla oluşturulmuştur. Z19 nolu mekanın Z30 nolu avlu girişi mekanına bakan duvarı sonradan kapatılıp pencere açıklıkları açılmış, mekana asma kat eklenmiştir. Birinci kat kuzeybatı revak köşesinde betonarme döşeme eklenmiştir. 125 nolu oda bağdadi duvarlar ile bölünerek üç mekan oluşturulmuştur. Yapının kuzey kısmındaki mekanlar çatının kısmen yerinde duruyor olması nedeniyle en iyi durumda olan mekanlardır ancak bu mekanların bile sadece alt kattaki dükkanları kulanılabilecek durumdadır. Ön cephe düzenine bakıldığında giriş kapısının özgün olduğu gözlenmektedir ancak cephedeki taş örgüsü ve pencere açıklıkları kendi arasında farklılıklar göstermekle beraber Diyarbakır'da bulunan diğer hanların cephelerinin örgü ve düzenin ile uyuşmamaktadır. Dönem analizinde de farklı dönemler olarak nitelendirilen bu cephe kısımlarının örgüleri ve Osmanlı dönemi han tipolojileri göz önüne alındığında, cephenin bir kısmının 20.yy da yeniden yapıldığı(bknz: dönem analizi

3.dönem) olması muhtemeldir. Günümüzdeki Çifte Han sokak üzerindeki dükkanların ise, restitüsyon önerisinde de belirtildiği üzere, revağa açılan odaların sokak cephesi düzenlenerek ve kuzey revağı kapatılarak genişletilmesi ile oluşturulmuş olması muhtemeldir.

Yapının doğu kanadına bakıldığında plan şemasının zemin katta kısmen korunmuş sadece Z18 nolu mekan bölünerek Z29 nolu mekanın oluşturulmuştur. Birinci katta da plan şemasında değişiklikler yapılmış;110 ve 111 nolu mekanların yaklaşık olarak orta akslarında bulunan bölücü duvarlar kaldırılarak mekanlar büyütülmüştür. 109 nolu mekana bölücü duvar eklenmiş ve döşeme yükseltilmiş böylece mekan ıslak hacim olarak kullanılmıştır. Doğu kanadının Arman Sokak cephesinde bir onarım olduğu ve bu onarım doğrultusunda cephe düzeninin değiştiği düşünülmektedir. Cephedeki pencere tipleri zemin katta benzer açıklıklardadır ancak tipolojik farklılıklar göstermektedir. Birinci katta ise hem taş örgüsünde hem de pencere tiplerinde değişiklikler gözlenmektedir. Arman Sokak cephesinin Çifte Han sokak ile kesiştiği köşesinde geç dönem eki bulunmaktadır. Bu ekin birinci katına denk gelen ve kuzey kanadı ile doğu kanadının birleşimi olan kısımda şu anda su deposu bulunmaktadır ancak burada bağdadi duvar tekniğinden izler bulunmaktadır. Nitekim 1993 yılında çekilen fotoğrafta burada bağdadi yapım tekniği ile yapılmış bir mekan gözlenmektedir (Ek.A-13).

Yapının güney kanadına bakıldığında çatısının tamamen çöktüğü ve 120 nolu mekan dışında kalan birinci kattaki bütün mekanlarında kat döşemelerinin çökmüş olduğu görülmektedir. Zemin katta başlayıp birinci katta da devam eden ara duvarların büyük bir kısmı yıkılmış, mekan bölüntüleri yok olmaya başlamıştır. Z09 ve 116 nolu mekanların ara duvarları kaldırılarak mekanlar büyütülmüştür. Yine güney kanadında bulunan ve ikinci avluya bakan pencere açıklıkları ve geçişi sağlayan Z07 nolu mekanın kemeri kullanıcılar tarafından kapatılmıştır. Ancak 2014 yılında, İbrahim Sevük tarafından geçiş mekanındaki molozlar temizlenmiş ve kapatılan kemer açılarak pasajın içerisinden hanın avlusuna geçişe olanak verilmiştir. Güney kanadın avlu cephesinde yapılan kapatmalar dışında cephe düzeninin büyük ölçekte korunmuş olduğu gözlenmektedir.

Yapının batı kanadının plan şeması diğer kısımlara nazaran daha iyi korunmuştur. Birinci katta oda dizisi pek fazla bozulmamakla birlikte avlunun kuzey-batı köşesine Z26 nolu mekan eklenmiştir. Birinci kattın batı duvarında bulunan pencere açıklıkları

biriket ile kapatılmıştır. 121 nolu mekanın döşemesi kısmen çökmüş ve mekandaki bölücü duvarın yıkılması sonucunda mekan genişlemiştir. 123 nolu mekanın yanına bağdadi duvar tekniği kullanılarak 124 nolu mekan oluşturulmuştur. Osmanlı Dönemi Hanlarında görülen, kapı ve pencere düzeni batı kanadında genel anlamda korunmuştur. Sadece 121 nolu mekanın genişletilmesi sonucu cephedeki kapılardan birisinin pencereye çevrildiği düşünülmektedir. Nitekim bu pencere rölövede de işaretlenmiştir.

Yapının genel olarak plan şemasına bakıldığında, avlu etrafını çevreleyen revakların güney ve batı revaklarının yıkılmış, doğu revağının kısmen ayakta, kuzey revağının ise kapatılarak kuzey kanada eklendiği görülmektedir.[9]

5.2.4 Yapı elemanı ölçeğindeki sorunlar

Yapı geçirdiği onarımlar ve bozulmalar nedeniyle kapı ve bazı parmaklıklar dışındaki çoğu özgün yapı elemanlarını yitirmiştir. Genel olarak yapının özgün çatısına ait çok fazla iz bulunmamaktadır ve günümüze ulaşan kısmı ise düz toprak dam. tekniği ile üretilmiştir. Yapı üst örtüsünün büyük bir kısmı yıkılmış, geri kalan kısmı ise yıkılmak üzeredir. 107 no'lu mekanın Çifte Han Sokak'a çıkma yapan kısmının taş bingileri mevcut olmakla beraber, çıkma bağdadi duvar olarak tamamen yenilendiği için yapının bu kısmına ait yapı elemanlarının özgün olmadığı düşünülmektedir. Aynı zamanda Çifte Han Sokak'a bakan, giriş cephesinde kireç taşı ile yapılan portal örgüsünün izine rastlanmıştır. Bu iz yapının giriş üstü çıkmasının yerinde aynı dönem yapıları gibi taş ve giriş cephesiyle hemyüz, süslü bir portalının olduğuna işaret olarak kabul edilebilir. Birinci kat kuzey revağı mevcut olmakla beraber revak döşemesi bir çok yerde çökmüştür. Ayrıca yapıdaki bir çok mekanın zemini moloz ile kaplıdır. Bu nedenle bu mekanların özgün döşeme taşları ve durumları bu molozlar kaldırıldıktan sonra tespit edilebilecektir. Yapıdaki ahlap kirişlerin bir çoğu yıkılmış, kalanlar ise taşıyıcı özelliklerini kaybetmiştir. Üst örtünün çökmesiyle beraber su alan duvarlar taşıyıcılık özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu nedenlerle revaklar ve duvarlar zaman içerisinde yıkılmıştır. Yapının güney kanadında bulunan özgün merdiven, çatının yıkılması ile moloz altında kalmıştır. Moloz yükü nedeniyle merdivenin bir kısmı yıkılmıştır.

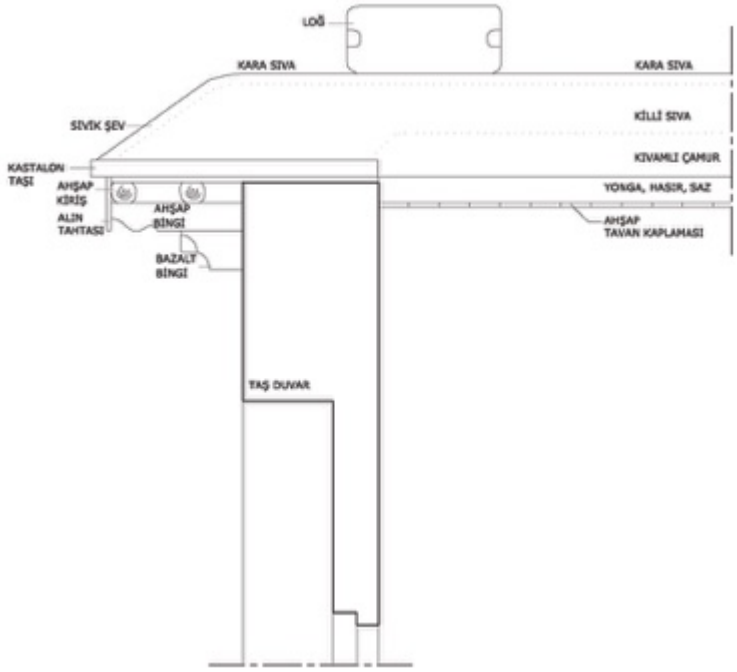
[9] 2015 Mart ayı itibari ile doğu revağı da tamamen yıkılmıştır, ancak tez basım aşamasına gelindiği için çizimler revize edilememiştir.

Yapının restitüsyon önerisi hazırlanırken yok olan yapı kısımlarının çözümlenebilmesi için benzer nitelikteki hanlar incelenmiş, geleneksel Osmanlı hanları yapım sistemlerine araştırılmış ve yapının vakfiyesinden yararlanılmıştır.

Çatının Restitüsyonuna Yönelik Araştırma

Osmanlı han mimarisinde kullanılan başlıca örtü tipleri tonoz, kubbe, ahşap çatı ve düz toprak damdır. Anadoluda sadece ilk üç tarz kullanılmış ve en çok tonoz tercih edilmiştir. Osmanlı devrinde iki katlı hanların çoğalmasıyla beraber tonoz ile birlikte kubbe de çok kullanılan bir eleman olmuştur (Güran, 1978). Çifte han'ın üst örtüsü düz toprak damdır. Bu örtü sistemi Diyarbakır geleneksel mimarisinde sıklıkla kullanılmış olmakla beraber günümüze kalan hanlardan sadece Sülüklü Han ve Çifte Han'da görülmektedir. Nitekim Sülüklü Hanın ikinci bir katının olması ve günümüze ulaşan üst örtünün özgün olmaması muhtemeldir. Benzer şekilde düz toprak dam Antep'te bulunan Millet Hanı ve kısmen Yüzükçü Han'da da görülmektedir. Ancak Diyarbakır'da bulunan Hasanpaşa ve Hüsrev paşa hanlarında düz toprak dam bulunmamaktadır. Kısacası Diyarbakır han mimarisinde pek kullanılmayan bu örtü sisteminin aynı zamanda geleneksel mimarinin temel örtü sistemi olması nedeniyle, 1840 sonrasında yapılan tadilatlar veya sonrasında uygulanmış olması da muhtemeldir. Ancak günümüze başka bir örtü sistemine dair iz ulaşmadığı için yapının restitüsyonuna yönelik çizimlerde Diyarbakır konut mimarisi ile ilgili araştırmalardan yararlanılmıştır.

Geleneksel yapım yönteminde kâgir duvar üzerine belli aralıklarla oturtulan bazalt bingi taşları ve bunun üzerine yerleştirilen ahşap bingilere ahşap kirişler oturtulmakta, çatının saçağı bu şekilde yaklaşık 60 cm çıkma oluşturulurak taşıtılmaktadır. Yapının üst örtüsü mekanın iki uzun duvarına belli aralıklarla yerleştirilen ahşap kirişlerle taşıtılmaktadır. Ahşap kirişlerin üzeri 1.5-2 cm kalınlığındaki ahşap tahtalar kaplanır. Yapılan kaplamanın üzerine 10-15 cm ince ve kaba yonga, hasır veya saz serilir. Bu tabaka ile çatının ahşap elemanlarının suya karşı izolasyonunu sağlanmaktadır. Daha sonra 15-20 cm kalınlığında kıvamlı çamur dökülür ve 35-40 cm kuru, kara toprak; çamurun üzerine yayılır. Toprak dam "loğ" denen silindir şeklindeki taş merdanelerle günlerce bir kaç kez tekrarlanarak sıkıştırılır. Son olarak sıkıştırılan toprak üzerine de "pişrük" denilen özel dam sıvası 3-4 cm kalınlığında uygulanır (Erginbaş, 1953) (Şekil 5.6) .

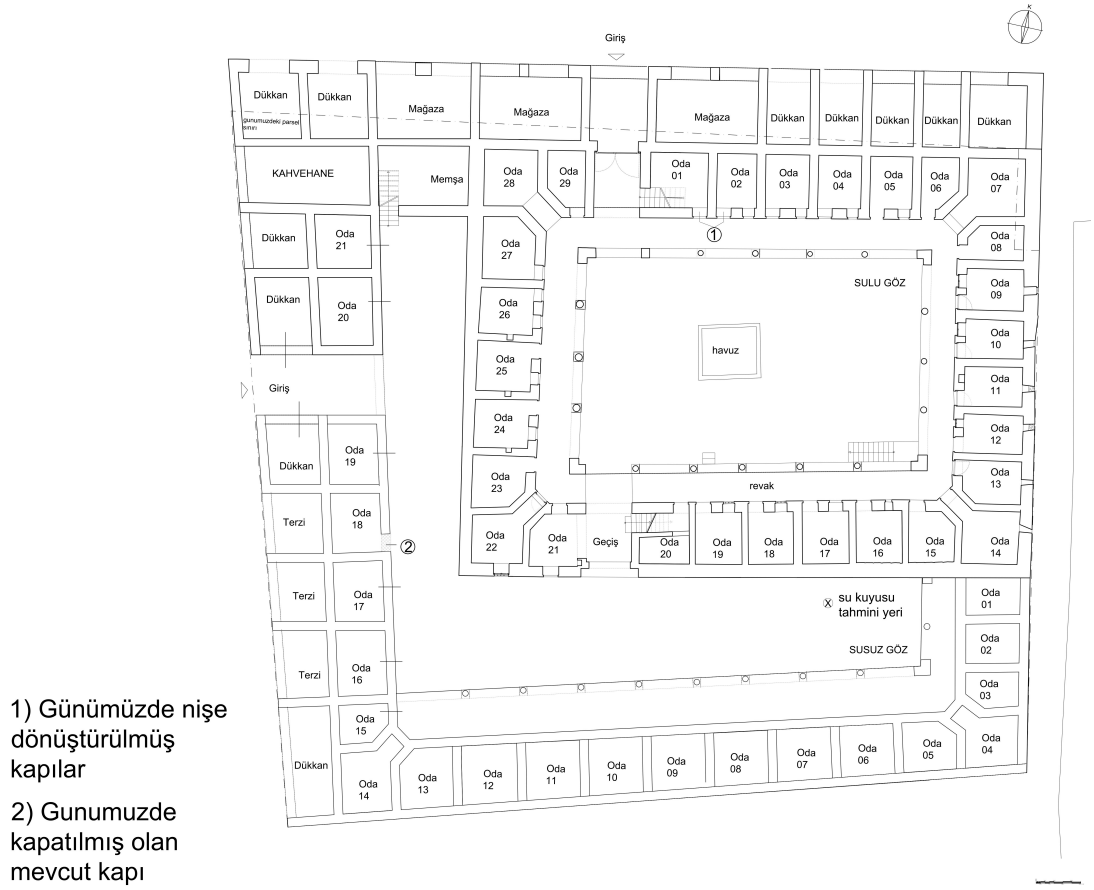
Şekil 5.9 : Geleneksel Diyarbakır konutunda çatı detayı. (Erginbaş, 1953)

5.3 Restitüsyon Önerisi

Yapılan restitüsyon çalışmasında, zaman içinde meydana gelen kullanım değişiklikleri, yangın ve onarımlar nedeniyle yapının ilk inşa edildiği dönemden günümüze ulaşıncaya kadar farklılaşmış olduğu ortaya çıkmıştır. Tez kapsamında, ‘‘Restitüsyon Sorunlarının Belirlenmesi’’ başlığı altında yapının geçirdiği değişim süreci detaylı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ise yapıya yönelik araştırmalar sonucunda elde edilen belgelerden yola çıkılarak, mekan organizasyonları ve mekansal ilişkileri gösteren, yapının birinci dönemine ait şematik bir restitüsyon önerisi hazırlanmıştır. Hazırlanan bu restitüsyon biçimsel kesin bir kesinlik taşımamakla beraber, mekansal ilişkilerin vakfiye ve bulunan veriler doğrultusunda organizasyonu amacıyla üretilmiştir. Bu bölümde restitüsyon önerileri ‘‘Plan restitüsyonu’’ ve ‘‘Cephe Restitüsyonu’’ başlıkları altında ele alınacaktır.

5.3.1 Plan restitüsyonu

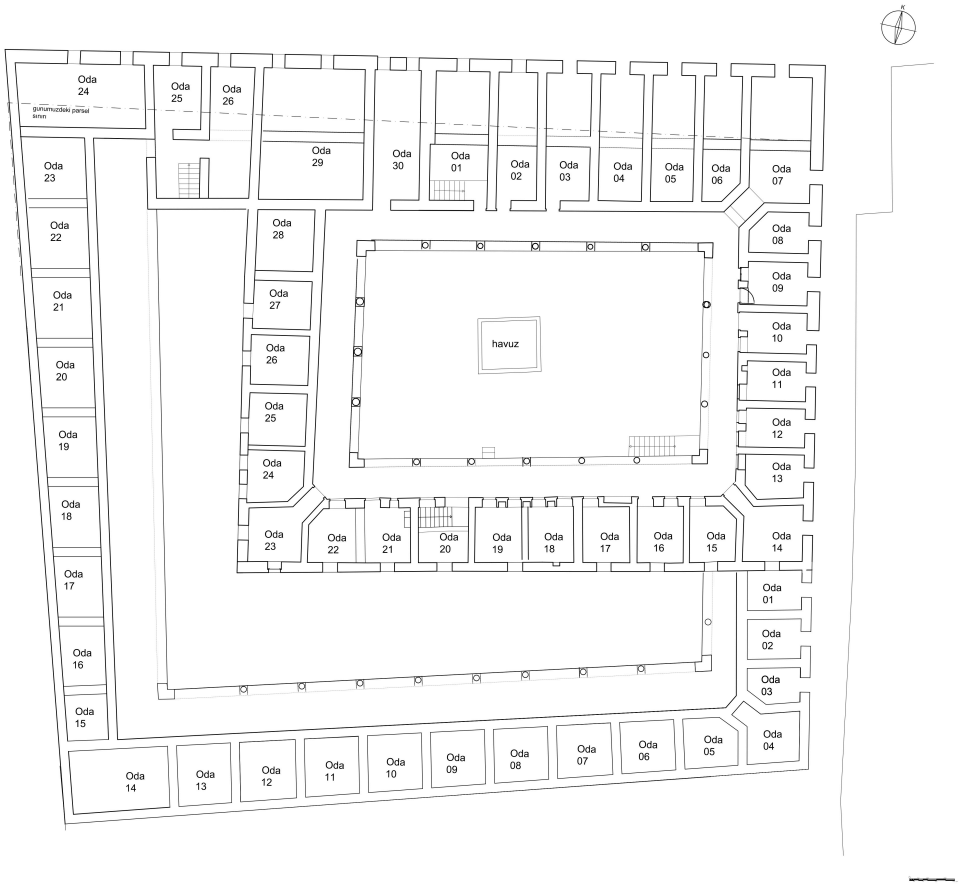
Yapıya Çifte Han Sokak üzerinde bulunan çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Günümüzden farklı olarak yapının kuzey kanadında Çifte Han sokak üzerinde bulunan dükkanlar bulunmakta, günümüzdeki dükkanların yerinde ise avluya açılan odalar bulunmaktadır.

Şekil 5.10 : Zemin Katı Şematik Restitüsyon planı.

Kapıdan giriş aralığına (Z30) ulaşılır. Giriş aralığından birinci kat revağına çıkan bir adet merdiven bulunmaktadır. Merdivenin yeri günümüzde niteliksiz ahşaplarla kapatılmıştır ancak bu duvardaki kemerin güney kanatta bulunan özgün merdiven ile benzer özellikler taşıması nedeniyle merdiven (Z20) nolu mekanda kurgulanmıştır. Geçiş mekanından 18,75 m X 11.29 m boyutlarındaki avluya (Z31) mekana geçilmektedir. Avlunun dört tarafı revaklarla çevrilidir. Revaklardan odalara geçilmektedir. Günümüzde yapının kuzey kanadında, vakfiyede geçen odaların yerinde dükkanlar bulunmakta ve revaklar kapatılmış durumdadır. Z24 ve Z25 nolu mekanlarda kapı izlerine rastlanmış ve bu izler doğrultusunda da odaların boyutları oluşturulmuştur. Revaklar kuzey ve güney yönünde altı, doğu ve batı yönünde dört

adet kemerden oluşmaktadır. Revakların köşelerinde L tipi sütünlar aralarında ise devşirme sütun ve sütun başlıkları bulunmaktadır. Avlunun güneyin doğu köşesinde bodruma inen bir adet merdiven bulunmakta ve bu merdiven ile yapının doğu ve güney kanadının altında bulunan bodrum katına ulaşım sağlanmaktadır (Ek A-14).

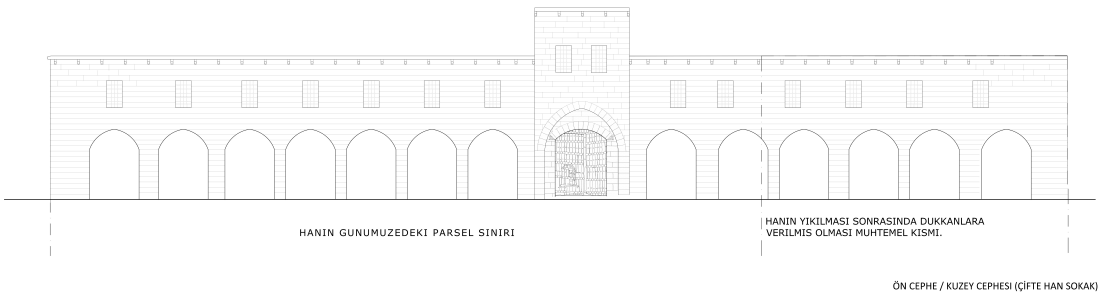
Şekil 5.11 : Birinci Kat Şematik Restitüsyon planı.

Güney ve Batı kanadının birinci kat duvarlarında ikinci avluya bakan günümüzde kapatılmış pencereler bulunmaktadır. Bu pencereler ikinci avlunun biçimlenişine dair ipucları vermektedir. Avlunun güneyinde ikinci avluya geçiş mekanı bulunmaktadır. Bu geçiş mekanının doğusunda birinci kat revağına çıkan bir merdiven bulunmaktadır. Vakfiyeye göre ikinci avluda bir adet su kuyusu ve avluya açılan 21 adet oda bulunmaktadır. Çalışma alanında yapılan görüşmelerde, yapı maliklerinden İbrahim Sevük su kuyusunun muhdes yapının içerisinde olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda su kuyusunun yeri bir kesinlik taşımamakla beraber yapılan restitüsyon önerisine işlenmiştir. Yavuz ve Sözen hanın günümüze ulaşan kısmını oda sayılarından yola çıkarak Susuz göz olarak tanımlamaktadır. Ancak kuzey kanadında odaların düzeninin bozulduğu net bir şeklide gözlenmekle beraber, hanın günümüze

ulaşan avlusunda havuz bulunmaktadır. Vakfiyede de Sulugöz'de havuz olduğu belirtilmektedir. Vakfiye ve yapı planındaki izlerden yola çıkıldığında günümüze ulaşan kısmın vakfiyede geçen sulu göz olduğu görülmektedir. Ancak Susuz göz olarak adlandırılan, hanın ikinci kısmında bulunan mekanların biçimi ulaşılan verilerin eksikliği ve bir önceki bölümde bahsedilen problemler nedeniyle netlik kazanamamıştır. Ancak elde edilen belgeler ve yapıdaki izler doğrultusunda günümüze ulaşmamış olan ikinci kısmının avlusunun L şeklinde olması, ikinci avlunun sokak girişinin ve dükkanlarının ise Yoğurt Pazarı bölgesine bakan Eski Yoğurt Pazarı Sokağında bulunması muhtemeldir.

5.3.2 Cephe restitüsyonu

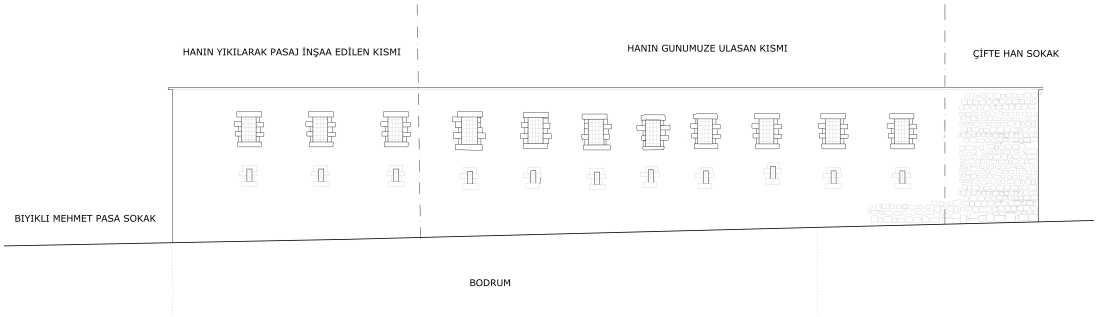
Yapılan araştırmalar ve saha çalışmaları doğrultusunda, günümüzde Çifte Han sokak üzerinde bulunan dükkanlar ve kuzey kanadı 3. dönem olarak katagorilendirilmiştir. Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere mevcut dükkanlar yerine avluya açılan odaların olması ve bunların önünde bir dükkan dizisinin olması muhtemeldir. Yapının Çifte Han sokak üzerindeki kirişinde rastlanan kireç taşı ve bazalt taşının beraber kullanımı ve mevcut ahşap çıkmanın özensiz detayları yapının portalının süreç içerisinde değiştiğini ortaya koymaktadır. Yapının belgelenmesi için yürütülen rölöve çalışmalarında rastlanan, Z24 ve Z25 nolu mekanlarda bulunan niş boyutlarının kapı boyutları ile aynı olması da bu mekanların avluya açılan odalar olduğu iddiamızı güçlendirmektedir. Tez konusu yapının Çifte Han Sokağı üzerindeki cephesinde bulunan izler ve araştırmalar doğrultusunda, cephenin Hasan Paşa ve Delliler Hanlarında ki gibi; bir sıra kireç bir sıra bazalt taşı ile örülmüş bir portal ve sıra dükkanlardan oluşuyor olması muhtemeldir (Şekil 5.9).

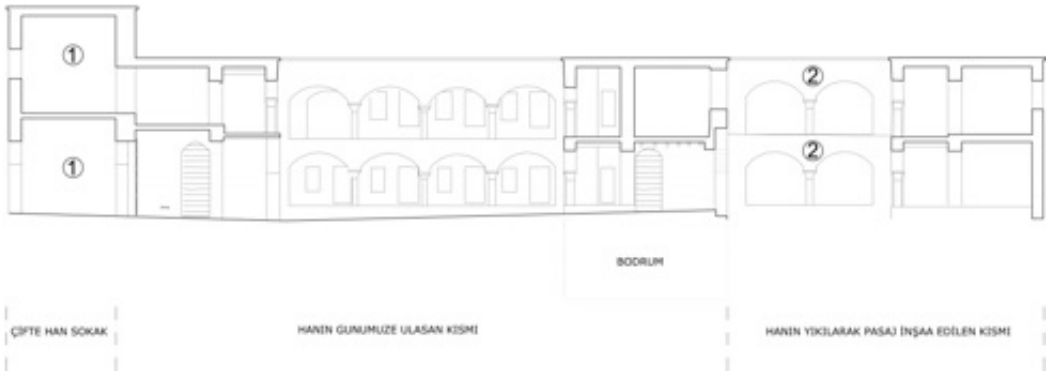
Şekil 5.12 : Çifte Han Sokak Cephesi şematik Restitüsyonu.

Arman sokağı üzerindeki cephenin ise günümüze ulaşan kısmının taş örgüsü yer yer bozulmuş olsa da pencere açıklıklarının genel olarak doğru olduğu düşünülmektedir.

Mevcut mimari dilin ikinci susuz göz olarak tanımlanan kısımda da devam ettirilmiş olması, herhangi somut kanıt bulunamamakla beraber, Osmanlı dönemi han mimarisi ve yapılan analoji çalışmalarına dayanarak oluşturulmuştur (Şekil 5.10).

Şekil 5.13 : Çifte Han Sokak Cephesi şematik Restitüsyonu.

Şekil 5.14 : Çifte Han'ın restitüsyonuna yönelik mekansal ilişkileri gösteren şematik kesit.

Yapıdaki izler ve vakfiyede yapılan anlatımlar doğrultusunda, yapının birinci dönem olarak nitelendirilen 1840 ve öncesine dair mekansal ilişkileri ortaya koymak adına şematik restitüsyon çizimleri yapılmıştır (Şekil 5.11). Hanın vakfiyede Susuz göz olarak nitelendirilen, ikinci kısma dair günümüze hiçbir iz ulaşmamıştır. Bu kısma ait çizimler vakfiyedeki bilgiler ışığında analoji yöntemi ve hanın günümüze ulaşan kısmın mimari dili baz alınarak çizilmiştir. Yapılan restitüsyon çalışması araştırmalara dayanmakla beraber kesin bir biçimsel bilgi olarak ele alınmamalıdır.

6. KORUMA ÖNERİLERİ

Çifte Han, mekansal kurgu açısından özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmenin yanısıra çok ciddi strüktürel sorunlarla günümüze kadar ulaşmıştır. Yapı, inşasından bu yana ticaret, askeri, depo gibi işlevler almıştır. Restitüsyon araştırmaları kısmında da belirtildiği üzere yapıda mülkiyet bölünmesinden doğan sıkıntılar bulunmaktadır. Vakıflar Müdürlüğü %33 hisse ile en büyük hissedardır ancak mülkiyetten doğan sıkıntılar sonucunda Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan, 1993 yılında yapının restorasyon önerisinin hazırlanması, 2006 yılında yapının strüktürel sorunları olan kısımların çelik payendalar ile desteklenmesi, 2008 yılında yapının kamulaştırılması ve son olarak 2010 yılında yapının molozlardan temizlenmesi kararları uygulanamamıştır.

Diyarbakır'ın tarihi bölgesinde yer alan ve günümüze ulaşan nadir hanlardan olan Çifte Han'ın gelecek nesillere aktarılabilmesi için mülkiyet probleminin çözülmesi, müdahaleler kısmında belirtilen önlemlerin acilen alınması ve sürekli bakımının yapılması gereklidir. Bunun sağlanabilmesi için de yapıda öncelikle dikkatli bir temizlik çalışmasının yürütülmesi, strüktürel sorunların giderilmesi, kapsamlı bir restorasyon çalışmasının yapılması ve yapının yeniden kullanılmaya başlanması gerekmektedir. Bu bağlamda yapıya yönelik hazırlanan restorasyon projesinde, yapıda gözlemlenen bozulmaların nedenleri araştırılarak çözümler aranmış, yapının niteliksiz eklerden arındırılarak korunması için öneriler belirlenmiştir. Yapının ticaret işlevinin yapıya fazla bir yük getirmeyecek şekilde devam ettirerek yaşatılması hedeflenmektedir. Ayrıca yapı için önerilen restorasyon projesinde korunmuşluk oranı yüksek kısımlarda geleneksel yapım tekniklerinin ve malzemelerinin kullanılması öncelikli olarak benimsenmiş olmakla beraber, bunların yetersiz kaldığı veya yeterli verinin olmadığı durumlarda çağdaş malzeme ve tekniklerin kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

6.1 Yeni İşlev Önerisi

Diyarbakır Suriçi bölgesi kentsel sit olarak koruma altına alınmış bölgelerdendir. 1990'lı yılların başında bu alana ait bir koruma imar planı hazırlanmıştır ancak bu planın uygulaması saptanan yeni sorunlara karşılık veremiyor olması nedeniyle revizyonuna ilişkin çalışmalar Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Koruma Bölge Kurulu tarafından başlatılmıştır. 2012 yılında bu çalışma tamamlanarak koruma amaçlı imar planı onaylanmıştır. Diyarbakır Surları ve Hevsel bahçelerinin UNESCO dünya miras listesine adaylık süreci ile kentsel koruma çalışmaları artırılmış, tarihi yapıların korunması ve Suriçi bölgesinin muhdes yapılardan arındırılması konusunda çeşitli çalışmalara başlanmıştır.

Tez çalışması kapsamında Vakıflar Müdürlüğü, Belediye yetkilileri ve Valilik ile görüşülerek yapının restorasyonu konusundaki düşünceleri değerlendirilmiştir. 2012 yılında yayınlanan Diyarbakır Koruma Amaçlı İmar Planında Suriçi bölgesi (KAIP) da tez konusu yapının geleneksel merkez alanı içerisinde kaldığı görülmekte ve ticaret işlevinin devam etmesi gerektiği belirtilmektedir. Varılan ortak nokta yapının korunmasının ve sürdürülebilirliğinin, bulunduğu çevrenin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da ön planda tutacak şekilde, ticaret işlevini sürürerek kullanılmasıyla sağlanabileceği düşüncesidir.

Yapının korunması ve kullanımına yönelik yapılacak müdahalelerin ve çağdaş eklerin yapının özgün mimarisine zarar vermemesi hedeflenmektedir. Tez konusu yapı başlı başına bir kültür varlığı olarak önemlidir ve yapılacak çağdaş eklerde amacın yapının korunması olduğu unutulmamalıdır.

Tez konusu yapı ilk inşa edildiği dönemde büyük iki avlulu büyük bir hanın parçasıdır. Zaman içinde bu hanın bir kısmı yıklarak ve yapı parseli bölünerek farklı şahısların mülkiyetine geçmiş ve yerine yeni niteliksiz yapılar yapılmış olması muhtemeldir. Ancak restitüsyon kısmında da belirtildiği üzere yapının bu dönemine ait yeterli kaynak bulunamamıştır. Yapının yıkılan kısımlarına dair yeterli belge olmaması, olsa dahi yapının bu kısmının yeniden inşa edilmesi yapının özgünlüğünü yok edeceği için koruma kavramı ve tüzüklerine aykırı olacaktır. Bu nedenle günümüz şartlarında yapı ve ilişkisi olduğu düşünülen çevre parsellerin tamamının bir anda restorasyonunun yapılması mümkün değildir. Ancak tez konusu yapının parsel sınırları çerçevesinde restorasyon öneri projesi hazırlanırken yapının yıkılan

kısımları ile olan ilişkilerini ortaya koyan izlerin korunması hedeflenmektedir. Bu yapısal izlere geri dönüşü olmayacak şekilde yapılacak her hangi bir müdahale, bu kültür varlığına zarar verecektir. Özellikle ilerleyen yıllarda, yapı ile aynı parselde bulunan muhdes yapıların yıkılarak yerine çağdaş ekler yapılması gündeme gelirse, bu izlerin korunmuş olması bu kompleksin bir bütün olarak tekrar ele alınabilmesine olanak sağlayacaktır. Yapılacak uygulamada özgün yapının yeniden kullanımında müdahale gerektiren mekanların akılcı çözümlerle çağdaş eklerde çözülmesi ve yapının ikinci avlusuna dair izlerin yeni yapılara taşıması yapının korunması ve mekansal ilişkilerinin ortaya konulması açısından önem arzetmektedir. Çifte Han'ın restorasyonunun yapılarak, yeniden kullanılmaya başlanması çevredeki yapılar için de koruma çalışmalarının başlatılmasına örnek olması açısından oldukça önemlidir.

Bu bölümde yapının restorasyona ilişkin mekanlar ile ilgili kararlar yerine genel kararlar ve müdahale önerileri anlatılacaktır. Yapıda genel olarak temizleme, sağlamlaştırma, kaybolan elemanların-mekanların kısmi rekonstrüksiyonu, yeniden yapım, yer yer malzeme bütünlemesi ve çağdaş ek önerilmektedir.

6.2 Yapının Restorasyonuna İlişkin Müdahaleler

Bu bölümde yapının günümüz parsel sınırları içinde sürdürülebilirliğinin sağlanması için yapılması gereken müdahaleler ele alınacaktır. Bunlar sırasıyla; temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme, yeniden yapma, çağdaş donanım ve eklerle destekleme başlıkları altında açıklanmıştır. Tüm bu müdahale önerileri belirlenirken yapının bütünlüğünün ve özgünlüğünün mümkün olduğunca korunması hedeflenmiştir.

6.2.1 Alınması gereken acil koruma önlemleri

Yapı strüktüründe ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle restorasyon aşamasına gelene kadar yaşanacak olan yıkılmaların önüne geçmek için bir takım önlemler acil olarak alınmalıdır. Bunlardan en önemlisi temizleme kısmında belirtilen moloz temizliği, Arman sokak cephesinin askıya alınması, yapının üst örtüsünün olmaması nedeniyle, düzgün bir membran sistemi ile geçici olarak suyun yapıdan uzaklaştırılması ve çürümek üzere olan kirişlerin teleskobik ayaklarla desteklenmesi gelmektedir.

6.2.2 Temizleme

Temizleme; moloz temizliği, eklerden arındırma ve yüzey temizliği olarak üç ana başlıkta incelenecektir. Eklerden arındırma başlığı altında, yapının özgün tasarımında yer almayan, ancak zaman içinde kullanıcıları tarafından eklenen, yapıyla uyumsuz her türlü mekan, yapı elemanı ya da malzemesinin temizlenmesi konuları ele alınacaktır. Yüzey temizliği başlığı altında ise yüzey kirliliklerinin görüldüğü yapı elemanlarına yönelik müdahale önerileri incelenecektir.

6.2.3 Moloz temizliği

Yapının sürekli bakımlarının yapılmaması, işlevsiz kalması ve kullanıcı müdahaleleri sonucunda yapıda öncelikle çatıda çökmeler başlamıştır. Suyun yapı içerisine nufüs etmesiyle ahşaplardaki çürümeler hızlanmış, çöken kısımların yapıya getirdiği yük yapıda domino etkisi yaratmış ve yapının kuzey revağı dışında tüm revakları çökmüştür. Yapının yıkılan parçalarının ve molozlarının bir kısmı avlu içerisinde toplanmış, bir kısmıysa yapı içerisinde yıkıldığı yerde kalmıştır. Yapının zemini şu anda yaklaşık 30-40 cm toprak ve çöple doludur. İlk olarak bu çöp ve toprak temizlenmelidir. Yapının ciddi strüktürel sorunlarının bulunması nedeniyle moloz temizliği çok dikkatli bir şekilde uzmanlar denetiminde yapılmalı, yapıda meydana gelebilecek hareketlilikler göz önünde bulundurulmalı, yapıda meydana gelebilecek strüktürel bir hasara karşı gerekli önlemler alınmalıdır. Moloz temizliği sırasında ortaya çıkacak olan moloz sistematik bir şekilde ayrıştırılmalı; yapıya ait parçalar, toz ve çöplerden ayıklanmalıdır. Bulunan yapı parçalarının envanterleri çıkarılmalı, kullanılabilecek durumda olan parçalar ve ortaya çıkacak yapı izleri tekrar değerlendirilmelidir.

6.2.4 Eklerden arındırma

Yapının kullanım şeklinin değişmesi, yeni mekan gereksinimlerinin ortaya çıkması, yaşanılan yıkımlar ve bakımsızlık nedeniyle hasar görmesi sonucunda, yapının bazı kapı, pencere ve kemerlerinin kapatıldığı, yapıya yeni mekanlar eklendiği ve niteliksiz onarımlar yapılmış olduğu görülmektedir. İlk olarak yapının tarihi ve estetik değerlerini bozan tüm bu eklerden temizlenmesi gerekmektedir.

Yapının kuzey kanadının zemin katında revağın kapatılmasıyla genişletilen Z24 ve Z23 nolu mekanların avluya bakan duvarları sökülerek revakların ortaya çıkarılması

gerekmektedir. Z19, Z20, Z21, Z22 ve Z23 nolu mekanlarda kullanıcılar tarafından seramik gibi niteliksiz malzemeler kullanılmış, Z20, Z21 ve Z22 nolu mekanlar niteliksiz ara duvarlarla bölünmüş, Z19 nolu mekana asma kat yapılmıştır. Tüm bu ek ve malzemelerin yapının kâgir duvarlarına zarar vermeden kaldırılması gerekmektedir. Z26 nolu mekan kaldırılarak revakların bütünlüğü tekrar sağlanmalıdır. Avluya açılan kapı ve pencerelerden bir kısmı örülerek kapatılmıştır. Bu niteliksiz eklerin kaldırılması gerekmektedir.

Yapının birinci katında; 125 no'lu mekanın güney duvarı sonradan eklenerek 124 no'lu mekan oluşturulmuştur. Bu duvar kaldırılarak mekan bütünlüğü tekrar sağlanacaktır. 107 no'lu mekan sokak kapısı üzerinde çıkma yapmaktadır. Özgünde portal olarak inşa edilen bu kısım restitüsyon kısmında daha detaylı olarak anlatılmıştır. Mevcut çıkma özensiz bir üretim olmakla beraber yapının özgünlüğünü de bozmaktadır. Bu çıkmanın kaldırılması ve yeni bir çıkmanın yeniden yapım kısmında belirtilen ilkeler doğrultusunda tasarlanması gerekmektedir.

Yapının tüm kapı ve pencere doğramaları özgün yapım şekline bağlı kalınmadan değiştirilmiştir. Bu niteliksiz doğramaların duvarlara hasar vermeden sökülerek, yenilenlemeleri önerilmektedir.

Yapının kuzeybatı kanadının revağına betonarme ek yapılmıştır. Bu ek yapının duvarlarına ve revağın altında bulunan taş bingilere zarar vermeden kaldırılmalıdır.

Yapının çatısı büyük ölçüde işlevini yitirmiş durumdadır. Yapıya kazandırılacak yeni kullanım doğrultusunda, döşemenin ve çatının çağdaş yapım teknikleriyle yenilenmesi önerilmektedir. Bu nedenle mevcut çatının sökülmesi gerekmektedir.

Yapının, Çifte Han Sokak ve Arman Sokak cephelerinde bulunan; tabela, metal sac gibi niteliksiz elemanların yapı cephesine zarar vermeden sökülmesi gerekmektedir. Yapının Arman sokak ve Çiftehan sokak kesişiminde bulunan ek mekan kaldırılmalıdır.

6.2.5 Yüzey temizliği[10]

Yapının karşı karşıya olduğu problemlerden biri de duvar yüzeylerinde yapılmış olan sıva ve derz dolgularıdır. Hanın kuzey kanadının avlu cephesinin bir kısmı çimento esaslı sıva ile sıvanmıştır. Arman sokak ve avlu cephelerinde de taş dolguların arasında da yer yer çimento esaslı harçlara rastlanmaktadır. Çifte Han sokak cephesinin zemin katı yağlı boya ile boyanmıştır. Hanın odalarının iç duvarlarının bir kısmının sıvası dökülmüş, dökülmeyenlerinse çoğu renkli, plastik esaslı boya ile boyanmıştır. Bu işlemler, bazalt taşının gözeneklerine dolarak taşın hava almasını engellemekte, bünyesindeki nemin buharlaşma hızının yavaşlamasına neden olmaktadır Ayrıca taşların bağlayıcı harçları ve kesme taşların duvar yüzeylerinde yapılmış olan özgün derzleri de benzer şekilde bozulmaktadır.

Mekanların yüzeylerini kaplayan sıva ve boyaların duvar yüzeylerine zarar vermeden özenle raspa edilmesi gerekmektedir. Boyalı yüzeylerin düşük basınçlı ve hafif aşındırmalı kumlama yöntemiyle, ya da sert kıl fırçasıyla temizlenlenmesi önerilmektedir. Ortaya çıkacak duvar yüzeylerinde gerekli temizleme ve tamamlama işlemleri tamamlandıktan sonra aslında sıvalı olan yüzeyler, sıva analizlerine göre hazırlanacak harç ile tekrar sıvanacaktır. Kesme taşların, dökülen kireç ve alçı içerikli derzlerinin de aynı nitelikte ve yapım tekniğinde tekrarlanması gerekmektedir.

Pencerelerin günümüze ulaşan özgün demir şebekeleri bakımsızlık nedeniyle korozyona uğramışlardır. Bu korozyona uğramış metal elemanların yüzeyleri uygun bir pas sökücüyle temizlenmelidir ve bu işlemden sonra yüzeylere metal verniği sürülerek dayanımları artırılmalıdır.

6.2.6 Sağlamlaştırma

6.2.6.1 Strüktürel sağlamlaştırma

Tez konusu yapıda strüktürel anlamda ciddi sorunlar mevcuttur. Yapının çatısının yıkılmasından sonra ahşap kirişler çürümüş ve döşemeler çökmüş bunun sonucunda da duvarlar da rijitliğini kaybetmiştir. Güney kanadın birinci kat döşemeleri tamamen

---

[10] Bu bölümde yüzey temizliği için önerilen metodlar genel bir yaklaşımı belirlemektedir. Restorasyon çalışmalarına başlandığında önerilen metodlar çerçevesinde yüzeydena alınacak malzemelerin analizi ve temizlik uygulamaları için ön denemeler yapılması gerekmektedir.

yıkılmış, bölücü duvarların ise dış çeperleri yıkılmış sadece dolgu molozları kalmıştır. Yapının kuzey revağı dışında kalan revakları yıkılmış, kagir duvarların taşıyıcılığı azalmıştır. Arman sokak cephesinde ciddi bir deplasman tespit edilmiştir. Burada yapının çatı ve döşemelerinin çökmesiyle duvarın yatay düzlemde hareketliliğini artırmıştır. Yapı elemanlarının büyük bir kısmının taşıyıcılık özelliğini yitirmiş olması nedeniyle sağlamlaştırma başlığı altında yapılan müdahaleler arasında harç ve derz onarımları, gerekli görülen yerlerde taşıyıcının desteklenmesi ve yapının kısmen askıya alınıp duvarların tekrar örülmesi bulunmaktadır.

Yapıdaki molozlar ve yüzeylerdeki sıva ve boyalar temizlendikten sonra, hasarın boyutuna göre uygun müdahale biçimine karar verilmelidir.

Yapının güney kanadında bulunan merdivenin basamaklarının bir kısmı kırılmıştır. Sağlam olan basamakların ise oturduğu duvarda derz boşalmaları ve kaymalar mevcuttur. Yekpare bazalt taşından üretilmiş olan basamaklar da yerlerinden oynamışlardır. Kuzey kanadındaki merdiven ise moloz altında kalmış, son basamaklarında çökmeler olmuştur. Her iki merdivenin de sağlamlaştırılması için basamakların numaralandırılıp sökülerek gerekli onarımlar yapıldıktan sonra yerlerine tekrar yerleştirilmeleri, kırılan basamakların geleneksel yöntemle üretimi önerilmektedir. Basamakların söküm işlemleri yapılmadan önce merdivenleri taşıyan kemerlerin alttan desteklenmeleri gerekmektedir. Ayrıca bu uygulamanın titiz bir çalışmayı gerektirdiği unutulmamalıdır.

Yapının kuzey revak taşlarının üzerine kısmen şap dökülmüştür. Bu şap kaldırıldıktan sonra, gezemek taşlarının araları dolgu harcıyla kapatılmalıdır.

Yapının en çok hasar görmüş kısımları ahşap kirişlerle taşınan döşemeleridir. Bazı mekanlarda döşemeler tamamen çökmüş durumdadır. Yapıdaki tüm döşemelerin tamamen kaldırılarak özgün yapım sistemi ve malzemeler ile yeniden inşa edilmesi önerilmektedir. Ancak Arman Sokak üstünde yer alan cephenin sağlamlaştırılması için sokakta yapılacak çalışmalar öncesinde sokağın trafiğe kapatılması gereklidir. Bu nedenle çalışmalara başlanmadan önce yetkili birimlerden bu konuda gerekli izinler alınmalıdır.

6.2.7 Yeniden yapma

Tez konusu yapı Diyarbakır Koruma İmar Planı (KAIP) sınırları içerisinde kalmaktadır. KAIP tarafından yeniden yapıma dair çeşitli esaslar belirlenmiştir. Bunların başında yapının özgünlüğünün korunması gelmektedir. Anıtsal kültür mirası kapsamında değerlendirilen yapıya yapılacak müdahalelerin önceliği ve amacı yapının gelecek nesillere özgün bir şekilde aktarılması olmalıdır. Tez konusu yapının günümüze kısmen ulaşmış olması ve strüktürel durumu nedeniyle yeniden yapım restorasyon müdahaleleri arasında önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Yeniden yapım öncesinde yapıda malzeme analizleri yapılmalı ve restorasyon projesi yapılacak olan analizler doğrultusunda geliştirilmelidir. Yapının büyük kısmı çökmüş olan çatısının kalan kısımları kaldırıldıktan sonra kâgir duvarlardaki gerekli onarımlar ve yeniden yapımlar yapılmalıdır. Daha sonra ilk olarak çatının yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Çatının geleneksel Diyarbakır mimarisine uygun olarak düz toprak dam şeklinde yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Bakımı zor olan toprak damın ise günümüz izolasyon malzemeleri ile takviye edilerek daha uzun ömürlü olması ve bakımının kolaylaşması hedeflenmektedir. Bu uygulamaların mevsim olarak bölgenin yağmur almayan yaz döneminde yapılması, yapının dış etkenlerden etkilenmesinin en aza indirilmesi ve üst örtü olarak kullanılacak olan toprak malzemenin uygulanabilirliği açısından önemlidir.

Çatının inşasında kullanılacak olan yeni ahşap yapı elemanlarının organik çözücülü, mantar ve böceğe karsı etkili kimyasal koruyucularla emprenye edilmesi gerekmektedir. (Günay, 2002) Bu işlemler kullanılacak malzemelerin dayanımlarının artması ve zaman içinde meydana gelebilecek çürümelerin önlenebilmesi açısından çok önemlidir.

Çatının uç kısımlarında toprak tabakaya 35-40° açıyla eğim verilerek suyun çatıdan akması sağlanmalıdır. Çatının inşası devam ederken duvarlar da; iç duvarlarda bazalt moloz taşlarla ve kireç harcıyla, dış duvarlarda ise cepheye gelen yerlerde kesme taş kullanılarak örülmeye devam edilmelidir (Kaya, 2011).

Yapının çatı dışında en çok hasar gören diğer kısımları yine ahşap kirişlerle taşıtılmış olan kat döşemeleridir. Yapının güney kanadının birinci kat döşemelerinin bütünü, doğu ve batı kanadının ise büyük kısmı çökmüştür. Mevcut döşemelerse özellikle duvar diplerinde ahşap kirişlerin çürümesi nedeniyle taşıyıcılığını büyük ölçüde

kaybetmiş durumdadır. Bu nedenle yapıdaki tüm döşemelerinin özgün yapım tekniklerine bağlı kalınarak yeniden inşa edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bu döşemelerin yeniden inşasında kullanılacak olan ahşap elemanların da çatıdaki ahşap elemanlarda olduğu gibi organik çözücülü, mantar ve böceğe karşı etkili kimyasal koruyucularla emprenye edilmeleri gerekmektedir.

Diyarbakır geleneksel mimarisinde döşeme en kesitine bakıldığında; sırasıyla dairesel kesitli ve 14-18 cm çaplarında, ortalama 26 cm aralıklarla yerleştirilmiş ahşap kirişler, bunun üzerinde bitişik bir şekilde yerleştirilmiş 1.5 cm kalınlığında kaplama tahtası, bunun üzerinde 12 cm kalınlığında iri agregalı dolgu tabakası ve en üstte de yaklaşık 10 cm kalınlığında dişi bazalt taşından döşeme kaplama taşı kullanıllanıldğı görülmektedir (Kaya,2011). Bu veriler doğrultusunda döşemenin yeniden inşası yapılırken ortalama 15 cm çapında dairesel kesitli kavak ağacından ahşap kirişlerin ortalama 26 cm aralıklarla kullanılması uygun görülmüştür. Bu kirişlerin boyları duvar içindeki ve ahşap yastık üzerindeki oturma mesafeleri göz önüne alınarak hesaplanmalıdır. Bu taşıyıcı kirişlerin üzerine özgün yapım tekniğinde olduğu gibi bitişik şekilde, 1.5 cm kalınlığında 7.5x40 cm ölçülerinde kaplama tahtaları yerleştirilecektir. Kaplama tahtalarının üzerine özgün teknikte doğrudan iri bazalt taşlarla oluşturulmuş dolgu tabakası serildiği görülmektedir. Ancak izolasyon açısından bu noktada önce ahşap kaplama tahtasının üzerine sırasıyla; 3mm kalınlığında ısı yalıtım katmanı (extrüde polistren köpük ısı yalıtım levhası), bunun üzerine su yalıtımı için 2-3 mm kalınlığında bitümlü membran, üzerine koruyucu tabaka (polietilen folyo) serildikten sonra yaklaşık 10 cm kalınlığındaki kireç harcı ve iri bazalt agregalarla oluşturulmuş dolgu serilmelidir. Bu dolgu üzerine de dişi bazalt taşından döşeme taşları dizilerek döşeme tamamlanacaktır. Döşeme taşlarının bir kısmı kullanılabilir durumda olmakla beraber, yertmeyen yerlerde özgün taşlar tekrarlanarak üretilmelidir.

Arman sokak cephesinde döşemelerin ve çatının çökmesi sonrasında sokağa doğru bir ciddi bir deplasman oluşmuştur. Can ve mal güvenliğini tehdit eden bu durum nedeniyle Arman sokak cephesi acilen askıya alınmalı ve yapılacak olan müdahaleler restorasyon çalışmaları ve analiz sonuçları kapsamında yeniden değerlendirilmelidir.

Yapının yıkılan revaklarının yeninden yapımında ise öncelikle mevcut parçalar tespit edilmeli ve onarılmalı. Daha sonra mevcut parçaları da içeren, revakların izlerini taşıyan yeni tasarımlar ve tasarım yöntemleri geliştirilmeli. Örneğin, mevcut parçalar

ve bazalt taşının metal bir strüktür ile modern ama uyumlu bir şekilde kullanımı üzerinde çalışılarak revakların bütünlenmesine gidilebilinir. Ancak bu yöntemler belirlenir ve uygulanırken üzerine fazlaca zaman ayrılmamış çözümlerden kaçınılmalı ve Elhambra sarayının revakları gibi bütünlenmeler örnek alınmalıdır.

Yapının özgün doğramalarına dair herhangi bir belge bulunmadığı için, doğramalar doğal malzemeler ve günümüz detayları ile ara kayıt kullanmadan, açıklıklar mümkün olduğu kadar şeffaf bir biçimde geçilerek yeniden üretilmelidirler. Yapıda özgün doğramalarının bulunmaması nedeniyle üretilecek doğramalar sadelik ve işlevsellik ön planda tutularak ahşaptan üretilmelidir. Kapı ve pencere doğramaların yeniden yapımında plastik ve benzeri doğal olmayan, yapının özgünlüğüne zarar verecek malzemelerden kaçınılmalı, yapının geçmişine ve değerine yakışır uygulamalara gidilmelidir.

6.2.8 Çağdaş ek

Tarihi yapıda çağdaş ek tasarımı, mimarlığın özel bir uzmanlık gerektiren, zorlu alanlarından biridir. Söz konusu tarihi yapıya çağdaş ek tasarımı olduğu zaman tasarım probleminin çözümü çok yönlü bir ekip ve bilgi birikimi gerektirmektedir. Bu tip tasarım problemleri mimarlık ve kent tarihi bilgisinin tasarım becerisiyle beraber kullanıldığı, çok disiplinli bir çalışma süreciyle çözülmelidir. Tarihi yapıya yapılacak olan çağdaş ekler özgün yapıya zarar vermemeli ve geri döndürülebilir olmalıdır. Tarihi yapıya yapılan ekler yapının kötü birer taklidi olmaktan kaçınmalı, özgün yapının niteliğine uygun nitelikte ve kalitede üretimler olmalıdır.

Tez konusu yapıda özgün olmayan mevcut çıkmanın yerine yeni bir tasarım yukarda belirtilen kriterlere uyularak yapılmalı ve uygulanmalıdır. Yapı parsel sınırları içerisinde bulunan muhdes yapının yıkılması durumunda ise yapının ikinci avlusuna dair izler taşıyan çağdaş bir ek tasarımı yapılmalıdır. Böylece yapının yeni işlevi ve günümüz ihtiyaçları doğrultusunda oluşan mekansal ihtiyaçlar yeni yapılacak olan çağdaş ek içerisinde, özgün yapıya zarar vermeden çözülebilecektir. Çağdaş ek tasarımında yapının ikinci avlusuna dair izlerin tasarım içerisine sokulmasıyla beraber, yapının geçmişteki durumuna göndermeler yapılarak, mekansal organizasyonun bütünlüğü de sağlanabilir.

7. SONUÇ

Türkiye'deki birçok kentte olduğu gibi Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yılları arasındaki seferberlik döneminde Diyarbakır kenti de bakımsız kalmış ve bir çok tarihi yapı bu süreç içerisindeki toplumsal olaylarda zarar görmüştür. 1915 toplumsal olaylarında kent merkezinde ciddi yıkımlar ve yangınlar yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Diyarbakır'ın sur dışına açılması, kentin hem sosyal yapısında hem de mimari yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra sur dışındaki düzlük alanda hazırlanan yeni imar planı, diğer birçok kentte olduğu gibi, geleneksel kent dokusuyla ve mimarisiyle uyumsuz, estetik kaygılarla hazırlanan modernist bir plandır. Bu plana uyularak, özellikle Sur dışına doğru esas gelişme ise 1930'lu yıllarda başlamıştır.Bu dönemde Diyarbakır, iki ayrı merkeze sahip kentlerden biridir: birincisi yeni yönetim binalarının, kamu kurumlarının ve çevrelerinde yer alan yeni konut alanları ile Yenişehir bölgesi, ikincisi ise eski kent dokusunun yer aldığı, surlarla çevrili Suriçi bölgesidir. 1930'lu yıllara kadar Suriçi'nde yer alan İçkale bölgesi, kentin başlıca kamu yapılarının yer aldığı yönetim merkezi olmuştur. 1930'lı yıllardan sonra sur dışındaki geniş parsellerde bahçeli evler ve çok sayıda kamu binası inşa edilmiştir (Dalkılıç & Halefioğlu, 2011).

16. yüzyılda inşa edilmiş olduğu tahmin edilen Çifte Han, mimari özellikleriyle geleneksel Osmanlı han mimarisini yansıtan önemli örneklerden biridir. Kentin kuzeydoğusunda, Savaş Mahallesi'nde yer alan yapı inşa edildiği dönemden bu yana ticaret, askeri üs, borsa, depo gibi farklı işlevlerde kullanılmıştır.

Yapının 1810 tarihinden önceki sahipleri ve yaptıranı bilinmemektedir. Ancak yapının 1915 toplumsal olaylarında yandığı bilinmektedir. Buradan yola çıkarak tez konusu yapının gayrimüslim yapısı olma ihtimali üzerinde dumakla birlikte, bu konuda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Çifte Han'ın %33 ünün Seyyid İbrahim Paşa Vakfına ait olduğu bilinmektedir. Öte yandan yapının kök tapularına ulaşılamadığı için geri kalan mülkiyetin kime ait olduğu ya da %33 lük hissenin Seyyid İbrahim Paşa vakfına nasıl geçtiği

bilinmemektedir. Ancak Cumhuriyet dönemine dair Vakıflar Müdürlüğü'nden elde edilen belgelerden ve yapı üzerinde tespit edilen izlerden, Çifte Han'ın ilk yapıldığı dönemde, bugün komşu olduğu parsellerdeki yapılarla iki avlulu bir han yapısından oluştuğu anlaşılmıştır. Zaman içinde ikinci avlu yıkılmış, paseller bölünmüş, farklı şahıslarının mülkiyetine geçmiş ve yapı günümüz parsel sınırlarındaki halini almıştır. Bu süreçte yapının bakımsızlık ve yanlış müdahaleler sonucunda özgün bir çok yapı elemanı yok olmuştur.

Günümüzde yapının kullanım hakkı Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü'ne ve sivil maliklere aittir. Yapının mülkiyetindeki bu bölünme nedeniyle yapı bakımsız kalmış ve boş durmaktadır. Mülk sahiplerinin yapının bakım ve onarımı konusunda anlaşmaya varamaması nedeniyle yapının bozulma süreci daha da hızlanmıştır. Yapının tarihi kent içinde tekrar yaşatılabilmesi için en kısa zamanda gerekli onarımların yapılması ve yapının yeniden kullanılmaya başlanması gerekmektedir. Bu bağlamda tez kapsamında, öncelikli olarak yapının mevcut durumu irdelenmiş, daha sonra bu tespitler doğrultusunda yapıya uygun restorasyon yöntemleri belirlenmiş ve yapıya kazandırılacak yeni işlev değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında yapının yeniden kullanımına yönelik işlev değişikliğine gidilmeden ticaret işlevinin korunması önerilmiştir. Diyarbakır Valiliği ve Büyükşehir Belediyesi yetkilileri bu yapının Diyarbakır Hanlar bölgesinin yeniden canlandırılması ve düzenlenmesi adına restorasyonunun yapılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, yapının parseli ile bütüncül ve kapsamlı bir şekilde onarımı ya da sadece günümüze ulaşan kısmının restorasyonu olmak üzere iki farklı durum ortaya çıkmaktadır. Birinci durumda yapının parselinde bulunan muhdes yapının yıkılarak, yeni işlevin getireceği mekansal ihtiyaçların muhdes yapı yerine, yeniden yapım kısmında belirtilen kriterlerde tasarlanacak olan çağdaş ek içerisinde çözülerek hanın günümüze ulaşan kısmı kapsamlı bir onarım sonrasında kazandırılmasıdır. İkinci durumda ise yapının sadece günümüze ulaşan kısımlarının kapsamlı bir restorasyon ile, bulunduğu çevrenin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da ön planda tutacak şekilde, yapıya fazla yük getirmeyecek bu işlev ile korunması ve canlandırılması hedeflenmektedir.

KAYNAKLAR

Acun, F., 2001. 16.Yüzyılda Diyarbakır Şehrindeki Ekonomik Faaliyetler. *Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu* (s. 201-218). Neyir Matbaacılık. Ankara.

Arslan, R., 1991**,** 'Diyarbakır Tarihi Kentsel Kesiminde Toplumsal – Ekonomik ve Mekansal Yapı Özellikleri' Diyarbakır'ı Tanıtan AdamYazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, San Matbaası, Ankara

Arslan, R., 1999, Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu. Ş. Beysanoğlu içinde, *Diyarbakır: Müze Şehir* (s. 80). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Beysanoğlu, Ş., 1990. Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi 2 Cilt Tk (Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar), Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi

Beysanoğlu, Ş., 1992. Kültürümüzde Diyarbakır, Ziya Gökalp Derneği Yayını, Ankara.

Beysanoğlu, Ş., Koz, M., & İşli, E. N., (1999). *Diyarbakır: Müze Şehir.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Binoğul E., 1991. 'Diyarbakır İli Ve Anahatlarıyla Diyarbakır Tarihi' Diyarbakır'ı Tanıtan AdamYazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, San Matbaası, Ankara

Binan C., 1991. 'Koruma İle İlgili Sorunlar Ve Temel Yaklaşımlar' Diyarbakır'ı Tanıtan AdamYazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, San Matbaası, Ankara

Ceco, S., 2012. İstanbul'un 100 hanı. S. Ceco. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları. İstanbul.

Dalkılıç, N., & Halifeoğlu M. 2011. Mimarlık 358. sayı. Erken Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır'da Kamu Binaları: 1923-1950 Dönemi. Mimarlar Odası. Ankara.

Darkot, B., 1997. İslam Ansiklopedisi. B. Darkot içinde, *İslam Ansiklopedisi.* MEB Yayınevi. Eskişehir.

Değertekin H., 2001. 'Dünden Bugüne Diyarbakır ve Diyarbakır Surları'nın Onarımı' 1. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, Neyir Matbaacılık, Ankara

Erginbaş, D., 1953. Diyarbakır Evleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Evliya Çelebi, 2003. Evliya Çelebi Diyarbekir'de / Evliya Çelebi in Diyarbekir / der. Martin van Bruinessen and Hendrik Boeschoten ; çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul.

Gabriel, A., 1940. Voyage Archeologiques Dans la Turquie Orientale, 2 cilt. Paris

Güran, C., 1978. Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi. Vakıflar Genel Müdürlüğü. Ankara.

İlhan, M. M., 1991. Onaltıncı Asırda Diyarbakır Şehri'nin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı

İlhan, M. M., 2000. Amid (Diyarbakır) : 1518 Tarihli Defter-i Mufassal, Türk Tarih Kurumu, Ankara

İlhan, M. M., 2008. Osmanlı Dönemi Diyarbakır'ı Üzerine Yapılan Araştırma ve Yayınlar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır, Diyarbakır Valiliği Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü, Ankara

Kaya, Ş., 2011. Diyarbakır Mehmet Uzun Evi Restorasyon Projesi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi, Yüksek lisans tezi. İstanbul.

Kejanlı,T.; Dinçer, İ., 2011. Diyarbakır Kale Kenti'nde Koruma ve Planlama Sorunları, Megaron Dergisi; Cilt:6 – Sayı: 2, (s: 95-108), İstanbul.

Korkusuz, M., 2003. Seyahatnamelerde Diyarbekir. Kent Yayınları. İstanbul.

Kuban, D., 2007. Osmanlı Mimarisi. Yapı Endüstri Merkezi. İstanbul.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır, 2008, Diyarbakır Valiliği Türk Kültürü'nü
Araştırma Enstitüsü. Ankara.

Parla, C., 2004. Osmanlı Öncesinde Diyarbakır: Kente Hakim Olanlar ve Bıraktıkları İzler, I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, sf:247-283, T.C. Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır

Sözen, M., 1971. Diyarbakır'da Türk Mimarisi, Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, İstanbul.

Tuncer, C., 2012. Diyarbakır Sur İçi Anıtları ile Köşkler ve Bağ Evleri. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. Ankara.

Tuncer, C., 1999. Diyarbakır Evleri, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.

Yavuz, A. T., 2011. Osmanlı Döneminde Diyarbakır Hanları. İ. Yıldız içinde, Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi (s. 256). Diyarbakır.

Yediyıldız, B., 2008, Osmanlı Öncesi Diyarbakır'ına Genel Bir Bakış, Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır, Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü, Ankara

Yılmazçelik, İ., 1995. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Türk Tarih Kurumu.

Yıldırım, M., 1996. Diyarbakır Hasan Paşa Hanı Koruma ve Değerlendirilmesi. YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul

Yıldırım M. M., 2002, Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Korunmasına Yönelik Bir Yöntem Araştırması, *Basılmamış Doktora Tezi,* Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Yurt Ansiklopedisi, 1981**.** 'Diyarbekir' Maddesi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

EKLER

EK A: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Diyarbakır Vakıflar Müdürlüğü Arşivleri'nden Edinilen Belgeler.

EK B: Yapıya ait çizimler

EK A-1

AVRUPA KONSEYİ
TÜRKİYE

DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ — D.K.V.K.E.
ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

ANIT

ENVANTER NO: 21.00.00 (1.0) /119
HARİTA NO: 31 1/1000

İLİ: Diyarbakır
İLÇESİ:
MAHALLE KÖY VEYA MEVKİİ: Savaş Mah.
SOKAK VE KAPI NO: Bayıklı Mehmet Paşa Sok.
KADASTRO: PAFTA: 34 ADA: 187 PARSEL: 6
KORUMA DERECESİ: ANITSAL 1 2 3; ÇEVRESEL 1 2 3; ÇEVREYE AYKIRI

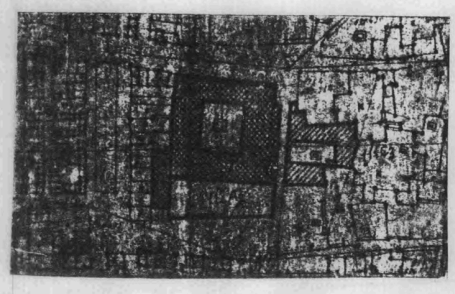
ADI: Çifte Han (Eski Borsa Hanı)
YAPTIRAN:
YAPIM TARİHİ: XVIyy
YAPAN:
KİTABE:
MİMARİ ÇAĞ (ÜSLUP): Osmanlı
VAKFİYE:

GENEL TANIM:
Mardin Kapısı'ndan gelen caddenin sağında, sokak arasındadır. Kesin yapım tarihi bilinmeyen hanın eldeki verilerden XVI. yüzyıldan kalma Osmanlı Devri eseri olduğu belirlenmektedir.

KORUMA DURUMU	TAŞIYICI YAPI	DIŞ YAPI	ÜST YAPI	İÇ YAPI	SÜSLEME ELEMANLARI	RUTUBET
A İYİ	A	A	A	A	A	A YOK
X ORTA	X	X	X	X	X	B İZİ VAR
C FENA	C	C	C	C	C	C ÖNEMLİ

VAZİYET PLANI

FOTOĞRAF

GÖZLEMLER:
Yapı Osmanlı Devri hanları içingüzel bir örnektir.Onarıma ihtiyacı vardır.

BUGÜNKÜ SAHİBİ:
BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ:

YAPILAN ONARIMLAR:
-Çeşitli dönemlerde onarılmıştır.

AYRINTILI TANIM:
Han, ilk yapımı sırasında çifte han olarak düşünülmüş,fakat yol açılması sırasında ikincisi yıktırılmıştır.
Doğu-batı doğrultusunda uzanan han, Diyarbakır'ın yaygınmalzemesi olan siyah taştan yapılmıştır.
Hana sağ taraftaki kapıdan girilmektedir.Siyah kesme taşlarla döşeli avlunun üç tarafında, sütunlara dayanan basık kemerli revaklar yer aldığı halde,bir cephesinde revaklar yapılmamıştır.Bu revaklar iki kattada aynı şekilde tekrarlanmıştır.
Revakların arkasında han odaları yer almaktadır. Bu odaların dışarıya üstü düz hatıllı bir kapı ve bir pencereyle açıklıkları vardır.
Pencereler dilimli kemerlidir.
Hanın doğu cephesi düz duvar halindedir.

TEKNİK BİLGİLER: SU X; ELEKTRİK X; ISITMA; KANALİZASYON

ORİJİNAL KULLANIMI: Han
BUGÜNKÜ KULLANIMI: Han
ÖNERİLEN KULLANIM: Han

HAZIRLAYANLAR: / /19
Hermin Beşbeş, Arkeolog
Mahmut Turan, Şehir Plancısı
Veysel Nazar, Mimar

YAYIN DİZİNİ:
Metin Sözen, Diyarbakır'da Türk Mimarisi İstanbul 1971
Ş.Beysanoğlu, Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abi... değerl... İstanbul-1963

EKLER:
RAPOR
FOTOĞRAF
RÖLÖVE PROJESİ
RESTORASYON PROJESİ
HARİTA
KROKİ
KİTABE
VAKFİYE

KONTROL EDEN: / /19
G.E.E.A.Y.K. KARARLARI NO.: / /19; / /19; / /19
REVİZYON: / /19
G.E.E.A.Y.K. ONAYI

Şekil A.1 : Tez konusu yapıya ait anıt fişi

EK A-2

D.A

T. C.
VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ABİDE VE YAPI İŞLERİ DAİRESİ
Vakıf Eski Eser Fişi

DOSYA NO. : 21.01.01/54 İL : DİYARBAKIR
KİTABE NO. : İLÇE : Merkez
KÜTÜPHANE ve ARŞİV FİŞ NO. : BUCAK

Eserin Adı : (Türlü Ad ve Şöhretleri) Çifte Han
Bulunduğu Yer : (Mahalle, Köy, Sokak, Kapı No.) Şehir merkezindedir.
Yapıldığı Tarih / Devri : XVI. Y.Y.
Bânisi
Vâkıfı :
Mimarı ve Ustası :
Kitabesi : (Varsa ayrıca fiş düzenlenecektir)
Mahalli Teşkilâttaki Vakfiyesi : Defter No. Sayfa No.

Mimari Özellikleri : Doğu-batı doğrultusunda uzanan han,siyah taştan yapılmıştır. Yapının ilk şekli çifte han olarak düşünülmüştür.Bu yüzden giriş kısmı,ikinci hana geçiş kısmı ana eksen üzerine alınmamış,sağa kaydırılmıştır.Siyah kesme taşlarla döşeli avlunun üç tarafında,sütunlara dayanan basık kemerlere dayanan basık kemerli revaklar yer aldığı halde,bir cephesinde revaklar yapılmamıştır.Bu revaklar iki katta da aynı şekilde tekrarlanmıştır Ana girişin biraz ilersinde,soldaki taş merdivenler ikinci kata çıkışı sağlamaktadır.Bu merdivenler dışında,ikinci bir çıkış yeri yoktur.Yapının siyah kesme taşlarına karşılık ,süslemasiz yalın başlıkların oturduğu sütunlar beyaz taştandır.Revakların arkasında da han odaları yer almaktadır.

Onarıldığı Yıllar ve Onaranlar :

Bugünkü Durumu : Han,ilk yapımı sırasında çifte han olarak düşünülmüş,fakat yol açılması sırasında ikincisi yıktırılmıştır.Yıkılmadan önce tümü Borsa olarak kullanılmakta imiş.Bugün ancak ayakta kalabilen kısmında aynı amaç için
Tapu ve Kadastro Kaydı : (Mümkün Olanların Çapları da Konacaktır) yararlanılmaktadır.Han yer yer değişikliğe uğramış gö
Çevresi İle İlgili Bilgiler : (İstimlâk Konusu Varmıdır?) rünüşüyle ilk şeklinden çok şey yitirmiştir.
Fotograf Sayısı :
Plan, Kesit, Cephe Sayısı :

Sonuç : Korunması gerekli eski eserdir.

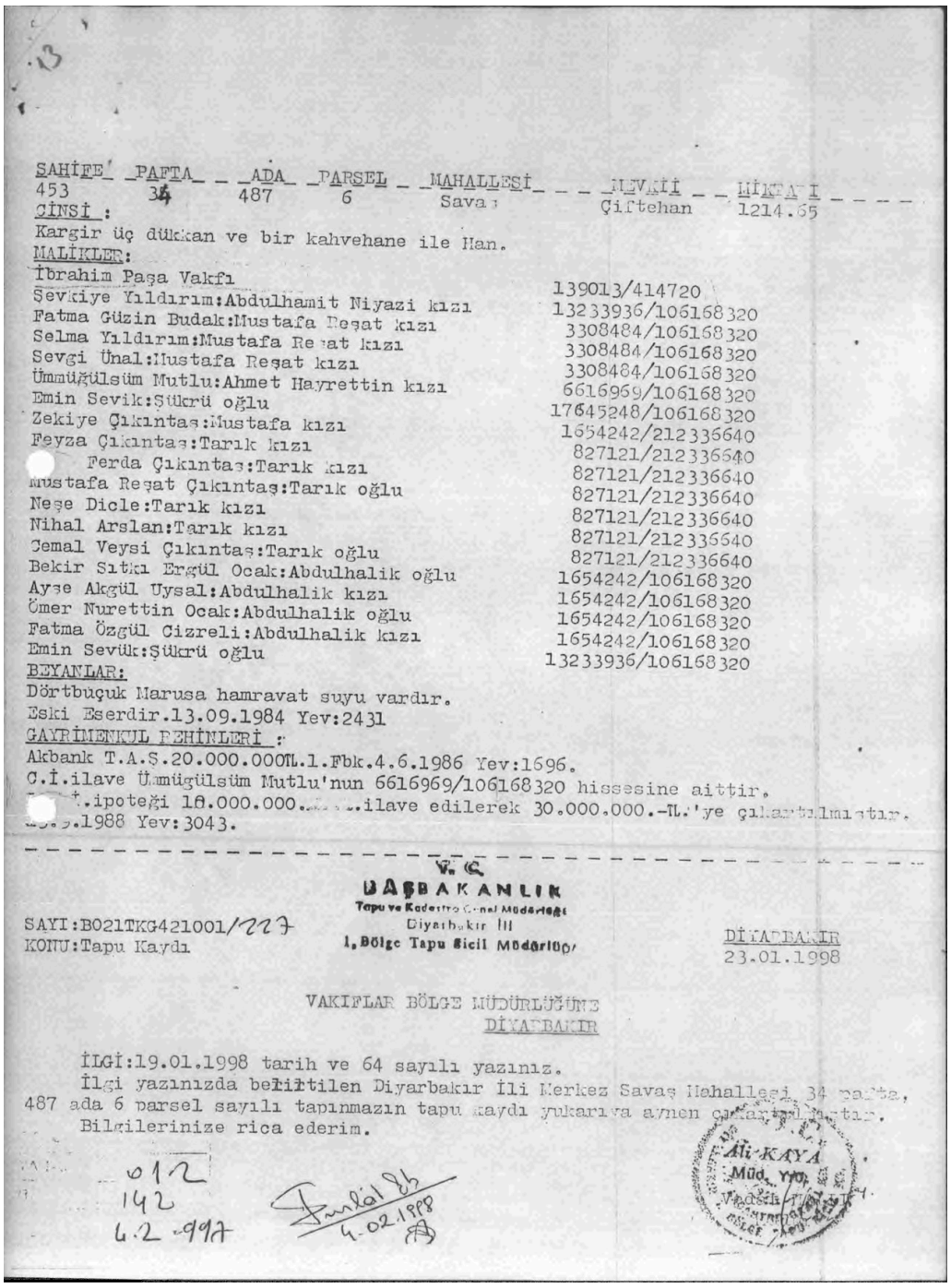
TESCİLİ YAPAN / / 19 İNCELEYEN / / 19 ONANDI / / 19

Metin Sözen,Diyarbakir'da Türk Mimarisi,İstanbul,1971,s.s.200-201.

TESCİL FİŞİ 210001090-TF001

Şekil A.2 : Tez konusu yapıya ait eski eser fişi.

EK A-3

SAHİFE | PAFTA | ADA | PARSEL | MAHALLESİ | MEVKİİ | MİKTARI
453 | 34 | 487 | 6 | Savaş | Çiftehan | 1214.65

CİNSİ :
Kargir üç dükkan ve bir kahvehane ile Han.

MALİKLER:

İbrahim Paşa Vakfı	139013/414720
Şevkiye Yıldırım:Abdulhamit Niyazi kızı	13233936/106168320
Fatma Güzin Budak:Mustafa Reşat kızı	3308484/106168320
Selma Yıldırım:Mustafa Reşat kızı	3308484/106168320
Sevgi Ünal:Mustafa Reşat kızı	3308484/106168320
Ümmügülsüm Mutlu:Ahmet Hayrettin kızı	6616969/106168320
Emin Sevük:Şükrü oğlu	17645248/106168320
Zekiye Çıkıntaş:Mustafa kızı	1654242/212336640
Feyza Çıkıntaş:Tarık kızı	827121/212336640
Ferda Çıkıntaş:Tarık kızı	827121/212336640
Mustafa Reşat Çıkıntaş:Tarık oğlu	827121/212336640
Neşe Dicle:Tarık kızı	827121/212336640
Nihal Arslan:Tarık kızı	827121/212336640
Cemal Veysi Çıkıntaş:Tarık oğlu	827121/212336640
Bekir Sıtkı Ergül Ocak:Abdulhalik oğlu	1654242/106168320
Ayşe Akgül Uysal:Abdulhalik kızı	1654242/106168320
Ömer Nurettin Ocak:Abdulhalik oğlu	1654242/106168320
Fatma Özgül Cizreli:Abdulhalik kızı	1654242/106168320
Emin Sevük:Şükrü oğlu	13233936/106168320

BEYANLAR:
Dörtbuçuk Marusa hamravat suyu vardır.
Eski Eserdir.13.09.1984 Yev:2431

GAYRİMENKUL REHİNLERİ :
Akbank T.A.Ş.20.000.000TL.1.Fbk.4.6.1986 Yev:1696.
C.İ.ilave Ümmügülsüm Mutlu'nun 6616969/106168320 hissesine aittir.
[illegible]t.ipoteği 10.000.000[illegible].ilave edilerek 30.000.000.-TL.'ye çıkarılmıştır.
[illegible].1988 Yev:3043.

T. C.
BAŞBAKANLIK
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
Diyarbakır III
1.Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü

SAYI:B021TKG421001/227
KONU:Tapu Kaydı

DİYARBAKIR
23.01.1998

VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜNE
DİYARBAKIR

İLGİ:19.01.1998 tarih ve 64 sayılı yazınız.
İlgi yazınızda belirtilen Diyarbakır İli Merkez Savaş Mahallesi 34 pafta, 487 ada 6 parsel sayılı tapınmazın tapu kaydı yukarıya aynen çıkarılmıştır.
Bilgilerinize rica ederim.

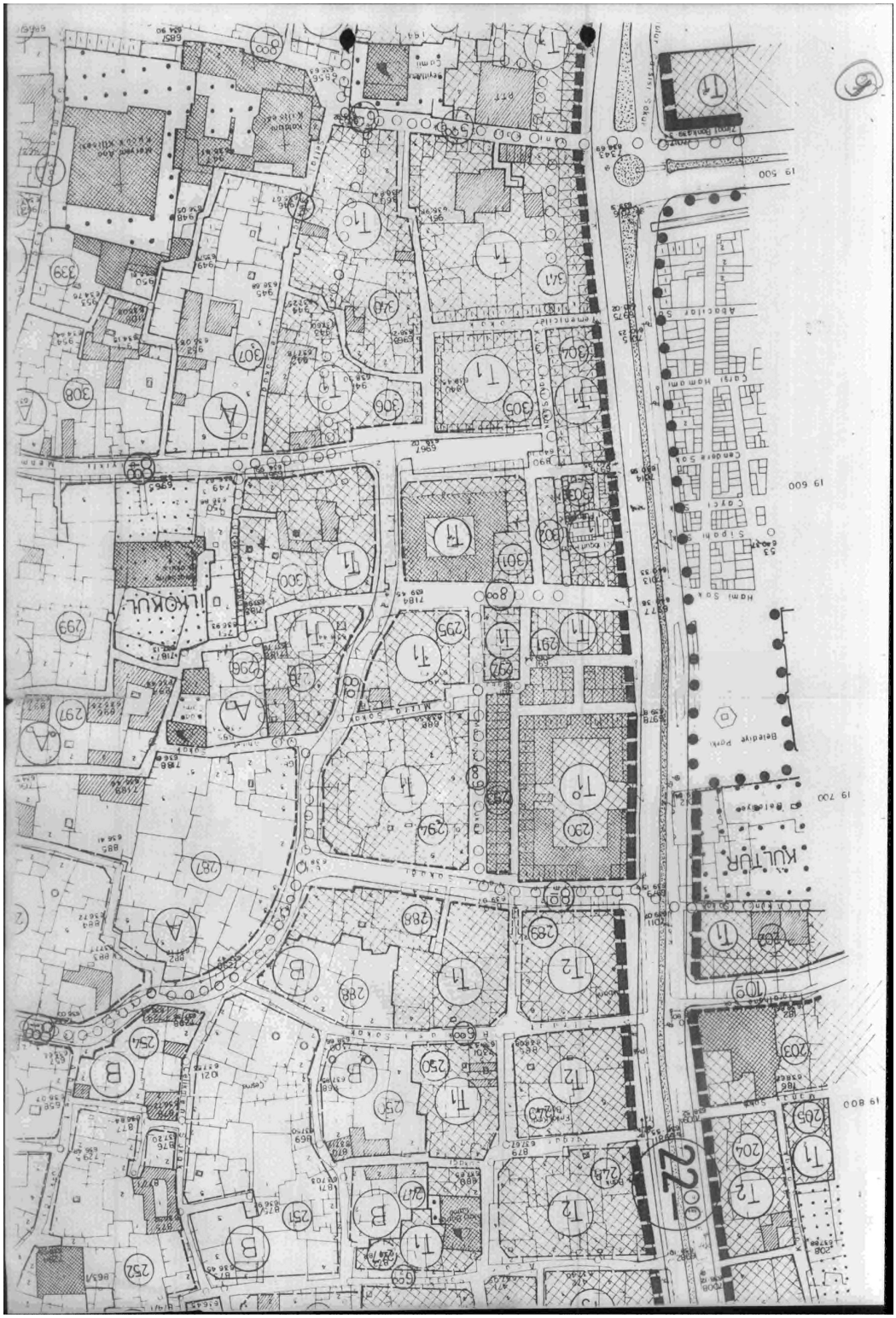
012
142
6.2.998

4.02.1998

Ali KAYA
Müd. Yrd.

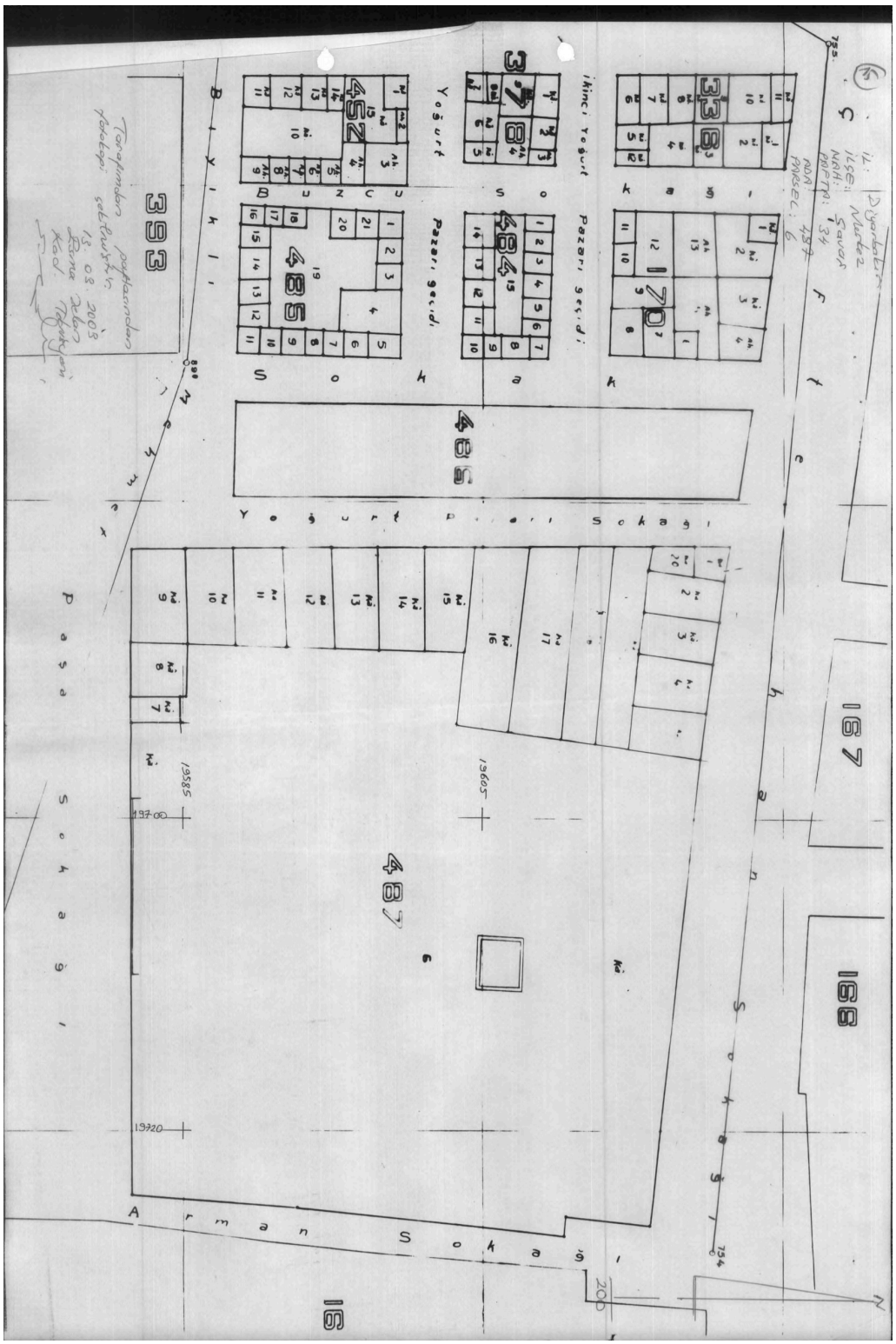
Şekil A.3 : Tez konusu yapının tapu kaydı.

EK A-4

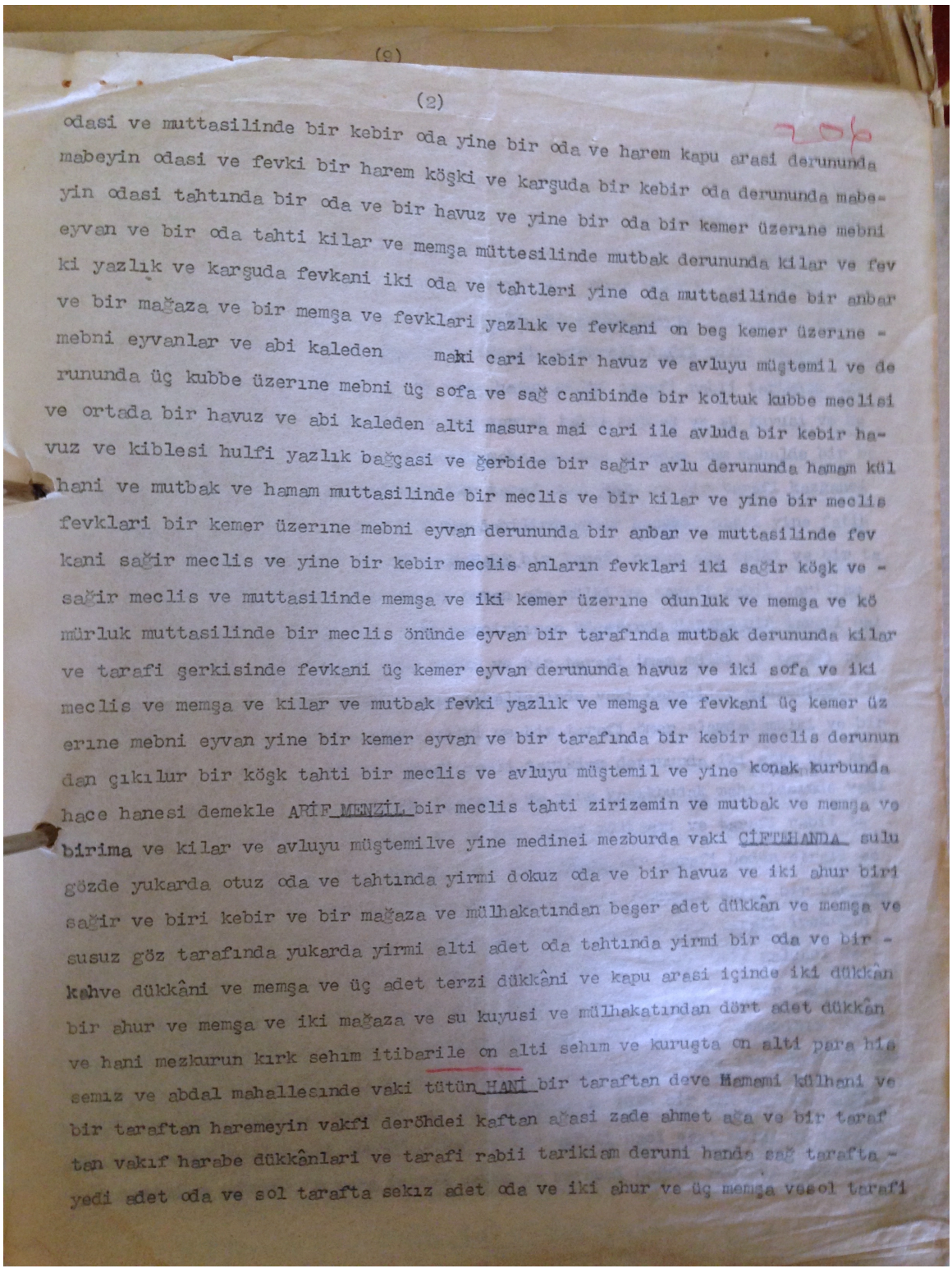
Şekil A.4 : Tez konusu yapı ve çevresinin imar planı.

EK A-5

Şekil A.5 : Tez konusu yapının kadastral planı.

EK A-6

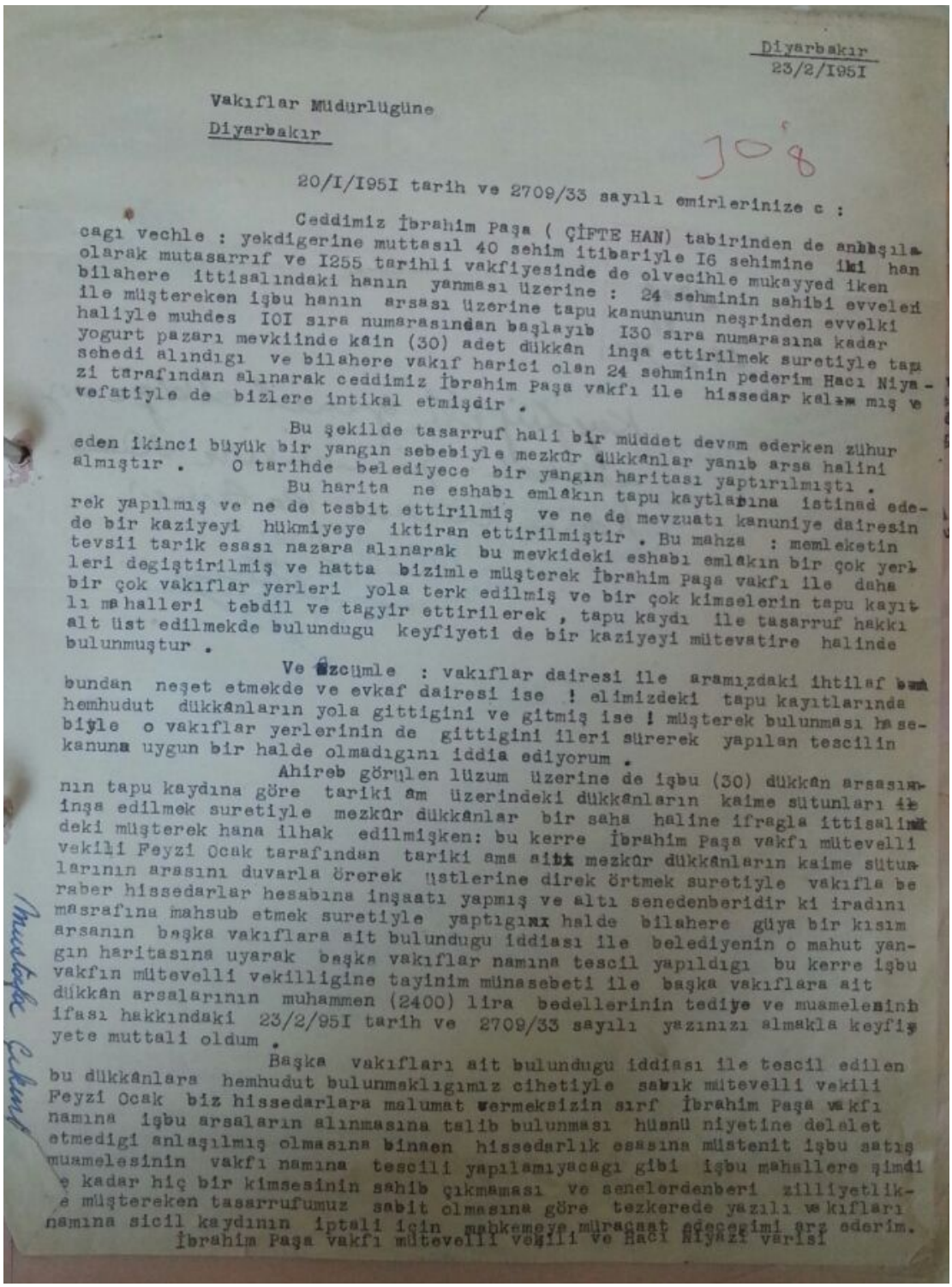

(2)

odasi ve muttasilinde bir kebir oda yine bir oda ve harem kapu arasi derununda mabeyin odasi ve fevki bir harem köşki ve karşuda bir kebir oda derununda mabeyin odasi tahtında bir oda ve bir havuz ve yine bir oda bir kemer üzerine mebni eyvan ve bir oda tahti kilar ve memşa müttesilinde mutbak derununda kilar ve fevki yazlık ve karşuda fevkani iki oda ve tahtleri yine oda muttasilinde bir anbar ve bir mağaza ve bir memşa ve fevkları yazlık ve fevkani on beş kemer üzerine mebni eyvanlar ve abi kaleden maki cari kebir havuz ve avluyu müştemil ve derununda üç kubbe üzerine mebni üç sofa ve sağ canibinde bir koltuk kubbe meclisi ve ortada bir havuz ve abi kaleden alti masura mai cari ile avluda bir kebir havuz ve kiblesi hulfi yazlık bağçasi ve ğerbide bir sağir avlu derununda hamam külhani ve mutbak ve hamam muttasilinde bir meclis ve bir kilar ve yine bir meclis fevkları bir kemer üzerine mebni eyvan derununda bir anbar ve muttasilinde fevkani sağir meclis ve yine bir kebir meclis anların fevkları iki sağir kögk ve sağir meclis ve muttasilinde memşa ve iki kemer üzerine odunluk ve memşa ve kömürluk muttasilinde bir meclis önünde eyvan bir tarafında mutbak derununda kilar ve tarafi şerkisinde fevkani üç kemer eyvan derununda havuz ve iki sofa ve iki meclis ve memşa ve kilar ve mutbak fevki yazlık ve memşa ve fevkani üç kemer üzerine mebni eyvan yine bir kemer eyvan ve bir tarafında bir kebir meclis derunundan çıkılur bir kögk tahti bir meclis ve avluyu müştemil ve yine konak kurbunda hace hanesi demekle ARİF MENZİL bir meclis tahti zirizemin ve mutbak ve memşa ve birima ve kilar ve avluyu müştemilve yine medinei mezburda vaki ÇİFTLİHANDA sulu gözde yukarda otuz oda ve tahtında yirmi dokuz oda ve bir havuz ve iki ahur biri sağir ve biri kebir ve bir mağaza ve mülhakatından beşer adet dükkân ve memşa ve susuz göz tarafında yukarda yirmi alti adet oda tahtında yirmi bir oda ve bir kahve dükkâni ve memşa ve üç adet terzi dükkâni ve kapu arasi içinde iki dükkân bir ahur ve memşa ve iki mağaza ve su kuyusi ve mülhakatından dört adet dükkân ve hani mezkurun kırk sehım itibarile on alti sehım ve kuruşta on alti para hissemiz ve abdal mahallesinde vaki tütün HANİ bir taraftan deve Hamami külhani ve bir taraftan haremeyin vakfi derğhdei kaftan ağasi zade ahmet ağa ve bir taraftan vakıf harabe dükkânları ve tarafi rabii tarikiam deruni hande sağ tarafta yedi adet oda ve sol tarafta sekız adet oda ve iki ahur ve üç memşa vesol tarafi

Şekil A.6 : Tez konusu yapıya ait vakfiyenin çevirisinin bir kısmı.

EK A-7

Diyarbakır
23/2/1951

Vakıflar Müdürlüğüne
Diyarbakır

20/I/1951 tarih ve 2709/33 sayılı emirlerinize c :

Ceddimiz İbrahim Paşa (ÇİFTE HAN) tabirinden de anlaşıla-
cağı vechle : yekdigerine muttasıl 40 sehim itibariyle I6 sehimine iki han
olarak mutasarrıf ve I255 tarihli vakfiyesinde de olvecihle mukayyed iken
bilahere ittisalındaki hanın yanması üzerine : 24 sehminin sahibi evvelce
ile müştereken işbu hanın arsası üzerine tapu kanununun neşrinden evvelki
haliyle muhdes IOI sıra numarasından başlayıb I30 sıra numarasına kadar
yogurt pazarı mevkiinde kain (30) adet dükkân inşa ettirilmek suretiyle tapu
sehedi alındıgı ve bilahere vakıf harici olan 24 sehminin pederim Hacı Niya-
zi tarafından alınarak ceddimiz İbrahim Paşa vakfı ile hissedar kalamış ve
vefatiyle de bizlere intikal etmişdir .

Bu şekilde tasarruf hali bir müddet devam ederken zuhur
eden ikinci büyük bir yangın sebebiyle mezkûr dükkânlar yanıb arsa halini
almıştır . O tarihde belediyece bir yangın haritası yaptırılmıştı .
Bu harita ne eshabı emlâkın tapu kaytlarına istinad ede-
rek yapılmış ve ne de tesbit ettirilmiş ve ne de mevzuatı kanuniye dairesin
de bir kaziyeyi hükmiyeye iktiran ettirilmiştir . Bu mahza : memleketin
tevsii tarik esası nazara alınarak bu mevkideki eshabı emlâkın bir çok yerle-
leri degiştirilmiş ve hatta bizimle müşterek İbrahim Paşa vakfı ile daha
bir çok vakıflar yerleri yola terk edilmiş ve bir çok kimselerin tapu kayıt-
lı mahalleri tebdil ve tagyir ettirilerek , tapu kaydı ile tasarruf hakkı
alt üst edilmekde bulundugu keyfiyeti de bir kaziyeyi mütevatire halinde
bulunmuştur .

Ve özetle : vakıflar dairesi ile aramızdaki ihtilaf bun-
bundan neşet etmekde ve evkaf dairesi ise ! elimizdeki tapu kayıtlarında
hemhudut dükkânların yola gittigini ve gitmiş ise ! müşterek bulunması ha-
biyle o vakıflar yerlerinin de gittigini ileri sürerek yapılan tescilin
kanuna uygun bir halde olmadıgını iddia ediyorum .

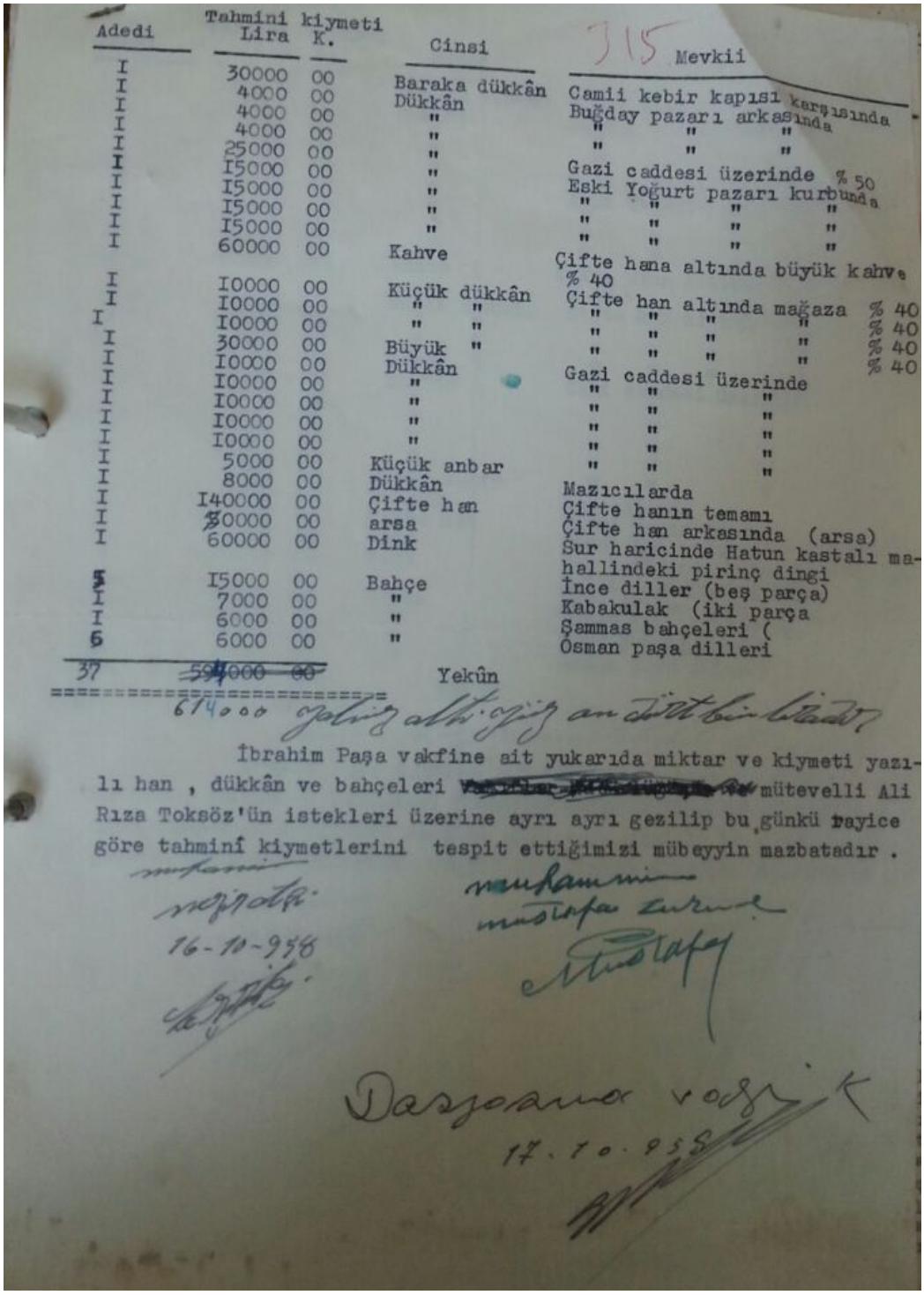
Ahireb görülen lüzum üzerine de işbu (30) dükkân arsasının
nın tapu kaydına göre tariki âm üzerindeki dükkânların kaime sütunları ile
inşa edilmek suretiyle mezkûr dükkânlar bir saha haline ifragla ittisalinde
deki müşterek hana ilhak edilmişken: bu kerre İbrahim Paşa vakfı mütevelli
vekili Feyzi Ocak tarafından tariki âmma ait mezkûr dükkânların kaime sütun-
larının arasını duvarla örerek üstlerine direk örtmek suretiyle vakıfla be-
raber hissedarlar hesabına inşaatı yapmış ve altı senedenberidir ki iradını
masrafına mahsub etmek suretiyle yaptıgımız halde bilahere güya bir kısım
arsanın başka vakıflara ait bulundugu iddiası ile belediyenin o mahut yan-
gın haritasına uyarak başka vakıflar namına tescil yapıldıgı bu kerre işbu
vakfın mütevelli vekilligine tayinim münasebeti ile başka vakıflara ait
dükkân arsalarının muhammen (2400) lira bedellerinin tediye ve muamelesinin
ifası hakkındaki 23/2/951 tarih ve 2709/33 sayılı yazınızı almakla keyfiy-
yete muttali oldum .

Başka vakıfları ait bulundugu iddiası ile tescil edilen
bu dükkânlara hemhudut bulunmaklıgımız cihetiyle sabık mütevelli vekili
Feyzi Ocak biz hissedarlara malumat vermeksizin sırf İbrahim Paşa vakfı
namına işbu arsaların alınmasına talib bulunması hüsnü niyetine delalet
etmedigi anlaşılmış olmasına binaen hissedarlık esasına müstenit işbu satış
muamelesinin vakfı namına tescili yapılamıyacagı gibi işbu mahallere şimdi
ye kadar hiç bir kimsesinin sahib çıkmaması ve senelerdenberi zilliyetlik-
e müştereken tasarrufumuz sabit olmasına göre tezkerede yazılı vakıfları
namına sicil kaydının iptali için mahkemeye müracaat edecegimi arz ederim.

İbrahim Paşa vakfı mütevelli vekili ve Hacı Niyazi varisi

Şekil A.7 : Tez konusu yapıya ait 1951 tarihli dilekçe.

EK A-8

Adedi	Tahmini kıymeti Lira	K.	Cinsi	Mevkii
I	30000	00	Baraka dükkân	Camii kebir kapısı karşısında
I	4000	00	Dükkân	Buğday pazarı arkasında
I	4000	00	"	" " "
I	4000	00	"	" " "
I	25000	00	"	Gazi caddesi üzerinde % 50
I	I5000	00	"	Eski Yoğurt pazarı kurbunda
I	I5000	00	"	" " " "
I	I5000	00	"	" " " "
I	I5000	00	"	" " " "
I	60000	00	Kahve	Çifte hana altında büyük kahve % 40
I	I0000	00	Küçük dükkân	Çifte han altında mağaza % 40
I	I0000	00	" "	" " " " % 40
I	I0000	00	" "	" " " " % 40
I	30000	00	Büyük "	" " " " % 40
I	I0000	00	Dükkân	Gazi caddesi üzerinde
I	I0000	00	"	" " "
I	I0000	00	"	" " "
I	I0000	00	"	" " "
I	I0000	00	"	" " "
I	5000	00	Küçük anbar	" " "
I	8000	00	Dükkân	Mazıcılarda
I	I40000	00	Çifte han	Çifte hanın temamı
I	30000	00	arsa	Çifte han arkasında (arsa)
I	60000	00	Dink	Sur haricinde Hatun kastalı mahallindeki pirinç dingi
5	I5000	00	Bahçe	İnce diller (beş parça)
I	7000	00	"	Kabakulak (iki parça
I	6000	00	"	Şammas bahçeleri (
6	6000	00	"	Osman paşa dilleri
37	~~594000 00~~ 614000		Yekûn	

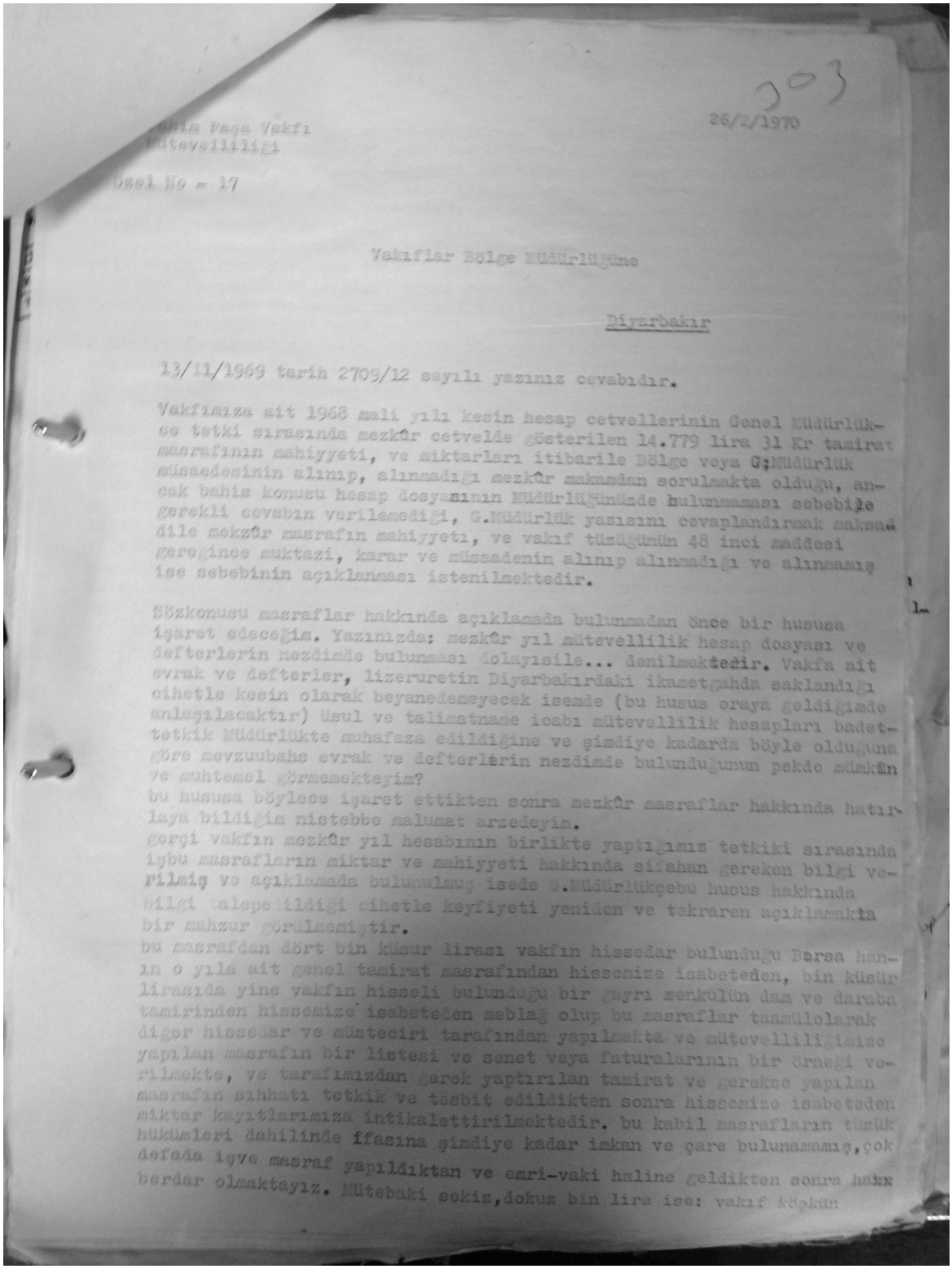
İbrahim Paşa vakfine ait yukarıda miktar ve kiymeti yazılı han , dükkân ve bahçeleri [redacted] mütevelli Ali Rıza Toksöz'ün istekleri üzerine ayrı ayrı gezilip bu günkü rayice göre tahminî kiymetlerini tespit ettiğimizi mübeyyin mazbatadır .

16-10-958

17.10.955

Şekil A.8 : Tez konusu yapının ikinci kısmının arsa olarak geçtiği 1955 yılına ait belge .

EK A-9

203

26/2/1970

[illegible] Paşa Vakfı
Mütevelliliği

Özel No = 17

Vakıflar Bölge Müdürlüğüne

Diyarbakır

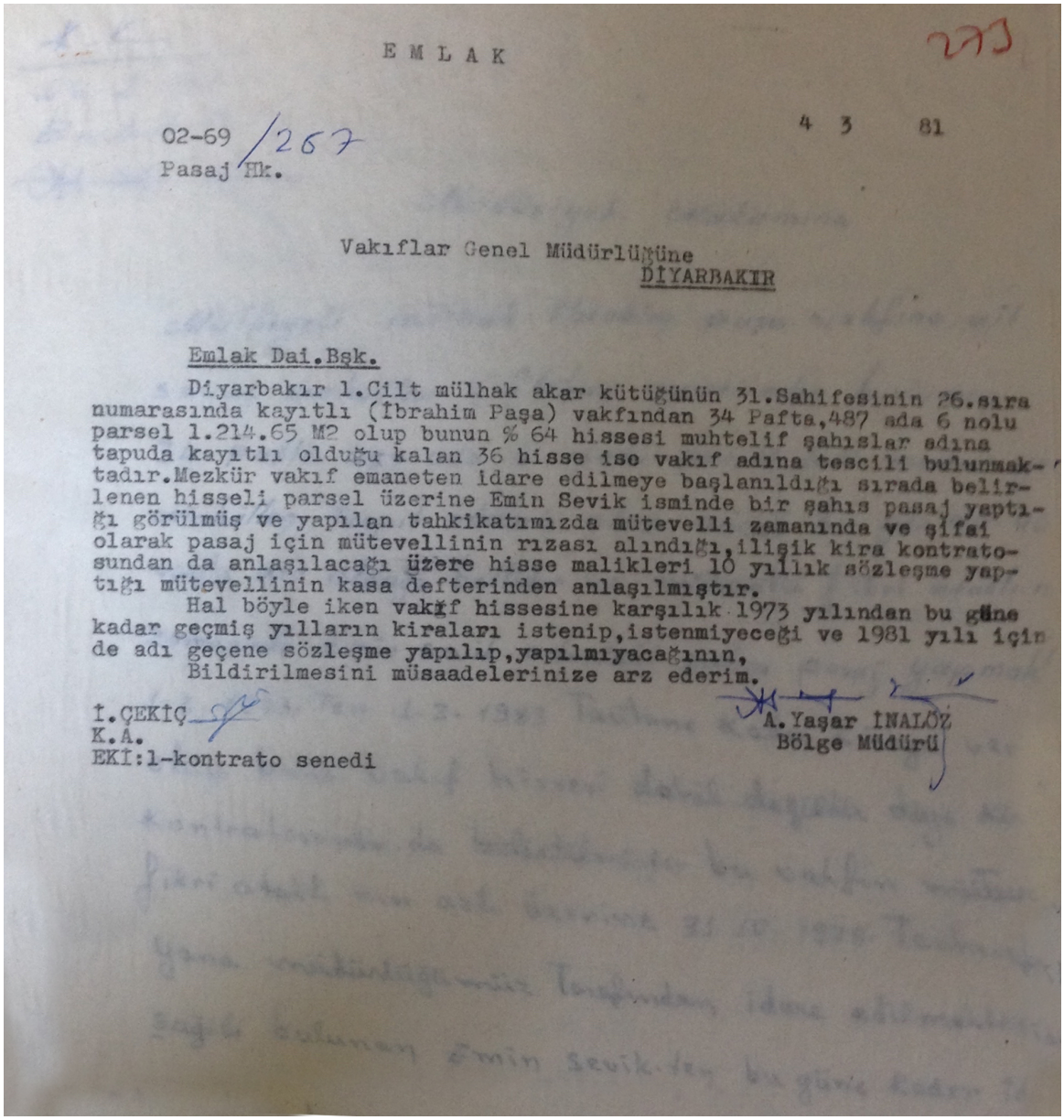
13/11/1969 tarih 2709/12 sayılı yazınız cevabıdır.

Vakfımıza ait 1968 mali yılı kesin hesap cetvellerinin Genel Müdürlükce tetki sırasında mezkûr cetvelde gösterilen 14.779 lira 31 Kr tamirat masrafının mahiyyeti, ve miktarları itibarile Bölge veya G.Müdürlük müsaedesinin alınıp, alınmadığı mezkûr makamdan sorulmakta olduğu, ancak bahis konusu hesap dosyasının Müdürlüğünüzde bulunmaması sebebiyle gerekli cevabın verilemediği, G.Müdürlük yazısını cevaplandırmak maksadile mezkûr masrafın mahiyyeti, ve vakıf tüzüğünün 48 inci maddesi gereğince muktazi, karar ve müsaadenin alınıp alınmadığı ve alınmamış ise sebebinin açıklanması istenilmektedir.

Sözkonusu masraflar hakkında açıklamada bulunmadan önce bir hususa işaret edeceğim. Yazınızda: mezkûr yıl mütevellilik hesap dosyası ve defterlerin nezdimde bulunması dolayısile... denilmektedir. Vakfa ait evrak ve defterler, lizeruretin Diyarbakırdaki ikametgahda saklandığı cihetle kesin olarak beyanedemeyecek isemde (bu husus oraya geldiğimde anlaşılacaktır) Usul ve talimatname icabı mütevellilik hesapları badettetkik Müdürlükte muhafaza edildiğine ve şimdiye kadarda böyle olduğuna göre mevzuubahs evrak ve defterlerin nezdimde bulunduğunun pekde mümkün ve muhtemel görmemekteyim?
bu hususa böylece işaret ettikten sonra mezkûr masraflar hakkında hatırlaya bildiğim nistebbe malumat arzedeyim.
Gerçi vakfın mezkûr yıl hesabının birlikte yaptığımız tetkiki sırasında işbu masrafların miktar ve mahiyyeti hakkında sifahan gereken bilgi verilmiş ve açıklamada bulunulmuş isede G.Müdürlükçebu husus hakkında bilgi talepedildiği cihetle keyfiyeti yeniden ve tekraren açıklamakta bir mahzur görülmemiştir.
bu masrafdan dört bin küsur lirası vakfın hissedar bulunduğu Bursa hanın o yıla ait genel tamirat masrafından hissenize isabeteden, bin küsür lirasıda yine vakfın hisseli bulunduğu bir gayrı menkûlün dam ve daraba tamirinden hissenize isabeteden meblağ olup bu masraflar tuamüllolarak diğer hissedar ve müsteciri tarafından yapılmakta ve mütevelliliğimize yapılan masrafın bir listesi ve senet veya faturalarının bir örneği verilmekte, ve tarafımızdan gerek yaptırılan tamirat ve gerekse yapılan masrafın sıhhati tetkik ve tesbit edildikten sonra hissenize isabeteden miktar kayıtlarımıza intikalettirilmektedir. bu kabil masrafların tüzük hükümleri dahilinde ifasına şimdiye kadar imkan ve çare bulunamamış,çok defada işve masraf yapıldıktan ve emri-vaki haline geldikten sonra hakkı berdar olmaktayız. Mütebaki sekiz,dokuz bin lira ise: vakıf köşkün

Şekil A.9 : 1968 yılında tez konusu yapıya ait genel tamirat giderlerinin geçtiği belge.

EK A-10

E M L A K

02-69 /267
Pasaj Mk.

4 3 81

Vakıflar Genel Müdürlüğüne
DİYARBAKIR

Emlak Dai.Bşk.

Diyarbakır 1.Cilt mülhak akar kütüğünün 31.Sahifesinin 26.sıra numarasında kayıtlı (İbrahim Paşa) vakfından 34 Pafta,487 ada 6 nolu parsel 1.214.65 M2 olup bunun % 64 hissesi muhtelif şahıslar adına tapuda kayıtlı olduğu kalan 36 hisse ise vakıf adına tescili bulunmaktadır.Mezkür vakıf emaneten idare edilmeye başlanıldığı sırada belirlenen hisseli parsel üzerine Emin Sevik isminde bir şahıs pasaj yaptığı görülmüş ve yapılan tahkikatımızda mütevelli zamanında ve şifai olarak pasaj için mütevellinin rızası alındığı,ilişik kira kontratosundan da anlaşılacağı üzere hisse malikleri 10 yıllık sözleşme yaptığı mütevellinin kasa defterinden anlaşılmıştır.

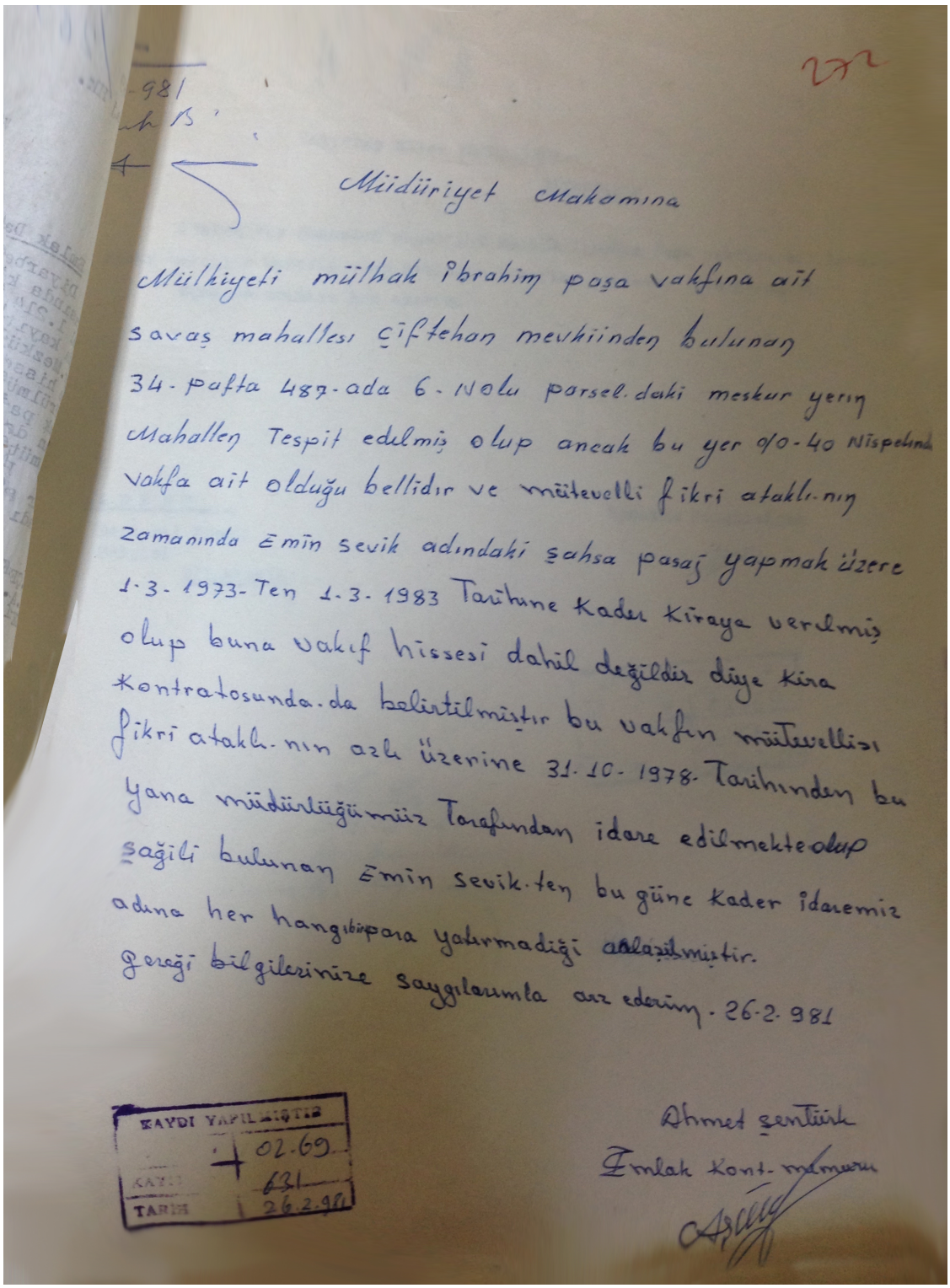
Hal böyle iken vakıf hissesine karşılık 1973 yılından bu güne kadar geçmiş yılların kiraları istenip,istenmiyeceği ve 1981 yılı için de adı geçene sözleşme yapılıp,yapılmıyacağının,
Bildirilmesini müsaadelerinize arz ederim.

İ.ÇEKİÇ
K.A.
EKİ:1-kontrato senedi

A.Yaşar İNALÖZ
Bölge Müdürü

Şekil A.10 : 1969 yılında tez konusu yapının parselinde pasaj inşaa edilmesi ile ilgili belge.

EK A-11

272

-981

Müdüriyet Makamına

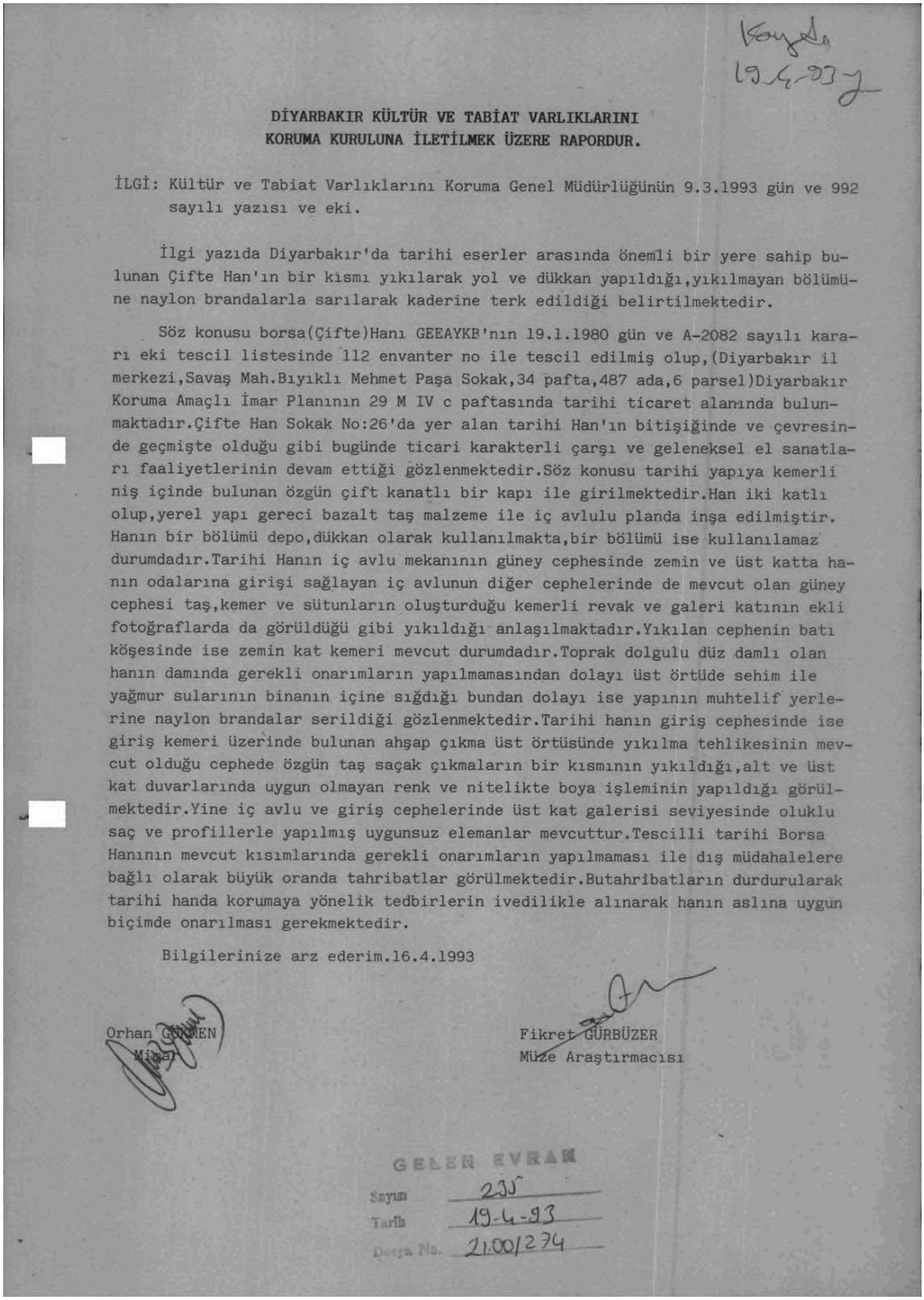
Mülkiyeti mülhak İbrahim paşa vakfına ait
Savaş mahallesi çiftehan mevkiinden bulunan
34. pafta 487. ada 6. Nolu parsel. daki mestur yerin
Mahallen Tespit edilmiş olup ancak bu yer %0-40 Nispetinde
Vakfa ait olduğu bellidir ve mütevelli fikri atakli. nin
Zamanında Emin sevik adındaki şahsa pasaj yapmak üzere
1.3.1973-Ten 1.3.1983 Tarihine Kader Kiraya verilmiş
olup buna vakıf hissesi dahil değildir diye kira
kontratosunda. da belirtilmiştir bu vakfın mütevellisi
fikri atakli. nin azli üzerine 31.10.1978. Tarihinden bu
yana müdürlüğümüz Tarafından idare edilmekte olup
şağili bulunan Emin Sevik. ten bu güne kader idaremiz
adına her hangibirpara yatırmadığı anlaşılmıştır.
Gereği bilgilerinize saygılarımla arz ederim. 26.2.981

KAYDI YAPILMIŞTIR
02.69
KAYIT 631
TARİH 26.2.981

Ahmet şentürk
Emlak Kont. memuru

Şekil A.11 : 1969 yılında tez konusu yapının parselinde pasaj inşaa edilmesi ile ilgili belgenin eki.

EK-A12

Koyda
19.4.93

DİYARBAKIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULUNA İLETİLMEK ÜZERE RAPORDUR.

İLGİ: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün 9.3.1993 gün ve 992 sayılı yazısı ve eki.

İlgi yazıda Diyarbakır'da tarihi eserler arasında önemli bir yere sahip bulunan Çifte Han'ın bir kısmı yıkılarak yol ve dükkan yapıldığı,yıkılmayan bölümüne naylon brandalarla sarılarak kaderine terk edildiği belirtilmektedir.

Söz konusu borsa(Çifte)Hanı GEEAYKB'nın 19.1.1980 gün ve A-2082 sayılı kararı eki tescil listesinde 112 envanter no ile tescil edilmiş olup,(Diyarbakır il merkezi,Savaş Mah.Bıyıklı Mehmet Paşa Sokak,34 pafta,487 ada,6 parsel)Diyarbakır Koruma Amaçlı İmar Planının 29 M IV c paftasında tarihi ticaret alanında bulunmaktadır.Çifte Han Sokak No:26'da yer alan tarihi Han'ın bitişiğinde ve çevresinde geçmişte olduğu gibi bugünde ticari karakterli çarşı ve geleneksel el sanatları faaliyetlerinin devam ettiği gözlenmektedir.Söz konusu tarihi yapıya kemerli niş içinde bulunan özgün çift kanatlı bir kapı ile girilmektedir.Han iki katlı olup,yerel yapı gereci bazalt taş malzeme ile iç avlulu planda inşa edilmiştir. Hanın bir bölümü depo,dükkan olarak kullanılmakta,bir bölümü ise kullanılamaz durumdadır.Tarihi Hanın iç avlu mekanının güney cephesinde zemin ve üst katta hanın odalarına girişi sağlayan iç avlunun diğer cephelerinde de mevcut olan güney cephesi taş,kemer ve sütunların oluşturduğu kemerli revak ve galeri katının ekli fotoğraflarda da görüldüğü gibi yıkıldığı anlaşılmaktadır.Yıkılan cephenin batı köşesinde ise zemin kat kemeri mevcut durumdadır.Toprak dolgulu düz damlı olan hanın damında gerekli onarımların yapılmamasından dolayı üst örtüde sehim ile yağmur sularının binanın içine sığdığı bundan dolayı ise yapının muhtelif yerlerine naylon brandalar serildiği gözlenmektedir.Tarihi hanın giriş cephesinde ise giriş kemeri üzerinde bulunan ahşap çıkma üst örtüsünde yıkılma tehlikesinin mevcut olduğu cephede özgün taş saçak çıkmaların bir kısmının yıkıldığı,alt ve üst kat duvarlarında uygun olmayan renk ve nitelikte boya işleminin yapıldığı görülmektedir.Yine iç avlu ve giriş cephelerinde üst kat galerisi seviyesinde oluklu saç ve profillerle yapılmış uygunsuz elemanlar mevcuttur.Tescilli tarihi Borsa Hanının mevcut kısımlarında gerekli onarımların yapılmaması ile dış müdahalelere bağlı olarak büyük oranda tahribatlar görülmektedir.Butahribatların durdurularak tarihi handa korumaya yönelik tedbirlerin ivedilikle alınarak hanın aslına uygun biçimde onarılması gerekmektedir.

Bilgilerinize arz ederim.16.4.1993

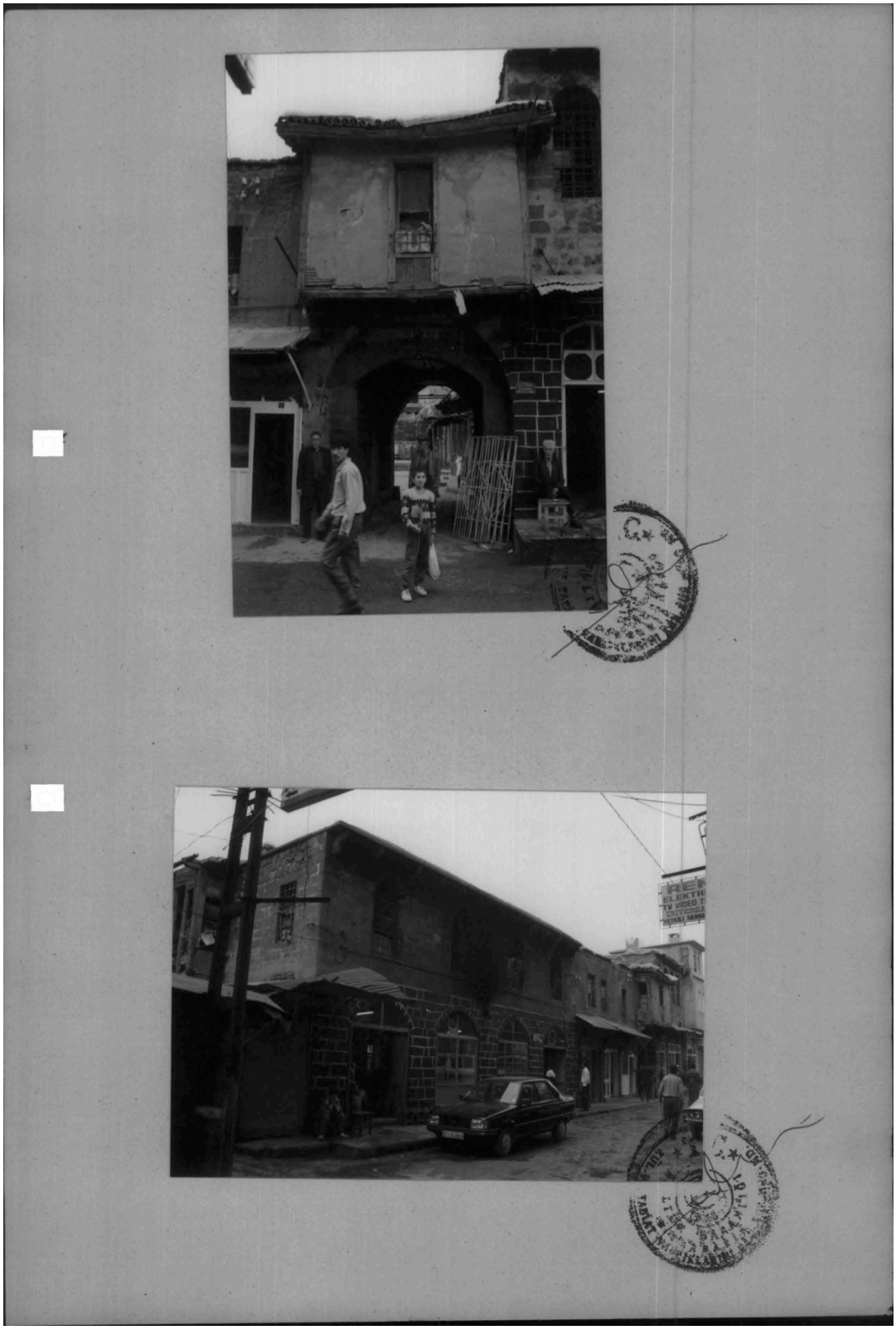
Orhan GÜRMEN
Müdür

Fikret GÜRBÜZER
Müze Araştırmacısı

GELEN EVRAK
Sayısı 235
Tarih 19-4-93
Dosya No. 21.00/274

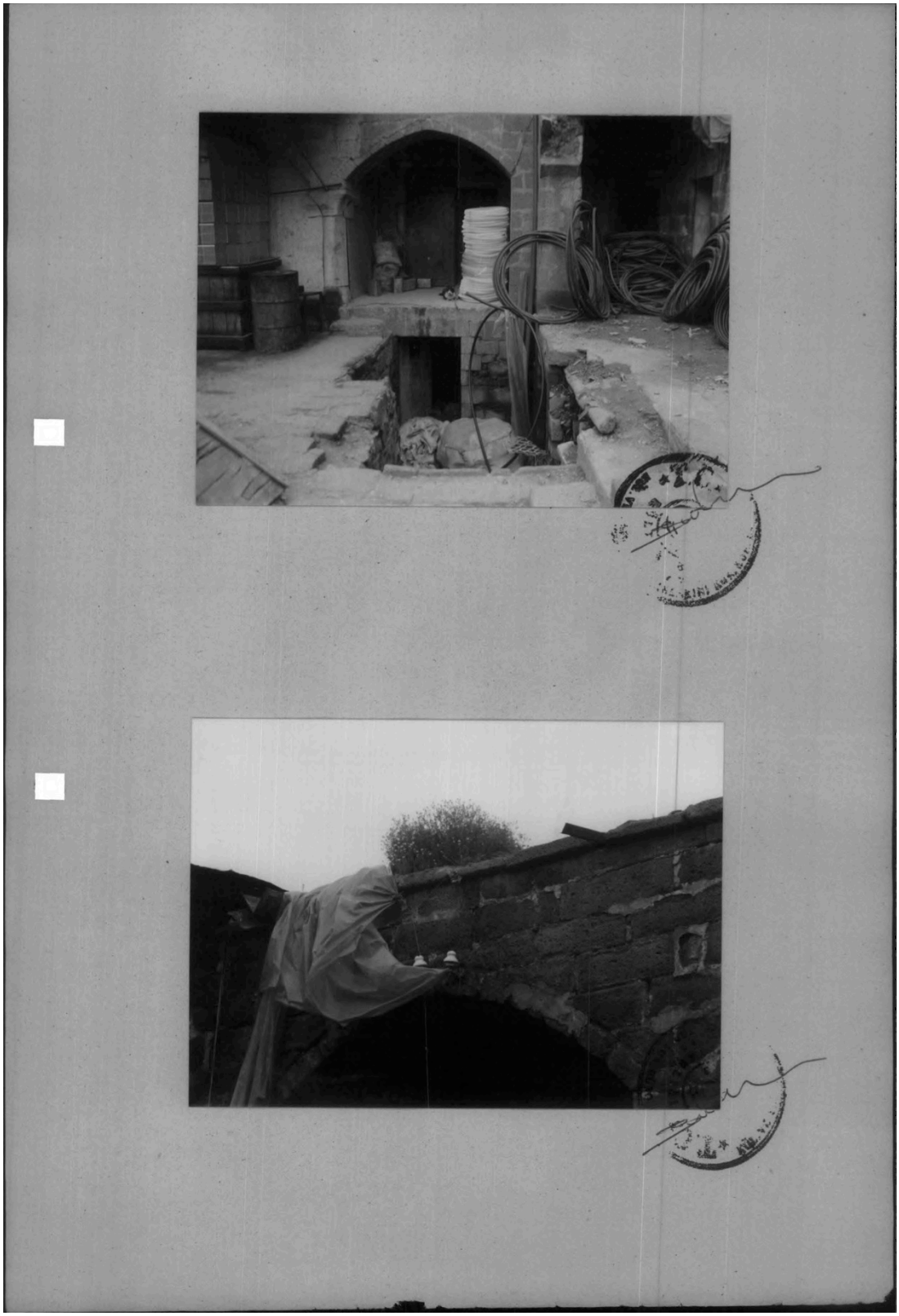
Şekil A.12 : 1993 tez konusu yapı hakkında Koruma kuruluna hazırlanan rapor.

EK-A13

Şekil A.13 : 1993 yılında çekilmiş Çifte Han sokak cephesine ait fotoğraflar.

EK-A14

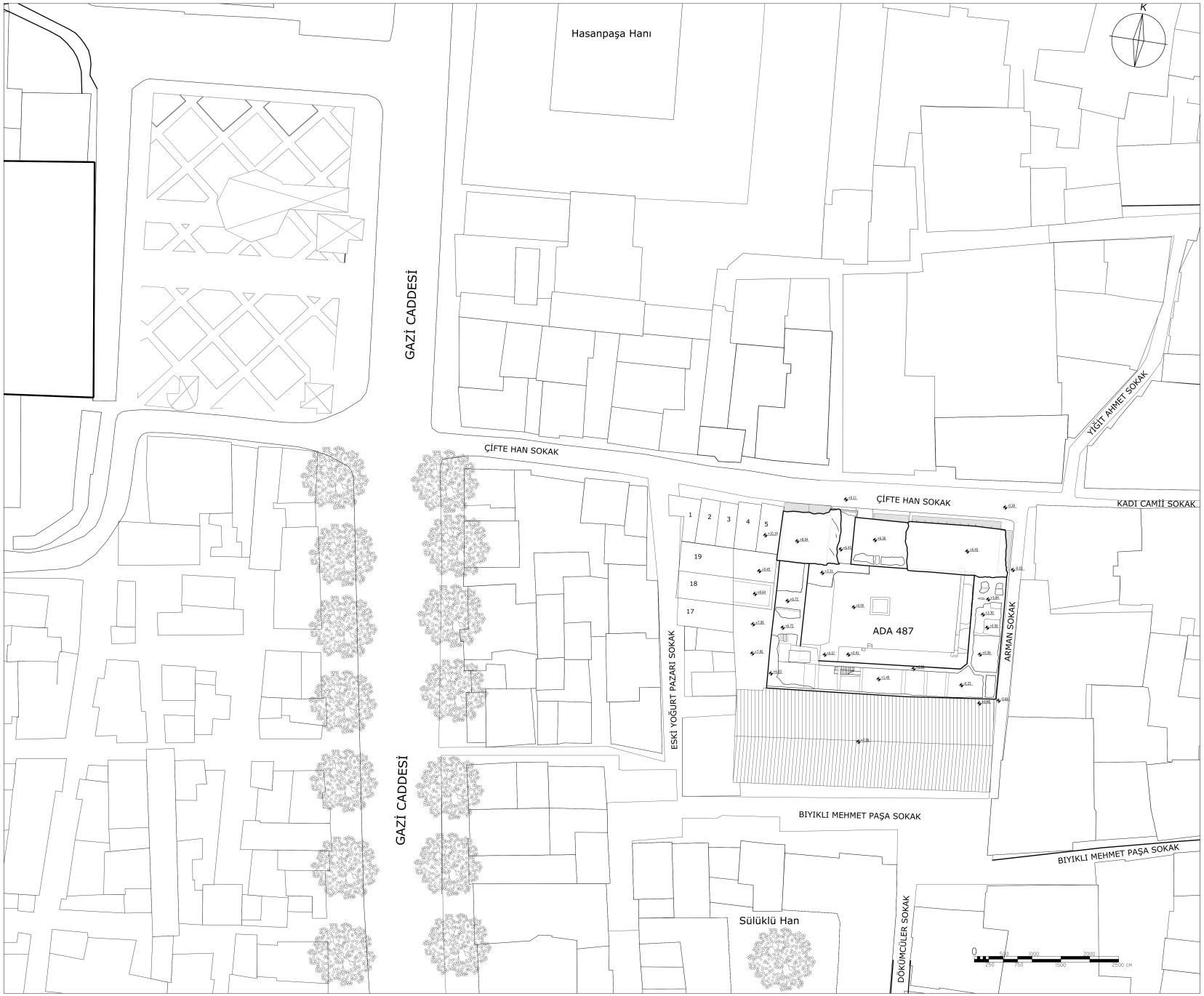

Şekil A.14 : 1993 yılında çekilmiş bodrum kata iniş ve çatı detayı fotoğrafları.

EK-A15

Şekil A.15 : 1993 yılında çekilmiş batı cephesi ve güney doğu köşesine ait fotoğraflar.

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

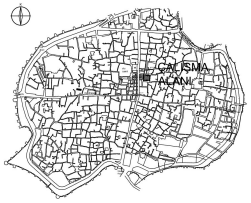
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

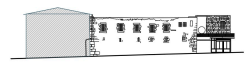
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

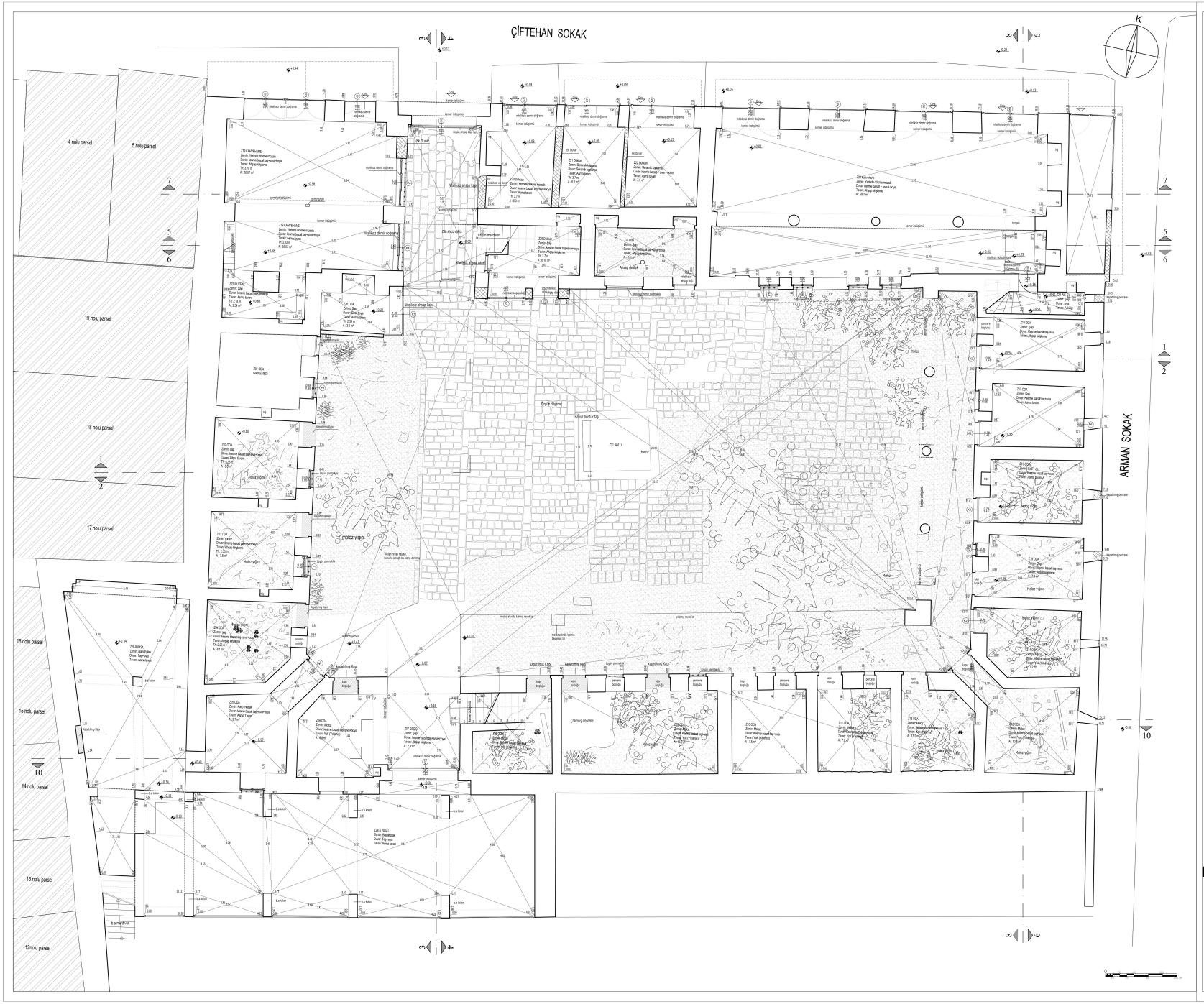

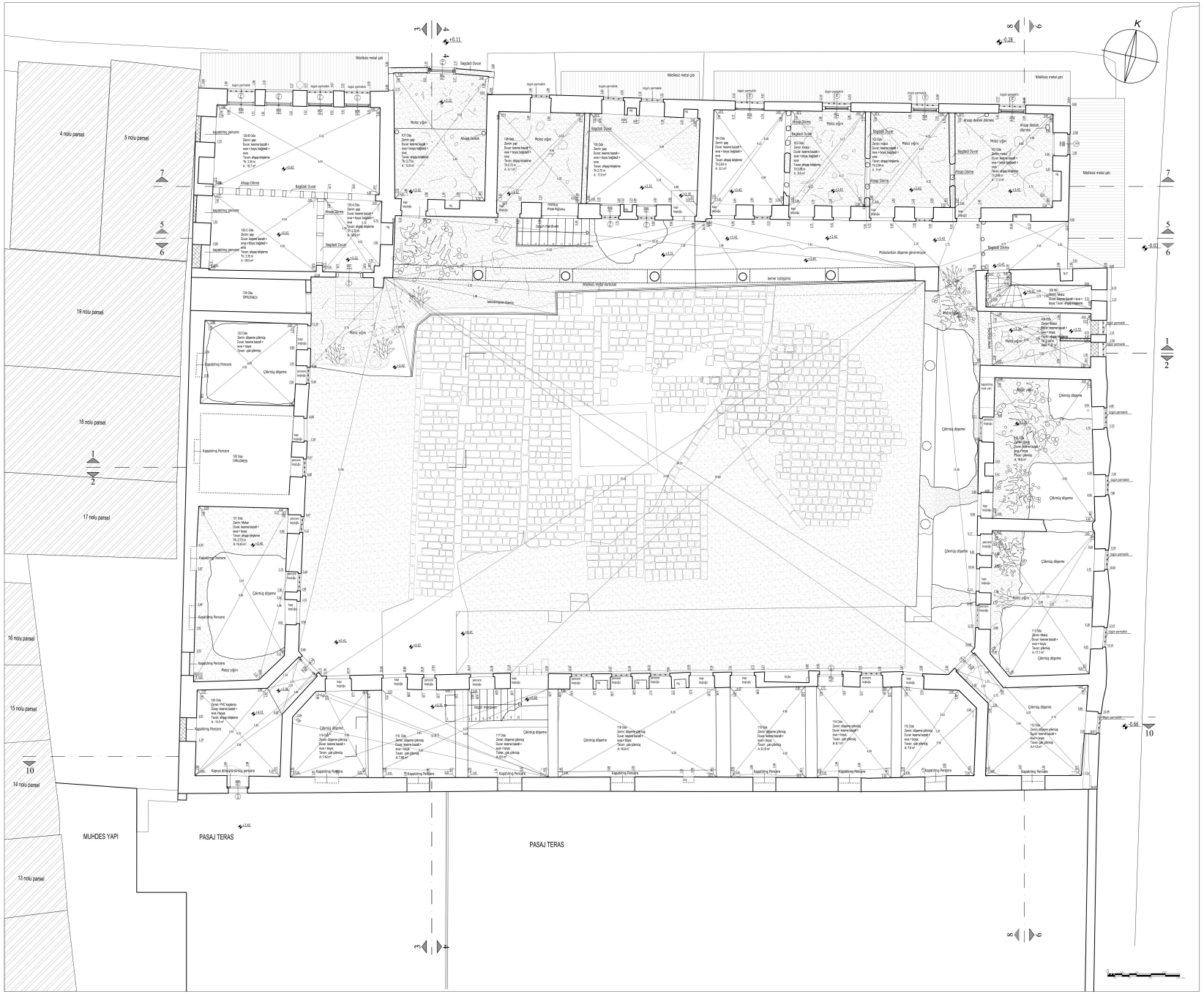

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	VAZIYET PLANI
ÇİZEN	ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK	1/200
PAFTA NO	1

EK - D1

ÇİFTEHAN SOKAK
ARMAN SOKAK
4 nolu parsel
5 nolu parsel
19 nolu parsel
18 nolu parsel
17 nolu parsel
16 nolu parsel
15 nolu parsel
14 nolu parsel
13 nolu parsel
12nolu parsel
ahşap çıkıntı
Ahşap merdiven
Ahşap dikdörtgen

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

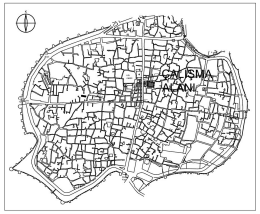
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

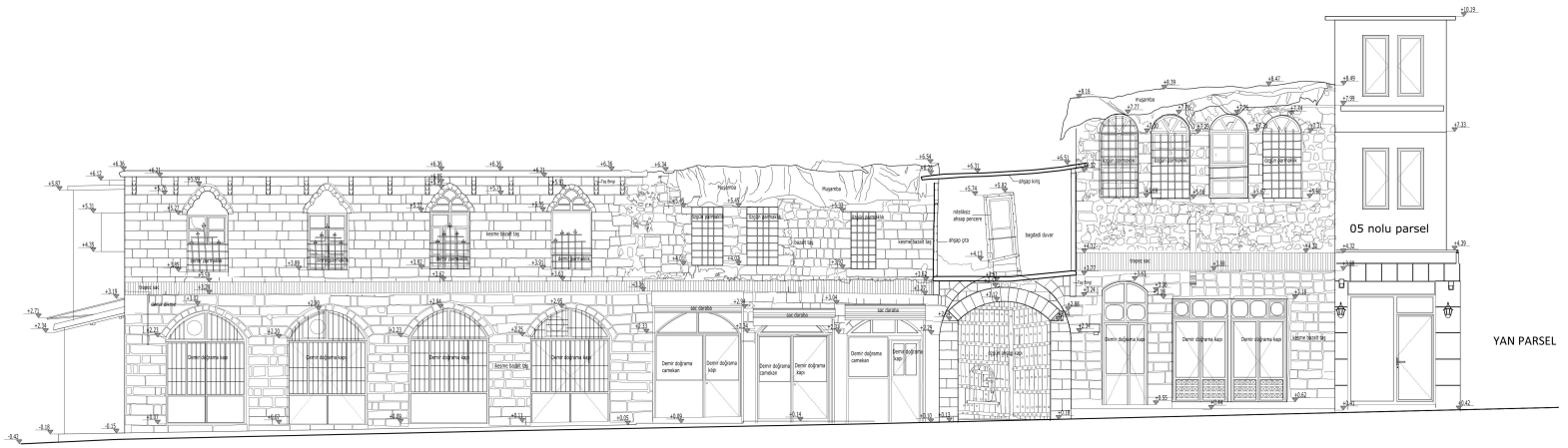

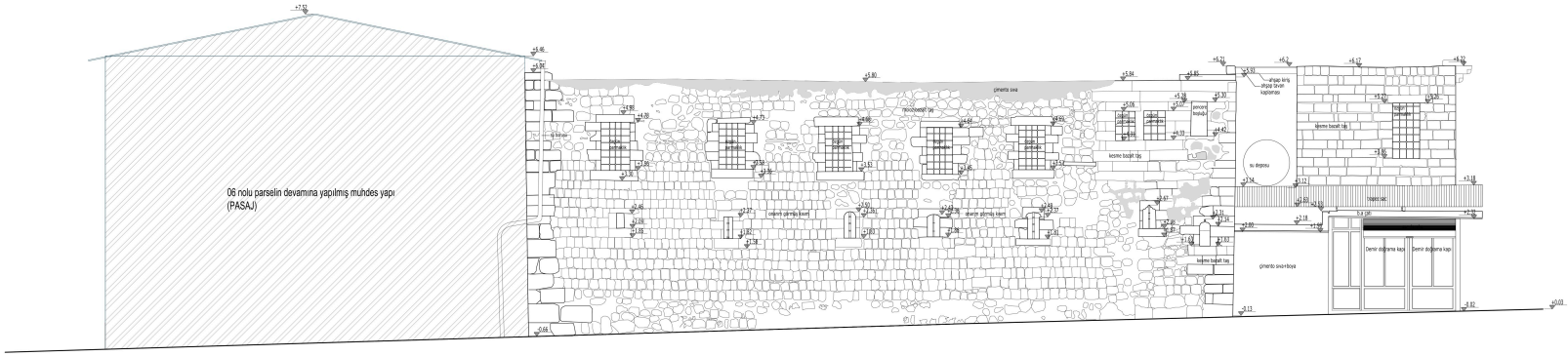
RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	BİRİNCİ KAT PLANI +4.20 kotu
ÇİZEN	ESMA AĞİRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	3

EK - D3

ÖN CEPHE / KUZEY CEPHESI (ÇİFTE HAN SOKAK)

DOGU CEPHESI (ARMAN SOKAK)

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

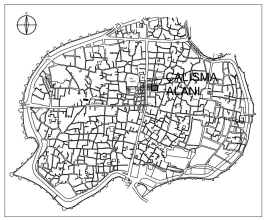
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

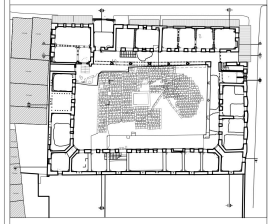
Yüksek Lisans Tez Çalışması

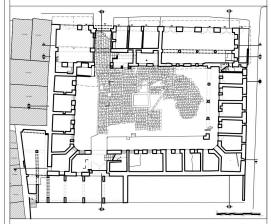
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

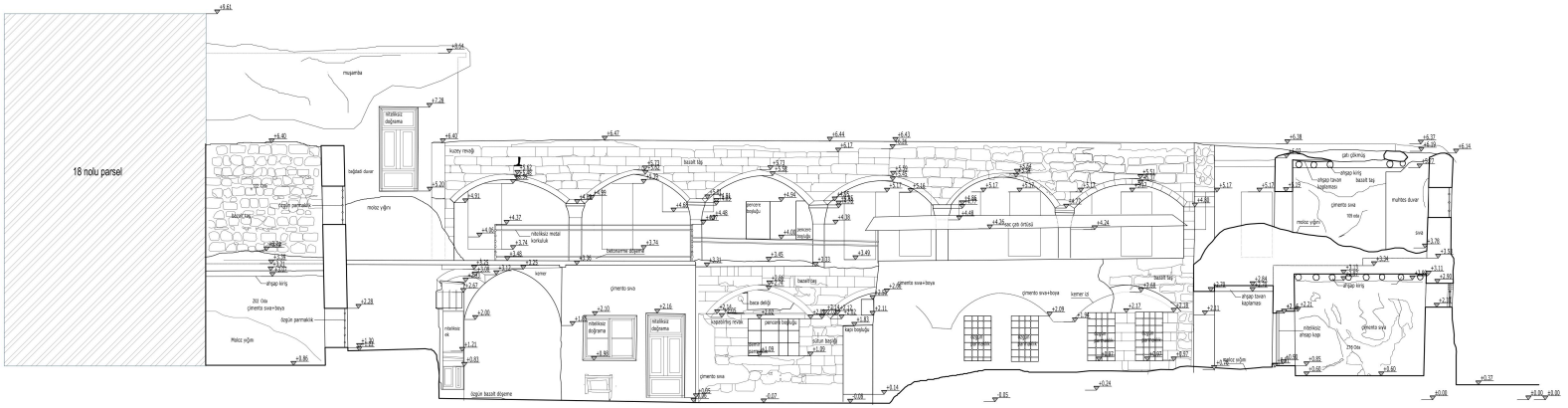

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	KESIT GORUNUSLER
ÇİZEN	ESMA AĞİRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	4

EK - D4

1-1 KESITI

2-2 KESITI

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

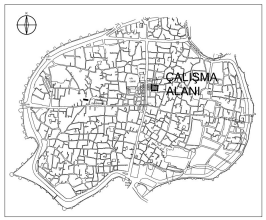
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

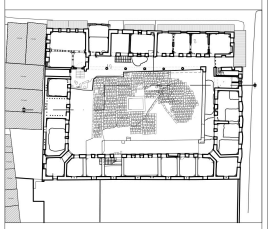
Yüksek Lisans Tez Çalışması

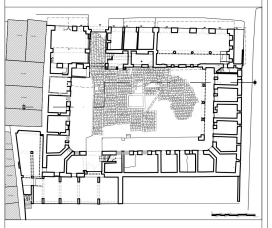
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

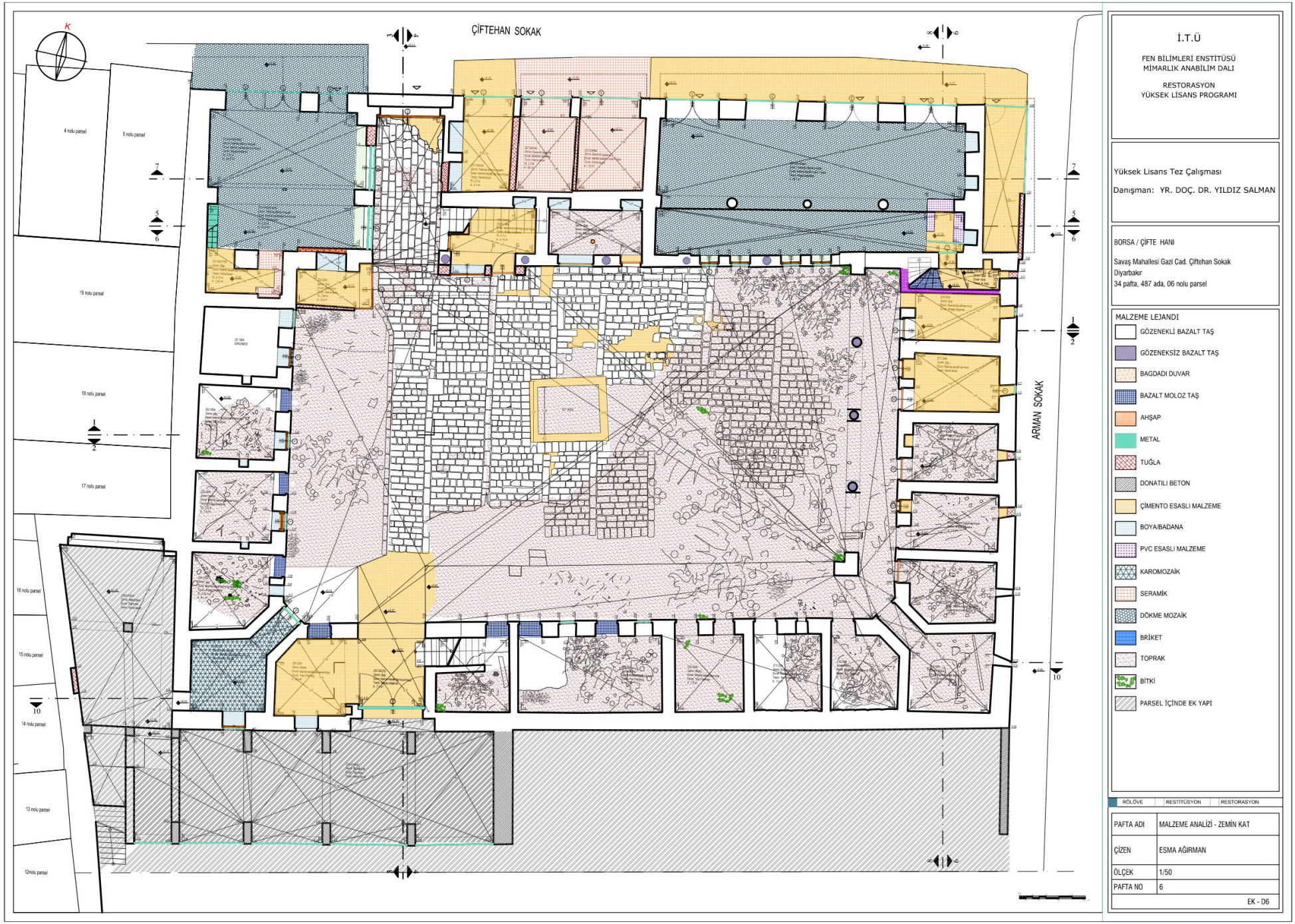

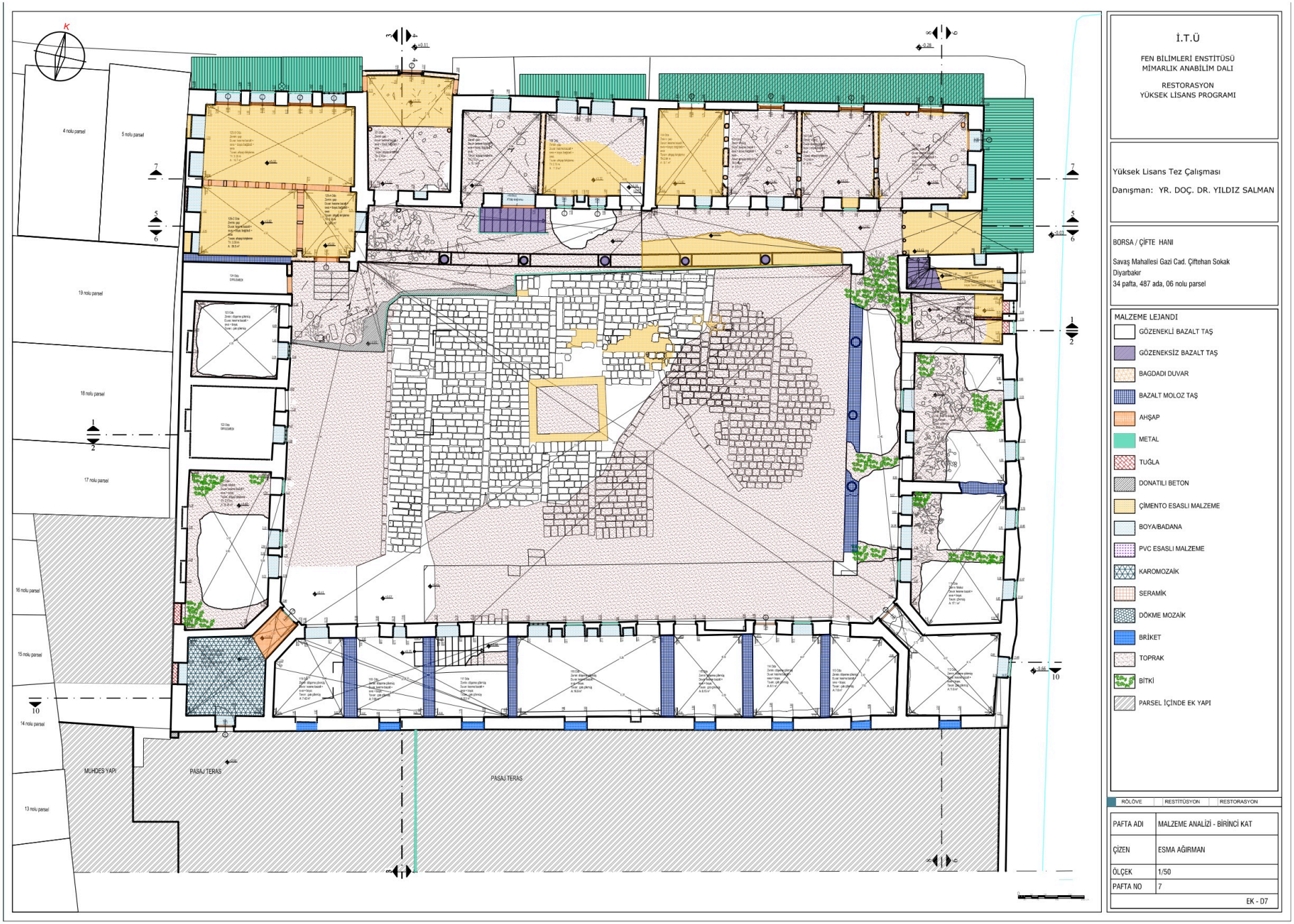

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	KESIT GORUNUSLER 1-1 VE 2-2 KESITI
ÇİZEN	ESMA AĞİRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	5

EK - D5

ÇİFTEHAN SOKAK
ARMAN SOKAK
4 nolu parsel
5 nolu parsel
19 nolu parsel
18 nolu parsel
17 nolu parsel
16 nolu parsel
15 nolu parsel
14 nolu parsel
13 nolu parsel
12nolu parsel
İ.T.Ü
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
Yüksek Lisans Tez Çalışması
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN
BORSA / ÇİFTE HANI
Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel
MALZEME LEJANDI
GÖZENEKLİ BAZALT TAŞ
GÖZENEKSİZ BAZALT TAŞ
BAGDADI DUVAR
BAZALT MOLOZ TAŞ
AHŞAP
METAL
TUĞLA
DONATILI BETON
ÇİMENTO ESASLI MALZEME
BOYA/BADANA
PVC ESASLI MALZEME
KAROMOZAİK
SERAMİK
DÖKME MOZAİK
BRİKET
TOPRAK
BİTKİ
PARSEL İÇİNDE EK YAPI
RÖLÖVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON
PAFTA ADI
MALZEME ANALİZİ - ZEMİN KAT
ÇİZEN
ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK
1/50
PAFTA NO
6
EK - D6

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

MALZEME LEJANDI

- GÖZENEKLİ BAZALT TAŞ
- GÖZENEKSİZ BAZALT TAŞ
- BAGDADI DUVAR
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- AHŞAP
- METAL
- TUĞLA
- DONATILI BETON
- ÇİMENTO ESASLI MALZEME
- BOYA/BADANA
- PVC ESASLI MALZEME
- KAROMOZAİK
- SERAMİK
- DÖKME MOZAİK
- BRİKET
- TOPRAK
- BİTKİ
- PARSEL İÇİNDE EK YAPI

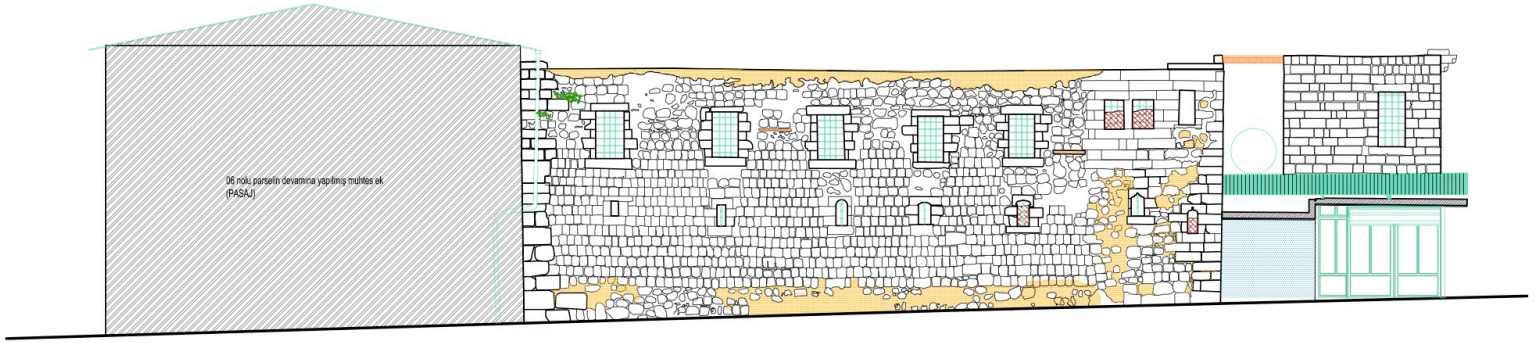
ROLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	MALZEME ANALİZİ - BİRİNCİ KAT
ÇİZEN	ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	7

EK - D7

ÖN CEPHE / KUZEY CEPHESI (ÇİFTE HAN SOKAK)

DOGU CEPHESI (ARMAN SOKAK)

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

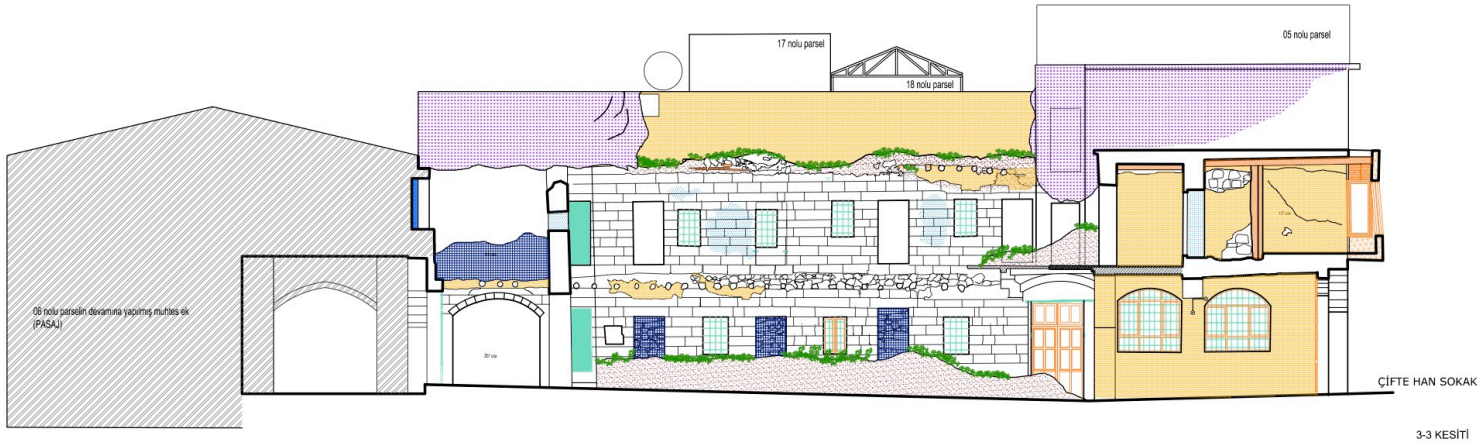
MALZEME LEJANDI

- GÖZENEKLİ BAZALT TAŞ
- GÖZENEKSİZ BAZALT TAŞ
- KİREÇ TAŞI
- BAGDADI DUVAR
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- AHŞAP
- METAL
- TUĞLA
- DONATILI BETON
- ÇİMENTO ESASLI MALZEME
- BOYA/BADANA
- PVC ESASLI MALZEME
- KAROMOZAİK
- SERAMİK
- DÖKME MOZAİK
- BRİKET
- TOPRAK
- BİTKİ
- PARSEL İÇİNDE EK YAPI

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	MALZEME ANALİZİ-KESIT GORUNUSLER
ÇİZEN	ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	8

EK - D8

3-3 KESİTİ

4-4 KESİTİ

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

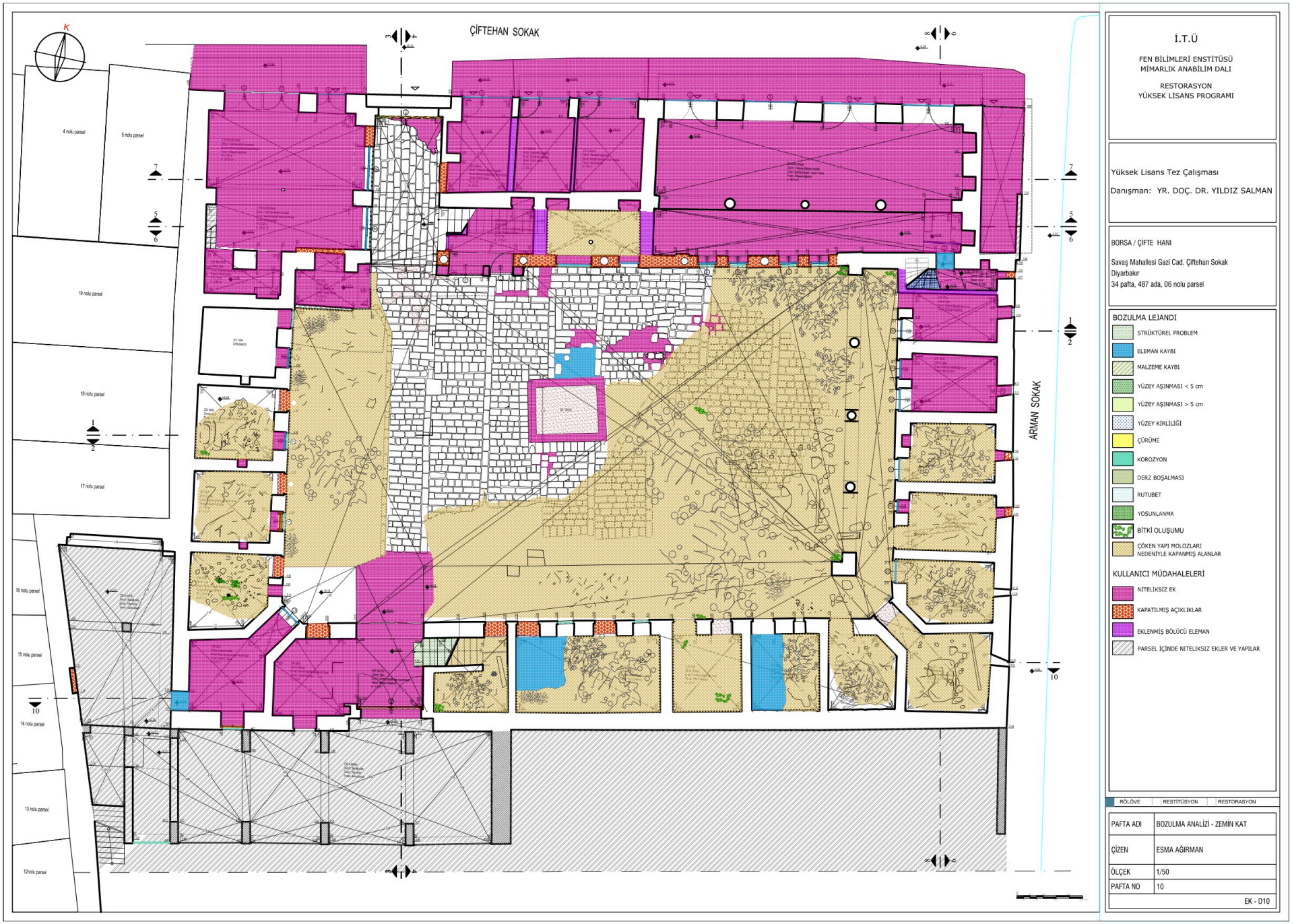
MALZEME LEJANDI

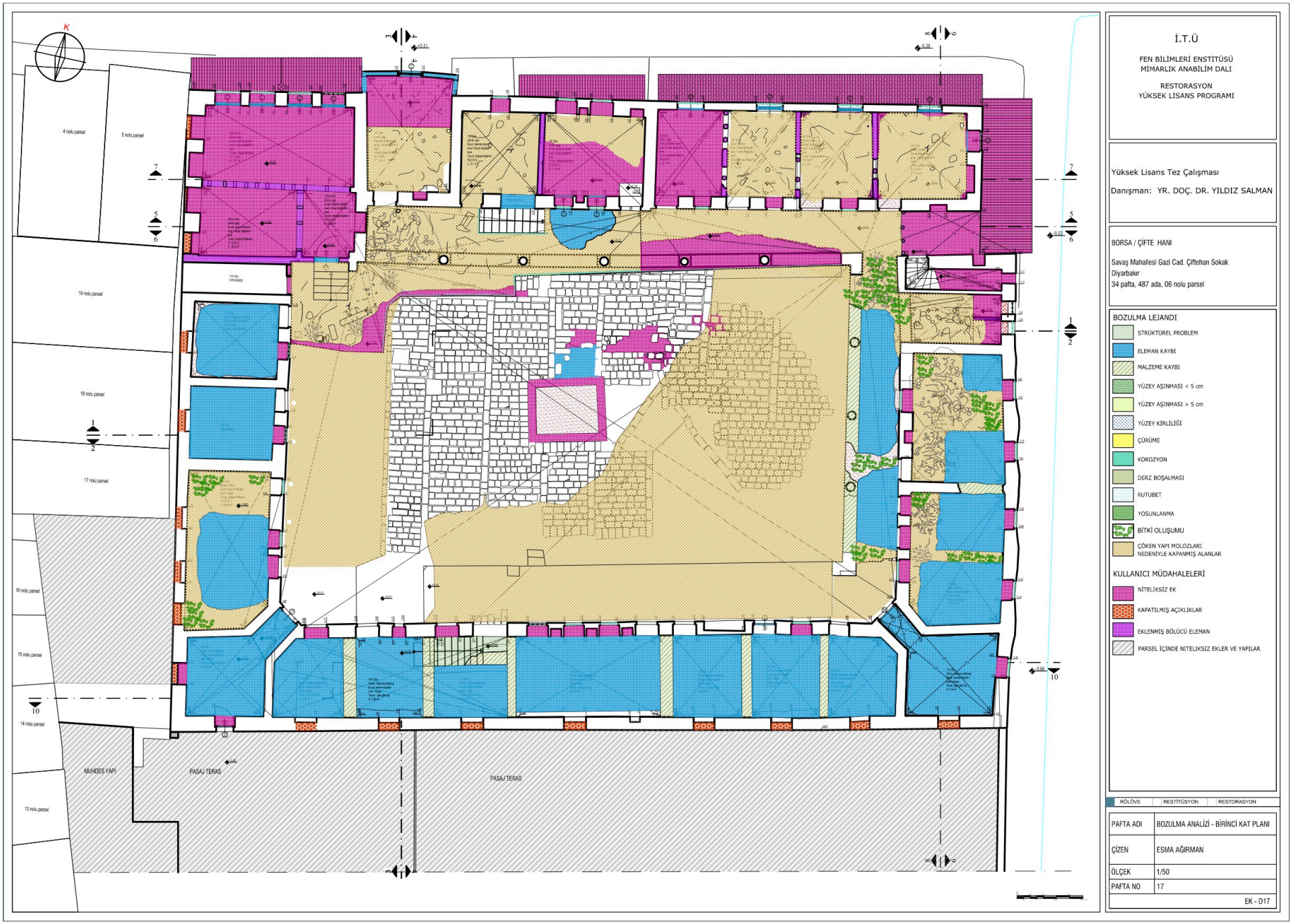
- GÖZENEKLİ BAZALT TAŞ
- GÖZENEKSİZ BAZALT TAŞ
- BAGDADI DUVAR
- BAZALT MOLOZ TAŞ
- AHŞAP
- METAL
- TUĞLA
- DONATILI BETON
- ÇİMENTO ESASLI MALZEME
- BOYA/BADANA
- PVC ESASLI MALZEME
- KAROMOZAİK
- SERAMİK
- DÖKME MOZAİK
- BRİKET
- TOPRAK
- BİTKİ
- PARSEL İÇİNDE EK YAPI

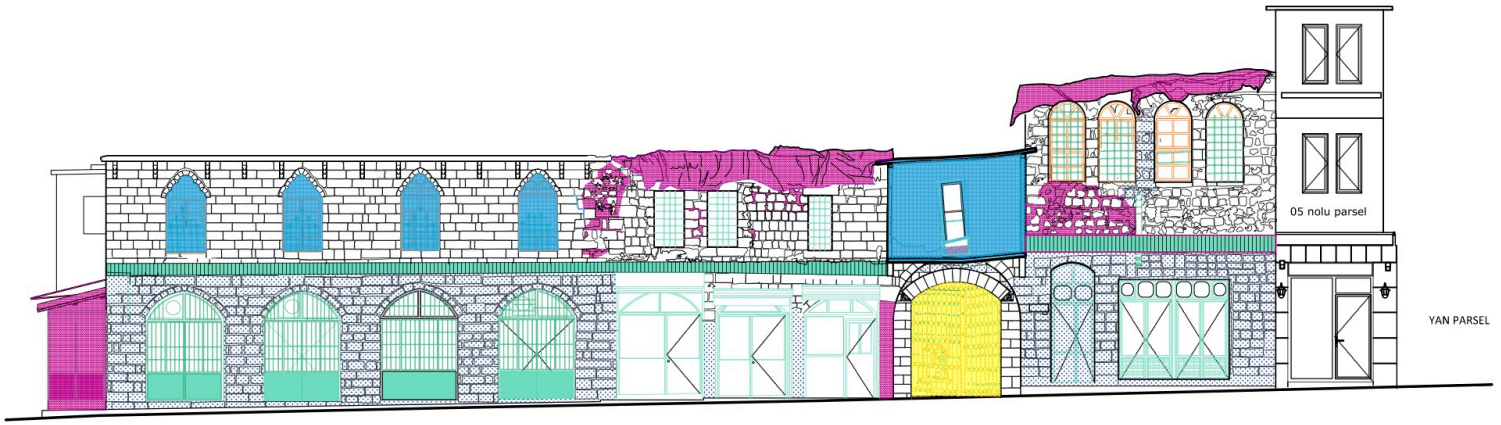
RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	MALZEME ANALİZİ- 3-3 VE 4-4 KESITI
ÇİZEN	ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	9

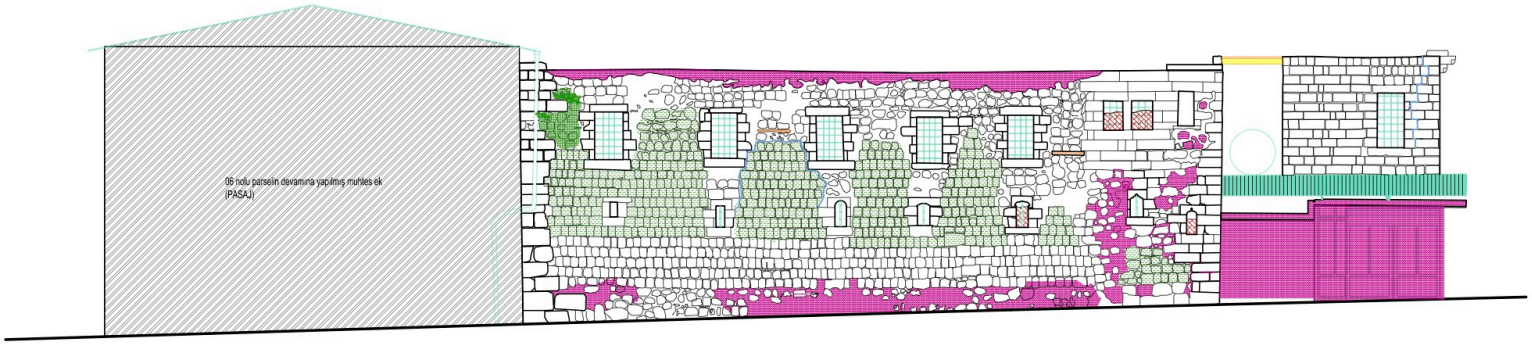
EK - D9

ÇİFTEHAN SOKAK
ARMAN SOKAK
4 nolu parsel
5 nolu parsel
19 nolu parsel
18 nolu parsel
17 nolu parsel
16 nolu parsel
15 nolu parsel
14 nolu parsel
13 nolu parsel
12nolu parsel
İ.T.Ü
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
Yüksek Lisans Tez Çalışması
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN
BORSA / ÇİFTE HANI
Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel
BOZULMA LEJANDI
STRÜKTÜREL PROBLEM
ELEMAN KAYBI
MALZEME KAYBI
YÜZEY AŞINMASI < 5 cm
YÜZEY AŞINMASI > 5 cm
YÜZEY KİRLİLİĞİ
ÇÜRÜME
KOROZYON
DERZ BOŞALMASI
RUTUBET
YOSUNLANMA
BİTKİ OLUŞUMU
ÇÖKEN YAPI MOLOZLARI NEDENİYLE KAPANMIŞ ALANLAR
KULLANICI MÜDAHALELERİ
NİTELİKSİZ EK
KAPATILMIŞ AÇIKLIKLAR
EKLENMİŞ BÖLÜCÜ ELEMAN
PARSEL İÇİNDE NİTELİKSİZ EKLER VE YAPILAR
RÖLÖVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON
PAFTA ADI
BOZULMA ANALİZİ - ZEMİN KAT
ÇİZEN
ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK
1/50
PAFTA NO
10
EK - D10

K
4 nolu parsel
5 nolu parsel
19 nolu parsel
18 nolu parsel
17 nolu parsel
16 nolu parsel
15 nolu parsel
14 nolu parsel
13 nolu parsel
MUHDES YAPI
PASAJ TERAS
PASAJ TERAS
İ.T.Ü
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
Yüksek Lisans Tez Çalışması
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN
BORSA / ÇİFTE HANI
Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel
BOZULMA LEJANDI
STRÜKTÜREL PROBLEM
ELEMAN KAYBI
MALZEME KAYBI
YÜZEY AŞINMASI < 5 cm
YÜZEY AŞINMASI > 5 cm
YÜZEY KİRLİLİĞİ
ÇÜRÜME
KOROZYON
DERZ BOŞALMASI
RUTUBET
YOSUNLANMA
BİTKİ OLUŞUMU
ÇÖKEN YAPI MOLOZLARI NEDENİYLE KAPANMIŞ ALANLAR
KULLANICI MÜDAHALELERİ
NİTELİKSİZ EK
KAPATILMIŞ AÇIKLIKLAR
EKLENMİŞ BÖLÜCÜ ELEMAN
PARSEL İÇİNDE NİTELİKSİZ EKLER VE YAPILAR
RÖLÖVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON
PAFTA ADI
BOZULMA ANALİZİ - BİRİNCİ KAT PLANI
ÇİZEN
ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK
1/50
PAFTA NO
17
EK - D17

ÖN CEPHE / KUZEY CEPHESI (ÇİFTE HAN SOKAK)

DOGU CEPHESI (ARMAN SOKAK)

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

BOZULMA LEJANDI

- STRÜKTÜREL PROBLEM
- ELEMAN KAYBI
- MALZEME KAYBI
- YÜZEY AŞINMASI < 5 cm
- YÜZEY AŞINMASI > 5 cm
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- ÇÜRÜME
- KOROZYON
- DERZ BOŞALMASI
- RUTUBET
- YOSUNLANMA
- BİTKİ OLUŞUMU
- ÇÖKEN YAPI MOLOZLARI NEDENİYLE KAPANMIŞ ALANLAR

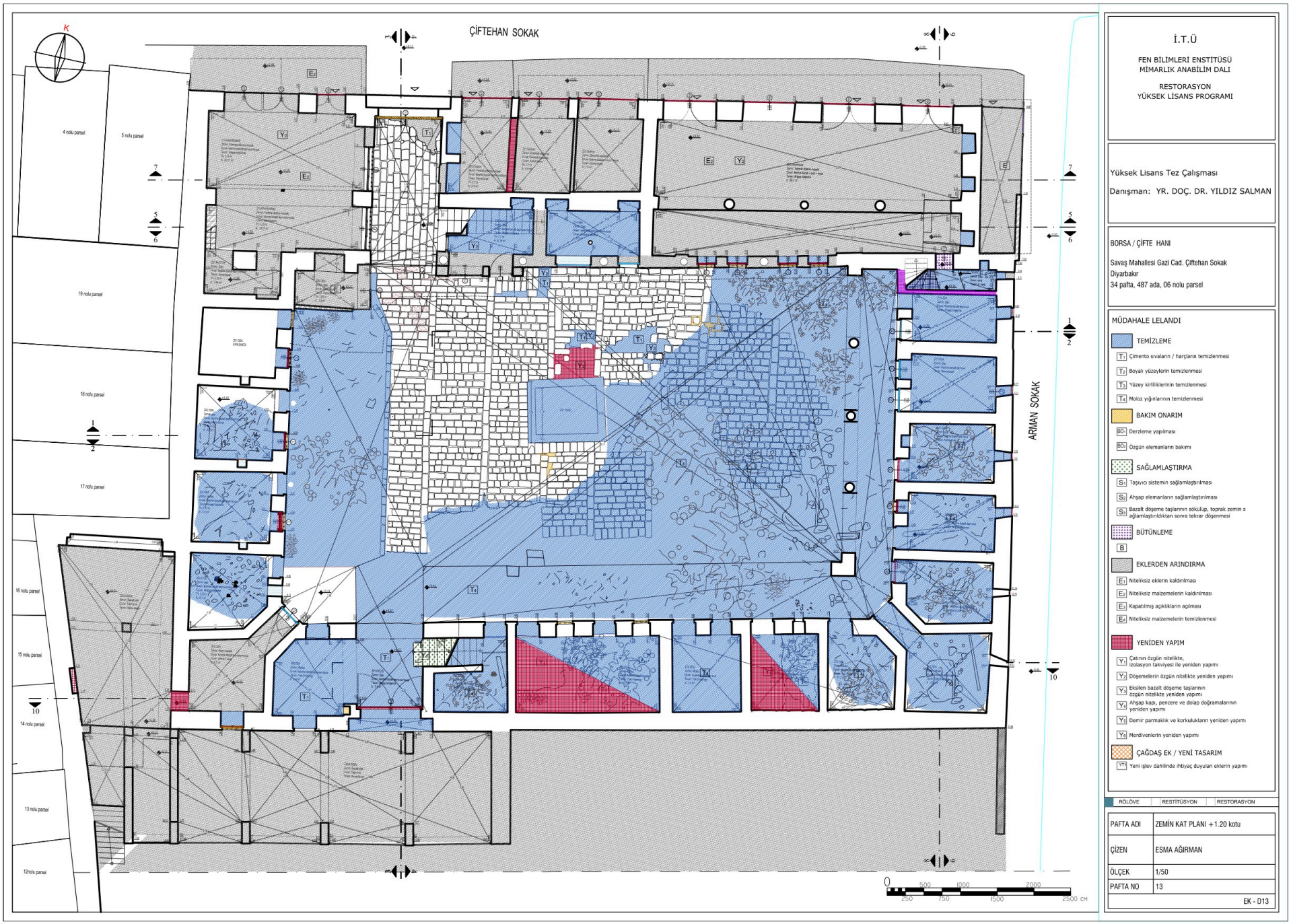
KULLANICI MÜDAHALELERİ

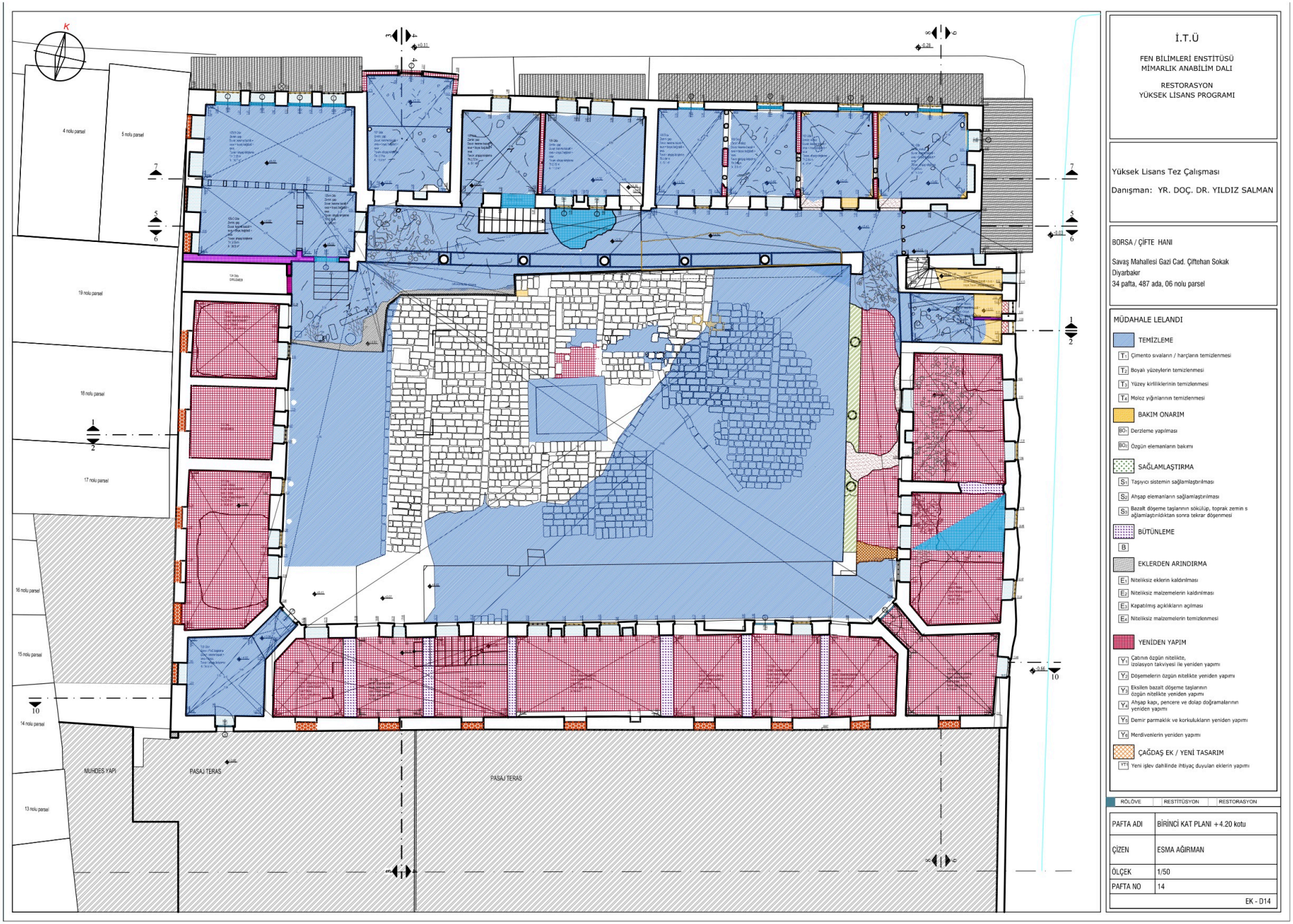
- NİTELİKSİZ EK
- KAPATILMIŞ AÇIKLIKLAR
- EKLENMİŞ BÖLÜCÜ ELEMAN
- PARSEL İÇİNDE NİTELİKSİZ EKLER VE YAPILAR

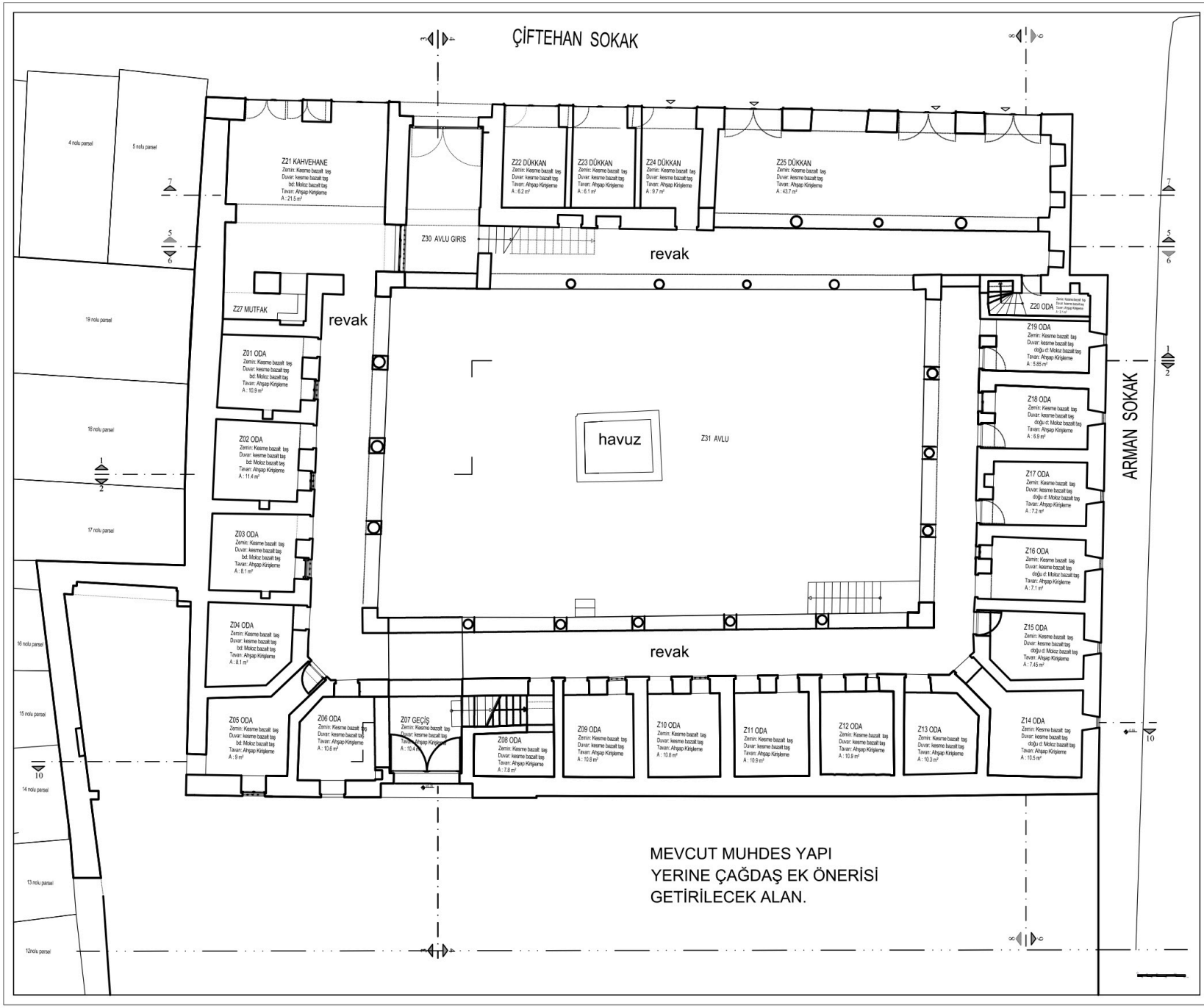
RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	BOZULMA ANALİZİ - GORUNUSLER
ÇİZEN	ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	18

EK - D18

ÇİFTEHAN SOKAK
ARMAN SOKAK
4 nolu parsel
5 nolu parsel
19 nolu parsel
18 nolu parsel
17 nolu parsel
16 nolu parsel
15 nolu parsel
14 nolu parsel
13 nolu parsel
12nolu parsel
İ.T.Ü
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
Yüksek Lisans Tez Çalışması
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN
BORSA / ÇİFTE HANI
Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel
MÜDAHALE LELANDI
TEMİZLEME
T1 Çimento sıvaların / harçların temizlenmesi
T2 Boyalı yüzeylerin temizlenmesi
T3 Yüzey kirliliklerinin temizlenmesi
T4 Moloz yığınlarının temizlenmesi
BAKIM ONARIM
BO1 Derzleme yapılması
BO2 Özgün elemanların bakımı
SAĞLAMLAŞTIRMA
S1 Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması
S2 Ahşap elemanların sağlamlaştırılması
S3 Bazalt döşeme taşlarının sökülüp, toprak zemin s ağlamlaştırıldıktan sonra tekrar döşenmesi
BÜTÜNLEME
B
EKLERDEN ARINDIRMA
E1 Niteliksiz eklerin kaldırılması
E2 Niteliksiz malzemelerin kaldırılması
E3 Kapatılmış açıklıkların açılması
E4 Niteliksiz malzemelerin temizlenmesi
YENİDEN YAPIM
Y1 Çatının özgün nitelikte, izolasyon takviyesi ile yeniden yapımı
Y2 Döşemelerin özgün nitelikte yeniden yapımı
Y3 Eksilen bazalt döşeme taşlarının özgün nitelikte yeniden yapımı
Y4 Ahşap kapı, pencere ve dolap doğramalarının yeniden yapımı
Y5 Demir parmaklık ve korkulukların yeniden yapımı
Y6 Merdivenlerin yeniden yapımı
ÇAĞDAŞ EK / YENİ TASARIM
YT1 Yeni işlev dahilinde ihtiyaç duyulan eklerin yapımı
RÖLÖVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON
PAFTA ADI
ZEMİN KAT PLANI +1.20 kotu
ÇİZEN
ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK
1/50
PAFTA NO
13
EK - D13
0 500 1000 2000
250 750 1500 2500 CM

İ.T.Ü
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
Yüksek Lisans Tez Çalışması
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN
BORSA / ÇİFTE HANI
Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel
MÜDAHALE LELANDI
TEMİZLEME
T1 Çimento sıvaların / harçların temizlenmesi
T2 Boyalı yüzeylerin temizlenmesi
T3 Yüzey kirliliklerinin temizlenmesi
T4 Moloz yığınlarının temizlenmesi
BAKIM ONARIM
B01 Derzleme yapılması
B02 Özgün elemanların bakımı
SAĞLAMLAŞTIRMA
S1 Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması
S2 Ahşap elemanların sağlamlaştırılması
S3 Bazalt döşeme taşlarının sökülüp, toprak zemin s ağlamlaştırıldıktan sonra tekrar döşenmesi
BÜTÜNLEME
B
EKLERDEN ARINDIRMA
E1 Niteliksiz eklerin kaldırılması
E2 Niteliksiz malzemelerin kaldırılması
E3 Kapatılmış açıklıkların açılması
E4 Niteliksiz malzemelerin temizlenmesi
YENİDEN YAPIM
Y1 Çatının özgün nitelikte, izolasyon takviyesi ile yeniden yapımı
Y2 Döşemelerin özgün nitelikte yeniden yapımı
Y3 Eksilen bazalt döşeme taşlarının özgün nitelikte yeniden yapımı
Y4 Ahşap kapı, pencere ve dolap doğramalarının yeniden yapımı
Y5 Demir parmaklık ve korkulukların yeniden yapımı
Y6 Merdivenlerin yeniden yapımı
ÇAĞDAŞ EK / YENİ TASARIM
YT1 Yeni işlev dahilinde ihtiyaç duyulan eklerin yapımı
RÖLÖVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON
PAFTA ADI
BİRİNCİ KAT PLANI +4.20 kotu
ÇİZEN
ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK
1/50
PAFTA NO
14
EK - D14
4 nolu parsel
5 nolu parsel
19 nolu parsel
18 nolu parsel
17 nolu parsel
16 nolu parsel
15 nolu parsel
14 nolu parsel
13 nolu parsel
MUHDES YAPI
PASAJ TERAS
PASAJ TERAS

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

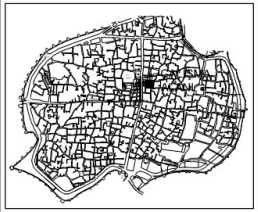
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

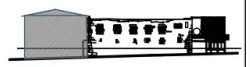
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

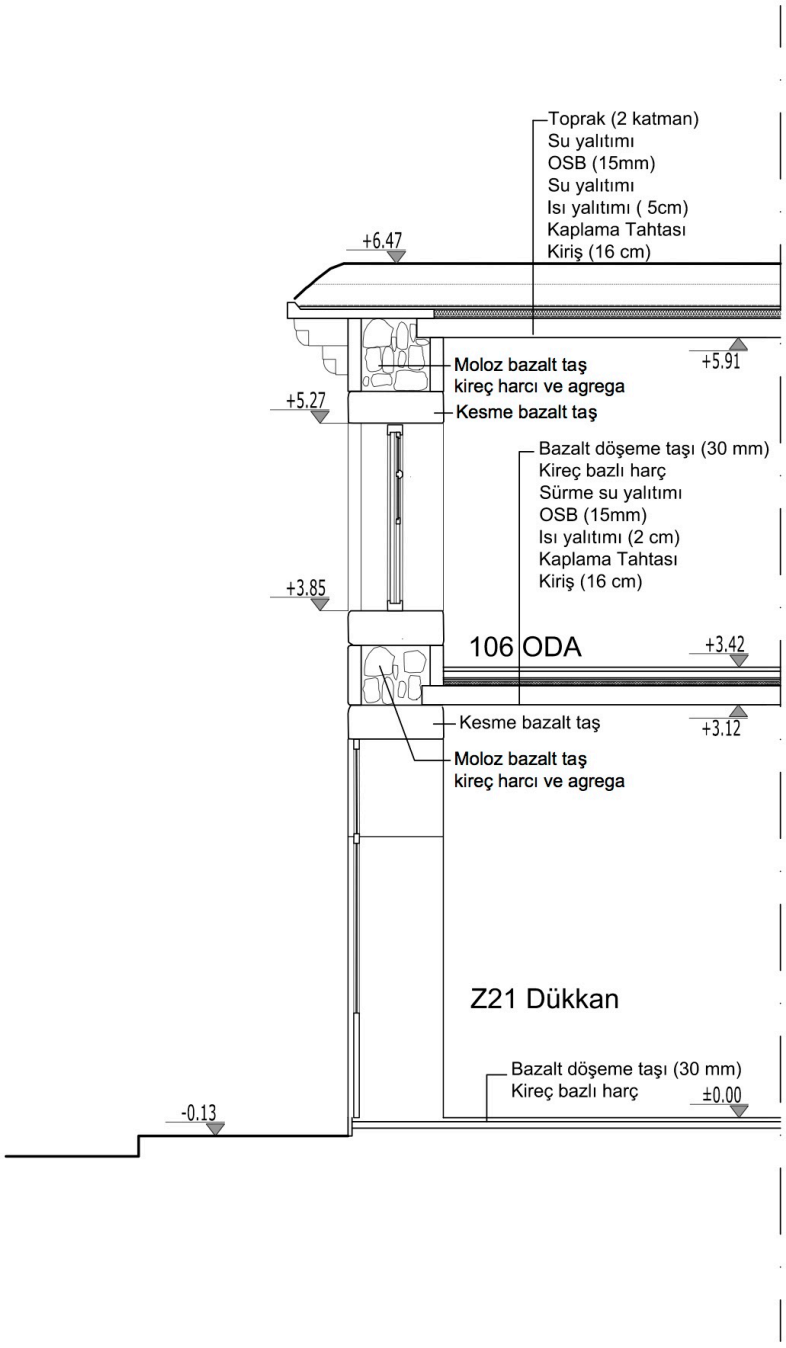

ROLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	ZEMİN KAT PLANI +1.20 kotu
ÇİZEN	ESMA AĞİRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	34

EK - D34

İ.T.Ü

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

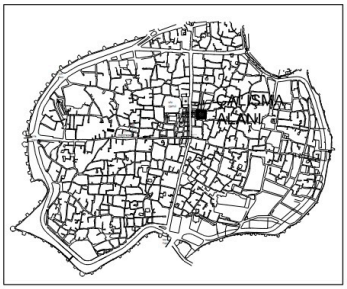
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek Lisans Tez Çalışması

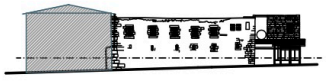
Danışman: YR. DOÇ. DR. YILDIZ SALMAN

BORSA / ÇİFTE HANI

Savaş Mahallesi Gazi Cad. Çiftehan Sokak
Diyarbakır
34 pafta, 487 ada, 06 nolu parsel

RÖLÖVE | RESTİTÜSYON | RESTORASYON

PAFTA ADI	ZEMİN KAT PLANI +1.20 kotu
ÇİZEN	ESMA AĞIRMAN
ÖLÇEK	1/50
PAFTA NO	16

EK - D16

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Esma AĞIRMAN

Doğum Yeri ve Tarihi: DİYARBAKIR, 22.05.1986

E-Posta **:** esmaagirman@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** **:** 2009, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık

Yükseklisans **:** 2013, Viyana Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilimdalı, "Building Science and Technology" Programı.